

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ТЕРНОПІЛЬСЬКА
АКАДЕМІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА
ІНСТИТУТ ФІНАНСІВ

А. І. Крисоватий, А.І. Луцик

"Податки і фіскальна політика"

(навчальний посібник)

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

ТЕРНОПІЛЬ 2003

Податки і фіскальна політика: Навчальний посібник / А. І. Крисоватий, А.І.Луцик/ –Тернопіль, 2003. – 312 с.

У навчальному посібнику послідовно викладено теоретичні та практичні питання фіскальної політики та оподаткування. Охарактеризовано погляди вчених та наукових шкіл щодо методології здійснення фіскальної політики. Дослідження викладено у проекції на актуальні проблеми фіскальної політики та податкової системи України. Розглядаються причини існуючих суперечностей. На основі цього розкриваються основні напрямки раціоналізації фіскальної політики та оподаткування в Україні.

Посібник містить комплекс методичного забезпечення вивчення дисципліни “Податки і фіскальна політика”.

Навчальний посібник рекомендується для студентів вищих навчальних закладів, а також спеціалістів-практиків з податкової діяльності.

Автори: **Андрій Ігорович Крисоватий, кандидат економічних наук, доцент**

Анатолій Ігорович Луцик, викладач

Рецензенти: **Євген Васильович Савельєв, д.е.н., професор, проректор з навчальної роботи (міжнародні зв'язки), завідувач кафедри міжнародної економіки, фінансово-кредитних відносин та маркетингу**

Богдан Іванович Данилюк, к.е.н., заступник голови ДПА в Тернопільській області

Відповідальний за випуск:

Андрій Ігорович Крисоватий - к.е.н., доцент, завідувач кафедри податків та фіскальної політики ТАНГ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ “ПОДАТКИ І ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА” ДЛЯ СТУДЕНТІВ УСІХ ФОРМ НАВЧАННЯ.....	6
ТЕМА 1. НАУКОВА ПАРАДИГМА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.	
1. Соціально-економічний зміст фіскальної політики.....	10
2. Класична та неокласична доктрини фіскального адміністрування.....	15
3. Кейнсіанська теорія фіскального регулювання.....	22
4. Сучасні тенденції фіскальної науки.....	25
5. Основи та особливості фіскальної політики в Україні.....	31
Питання для самоконтролю.....	39
Теми для рефератів.....	40
Тестові завдання.....	40
ТЕМА 2. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ.	
1. Психологічні аспекти фіскальної політики.....	51
2. Регіональна фіскальна політика.....	58
3. Ефективність фіскальної політики.....	63
Питання для самоконтролю.....	67
Теми для рефератів.....	68
Тестові завдання.....	68
ТЕМА 3. НАПРЯМКИ І ФОРМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.	
1. Дискреційна фіскальна політика.....	79
2. Недискреційна фіскальна політика та вмонтовані стабілізатори....	84
Питання для самоконтролю.....	88
Теми для рефератів.....	88
Тестові завдання.....	89
Тема 4. ДЕРЖАВНІ ВИТРАТИ ТА ТРАНСФЕРТНІ ПЛАТЕЖІ.	
1. Соціально-економічний зміст державних витрат.....	96
2. Класифікація державних витрат.....	100
3. Роль державних витрат у регулюванні економіки.....	102
4. Державні закупки та їх економічна ефективність.....	104
5. Трансфертні платежі.....	110
Питання для самоконтролю.....	115
Теми для рефератів.....	115
Тестові завдання.....	115

Тема 5. ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ОСНОВА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

1.	Теоретично-організаційні аспекти обґрунтування фіскального вибору.....	126
2.	Критерії проведення фіскальної політики.....	127
3.	Наукові принципи побудови податкової системи.....	131
4.	Оподаткування і фіскальна політика: прагматика взаємозалежності.....	137
	Питання для самоконтролю.....	141
	Теми для рефератів.....	142
	Тестові завдання.....	142

ТЕМА 6. ПОДАТКИ І ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ.

1.	Податки як інструмент фіскальної політики.....	153
2.	Податкова система України.....	159
	2.1. Платники податків, їх роль у формуванні фінансової бази держави.....	161
	2.2. Органи державного управління – учасники фіскального процесу.....	165
	2.3. Система оподаткування України.....	176
3.	Прагматика вітчизняного податкового регулювання.....	226
	Питання для самоконтролю.....	232
	Теми для рефератів.....	233
	Тестові завдання.....	234

ТЕМА 7. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

1.	Практична проблематика формування та здійснення фіскальної політики.....	256
2.	Взаємозв'язок фіскальної політики з державним боргом та дефіцитом бюджетів.....	265
	Питання для самоконтролю.....	269
	Теми для рефератів.....	270
	Тестові завдання.....	270
	Задачі для закріплення знань.....	278
	Програма семінарських занять з дисципліни “Податки і фіскальна політика”.....	288
	Методичні поради до написання контрольних робіт з дисципліни „Податки і фіскальна політика” для студентів заочної форми навчання.....	292
	Тематика контрольних завдань з дисципліни “Податки і фіскальна політика” для студентів заочної форми навчання.....	293
	Література.....	307

ВСТУП

Мета дисципліни “Податки і фінансова політика” - сприяти підготовці кваліфікованих фахівців, що володіють системою знань з теорії та практики оподаткування і фінансової політики.

Курс сформований на основі науково – обґрунтованих знань та припущень і орієнтований на сучасне економічне мислення. Отримані знання сприятимуть кращому розумінні мотивів поведінки суб’єктів держави на різних стадіях економічного розвитку, аналізу правильності прийняття рішень стосовно формування та розподілу фінансових ресурсів держави. Курс передбачає отримання знань стосовно теорії та практики оподаткування та податкового регулювання, формування та використання доходів бюджетів, організації проведення державних закупівель та тендерів, фінансового та податкового менеджменту.

Завдання мета “Податки і фінансова політика”:

- вивчення теоретико-організаційних основ фінансової політики;
- ознайомлення з науковими дискусіями стосовно змісту та напрямків проведення фінансової політики.
- формування системи знань про процес акумулювання та витрачання фінансових ресурсів держави;
- дослідження ефективності використання категорій фінансової політики.

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ “ПОДАТКИ І ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА” ДЛЯ СТУДЕНТІВ УСІХ ФОРМ НАВЧАННЯ

Тема 1. НАУКОВА ПАРАДИГМА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

Загальний зміст категорії “фінансова політика”. Відмінності “фінансової політики” від інших економічних категорій. Соціально-економічний зміст фінансової політики. Інструменти фінансової політики. Види фінансової політики.

Наукові теорії фінансової політики. Класична доктрина. Наукові погляди А.Сміта, Д.Рікардо та інших представників класицизму. Маржиналістська (неокласична) фінансова думка. Представники маржиналізму та їх наукові узагальнення.

Кейнсіанська теорія фінансового адміністрування. Схильність до споживання та заощаджень. Концепція ефективного попиту, та “вбудовані механізми гнучкості”.

Монетаристська економічна школа. Фрідман та його економічні погляди. Неоконсерватизм, його розвиток; сучасні погляди у фінансовій науці. Особливості кругообігу фінансових ресурсів в державі, погляди науковців на цей кругообіг.

Особливості проведення фінансової політики України. Характеристика видаткової та дохідної сторони української фінансової політики.

Тема 2. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ.

Психологічні аспекти при проведенні фінансової політики. Типи психологічної поведінки платників. Види поведінки платників у країнах з низьким та високим рівнем споживання.

Проблеми та можливості легалізації доходів громадян. Форми психологічної реакції на фінансові дії громадян. Роль фінансової соціології у взаємовідносинах громадян з державою. Основні погляди та узагальнення науковців на ці взаємовідносини. Теорія вибору при прийнятті фінансових рішень.

Відмінності регіональної та загальнодержавної фінансових політик. Основні ознаки регіональної фінансової політики. Ресурсна диференціація регіонів як фактор напрямку фінансових дій. Інтеграційні процеси регіонів.

Особливості прийняття фінансових рішень у вільних економічних зонах. Вплив спеціальних економічних зон на регіональну фінансову політику.

Ефективність фінансової політики. Рівні ефективності. Основні показники оцінки ефективності фінансової політики. Вирішення конкретних загальнодержавних цілей у контексті фінансової ефективності.

Тема 3. НАПРЯМКИ І ФОРМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

Форми фіскальної політики. Дискреційна фіскальна політики, зарубіжні та вітчизняні трактування. Види дискреційної фіскальної політики. Прагматика стимулюючої та стримувальної політик. Використання інструментів різних видів дискреційної фіскальної політики. Політика уряду на різних стадіях економічного циклу. Поняття “цільової функції” при здійсненні дискреційної фіскальної політики

Недискреційна (автоматична) політика. Вмонтовані стабілізатори, їх види. Податки у ролі вмонтованих стабілізаторів. Роль ступеня прогресивності в оподаткуванні у фіскальному регулюванні. Види трансфертів, державних витрат – вмонтованих стабілізаторів. Умови виникнення надлишку та дефіциту фінансових ресурсів в країні.

Дієвість вмонтованих стабілізаторів на різних фазах економічних циклів.

Тема 4. ДЕРЖАВНІ ВИТРАТИ ТА ТРАНСФЕРТНІ ПЛАТЕЖІ.

Поняття суспільних благ. Особливі ознаки суспільних благ. Проблема “безбілетного пасажира”.

Соціально – економічний зміст державних витрат. Порівняльна характеристика витрат держави та бюджетних витрат. Структура витрат бюджетів України.

Класифікаційні ознаки державних витрат та їх характеристика. Поточні видатки і видатки розвитку. Функціональна класифікація.

Функціонування інструменту “державних витрат” на різних стадіях економічного розвитку. Зміна попиту та пропозиції, ринкової кон’юнктури за допомогою державних витрат.

Державні закупівлі у складі державних витрат. Механізм їх функціонування. Державні замовлення та державні контракти. Поняття державних контрактів та державних замовлень. Тендери, їх сутність та порядок проведення. Їх роль у виконанні фіскальних завдань держави та ринковому регулюванні. Ефективність державних закупівель.

Економічний зміст трансферних платежів. Види трансфертів. Порівняльна характеристика функціонування трансфертних платежів в системі інструментів фіскальної політики. Дотація та основні умови її надання. Субвенція, основні умови її надання.

Трансфертні платежі в бюджетній системі України. Трансфертне регулювання бюджетів.

Тема 5. ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ОСНОВА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

Поняття фінансового вибору. Види системних підходів стосовно обґрунтування фінансового вибору. “Податок як примус”, “податок як громадянський обов’язок.” Теорія Едварда Кларка. Представники системних підходів. Фінансальний вибір в сучасній ринковій економіці.

Система критеріїв фінансальної політики. Зміст критеріїв. Критерій фінансальної достатності, економічної ефективності, соціальної справедливості. Оптимізація державних рішень за допомогою системи критеріїв. Стабільність та гнучкість фінансальної політики.

Наукові принципи побудови податкової системи. Принцип платоспроможності. Прогресивна та пропорційна шкала оподаткування. Ціни по Ліндалю. Адміністративна зручність. Горизонтальна та вертикальна рівність в оподаткуванні. Діаграма Лоренца та коефіцієнт Джінні. Визначення визначальної бази. Планування видатків та доходів бюджетів. Етапи здійснення

Політика оптимального оподаткування. Ухилення від оподаткування та проблема тіньової економіки. Проблеми та можливості оптимізації податкових надходжень та суспільних благ.

Прагматика взаємозалежності оподаткування та фінансальної політики. Диспропорції взаємозалежності. Тенденції економічного зростання: запланований та реальний стан. Взаємозалежність між доходами громадян та загальнодержавним економічним зростанням. Проблеми адміністрування податків та зборів в Україні. Диспропорції у формуванні загального та спеціального фондів бюджетів. Номінальна та реальна дефіцитність бюджетів України. Прагматика функціонального фінансування бюджетних призначень: проблеми та можливості оптимізації.

Тема 6. ПОДАТКИ І ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ.

Зміст категорії податків і їх соціально-економічна роль. Характеристика видів податкових платежів. Функції податків. Основні елементи податку. Класифікаційні ознаки податків і їх обґрунтування. Вплив податків на ринкову кон’юнктуру, попит та пропозицію.

Податкова система України. Ланки податкової системи. Платники податків, види, соціальний стан. Права та обов’язки платників податків. Органи державного управління - учасники фінансового процесу.

Контролюючі органи, їх види. Сфера дії контролюючих органів. Система оподаткування України. Принципи побудови системи оподаткування. Загальнодержавні та місцеві податки і податкові платежі. Правове забезпечення роботи по їх адмініструванню.

Характеристика податків та зборів України. Прямі податки. Непрямі податки

Прагматика вітчизняного податкового регулювання.

Оптимальні моделі трансформації податкового регулювання та збалансування фінансової та розподільчо-регулюючої функцій податків.

Тема 7. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

Лаги функціонування фінансової політики. Лаг розпізнавання, адміністративний лаг та лаг функціонування.

Політичні проблеми при проведенні фінансової політики. Політичні позиції стосовно інструменту податків. Політичні тенденції у сфері формування та фінансування державних витрат та трансфертних платежів. Вплив політичного фактору на різних стадіях економічного розвитку. Ефект витіснення при використанні інструментів фінансової політики.

Зв'язок фінансової політики з дефіцитом бюджетів та державним боргом. Структурний, фактичний та циклічний дефіцити бюджетів. Наслідки існування державного боргу.

ПОДАТКИ ТА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА

Тема 1. НАУКОВА ПАРАДИГМА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

1. Соціально-економічний зміст фіскальної політики.
2. Кейнсіанська теорія фіскального регулювання.
3. Неокласична доктрина фіскального адміністрування.
4. Сучасні тенденції фіскальної науки.
5. Основи та особливості фіскальної політики в Україні.

1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

Для того, щоб відповісти на запитання “скільки коштує держава?” насамперед доцільно використати дані фінансової статистики й дослідити проблему за допомогою показників державних доходів і витрат. Проте в статистичних джерелах інформації систематично виявляються певні недоліки, оскільки в них врахована тільки бюджетна діяльність держави і цілком відсутні дані про позабюджетну її діяльність. Активність держави обмежується не лише сферою доходів та витрат; вона також видає накази й заборони, що значною мірою виходять за рамки власне бюджетної діяльності. Ця так звана фіскальна діяльність настільки поширена, що насилу піддається систематизації. Вона простягається від регулювання підприємницької діяльності (наприклад, регулюванню підлягають комерційна діяльність із здійснення далеких вантажних перевезень, заняття промислом, індивідуальна трудова діяльність) до розпоряджень про обов’язкову звітність і заповнення формулярів. При здійсненні заходів у сфері фіску постійно можна почути лаконічну фразу: “витрат не потребують”. Проте це не відповідає дійсності, оскільки кожний випадок державного втручання потребує певних ресурсів, чи то в державі чи в іншому місці. Даний факт підтверджується вже тим, що внаслідок державного регулювання змінюється спосіб дій індивідів. Це, звісно ж, не означає, що регулювання завжди є зайвим. Питання його доцільності має вирішуватися з урахуванням необхідних сукупних народногосподарських витрат. Так, що ж тоді ми розуміємо під фіском та фіскальною політикою?

Фіскальна політика (*fiscal policy*, від лат. “*fisc*” – фіск імператорська казна (у давньому Римі); казна (тюрк.) – сховище грошей) – це маніпулювання державним бюджетом з цілю виконання державою своїх функцій. Американські економісти вважають, що фіскальна політика – це регулювання державних видатків та податкових надходжень для забезпечення повної

зайнятості, стабільності цін та економічного зростання. Гальперин В., Гребенніков П., а також Базилевич В. дають таке визначення фіскальної політики. Фіскальна політика – це вплив держави на економічну кон’юнктуру шляхом зміни системи оподаткування і державних витрат. Загалом трактування в дечому відрізняються, але в цілому вони подібні.

Фіскальна політика – це регулювання державних видатків та податкових надходжень для забезпечення повної зайнятості, стабільності цін та економічного зростання; – це вплив держави на економічну кон’юнктуру шляхом зміни системи оподаткування і державних витрат.

Відповідно до цього слід виділяти три інструменти (елементи) фіскальної політики:

- податкове регулювання (регулювання доходів);
- регулювання видатків;
- трансфертне регулювання.

Термін “фіскальна політика” відрізняється від “фінансова політика держави” тим, що якщо у останньому випадку треба обов’язково додавати “держави”, то у першому – це зайве: фіскальна політика може бути тільки державною. Фіскальна політика виявляє себе у системі форм і методів *мобілізації фінансових ресурсів держави* (public financial resource mobilization) – політика державних доходів та їх розподілу – політика державних видатків, а також у фінансовому законодавстві.

Фінансова політика є основним інструментом реалізації *фіскальних інтересів* (fiscal interests) (причин безпосередніх дій) держави. Фіскальні інтереси не обмежуються лише стягненням коштів на користь державі (це вузьке розуміння даного поняття), оскільки реалізація *функцій держави* (state function) на цьому закінчується. Процес формування фінансових фондів забезпечує державу ресурсами, необхідними для реалізації її функцій. Останнє безпосередньо пов’язано з видатками, бо саме через витрати держава “презентує” себе суспільству: 1) через витрати на утримання апарату управління-оскільки саме в особі державних службовців й існує держава: 2) держава – суспільний інститут діяльність якого повинна бути спрямована на задоволення інтересів членів суспільства, тобто державні видатки мають бути суспільно спрямованими.

Фіскальна політика може бути *стимулюючою* (stimulating) або *стримуючою* (restraining) залежно від того, якого напрямку розвитку об’єкта впливу прагне досягти держава. Наприклад, коли економіка перебуває у спаді чи депресії, фіскальна політика може стати стимулюючою, якщо фіскальними інструментами (зниженням податків та збільшенням видатків) держава збільшує інвестиційні можливості економічних агентів, що призводять до бюджетного дефіциту або до його зростання. У випадку коли спостерігається економічне зростання, фіскальна політика для контролю за інфляцією переходить до розряду стримуючої.

Метою фіскальної політики є зменшення коливань у рівнях виробництва, зайнятості і цін та направлення економіки в напрямку стійкого зростання виробництва до тієї межі, яка б забезпечила мінімізацію безробіття. На прикладі роль фіскальної політики можна показати у її впливові на періоди ділових циклів. Цей цикл включає піднесення, за котрим слідує спад ділової активності. (див. Рисунок 1.1.).

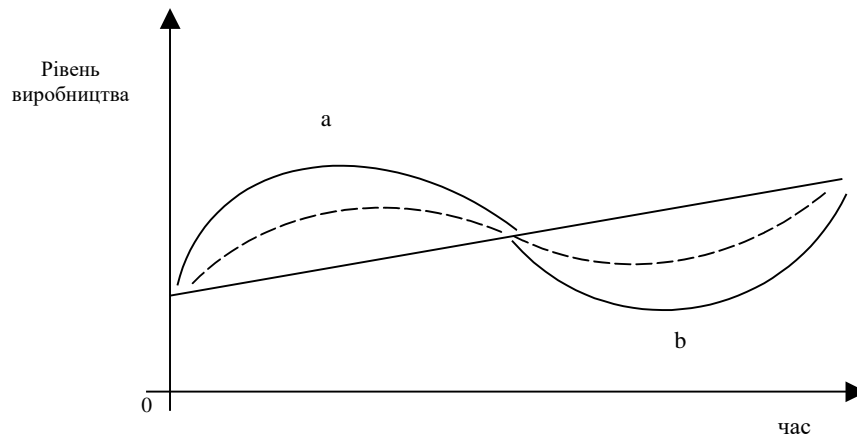

Рисунок 1.1. Вплив фіскальної політики на періоди економічних циклів.

Використовуються рестрикційні можливості фіскальних інструментів, які полягають у зменшенні коштів, якими б могли користуватися економічні агенти, за рахунок збільшення фіскального навантаження (ставок податків та податкових платежів) або зменшення державних закупівель.

Проблема виникає, коли економічна ситуація у країні поєднує у собі економічний спад з інфляцією. У такому випадку необхідно одночасно вживати як стимулюючі, так і стримуючі фіскальні інструменти. Тобто маніпулювання державним бюджетом має стати таким, щоб воно ініціювало розвиток господарства без впливу на зростання цін. Вислів “маніпулювання державними доходами та видатками” означає не постійну зміну “правил гри”, а свідоме настроювання інструментів фіскальної політики задля досягнення суспільного добробуту. Суб’єкти, на яких спрямовані фіскальні дії, повинні мати впевненість щодо основних фіскальних дій держави – системи податків. Особливо, коли суб’єкти не мають достатньої кількості нагромаджень минулих періодів, для самоорганізації своїх дій.

Посилення стримуючого впливу фіскальної політики при бракові коштів у економічних агентів, на жаль, стимулює останніх зменшувати *базу оподаткування* (tax base) (суму з якої сплачується податок), що, у свою чергу, призводить до неефективності фіскальних дій щодо збільшення надходжень до державного бюджету. Якщо, до того ж, врахувати, що зміни у державних видатках мають більший вплив на суспільні витрати, ніж відповідні (за обсягом) зміни у податках, то слід визнати, що бажання досягти через фіскальну політику певних результатів потребує від держави проведення грошових ін’єкцій, а не тільки створення сприятливих умов для функціонування одиниць господарювання.

Побудова оптимальної моделі фінансової політики потребує розробки концептуальних основ, конкретних форм та методів довгострокового і короткострокового впливу. Останні повинні узгоджуватися з соціальними й економічними проблемами держави, можливостями їх вирішення через фінансове регулювання та орієнтуватися на історичні, національні, культурні особливості, ступінь участі держави в економіці, розвиненість ринкових відносин. На жаль, сьогодні така спрямованість фінансового блоку державного регулювання лише очікує на свою реалізацію.

Історична динаміка ролі держави в економіці переконливо свідчить, що ефективність державного регулювання знаходиться в прямій залежності від якості розуміння та застосування принципів формування державних витрат з метою підтримання макроекономічної і соціальної рівноваги та використання державою податків для проведення економічної політики. Важливість цих складових настільки вагома, що фінансова політика, залишаючись сьогодні ключовою ланкою економічної політики, зумовила появу в своєму складі фактично самостійних видів економічної політики, а саме: політики витрат та політики доходів, які мають свої специфічні цілі і завдання, а також методи їх розв'язання.

Політику витрат та політику доходів слід охарактеризувати як основу, базу та інструмент державної економічної політики в кожному історичний період. Природно, що таке складне визначальне значення перетворює їх у чинник, від якого принципово залежить і ефективність фінансової політики, і ефективність розв'язання економічних та соціальних проблем у цілому. Умови формування політики витрат та політики доходів мають принципове значення для забезпечення функціонування всієї ринкової економічної системи. Звідси - величезне значення наукового обґрунтування кожного з елементів та їх взаємодії.

Політика витрат, будучи складовим елементом фінансової політики, означає цілеспрямовану діяльність уряду з формування напрямів і структури витрат державного бюджету з метою підтримання на певному рівні видатків соціального характеру, забезпечення суспільного попиту та ініціювання ділової активності суб'єктів господарювання. Політика доходів, будучи складовим елементом фінансової політики, також виступає як цілеспрямована діяльність уряду з формування дохідної частини державного бюджету з метою забезпечення функціонування та розвитку соціально-економічного поля суспільства.

У процесі розробки політики витрат та політики доходів велике значення належить науковому обґрунтуванню підходів і принципів такої політики. Політика витрат визначає принципи, напрями, структуру витрат. Політика доходів, зважаючи на вирішальне значення податкових доходів, насамперед визначає пріоритетні цілі оподаткування, коло суб'єктів економічної діяльності, які підлягають оподаткуванню, принципи, форми, ставки, пільги оподаткування. Критично важливим у податковій політиці та політиці витрат є дотримання принципів оптимальності, порушення яких здатне призвести до

порушення макроекономічної та соціальної стабільності, деформацій фіскальної та економічної політики взагалі.

Значення політики витрат та податкової політики як ключових напрямів фіскального регулювання особливо чітко простежується на прикладі США під час проведення заходів з макроекономічної стабілізації економіки протягом останніх двадцяти років. Дійсно, адміністрація Рейгана у 1981 році через здійснення ряду фіскальних заходів передбачала швидко та одночасно вирішити такі завдання:

- зменшити рівень інфляції;
- збільшити зайнятість;
- збалансувати бюджет та забезпечити зростання економіки.

З цією метою відбулося різке зниження прогресивності федеральної податкової шкали, що мало навіть за таких умов збільшити обсяги податкових надходжень шляхом розширення податкової бази. Протягом 1985-1986 рр. пройшла друга хвиля заходів щодо зниження прогресивності податкової шкали. Уряд Рейгана ліквідував 12 "сходинок" податкової структури індивідуального податку, встановивши лише дві ставки – 15 і 28%. Одночасно були значно скорочені федеральні витрати, насамперед на соціальну інфраструктуру. У сукупності ці заходи повинні були дати результат у збалансуванні бюджету. Значні успіхи у плані зниження інфляції та безробіття, що були досягнуті в результаті впровадження курсу політики Рейгана, водночас призвели до колосального бюджетного дефіциту та погіршення зовнішньоекономічних позицій США. Тому адміністрація Б. Клінтона пішла шляхом кардинального перегляду комплексу попередньої фіскальної політики. Для масштабного скорочення бюджетного дефіциту як основного завдання були значно підвищені ставки федеральних податків (практично за всіма їх основними видами - індивідуальний, прибутковий і на доходи корпорацій). Це означало кардинальний відхід від попередньої позиції щодо зменшення прогресивності податкової шкали у зворотному напрямі – її посилення. До основних відмінностей слід віднести й запроваджене Б. Клінтоном стимулювання господарських інвестицій у науку і технологію, освіту та перепідготовку робочої сили. У результаті ситуація з бюджетним дефіцитом суттєво покращилася, що призупинило відносне зростання державного боргу, знизило рівень відволікання з боку держави кредитних ресурсів. Не менш важливим підсумком стало й те, що навіть за умов економічного підйому вдалося одночасно знизити темпи інфляції та скоротити норму безробіття.

У подальшому була доведена послідовність обраного курсу. Незважаючи на потребу скорочення податкового навантаження, що втілювалося у введенні специфічного пакету заходів для американського "середнього класу", адміністрація Б. Клінтона поєднала ці заходи з курсом скорочення бюджетного дефіциту. Це переконує, що за умови реалізації можливостей заходів, закладених в інструментарії фіскального регулювання, вони здатні призвести до розвитку національної економіки в цілому та закласти основи підвищення добробуту всіх членів суспільства.

2. КЛАСИЧНА ТА НЕОКЛАСИЧНА ДОКТРИНИ ФІСКАЛЬНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ.

Основоположником західної фінансової науки, й зокрема фіскальної, є англійський економіст А. Сміт (1723-1790). Теоретична база його досліджень державних фінансів – вчення про продуктивну та непродуктивну працю. Тільки та праця продуктивна, яка при обміні на капітал принесе додаткову вартість, - саме таким чином А. Сміт формулює мету ринкового виробництва. Коли ринкове господарство функціонувало й розвивалося в умовах “вільної торгівлі” та “вільної конкуренції”, цієї мети можна було досягти без державного втручання. Більше того, держава (як суб’єкт виробничих відносин) заважала приватному підприємству. Тому класики західної політекономії розглядали її як небажаного конкурента. З цих загальних теоретичних позицій формуються гасла ідеологів ринкової економіки вільної конкуренції – “дешевий уряд”, “податки – неминуче зло”. Обидва вони відображали прагнення буржуазії до нагромадження капіталу, до розширення промисловості й торгівлі. А. Сміт, а потім Д. Рікардо як економісти-теоретики підтримували промислову буржуазію в боротьбі з лендлордами. Ідейна зброя буржуазії того періоду була спрямована проти марнотратства землевласників.

А. Сміт запропонував чотири податкових принципи, що відображають умови, необхідні промисловій буржуазії як платнику податків. Усі вони були спрямовані проти свавілля й невизначеності в податковій системі. “Піддані держави писав, - писав А. Сміт, - повинні по можливості згідно зі своїми здібностями й силами, відповідно доходу брати участь в утриманні уряду”. На його думку, податок, який зобов’язується сплачувати кожна окрема особа, має бути точно визначеним, а не довільним. Строк сплати, спосіб платежу, його сума – все це повинно бути гранично ясним для платника. Необхідно, щоб кожний податок стягувався в той час або тим способом, який більше підходить для платника. А. Сміт підкреслював, що витрати на збір податку слід звести до мінімуму. “Кожний податок повинен бути так задуманий і розроблений, щоб він брав і утримував із кишень народу якомога менше понад те, що він приносить скарбниці держави”. Всі ці принципи мали антифеодальний характер. Вони були спрямовані проти феодальних податкових привілеїв, буржуазія домогалася “рівності” всіх перед фінансовим законодавством країни. Згідно з цими податковими постулатами необхідно було впорядкувати систему оподаткування, побудувати її на нових принципах, оскільки розвиток підприємництва вимагав нових підходів і точнішого обліку руху всіх фінансових ресурсів. А. Сміт запропонував не тільки здешевити стягування податків, а й створити таку систему оподаткування, яка б сприяла розвитку промисловості та торгівлі. Він писав, що, зобов’язуючи людей сплачувати податки, держава може “знищити фонди, які дали б їм (людям) можливість із більшою легкістю робити ці платежі”. А. Сміт виступив проти репресій щодо неплатників податків, оскільки це може завдати шкоди розвитку промисловості й “знищити ту вигоду, яку суспільство могло б одержати від прикладення їхніх

капіталів”. Таким чином, А. Сміт розробив основні принципи податкової політики, стимулюючої нагромадження капіталу.

Аналізуючи податки, що стягувалися в Англії та інших західноєвропейських країнах, А. Сміт піддав особливо гострій критиці податки на капітал. Він обґрунтував думку, яка увійшла в сучасну податкову практику, про те, що власник капіталу, на відміну від власника землі, “є по суті громадянином усього світу”, тому він може залишити країну, в якій зазнавав високого оподаткування, обтяжливого контролю, розпитів чиновників скарбниці, і перемістити свій капітал в іншу країну з більш сприятливим податковим режимом. Тому держава повинна створювати такі податкові умови для капіталу, щоб він залишався у своїй країні. Капітал, писав А.Сміт, обробляє землю, дає застосування праці. “Податок, що призводить до відпливу капіталу з якоїсь країни, веде, таким чином, до зникнення всіх джерел доходів государя і суспільства. Внаслідок перенесення капіталу в іншу країну неминуче зменшаться більшою або меншою мірою не тільки прибуток з нього, а й земельна рента та заробітна плата.”

А. Сміт критикував непрямі податки. Він вважав, що податки на споживчі товари спричиняють зростання заробітної плати, а отже, збільшення витрат виробництва й зменшення прибутку. З тих же позицій піддаються критиці податки на заробітну плату. На думку А. Сміта, заробітна плата нижчих розрядів робітників визначається двома факторами – попитом на працю й середньою ціною предметів харчування. “Тому при незмінному розмірі попиту на працю й ціни предметів продовольства прямий податок на заробітну плату може мати своїм наслідком тільки збільшення заробітної плати на суму, яка дещо перевищує сам податок”. Із цього А. Сміт зробив висновок, що податок на заробітну плату авансує підприємець. Найпридатнішим для оподаткування об’єктом він вважав ренту. Це й зрозуміло, тому що буржуазія прагнула не тільки відібрати у землевласників політичну владу, а й обмежити їхню економічну могутність. Рента, як доводить А. Сміт, витрачається непродуктивно, тобто вона не перетворюється у самозростаючу вартість і тому повинна стати основним об’єктом податків, скорочення ренти не завдасть збитків розвитку продуктивних сил.

Останнім представником англійської класичної політекономії був Д. Рікардо (1772-1823), який чітко визначив економічні принципи планування капіталу й завершив теорію податків, що її розробляв А. Сміт. Так само як і його попередник, він доводив необхідність або звільнення капіталу від податків, або істотного їх скорочення. На його думку, “податки складають ту частку продукту землі та праці країни, яка надходить у розпорядження уряду; вони завжди сплачуються зрештою або з капіталу, або з доходу країни”. У тому разі, якщо урядове споживання збільшується й покривається або зростанням виробництва, або зменшенням споживання, податки, вважає Д. Рікардо, правляться з доходу. Але якщо виробництво не збільшиться, тягар податків обов’язково припаде на капітал. Таким чином, податки зачіпатимуть фонд, призначений для продуктивного споживання, тобто для капітальних вкладень. З точки зору умов для розширеного відтворення зростання податків призведе

зрештою до скорочення виробництва, “ресурси народу й держави будуть падати із зростаючою швидкістю й результатом стануть злидні та розорення”. Особливо гострій критиці піддавав Д. Рікардо непрямі податки. Він стверджував, що вони скорочують споживання, збільшують витрати виробництва, заробітну плату, кінець кінцем зменшується прибуток. Усякий податок на товар, що споживається робітником, знижує норму прибутку. Як член парламенту Д. Рікардо активно боровся проти хлібних законів, за свободу торгівлі.

Д. Рікардо чіткіше, ніж А. Сміт, визначив завдання фіскальної політики, яка, з його точки зору, має заохочувати нагромадження та розширення виробництва. Д. Рікардо вважав, що не існує таких податків, які не мали б тенденції зменшувати нагромадження, тобто всі податки погані, податки – неминуче зло. І це зло, за Д. Рікардо, полягає не тільки в тому, що вони стягуються з певних об’єктів, а й у їхній загальній негативній дії.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. розвивається новий напрям західної економічної думки – суб’єктивно-психологічна школа, або маржиналізм. Основна концепція цієї школи полягає в тому, що вартість визначається суб’єктивно-психологічними умовами, зрештою попитом і пропонуванням. За маржиналістською теорією закріпилася назва “неокласична”, або “ортодоксальна”. Західні історики економічної думки тим самим підкреслювали свою оцінку цієї теорії та її представників як продовжувачів англійської класичної політекономії. Проте така оцінка не витримує критики. Докорінна різниця тут полягає уже в самому підході до вивчення суспільних явищ. Представники теорії граничної корисності та граничної продуктивності у своїх працях достатньо багато уваги приділили державним фінансам, і зокрема фіскальній політиці. Підхід до питань оподаткування відобразив суб’єктивно-психологічну концепцію цієї школи. Нові економічні доктрини, які з’явилися у 70-х роках ХІХ ст., щодо об’єкта дослідження не збігалися з класичною школою, економічний аналіз якої зосереджувався на виявленні відносин між суб’єктами відтворювального процесу на макрорівні. Суб’єктивно-психологічний напрям фактично звузив дослідження. Якщо класична буржуазна політекономія аналізувала рух глобальних показників: сукупного суспільного продукту, національного доходу, фонду нагромадження та споживання й т. ін., то маржиналістська школа звела основні економічні проблеми до рівноваги в умовах ринкової конкуренції, тобто по суті до мікрорівня.

З часу свого виникнення маржиналізм намагається створити так звану “чисту” економічну теорію за аналогією з точними науками. Тому в дослідженнях суб’єктивно-психологічної школи економічний аналіз спирається на математику. Сама назва “маржиналізм” (франц. *Marginal* - граничний) походить від математичного поняття границі, тобто нескінченного малого приросту певної величини. Аналіз граничних приростів попиту на споживчі товари та їх пропонування, державних податків і видатків, інших категорій певною мірою абстрагований від соціально-економічного розвитку суспільства, але доповнений суб’єктивістським підходом. Англійський економіст

У. С. Джевонс (1835 - 1882) та австрійський учений К. Менгер (1840 - 1921) майже одночасно на початку 70-х років XIX ст., опублікували праці, де з'явилася нова система понять, система, що утворила так званій гедоністичний напрям політекономії. На їхню думку, основою поведінки людини на товарному ринку або її виробничої діяльності є її відчуття: насолода (грец. hedone) або страждання. З плином часу насолода зменшується, “її величина залежить... від наявного пропонування товару, який приносить відповідний вид насолоди. Джевонс максимально використав бентамівську концепцію вимірювання насолоди, йому здавалося, що зрозуміти мотиви людської діяльності фактично можливо, тільки якщо виходити з понять насолоди й страждання”. З цих понять У.С.Джевонс виводить мінову вартість товару, тобто психологічні фактори розглядаються як визначальна економічна сила. Головним у працях У. С. Джевонса було твердження, що вартість виникає з граничної корисності, а не з витрат виробництва, як стверджували класики буржуазної політекономії.

Французький економіст Л. Вальрас (1834 - 1910) дав визначення граничної корисності (рідкості). Він вважав, що вона являє собою спадаючу функцію спожитої кількості, пропорційну ціні. Досягається гранична корисність тоді, коли останні з коштів, що витрачаються споживачем, з урахуванням віддання ним переваги тому чи іншому продукту (при даному доході), принесуть йому однакове задоволення, це й буде точка економічної рівноваги. Вальрас теоретично обґрунтував тезу, що конкурентна система вільного підприємництва з певним обмеженням може забезпечити максимальне задоволення потреб. Це положення розглядається західними економістами як вихідна точка того, що тепер зветься “економікою добробуту”.

Останнім представником класичної маржиналістської теорії був американський економіст Дж. Б. Кларк (1847 - 1938). Принципи граничної корисності Джевонса він переносить у сферу виробництва та розподілу суспільного продукту. Дж. Б. Кларк розробив економічну доктрину, згідно з якою розподіл національного доходу між факторами виробництва відповідає “принципу справедливості”; кожний суб'єкт виробничих відносин отримує те, що він створив. “Кожному агентові – певна частка в продукті й кожному – відповідна винагорода – ось природний закон розподілу”, - стверджує Дж. Б. Кларк. Проте це твердження не може спростувати трудову теорію вартості. Суть капіталу, за К. Марксом, полягає в тому, що жива праця служить засобом збереження та збільшення мінової вартості нагромадженої праці. Капітал – це вартість, що приносить додаткову вартість. Сукупна вартість, як і новостворена, народжується працею, привласнення ж визначається формою власності на засоби виробництва.

Маржиналістські методологічні й теоретичні принципи поступово запозичуються фінансовою наукою із загальної економічної теорії. Одним із перших для дослідження питань оподаткування їх застосував датський економіст А. Дж. Коен Стюарт у 1889 р. Маржиналістський постулат, згідно з яким гранична корисність доходу певної особи знижується в міру його зростання, нашоухує економістів, досліджуючих фінанси, на думку, що з

принципу скорочення корисності доходу можна вивести принцип прогресивності в оподаткуванні. Наприкінці XIX ст. багато хто з авторів, як пише відомий американський історик фінансової думки Г. М. Гровс (1897 - 1969), сприйняли це твердження без достатніх доказів. Водночас сам по собі принцип прогресивності оподаткування суперечить інтересам капіталу. А. Дж. Коен Стюарт піддав сумніву необхідність застосування принципу прогресивності. “Закон, який має обґрунтувати прогресію, загальний закон зниження значення величини приросту доходу, нічого нам не говорить про рівень цього зниження. Прогресія не впливає із загального закону спадаючої корисності”. Він критикує математичні виклади й таблиці Н. Г. Пірсона та В. П. Бока, зазначаючи, що вони скоріше ілюструють, ніж доводять об’єктивну необхідність застосування прогресії. Коен Стюарт складає свої власні таблиці для того, аби показати, за його словами, “просто і реально”, що прогресія не є обов’язковим наслідком скорочення рівня корисності в міру зростання доходу. Передбачивши, що корисність доходу знижується так само швидко, як збільшується дохід, він доводить: рівна “жертва” досягається шляхом пропорційного оподаткування. Коен Стюарт розвиває ідею пропорційності “жертви” щодо загальної корисності діяльності учасників розподільного процесу. Стосовно ж особистих доходів, на його думку, слід математично розрахувати калькуляцію податкових ставок. Коен Стюарт уводить в усі гадані декларації з особистого прибуткового податку неоподатковуваний мінімум і створює в межах маржиналістської теорії шкалу прогресивного оподаткування.

Певний внесок у розвиток фіскальної теорії зробили представники шведської школи. Відомий шведський економіст Кнут Віксель (1851 - 1926) свою податкову концепцію будує на принципах теорії добробуту. В праці “Новий принцип справедливого оподаткування” (1896) К. Віксель розглядав податки не ізольовано, самі по собі, а як засіб фінансування державних видатків. “Я застосовую сучасну концепцію граничної корисності та суб’єктивної вартості до суспільних послуг і податків індивідуальних осіб на ці послуги”. К. Віксель пов’язував податкові принципи з формою податкового управління, й насамперед із процесом парламентського затвердження податків, чого не зробив до нього жоден дослідник. За К. Вікселем, розподіл податкового тягара має політичний характер, законодавчі органи повинні максимально врахувати інтереси платників податків, і передусім інтереси меншості. На його думку, “машина схвалення податкових рішень” перебуває в руках власників, тому всі податкові питання звичайно вирішують проти волі великих груп населення. Саме ця обставина призводить до перекладання основного тягара податків на широкі кола населення. Ці висновки не втратили своєї актуальності й сьогодні. К. Віксель запропонував реформувати парламентську систему з метою забезпечити рівність усіх перед законами, економічний добробут і мирне співробітництво. К. Маркс, відкидаючи сподівання на досягнення соціальної справедливості в межах буржуазного суспільства, дає їм у своїх працях категорично негативну оцінку. Сьогодні навряд чи беззастережно й у всьому можна погодитися з такою оцінкою.

К. Вікселль вважав, що головними принципами справедливого оподаткування є принцип корисності й принцип рівності між вилученою вартістю та її еквівалентом. Цей останній означає, що кошти населення, вилучені у формі податку, повинні йому повертатись у вигляді певних державних послуг, що може бути досягнуто автоматично за допомогою парламентських податкових законів. К. Вікселль одним із перших запропонував ідею розширення державного сектора, вважаючи, що він має забезпечити послуги для осіб, які не можуть їх оплатити зі свого доходу. Цю ідею надалі розвинули економісти кейнсіанської школи. В середині ХХ ст., в умовах науково-технічної революції, ця теза була широко використана державою з огляду на необхідність масової підготовки кваліфікованої робочої сили, інженерів і науковців, збільшення державних видатків на наукові дослідження.

У працях К. Вікселля було висунуто положення про те, що “громадські підприємства... мають служити засобом, який забезпечує краще використання ресурсів, а не спричинювати введення непрямих податків”. Як він гадав, на державні послуги треба встановлювати такі ціни, за яких гранична виручка дорівнює граничним витратам. Це дасть можливість розширити збут державних товарів і послуг та забезпечити необхідні кошти для функціонування державного сектора. У К. Вікселля це був аргумент на користь націоналізації залізничного транспорту та підприємств громадського користування. В ХХ ст. ці ідеї стали одним із аргументів на виправдання непрямого субсидування великих корпорацій, які за рахунок низьких цін на державні товари та послуги одержують додаткові прибутки.

К. Вікселль розглядав як предмет фіскальної науки проблему справедливого розподілу загальної суми податків, необхідної для фінансування видатків. Але, на його думку, будь-які висновки щодо цієї проблеми будуть ілюзорними за відсутності інформації, що стосується системи непрямих податків (у Швеції того часу вони становили 4/5 усіх податкових надходжень), яка дає можливість імушим класам по суті ухилятися від податків. К. Вікселль рішуче виступав проти “податків на видатки”, скорочуючих споживання, стверджував, що більші податки мають сплачувати ті, у кого “найбільші можливості платити”, тобто хто одержує вигоди, той і повинен за них платити. У концепції Вікселля маржиналістський підхід поєднується з теорією добробуту. Податки, з його точки зору, не повинні порушувати добробут соціальних груп. Ряд державних програм може підвищити добробут тільки вузькому колу осіб, тому вони як споживачі державних товарів мають сплачувати податки. Соціальні верстви населення, відносно яких виникає сумнів, що їхній добробут підвищиться за рахунок державних послуг, повинні бути звільнені від податків. Але якщо вони користуються цими послугами, не сплачуючи податків, то їхні представники в парламенті надалі голосуватимуть за податки. Загальна економічна теорія, а також теорія державних фінансів К. Вікселля справила великий вплив на розвиток фіскальної науки.

У Швеції ідеї К. Вікселля розвинув його учень Е. Ліндаль (1891 - 1960), що зосередив свій аналіз на вартісних аспектах державних послуг. Одне з основних положень податкової теорії Е.Ліндаля полягало в тому, що в руках

держави податки є важливим засобом задоволення людських потреб і за їхньою допомогою можна змінити відносини приватної власності. Так само, як і К. Вікселль, він вважав досягнення справедливості головною проблемою оподаткування. Податки розглядаються в працях Е. Ліндаля як своєрідна плата за державні суспільні послуги, при цьому вона складає мінімум, що дорівнює граничній корисності кожної суспільної послуги. На цій підставі був запропонований оптимальний критерій фіскальної політики, який визначається для кожного теоретичного суспільного товару й полягає у “підтриманні рівноваги між сумою граничних внесків його споживачів і сумою одержаних ними вигод”. Концепція оптимальності суспільних товарів прийнята сучасними неокласичними теоріями. На думку Е. Ліндаля, “ціна на колективні, тобто суспільні, послуги має значну тенденцію до граничної корисності для кожної зацікавленої групи населення”. Виходячи з цього, він робить висновок, що кожна людина може задовольнити свої потреби в суспільному товарі в розмірі грошової суми, яку вона має. Звідси випливає, що в галузі податків кожна з груп платників захищатиме свої інтереси. Та оскільки індивідуальні особи з різним майновим достатком мають різні інтереси, то зрештою встановлюється рівновага.

В одній із своїх праць Е. Ліндаль наводить гіпотетичне положення, відповідно до якого в суспільстві є тільки дві категорії платників податків: група А – відносно забезпечені та група В – відносно бідні. В середині кожної групи всі особи сплачують однакову ціну за суспільні послуги. Таким чином, за одні і ті ж послуги складаються дві ціни для кожної групи населення, звідси основне питання теорії та практики фіскальної політики полягає в розподілі загальної вартості сукупного обсягу послуг, тобто у визначенні двох цін. На початку дослідження Е. Ліндаль пропонує суто економічне вирішення проблем визначення цін як проблем обміну. Попит і пропонування суспільних товарів монополізовані, тобто на ринок виходить тільки один суб’єкт економічних відносин – держава. Тому тут немає вільної конкуренції, а рівність між двома групами покупців досягається значною мірою шляхом згоди. Теза досить сумнівна. Американський економіст Б. Селігмен зазначає, що Е. Ліндаль недостатньо чітко сформулював цю проблему: ціна на державні послуги складається почасти виходячи з їхніх економічних можливостей, “причому оцінка прямо пропорційна можливостям”. Врешті-решт сам Е. Ліндаль бере під сумнів суто економічне вирішення питання й доходить висновку, що проблема цін суспільного товару є проблемою політичною.

В основу розробки фінансових законів Е. Ліндаль поклав теорію рівноваги. Він вважав, що після прийняття законів, тобто після затвердження бюджету парламентом, кожний член суспільства сплачуватиме необхідну суму податку, “відповідну до його оцінки суспільних послуг”. Тому фактично існуюча шкала оподаткування по суті є результатом дії тих самих економічних принципів, які визначають різні ціни на однакові товари. Аналізуючи політичні умови прийняття рішень у галузі державних фінансів, Е. Ліндаль доходить висновку, що оскільки політичні партії не мають рівної політичної сили, то сильніші з них мають можливість захистити свої фіскальні інтереси. Тому

рівновага залежить від політичного співвідношення сил партій у парламенті. Він вводить термін “політичні витрати”, які, на його думку, врешті-решт будуть змушені оплатити тільки слабкі партії. Е. Ліндаль підсумовує: “переважаюча, найсильніша партія” може встановити фінансову рівновагу на свою користь. “Сильна” партія може зловживати необізнаністю інших партій про економічне та фінансове становище і ввести в оману громадськість, що бюджет нібито сприятливий для “слабких” партій. В результаті правляча партія може забезпечити за рахунок бюджету значні прибутки. Чимало міркувань Е. Ліндаля є актуальними й для нас в умовах формування багатопартійності, прямо вписуються в наше сьогодення, змушуючи серйозно замислитися над багатьма питаннями. По суті, Е. Ліндаль визнає політику та соціальну нерівність у розподілі податків. Він пише: “Що стосується фінансового аспекту даної системи власності, то ми тут залишаємо осторонь питання про моральну справедливість цієї системи і відповідну їй форму фінансової рівноваги”.

Е. Ліндаль намагався довести, що всі партії одержать певні вигоди від державних видатків, тому хоч би які політичні інтриги не виникали навколо суспільних товарів, зрештою вони необхідні всім, навіть тим, хто не сплачує податків. Західні економісти критикують ці утопічні ідеї. Б. Селігмен пише, що “подібним твердженням явно бракувало реалістичності, оскільки вони передбачали певний волонтаристський порядок, за якого окремі особи зможуть взагалі не вносити ніяких коштів для фінансування урядових послуг”. Суб’єктивну корисність суспільного товару Е. Ліндаль поклав в основу економічної рівноваги, завдання фіскальної політики, за його теорією, полягає в тому, щоб за допомогою раціональної податкової структури підтримувати пропонування суспільних товарів на певному рівні попиту.

За неокласичною парадигмою проводилися податкові реформи 80 – х років в США. Теорії неокласиків стали основою податкової політики і в деяких європейських та азійських державах, зокрема в Великобританії, Італії, Японії.

3. КЕЙНСІАНСЬКА ТЕОРІЯ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.

Світова економічна криза 1929 – 1933 рр. Поклала край багатьом надіям буржуазних учених на здатність створеної економічної системи до саморегулювання й досягнення на цій основі рівноваги у господарстві. Неокласична доктрина з її маржиналістськими ідеями була визначена неспроможною і її заступило кейнсіанство. З одного боку, кейнсіанство є прямим забезпеченням неокласицизму, а з іншого – воно увібрало в себе ряд його важливих принципів. Так, маржиналізм являє собою одну з теоретичних основ неокласицизму, маржиналістські постулати суб’єктивно-психологічної школи знайшли в ньому як своє втілення, так і подальший розвиток. Теорія англійського економіста Дж. Кейнса (1883 – 1946) формується в той період, коли суперечності капіталістичного способу виробництва сягнули крайньої межі, а умови розширеного відтворення різко погіршилися.

Економічна доктрина Дж. Кейнса запропонувала шляхи поліпшення функціонування господарського механізму й пом'якшення суперечностей ринкової економіки. Всі попередні теорії виходили з того, що ринкове господарство має достатньо внутрішніх сил саморозвитку, має внутрішній “автоматичний саморегулятор” для владження економічних проблем. Дж. Кейнс одним із перших заявив, що теорія “автоматичного саморегулятора”, цієї, за висловом А. Сміта, “невидимої руки”, яка спрямовує дії окремих індивідумів у суспільне русло й примушує їх служити “інтересам суспільства”, остаточно й безповоротно зазнала краху. виправити становище, підвищити ефективність виробництва можна тільки за допомогою державного втручання в економіку. Це “єдиний практично можливий засіб уникнути повного зруйнування існуючих економічних форм”, “умова для успішного функціонування особистої ініціативи”.

Причини економічних бід ринкового господарства Дж. Кейнс, виходячи з традицій “мінової концепції”, бачив у недостатності “сукупного попиту”, тобто в тому, що мало купують товарів. У своїх теоретичних обґрунтуваннях необхідності втручання держави в процес відтворення з метою безкризового розвитку економіки він виходить із суто психологічних посилок. Дж. Кейнс розширив коло і сферу функціонування категорій, якими оперувала суб'єктивно-психологічна школа, можна сказати, що він поширив ці категорії на макроекономічний рівень, запровадивши такі поняття, як “гранична ефективність інвестицій”, “гранична схильність до нагромадження та споживання” тощо. Ці категорії Дж. Кейнс відобразив у вигляді формул і математичних рівнянь. Кейнсіанські постулати в багатьох випадках зводять реальні економічні відносини до суто психологічних факторів і, таким чином, не завжди дають змогу виявити суперечності, що складають основу циклічного руху економіки. Дж. Кейнс вважав, що держава може сприяти досягненню рівноваги між платоспроможним попитом і обсягом виробництва за допомогою державних видатків, регулювання позичкового процента й податків. Він писав, що “на схильність до споживання можуть вплинути непередбачені зміни в цінності капіталу. Серйозні зміни в нормі процента і в податковій політиці також можуть викликати певні зміни у схильності до споживання”. Дж. Кейнс був прихильником прогресивності в оподаткуванні. Одним із важливих принципів його теорії є те, що економічне зростання залежить від достатніх заощаджень тільки за умови певної зайнятості. Якщо цієї головної умови нема, то великі заощадження заважають зростанню. Звідси висновок – зайві заощадження необхідно вилучити за допомогою податків. При цьому стимулювання ризику підприємців потребує захисту, але за умови суворої прогресивності податкової системи. Підтримка принципу прогресивності в оподаткуванні виходить у Дж. Кейнса не з ідеї справедливості. Його податкова теорія вписана в концепцію “граничних заощаджень”, яка була створена багатьма західними економістами. На їхню думку, перехід від прогресивного до регресивного оподаткування по суті мало впливає на заощадження.

Дж. Кейнс стверджував, що “основний психологічний закон, в існуванні якого ми можемо бути цілком упевнені не тільки з апріорних міркувань, а й на

основі детального вивчення минулого досвіду, полягає в тому, що люди схильні, як правило, збільшувати своє споживання зі зростанням доходу, але не в тій же мірі, в якій зростає дохід”. Із цього положення він зробив висновок: потрібне державне втручання, спрямоване на вилучення за допомогою податків доходів, поміщених у заощадження, й фінансування за рахунок цих коштів інвестицій, а також поточних державних видатків. Основним способом втручання Дж. Кейнс вважав бюджетну, в тому числі податкову політику. Ідеї Дж. Кейнса поклали початок новим методом теоретичного дослідження проблем розширеного відтворення. Концепція “ефективного попиту” допомогла аналізувати рух макропоказників – національного доходу, інвестицій, фондів нагромадження та споживання, тобто досліджувати відтворювальний процес у цілому. Вона дала можливість “вписати” рух податків у рух макропоказників. Податки розглядалися Дж. Кейнсом як “вбудовані механізми гнучкості”. Він стверджував, що надходження майже за всіма податками залежать не тільки від змін у податкових ставках, а й від коливань величини доходів. Це положення стосується насамперед прибуткового податку, що стягується за прогресивними ставками. Тому автоматичні коливання в податкових доходах значніші, ніж у рівні доходів.

“Вбудовані механізми гнучкості” є функцією бюджетів так само, як і прогресивного податку. В даному випадку, на думку Дж. Кейнса, високі податки відіграють позитивну роль. Зниження податків і супроводжуюче його зниження обсягу бюджету може посилити економічну нестійкість. Дослідження податків у ракурсі руху агрегатних показників вимагає насамперед з’ясування оптимального рівня податків та їхнього впливу на збалансованість у приватному секторі. Таким чином, Дж. Кейнс розробив принципово нову теорію податків, спрямовану на регулювання економіки в умовах функціонування ринкового господарства. Його погляди дуже сильно вплинули на подальший розвиток західної фінансової науки, про що детально йдеться в книзі В. М. Федосова “Сучасний капіталізм і податки”.

Соціально–правова демократична держава – це устрій велферізму, який передбачає соціально та матеріальну захищеність людей, що неспроможні забезпечити собі належний рівень існування. Ідеологія і практика держави загального добробуту отримала поширення в країнах Західної Європи після другої світової війни. Вона знайшла відображення в побудові соціально–орієнтованої економіки ринкового типу в Німеччині, Франції, Швеції і в деяких інших європейських державах. Основою податкової практики в цих країнах є новий теоретичний напрям, який інтегрував в собі взаємопроникнення неокласичних і кейнсіанських ідей державотворення. Розбіжності в поглядах неокласиків та кейнсіанців випливають із відмінностей у їхніх загальних теоріях. Кейнсіанська податкова теорія розвивалася за умов “попиту” та забезпечення фінансування державних послуг. Податки розглядалися як “механізми гнучкості”, що мали демократичне забарвлення. Адже вони забезпечували розподіл податкового тягаря у відповідності з доходами та підтримували зайнятість через досягнення “ефективного попиту”. Концепція “ефективного попиту” допомагала аналізувати рух макропоказників –

національного продукту, фондів нагромадження, заощадження та споживання, тобто досліджувати відтворювальний процес у цілому. Вона дала можливість вписати рух податків у рух макропоказників. Кейнсіанські ідеї базуються на висновку, що податкові надходження залежать не тільки від змін у податкових ставках, а й від коливань величини бази оподаткування.

Аналіз податків в контексті побудови ринкового державного устрою вимагає застосування оптимального рівня податків та їх впливу на збалансованість у приватному секторі. Дж. Кейнс розробив, а пізніше його послідовники адаптували на практиці принципово нову теорію податків, спрямовану на регулювання економіки в умовах ринкового господарства з одночасним поєднанням і приватної бізнесової ініціативи, і соціального захисту малозабезпечених верств населення.

В 90 – ті роки появилися суперечності кейнсіанських методів державного втручання в ринок. Американські економісти, і зокрема Ф.А. фон Хайек, звинуватили Дж. Кейнса в розвитку нестабільності та інфляції, проголосивши його “носієм соціалістичних ідей”.

Але життя доказало, що суперечності між кейнсіанською та неокласичною теорією не такі вже нерозв’язні. Хоча економічна доктрина консерваторів і економічна доктрина кейнсіанців по суті є двома способами регулювання ринкової економіки, суперечності між ними не є антагоністичними. Вони не виключають можливостей синтезу та розробки нових теоретико-економічних основ державотворення, що використовують елементи різних концепцій. Це доказали німецькі економісти Ф. Неймарк, П. Льюзе, Г. Шмольдерс, французькі – К. Гамбіє, Ж. Леонард, Р. Мюзнек та ін., які заклали нове економічне підґрунтя для обґрунтування фіскального вибору в соціально-орієнтованій економіці ринкового типу. На їх ідеях базується практика оподаткування в провідних європейських країнах, зокрема в Німеччині, Франції та Швеції.

4. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІ ФІСКАЛЬНОЇ НАУКИ.

До 70-х років ХХ ст. основу більшості ринкових теорій податків складала кейнсіанські положення. Проте в 70-ті роки розвиток виробничих відносин і процесу розширеного відтворення в країнах з ринковою економікою характеризується різким підвищенням нестабільності. Одночасно виявляються суперечності кейнсіанських методів державного втручання. В цей час посилилася внутрішня нестійкість економіки цих країн, сповільнилися темпи економічного зростання, збільшилася резервна армія праці, зросли бюджетний дефіцит, державний борг та інфляція.

Циклічні кризи 1974 – 1975 та 1980 – 1982 рр. переплелися з валютно-фінансовою, енергетичною, сировинною, екологічною та продовольчою кризами на фоні структурних змін у продуктивних силах. У цих умовах економічна й фінансова політика провідних країн із розвинутою ринковою економікою була спрямована передусім на структурну перебудову

господарства. Зміна умов відтворення спричинила певне “поправління” економічних концепцій. Практичні рекомендації державного втручання набувають нового звучання. Реформістські рекомендації відкидаються, кейнсіанські методи регулювання заступають неокласична теорія й практика державного втручання. Особливо авторитетним стає один з неокласичних напрямів – неоконсерватизм.

Теоретичною базою неоконсерватизму є неокласична доктрина, поступове відродження якої починається в 50 – 60-х роках, а розквіт припадає на 70 – 80-ті роки. Ця течія відродилася під впливом, з одного боку, об’єктивних обставин, посилення суперечностей ринкової системи господарства, з іншого – як відображення кризи кейнсіанської теорії. Найвпливовіші теоретики неокласичної школи є противниками теорії Дж. Кейнса. В 70 – 80-ті роки зіткнулися два основні напрями західної економічної думки. Кейнсіанський підхід до повного використання ресурсів і економічної рівноваги, заснований на “ефективному попиті”, в досягненні якого важливе місце відведено державі, поступається місцем неокласичному, відповідно до якого приватний ринок, ринкове господарство не повинні обмежуватися державним втручанням, конкуренція створює кращі можливості для забезпечення економічної рівноваги. Концепцію “ефективного попиту” заступає концепція “пропонування ресурсів”. Підхід двох шкіл до економічної ролі заощаджень також протилежний. За Дж. Кейнсом, заощадження визначаються інвестиціями, основою тут є “схильність до інвестування”. За теорією неокласиків, заощадження, зрештою, зумовлюють рівень нагромаджень, капітальні вкладення та економічне зростання. Кейнсіанське тлумачення рівня безробіття як залежного від попиту й примусового відкидається, безробіття проголошується добровільним. Кожна з розглядуваних шкіл пропонує свої практичні рекомендації в галузі економічної та фінансової політики. Відмінності в економічних доктринах зумовили різний підхід до методів регулювання економіки. Необхідно зазначити, що йдеться тільки про зміну методів і ні в якому разі не про повне скасування державного втручання. Зміна в методах регулювання пов’язана насамперед із суттєвою переорієнтацією пріоритетів бюджетної та податкової, кредитної й грошової політики.

Неокласична школа виходить з пріоритету грошової політики. Сучасний неокласицизм надає особливого значення монетарній політиці, тому що розвиток інфляції загрожує формуванню норми нагромадження та прибутку. Славним представником сучасного монетаризму є М. Фрідман – глава чикагської школи. Його грошову теорію в західній літературі називають “консервативною контрреволюцією”. Згідно з теорією М. Фрідмана, державне втручання слід обмежити тільки грошовою сферою. На його думку, необхідно проводити таку грошову політику, яка створювала б сприятливі умови для економічної активності. М. Фрідман вважає, що грошова маса в обігу має щороку зростати на 3-5 % у відповідності з довічною тенденцією динаміки цього показника. Як зазначають німецькі економісти М. Браун та Г. Краузе, виправити вади ринкової економіки на основі теоретичних поглядів сучасної

монетаристської школи практично неможливо. Сфера грошового обігу є вторинною, вона віддзеркалює стан виробництва. Монетаристська економічна політика ґрунтується на тезі, що рух національного доходу, зайнятості, цін, сальдо платіжного балансу залежить від кількості грошей в обігу. Проте регулювання грошової маси, запропоноване М. Фрідманом, не може вплинути на процес розширеного відтворення.

Неокласики, й зокрема монетаристи, розробляють довгострокові програми державного втручання. Що стосується короткострокових програм, зосереджених на кон'юнктурних проблемах, то до них ставлення негативне. Вони критикують один із запропонованих варіантів кейнсіанської політики державного втручання – політику “точного настроювання”, яка залежить від кон'юнктурних, короткострокових обставин. Фінансова політика такого типу має змінюватися за перших ознак початку кризи або поживлення (тобто залежно від фази циклу). Щоправда, на практиці державні заходи завжди запізнювалися, в результаті заходи, що вживалися у розрахунок на кризову фазу, здійснювалися у фазі піднесення. Таким чином, політика “точного настроювання” може не тільки не досягти своєї мети, а й посилити економічний розбрат. Тому неокласики запропонували розробку довгострокової стратегії, яка дала б змогу проводити стабільну фіскальну політику, вважаючи, що стала “політика, відсутність різних реакцій на кожне циклічне зрушення, мабуть, кращий спосіб не тільки пом'якшення самих коливань у довгостроковій перспективі, а й обмеження ролі держави і забезпечення вільної ринкової системи”.

Фіскальна політика, згідно з ідеями Дж. Кейнса та його послідовників, повинна мати антикризовий та антициклічний характер. Зміни, що відбувалися в умовах відтворення під впливом НТР, висунули на перший план стратегічні завдання відповідної модифікації структури економіки. Це вимагало перегляду фіскальної стратегії щодо формування фонду нагромадження. Економічна стратегія двох останніх американських адміністрацій спрямована, зокрема, на здійснення довгострокових програм структурної перебудови промислового виробництва на базі наукоємної техніки ХХІ ст. довгострокові програми розвитку, на думку їхніх неоконсервативних авторів, розраховані на можливість, а в ряді випадків – необхідність і бажаність економічних криз. Як зазначає М. Фрідман, економічні спади можуть відігравати позитивну роль, тому що вони “санірують” господарство, приводять до вимивання низькорентабельних підприємств, обмежують вимоги профспілок щодо підвищення заробітної плати. Грошова й підпорядкована їй фіскальна політика повинні бути спрямовані проти інфляції, а не проти криз, як стверджували послідовники Дж. Кейнса. Фіскальна політика, що проводилася протягом трьох десятиріч у США та Англії за рекомендаціями кейнсіанців, піддавалися різкій критиці з боку неокласиків. Представник неокласики американський економіст Ф. А. фон Хайек звинуватив Дж. Кейнса в розвитку інфляції, проголосивши його “носієм соціалістичних ідей”. Проте суперечності між кейнсіанцями та неоконсерваторами не такі вже нерозв'язні. Справді, “економічна політика консерваторів й економічна політика кейнсіанців по суті справи являють собою

два способи державно-монополістичного регулювання економіки. Суперечності між їхніми ідеологами не є антагоністичними. Вони не включають можливості синтезу, розробки економічної стратегії, що використовує елементи різних концепцій”.

Розбіжності в поглядах кейнсіанців та неоконсерваторів на податки впливають із відмінностей у їхніх загальних теоріях. Кейнсіанська податкова теорія розвивалася з умов “попиту”, забезпечення інвестицій достатніми заощадженнями. Податки розглядалися як вбудовані в економічну систему “механізми гнучкості”, амортизуючи кризові процеси, вони набували деякого демократичного забарвлення у зв’язку із завданням забезпечити розподіл податкового тягаря у відповідності з доходами, підтримувати зайнятість через досягнення “ефективного попиту”. Неокласики ж виходять із забезпечення пропонування ресурсів і достатності заощаджень, звідси вимога значного зниження загального рівня податків. Теорії неокласиків стали основою податкової політики США та Великобританії, а потім і більшості країн із розвинутою ринковою економікою. У США податкові реформи 80-х років проводилися за неокласичними рецептами. Головною їх метою було зменшення податків на платників зі “схильністю до заощадження”, тобто скорочення податків, покладених на прибуток. Це цілком узгоджується з вимогами неокласиків про “здорові фінанси”, тобто бездефіцитний бюджет. Щодо державних видатків, то їхнє абсолютне і відносне зростання в 50 – 60-ті та в першій половині 70-х років розглядається представниками неокласичної теорії як одна з причин порушення економічної стабільності та обмеження вільного підприємництва. Американські економісти М. Уейденбаум, А. Бернс, Г. Стайн, У. Фелнер, Г. Уоліч, А. Лаффер та ін., обґрунтовуючи обмеження державного втручання, зажадали насамперед зменшити державні видатки. У Великобританії економісти К. Джозеф, Дж. Хау, А. Селдон доводять необхідність скоротити “державний тягар”, покладений на приватну власність, піднести значення ринку й приватної ініціативи.

На думку А. Селдона, британська податкова система надзвичайно громіздка і принаймні на 2/3 зайва, вельми критичною є його оцінка системи державних видатків. Він вважає, що буде краще “для британського народу, якщо він кінець кінцем зрозуміє, що вартість допомоги таким шляхом підвищується, збільшується бюрократичний апарат, обмежуються можливості, через податки втрачаються переваги конкуренції, оскільки урядове виробництво відносно неефективне”. А. Селдон стверджує, що податки повинні сплачувати ті особи, які одержують від держави “суспільні товари та послуги”. Трансферти населенню з державного бюджету мають бути формою повернення податків, своєрідною квитанцією, розпискою в більшій мірі, ніж страховою допомогою. Податки, які сплачують підприємці, ведуть до зростання витрат виробництва, інфляції, зниження продуктивності праці. Тому, на думку А. Селдона, треба звільнити приватну активність та ініціативу від державного податкового тягаря.

Головний аргумент неокласичної школи стосовно податкової сфери – податки на прибуток підривають можливості нагромадження заощаджень та

інвестицій, тобто негативно впливають на економічне зростання. З критикою високих податків на прибуток виступали у США Г. Гровс, Х. Луц, у Великобританії Д. Міддлтон, Л. Емері, у ФРН Ф. Неймарк, П. Льюзе, Г. Шмольдерс, у Франції К. Гамбіє, Ж. Леонард, Р. Мюзлек та ін. Вельми популярною в США стала податкова концепція економіста з університету Південної Каліфорнії А. Лаффера. Він обґрунтував пряму залежність між прогресивністю оподаткування, доходами бюджету й оподаткованою частиною національного виробництва (тобто податковою базою, об'єктами оподаткування). Податкові реформи у США наприкінці 70-х і протягом 80-х років були здійснені на основі концепції А. Лаффера. Графік складений А. Лаффером ("крива Лаффера"), показує, що підвищення податків до певного рівня сприяє зростанню доходів бюджету, оскільки воно не підриває стимулів до економічної діяльності та інвестиційної активності приватного сектора. За цією межею починається так звана заборонна зона шкали оподаткування. Податки, що стягуються на основі високих ставок цієї шкали, вже призводять до значного падіння бюджетних доходів. Податки такого розміру пригнічують підприємницьку ініціативу, нагромадження та інвестиції скорочуються, випуск продукції знижується, податкова база звужується. Звідси висновок – шкала податкових ставок повинна бути розроблена таким чином, щоб не підривати ділову активність, тобто податкову базу. На думку А. Лаффера, зниження податкових ставок може сприяти ліквідації бюджетного дефіциту, зменшенню державного боргу.

Сучасній податковій теорії та практиці властиве не тільки "велике протистояння": кейнсіанство – неоконсерватизм, а й певна конвергенція цих напрямів. Неоконсервативні ідеї проникають у кейнсіанську теорію, а її положення – в неокласичну. Прикладом може служити постановка питання про необхідність тісного поєднання фіскальної, податкової та монетарно-кредитної політики. Фінансова думка значною мірою зосереджується на аналізі впливу фінансово-кредитних важелів на рух усіх частин сукупного суспільного продукту як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях. Цікавою в цьому плані є спроба американських економістів Р. Масгрейва й П. Масгрейв проаналізувати вплив податків на процес відтворення за допомогою оригінальної схеми (рис. 1.2.). Р. і П. Масгрейви виділяють 16 найважливіших напрямів (вузлів) впливу податків на кругообіг грошових фондів у приватному секторі економіки. Рух грошових потоків доходів і видатків простежується на схемі за стрілкою годинника.

Доход сім'ї (домашнього господарства - 1) витрачається на купівлю споживчих товарів (2) і частково заощаджується (3). Купівля товарів формує грошовий потік ринку споживчих товарів (4), а потім валову виручку виробників цих товарів. Заощадження реалізуються на ринку капіталів і поповнюють фонди, необхідні для інвестицій (5). Отримані на ринку капіталів кошти витрачаються на придбання інвестиційних товарів (засобів виробництва - 6) й далі вливаються у потік грошових ресурсів, які складають валову виручку фірм – виробників споживчих та інвестиційних товарів (7). Отримана фірмами валова виручка використовується (8) за трьома основними напрямками:

утворюється амортизаційний фонд (9), решту (10) становить новостворена вартість у формі валового доходу, який спрямовується на купівлю товару робоча сила – фонд заробітної плати (11) й формування прибутку (12). Ці дві складові частини новоствореної у виробництві вартості виступають на ринку як результат функціонування та дії факторів виробництва й відображають частку кожного з них у національному доході. Два грошові фонди в процесі їхнього розподілу набувають форм: заробітної плати (13), прибутку, що не розподіляється (15), та дивідендів, процента, ренти тощо (14). Кінець кінцем вони складають доходи сімей (домашнього господарства - 1) – великих і малих, заможних і бідних. Частина прибутку (нерозподілений - 15) і фонд амортизації є заощадженнями бізнесу (підприємців - 16). Ці грошові потоки зливаються із заощадженнями приватних осіб (3) й утворюють фонди, які продаються на ринку капіталів для наступної купівлі інвестиційних товарів.

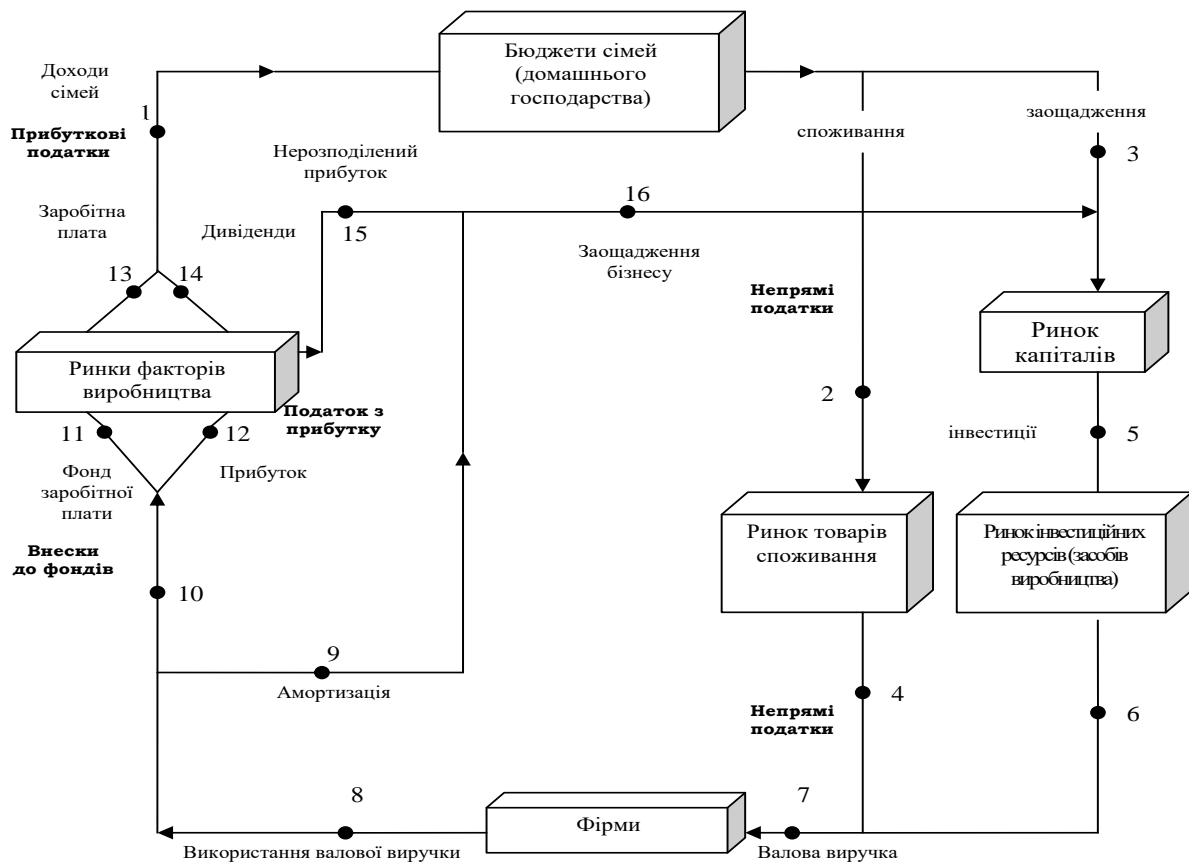

Рисунок 1.2. Вплив податків на процес відтворення

У зазначених переплетеннях (вузлах) економічних відносин податки активно впливають на кругооборот грошових ресурсів і процес розширеного відтворення в цілому в межах приватного сектора. По-перше, члени сім'ї сплачують зі своїх доходів (1) особистий прибутковий податок, майновий, на переведення капіталів, на приріст капітальної вартості та ін., купуючи споживчі

товари й користуючись послугами (2), посередні податки, й насамперед універсальний акциз (4), і т. д. По-друге, корпорації сплачують податок із прибутку (12), податки (внески) до фонду соціального страхування (11), виходячи з фонду заробітної плати тощо. Зайняті в корпораціях сплачують особистий прибутковий податок, податок до фонду соціального страхування із заробітної плати та інші податки і збори. Як бачимо, весь процес розширеного відтворення, обміну товарами й послугами, кругообігу грошових фондів опосередкований податковими відносинами, використовуючи які держава активно й досить ефективно впливає на рух вартості, її створення та розподіл.

Таким чином, розвиток податкових теорій західної фінансової думки свідчить про тісне взаємопроникнення неокласичних і кейнсіанських ідей, внаслідок чого посилюються спроби інтегрувати їх у новому теоретичному напрямі, який увібрав би в себе накопичені століттями досвід, досягнення та арсенал фінансової науки.

5. ОСНОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.

Фіскальна політика зводиться до економічного регулювання через механізми оподаткування, інших вилучень до централізованих фондів фінансових ресурсів, фінансових витрат держави, пов'язаних з виконанням нею своїх суспільних функцій. Якщо рівень фіскальних вилучень доходів економічних суб'єктів зростає, це зменшує їхні можливості і послаблює стимули до нарощування інвестицій, розширення виробництва, що пригнічує сукупну пропозицію та економічну активність. Якщо ж зростають витрати на фінансування державного споживання, то це веде до збільшення номінального національного доходу та сукупного платоспроможного попиту на ринках, що активізує їх кон'юнктуру і певною мірою сприяє розвитку виробництва. Проте, якщо державне споживання зростає високими темпами і тривалий час, то виробники не встигають відреагувати збільшенням товарної пропозиції, що провокує зростання цін та інфляцію. Заходи фіскальної політики базуються на прямих, безеквівалентних вилученнях фінансових коштів у економічних суб'єктів чи таких же безеквівалентних вливаннях їм фінансових коштів. Тому стимулюючий вплив цих заходів на поведінку економічних суб'єктів вимагає досить обережного, добре виваженого їх застосування.

Зараз можна констатувати про законодавчу базу України, яка створена таким чином, що розпорошення по пільгових нормах законів призводить до значної втрати бюджетних ресурсів. За різними оцінками, це різні цифри. Але те, що втрачаються мільярди, це однозначно. А це заробітна платня для нашої соціальної сфери, це підтримка знедолених сімей, престарілих людей, це впровадження цілого ряду програм, які могли бути амортизовані між суспільством і державою, і не так боляче били б по конкретному громадянину.

В Україні переваги поєднання окремих методів державного регулювання використовуються вкрай незадовільно. Неважко переконатися, що реально здійснені заходи суттєво відрізнялися від тих, що здатні були забезпечити ефективність політики макроекономічної стабілізації. Основна концептуальна суперечність та практична складність вирішення проблеми вітчизняного реформування полягала у невідповідності між жорсткою грошово-кредитною політикою НБУ та м'якими бюджетними обмеженнями, яких дотримувався уряд. Жорсткий контроль за монетарними агрегатами після проведення грошової реформи у 1996 році не був підкріплений введенням інституту банкрутства. Уряд широко застосовував практику різноманітних пільг і дотацій за рахунок державного бюджету.

Не підтримана відповідними заходами державного регулювання, монетаристська технологія кількісного регулювання грошової маси в умовах незрілих ринкових відносин зумовила заміщення відсутніх грошей категоріями неплатежів та бартеру. Надшвидка та недостатньо забезпечена у правовому плані приватизація призвела до:

- криміналізації економічних відносин;
- мінімізації значення держави як власника засобів виробництва;
- ігнорування принципів системності;
- відторгненню відповідних конструкцій монетаристської моделі (у даному випадку).

Політика лібералізації за відсутності економічних передумов реальної економічної свободи на ринках капіталів, грошей, товарів і послуг, робочої сили, повноцінної приватної власності ускладнила для більшості підприємців ведення ефективної господарської діяльності. У результаті різко ускладнилися радикальні зміни економічної системи та виконання державою її функцій. Це було головною помилкою на етапі реформ, оскільки не дало змоги реалізувати можливості "шокової політики" та зберегти високу ефективність регуляторного потенціалу фіскальної політики уряду.

Неповне використання потенціалу фіскального регулювання особливо чітко доводить практика формування бюджету. Бюджет, врешті-решт, є результатом компромісу між альтернативними поглядами на бажані масштаби і характер діяльності уряду. Як інструмент державного регулювання, він залежить від економічних умов і, у свою чергу, повинен впливати на ці умови. Тобто пріоритети і кількісні параметри фіскальної політики повинні формуватися на основі загальної економічної стратегії та можливостей її найбільш ефективної реалізації. У реальній дійсності ці вимоги порушуються. Практикується підвищення планових надходжень при хронічному невиконанні бюджету. Якщо розглянути процес наповнення дохідної частини бюджету України протягом 1997-2000 років, то можна виділити певні особливості. По-перше, тільки в 2000 році величина фактичних номінальних надходжень перевищила плановий рівень. По-друге, з року в рік один з головних податків - ПДВ - збирається з значним недовиконанням.

За даними Державного казначейства, доходи Зведеного бюджету за 2002 рік виконані на 92,3% від плану з урахуванням внесених змін на рік, Державного бюджету – на 90,2%, місцевих бюджетів – на 98,1%.

Реальні доходи Зведеного бюджету (без надходжень від приватизації державного майна та цільових фондів) за 2002 рік збільшилися порівняно з 2001 роком на 14,3%, Державного бюджету – на 16,6%, місцевих бюджетів – на 12,8%.

У структурі надходжень Державного бюджету 2002 року відбулися зміни: збільшилася частка податкових надходжень (з 58,5% у 2001 році до 65,8%), в основному через зростання надходжень від внутрішніх податків на товари та послуги. Разом з тим, зменшилася частка неподаткових надходжень (з 32,1% у 2001 році до 25,3%) внаслідок зменшення ст. “Інші податкові надходження”.

Податкові надходження Державного бюджету виконано на 96,7%, неподаткові надходження – на 76,7% від плану з урахуванням внесених змін на рік.

Істотний відрив від реальних можливостей виконання бюджету за доходами призводить і до невиконання витратної частини бюджету. Український уряд навіть за умови жорсткої грошово-кредитної політики більшу частку дефіциту бюджету намагається фінансувати через емісію грошей. Тенденція до зменшення дефіциту бюджету, що простежується за останні роки, зумовлює незначні масштаби такої емісії. Проте ризик безконтрольної інфляції все ще має місце.

Боротьба з інфляцією довгий час була самоціллю економічної політики, що не призводило до економічного зростання, оскільки поза увагою залишалися інші складові, які здатні були стимулювати таке зростання. Маневрування бюджетним балансом, зумовлювалося, головним чином, не потребами економіки, а необхідністю сплати державних боргів. Не відкидаючи об’єктивності такої потреби, разом з тим, стоїть невідкладне завдання підвищити ефективність управління цими зобов’язаннями для того, щоб обсяги коштів, які спрямовуються на виконання боргів, були співставними з розмірами щорічного приросту ВВП. Відкачування бюджетно-податкового потенціалу (у 2000 р. 14,5 % податкових доходів спрямовувалося тільки на обслуговування державною боргу) свідчить про відсутність гнучкої боргової стратегії та невикористання широкого кола економічних заходів, які пропонує наука та практика. У результаті це означає подальше звуження регулюючої ролі держави на противагу задекларованій стратегічній тезі, що політика економічного зростання може стати результативною лише за умови посилення дієздатності держави, ефективного виконання нею своїх функцій. На жаль, така позиція системного підходу не знаходить належного втілення при визначенні фіскальної політики.

Проблема державного боргу в Україні належить до кола проблем, які мають стратегічне значення. У даному випадку слід наголосити, що зростання потреб уряду у внутрішніх фінансових ресурсах для покриття державних боргів

поставить під сумнів можливість як скорочення податкового навантаження, так і зростання бюджетних вкладень у соціально-економічний розвиток.

У ситуації накопичених протиріч проблема мобілізації додаткових бюджетних надходжень належить до розряду найактуальніших. Першочерговими тут залишаються проблеми, пов'язані з функціонуванням податкових пільг. Аналізуючи їх, не можна не визнати актуальності використання потенціалу, закладеного в такому економічному інструментарії, яким є податкові пільги. Досвід розвитку різних країн підтверджує корисність використання їх механізму. Україні, що перебуває, у періоді глибоких трансформаційних суперечностей, необачно не скористатися цими перевагами. Стратегія реформувань у цій галузі повинна базуватися на реалістичному підході, в рамках якого існує потреба пошуку компромісу в межах системи узгодження економічних інтересів держави, галузей, підприємств, організацій.

Структурна перебудова, що становить найважливішу складову ринкової трансформації економіки та визначає поступ України у світове ринкове середовище, потребує колосальних фінансових ресурсів. З огляду на інноваційне спрямування такої перебудови, ці потреби в середньому зростають не менше ніж у 1,5 рази. За розрахунками вчених, якщо ставити за мету не лише зберегти, а й оновити діючий виробничий апарат, сума капіталовкладень в економіку України повинна досягти 45-50 млрд. грн. на рік, що, за тими ж оцінками, нереально навіть за умови значного прискорення використання іноземних інвестицій. Відштовхуючись від параметрів, закладених у проектах бюджетів, та зважаючи на недостатню обґрунтованість джерел бюджетних надходжень, відсутні належні підстави характеризувати ці бюджетні документи як бюджети зростання, які відповідають окресленим стратегічним завданням. Поділ Державного бюджету України на два фонди - загальний та спеціальний, де, враховуючи досвід багатьох зарубіжних країн, спеціальний фонд має бути аналогом "бюджету розвитку", також не наближує нас до вирішення поставлених завдань. Аналізуючи витрати спеціального фонду, слід зазначити, що в переважній більшості випадків ці витрати не мають чіткої інвестиційно-інноваційної спрямованості.

Нічого не зроблено у сучасних бюджетах для досягнення стійкого випереджаючого розвитку, головним чинником якого можуть бути лише зростання інтелектуального потенціалу нації та науково-технологічні інновації. Починаючи з 1993 року, жоден уряд не зміг закласти у бюджеті фінансування науки більше 1,9 % ВВП. Для порівняння нагадаємо, що у СРСР у 1970-1980 рр. частка наукових статей фактично дорівнювала 3,3-3,5 % витратної частини бюджету. За період незалежності України відбулося майже трикратне відносне зниження пріоритетності науки порівняно з іншими державними інтересами. У другій половині 90-х років у розрахунку на одного дослідника у паритеті купівельної спроможності національних валют 1993 року рівень витрат становив: у Бразилії - 48, Південній Кореї - 92, Японії - 142, Франції - 174, США - 195, у той час як - Україні лише 1,9 тис. дол. США.

Стійке економічне зростання, як переконує досвід розвинутих країн, можливе в умовах, коли частка витрат на науку та освіту у ВВП наближається до 3 % його обсягів, при цьому участь держави у таких витратах сягає в середньому 35-45%. Співставлення наведених даних із показниками, які характеризують фінансове забезпечення розвитку вітчизняного науково-технічного потенціалу, та постійне фактичне недофінансування наукової сфери переконують у відриві бюджетних орієнтирів від стратегічно визначених пріоритетів. Вони також свідчать про низьку ефективність методів фіскального регулювання в Україні.

Можна стверджувати, що фіскальна політика не змогла наростити свою ефективність через недостатню мобілізацію всіх її можливостей та ресурсів і стати дієвим регулятором економічної політики. Сьогодні вона використовується як переважний інструмент реалізації фіскальних інтересів, що провокує руйнування економічного потенціалу країни. Консолідований бюджет як головний закон економічного життя повинен фіксувати не просто доходи і витрати, а всі основні параметри економічного розвитку. За умови підпорядкування бюджетної політики вирішенню проблем бюджетного дефіциту та державного боргу вона неминуче перетвориться у джерело економічних протиріч і суперечностей. Перспективи фіскальної політики як складової економічної політики невіддільні від розвитку єдиної цілісної системи економічних відносин у напрямі збалансованості економічних інтересів усіх суб'єктів розширеного відтворення.

Принципово важливим для підвищення ефективності фіскальних методів регулювання є узгодження окремих заходів політики витрат та податкової політики. Серед них особливої уваги потребує, з одного боку, вирішення проблеми урізноманітнення напрямів бюджетних витрат, яке фактично призводить до втрати бюджетного контролю, а з іншого - цільового призначення окремих видів податків на конкретний вид витрат у структурі бюджетних витрат. Відома практика надання надзвичайних пільгових кредитів вузькому колу привілейованих суб'єктів господарювання, введення нових податків не для забезпечення відповідних витрат, а для покриття бюджетного дефіциту. Визнання в якості основного принципу податкової політики максимального вилучення доходів стає загрозою динамічному зростанню – єдиній основі збільшення податкової бази та надходжень до бюджету. Відсутня виважена політика й у сфері податкових пільг, спрямованість яких на забезпечення інтересів окремих суб'єктів господарювання або їх груп, підпорядкування принципів надання пільг лобістським інтересам суттєво підривають дохідну базу бюджету та виконання витратної політики. До суперечностей у напрямі узгодження політики витрат та податкової політики слід віднести постійні маніпуляції із законодавством у сфері як оподаткування, так і витратної частини бюджету. Постійні поправки, у тому числі й на основі підзаконних актів, підривають основи стабільності фіскальної політики як вирішального чинника економічної стабілізації.

Взаємозалежність між обсягами державного втручання в економіку і темпами економічного зростання була і залишається об'єктом гострої полеміки

в наукових колах. Про рівень втручання держави в економіку України свідчать, зокрема, дані про видатки Зведеного бюджету України. Упродовж 1992–2001 рр. такий динамічний ряд становив відповідно 38,1, 38,6, 52,4, 44,6, 41,9, 36,7, 30,4, 26,7, 28,3, 27,4% ВВП. Тобто частка державних витрат характеризується падінням. Насамперед, не можна визнати обґрунтованими такі стрімкі темпи падіння, які випереджають темпи зміни ВВП та доходів бюджету. З іншого боку, ефективність механізму державних витрат залишається на незадовільному рівні. Потребує реформування їх структура у напрямі зменшення управлінських та зростання соціально-культурних витрат.

Динамізм зміни поглядів щодо ролі держави безпосередньо зумовлює і динамічний характер її видатків. Різноманітність функцій держави знаходить своє безпосереднє відображення у складі та напрямках державних видатків. Політичні функції держави обумовлюють такі видатки, як утримання армії, державного апарату управління і влади, посольств, консульств, сплату внесків до міжнародних організацій. Вони сягають від 3 до 10 % ВВП і від 10 до 25 % загальної суми державних видатків розвинених країн. Економічні функції держави потребують видатків, які становлять від 10 до 15 % ВВП та від 20 до 35% загальної суми видатків країн із розвинутою економікою. За допомогою видатків на капіталовкладення держава впливає на норму накопичення, її рівень та динаміку, чим значною мірою сприяє використанню можливостей економічного зростання. Державні інвестиції та субсидії сприяють поліпшенню виробництва та збільшенню національного доходу. Слід підкреслити досить важливе значення видатків на економіку у регулюванні ринкових відносин за рахунок розвитку внутрішнього і зовнішнього ринків збуту як гаранта багатьох економічних операцій. Соціальні функції держави реалізуються шляхом забезпечення мінімального прожиткового рівня найбільш вразливим категоріям населення, сприяння розвитку освіти, культури, охорони здоров'я і навколишнього середовища. Вони сягають від 20 до 35% загального обсягу державних витрат у більшості країн світу.

Хоча економічна наука не дає однозначного висновку щодо залежності між обсягами державних видатків і темпами економічного зростання, проте чітко доведено, що насправді важливий не їх обсяг, а функціональна структура. За невеликим винятком, причини різноманітних витрат держави не можуть бути зведені до окремих "провалів" ринку, вони мають комплексну природу. Однак кожний вид бюджетних витрат має безпосереднє відношення або до ринку збуту, або до фонду накопичення чи фонду споживання. З погляду відтворення, цей вплив може бути позитивним або негативним. Ефективність політики видатків особливо залежить від уміння обґрунтувати їх структуру. Сьогодні за деякими видами витрат Україна близька або й навіть випереджає розвинені країни, однак рівень їх віддачі потребує суттєвого підвищення.

Бюджет України переобтяжений великою кількістю видатків, які традиційно перейшли від адміністративно-командної системи господарювання, коли існувала надмірна централізація та перенесення бюджетних витрат на плечі держави. Необхідно констатувати той факт, що структура державних витрат повинна постійно удосконалюватися, хоча важко сказати, якою саме

вона має бути. Головний критерій полягає в тому, що ця структура повинна відповідати реаліям економічного життя, пріоритетам розвитку суспільства. На нашу думку, в 2000 році, коли було проголошено проведення адміністративної реформи, невиправдано високими були видатки бюджету на державне управління (7,01 %). Це є одним з найбільших показників за всі роки незалежності.

У таких умовах не виникає сумніву щодо питання про рівень податкового перевантаження на економіку. Безперечним є висновок про необхідність зміни пріоритетів у політиці витрат. Зміст цих змін повинен полягати у переорієнтації витрачання бюджетних коштів лише на ті види витрат, які неможливо або недоцільно здійснювати за рахунок інших джерел. Це сприятиме також переорієнтації податків із винятково фіскального інструменту на інструмент активного регулювання економіки.

Практика свідчить, що ряд витрат бюджету, насамперед, оборонні, адміністративно-управлінські, – малоеластичні щодо виробничого та податкового потенціалів. Особливо чітко простежується тенденція до їх зростання в умовах інфляції. Для забезпечення цілеспрямованого впливу державних витрат на економіку раціональна фіскальна політика повинна відображати, з одного боку, специфіку сучасного перехідного етапу, а з іншого – реалізуватися шляхом поступового нарощування арсеналу заходів щодо регулювання внутрішнього державного попиту, притаманного ринковій економіці. У такому випадку фіскальна політика узгоджується як з необхідністю стимулювання економічного розвитку, так і з інтересами економічної безпеки держави.

Уже в роки незалежності з'явився новий напрям витрат, який отримав назву "соціальний захист населення". Частка таких витрат коливалася упродовж 1992-2000 рр. у межах 11—32 % загальної суми витрат Зведеного бюджету. У 1996 році в Україні проголошена корекція курсу реформ на створення державної, регульованої, соціально спрямованої ринкової економіки. Згідно з Основним Законом України – Конституцією (ст.1) "Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна правова держава". Сутність же соціальної держави полягає у сприянні становленню таких елементів сучасного суспільства, як соціальна ринкова економіка, соціальна демократія, соціальна етика. Досягти становлення і розвитку визначених структурних елементів можливо за допомогою державного управління, за наявності відповідного кола форм і методів державного регулювання.

Економічний розвиток може бути забезпеченим при комплексному підході до його управління. Проблеми економіки, соціальної сфери повинні вирішуватися взаємопов'язано та цілеспрямовано. Сьогодні економічна політика втратила соціальні орієнтири. Заробітна плата перестала відігравати роль основною джерела доходу. Разом з тим, від низької заробітної плати та пенсій страждають не лише конкретні люди. Незрівнянно більші збитки має економіка в цілому, оскільки результатом такої політики стає падіння внутрішнього платоспроможного попиту як фактора нарощення обсягів виробництва. При прийнятті рішень щодо ефективності тих чи інших

методів регулювання економіки необхідно мати на увазі не тільки ефективність за Парето, а й враховувати соціальний фактор.

Сприяння довгостроковому економічному зростанню і соціальному розвитку - важливе призначення податкової системи України. Реалізація цих завдань тісно пов'язана з визначенням, яким чином податки впливають на перерозподіл обмежених народногосподарських ресурсів як за рівнем, так і за спрямуванням. Цей аспект використання податків потребує особливої уваги, оскільки витікає із сутнісних ознак державного регулювання економіки в перехідних умовах. Відповідно до такої логіки критично важливо подальше вдосконалення податкової системи.

У професійно-практичній сфері уроки Заходу повинні стати в пригоді при створенні національної моделі змішаної економіки та відповідної фіскальної політики з урахуванням вітчизняних реалій. Починати тут необхідно з переборення ціннісно-етичних аномалій у масштабі суспільства. В сфері оподаткування гаслом дня повинно стати повна відповідальність платників перед фіском, а в сфері державного кредиту – відновлення довіри кредиторів до держави. Доцільним буде свідоме, хоч і обмежене регулювання економіки, що стало нормою в усіх розвинутих країнах. Адже уряди західних держав аж ніяк не самоусунулися від вирішення проблем довготермінового й стратегічного характеру в тих сферах де переваги ринкового механізму не діють. Скорочення величини державного сектора ще не рівнозначне послабленню ролі держави.

Важливо зафіксувати, що на заході чітко визначилась тенденція до соціально-орієнтованого суспільства, у якому гарантується соціальний захист громадян при умові їх належної відповідальності перед фіском. Українська наука не повинна перебувати осторонь пошуків і коштів реалізації загальноосвітніх тенденцій до справедливого соціального устрою на ґрунті своєрідності наших обставин.

Ще одне завдання, не вирішене в Україні, полягає в науковому обґрунтуванні фіскальної політики, адекватної складній проблемі формування відкритої економіки одночасно з захистом вітчизняного товаровиробника та національних економічних інтересів.

На початку ХХІ століття Україна переживає такий період свого розвитку, коли варто прислухатись, звичайно, з корекцією на вітчизняні умови до ідей і порад тих представників фіскального знання, хто проповідував і проповідує національні засади фіскальної політики, пристосовані до певних обставин і вимог моменту, пропонує державно-національну ідентифікацію проблем та інтересів. Зміст “націоналізованої” фіскальної науки не зводиться виключно до інтересів бюджету, хоч їх, безумовно, зараховано до інтересів вищого державного порядку. Чільна їх мета полягає в теоретичному осмисленні та комплексному підході до фінансових можливостей економіки, населення і держави як цілого, а також у розробці питань фіскального мистецтва, пристосованого до вітчизняних умов і національного менталітету. В західних країнах суто бюджетні інтереси підпорядковані критеріям суспільного добробуту та загального життєвого рівня.

З боку урядових структур реалізація національних інтересів засобами оподаткування означає запровадження адаптаційного режиму щодо вітчизняного виробництва. В західних країнах навчилися розраховувати фіскальні заходи таким чином, щоб завдавати мінімального клопоту суспільству або компенсувати заподіяні обмеження вигодами державної діяльності, загалом – гарантувати більше вигоди, ніж шкоди.

Пріоритетними напрямками розвитку фіскальної політики повинно стати: утримання дефіциту Державного бюджету на рівні не більше 5 відсотків від ВВП і забезпечення жорсткої залежності державних витрат від отримуваних доходів; концентрація державних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку економіки; реформування бюджетних взаємовідносин між центральними, регіональними і місцевими рівнями; фінансове забезпечення необхідного захисту населення та функціонування соціально-культурної сфери; поліпшення управління коштами Державного бюджету через державну скарбницю та вдосконалення управління державним внутрішнім і зовнішнім боргом; забезпечення стабільності в оподаткуванні, розширення бази та зменшення кількості податкових пільг, а також обов'язковості та рівнонапруженості у сплаті податків усіма юридичними і фізичними особами; посилення їхнього стимулюючого впливу на розвиток виробництва; розширення бази та прав місцевих органів влади щодо формування доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів; посилення контролю за повнотою сплати податків.

Питання для самоконтролю

1. Що Ви розумієте під категорією фіскальна політика?
2. Чи існують відмінності у поглядах вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно сутності фіскальної політики?
3. Охарактеризуйте види фіскальної політики.
4. Назвіть види фіскальної політики.
5. Яких основоположників фіскальної політики Заходу Ви знаєте?
6. Роз'ясніть значення та вплив маржиналізму на розвиток ідей стосовно фіску.
7. Охарактеризуйте теорію рівноваги Е.Лінадаля.
8. Виділіть основні відмінності класичної та кейнсіанської наукової школи.
9. Що таке “Вбудовані механізми гнучкості” згідно поглядів Дж. М. Кейнса?
10. Опишіть значення фіскальної політики держави у регулюванні ринку за Кейнсом.
11. Назвіть сучасних представників наукової школи, які досліджують питання фіскальної політики.
12. Опишіть кругообіг фінансових потоків в державі, та роль у цьому кругообігу держави.

13. Узагальніть основні особливості сучасної фіскальної політики України.
14. Намітьте основні тенденції розвитку фіскальної політики України.
15. Яка на Вашу думку повинна відводитись роль видатковій та дохідній сторонам фіскальної політики України?

Теми для рефератів:

1. Наукова парадигма соціально-економічного змісту фіскальної політики.
2. Інструменти фіскальної політики та їх роль у досягненні загальнодержавних завдань.
3. Еволюція фіскальної політики: зарубіжний та вітчизняний аспект.
4. Особливості реалізації фіскальної політики у реаліях сьогодення.
5. Диференціація поглядів наукових шкіл стосовно методології та напрямків реалізації фіскальної політики держави.

Тестові завдання

Варіант 1

1. Фіскальна політика – це:

- а) регулювання державою рівня видатків та податкових надходжень для забезпечення повної зайнятості, стабільності цін та економічного зростання;
- б) діяльність держави у сферах запровадження, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів до централізованих фондів грошових ресурсів держави;
- в) сукупність фінансових заходів, які здійснює держава через фінансову систему.

2. Фіскальна політика включає в собі такі види економічної політики:

- а) політику витрат;
- б) податкову політику;
- в) політику доходів;
- г) політику зайнятості.

3. Стимулююча фіскальна політика здійснюється державою у період:

- а) спаду економіки;
- б) стабілізації економіки;
- в) зростання економіки.

4. Скільки існує періодів ділової активності (фаз ділових циклів)?

- а) 2;
- б) 3;
- в) 4;
- г) 5.

5. А. Сміт писав:

- а) капітал - обробляє землю, дає застосування праці;
- б) земля - обробляє капітал, дає застосування праці;
- в) праця – обробляє землю, дає застосування капіталу.

6. Д. Рікардо вважав, що:

- а) всі податки погані, податки - неминуче зло;
- б) податки – це розквіт для держави;
- в) лише помірні податки корисні як для держави, так і для платника.

7. Вальрас теоретично обґрунтував тезу, що...:

- а) конкурентна система вільного підприємництва з певним обмеженням може забезпечити максимальне задоволення потреб.
- б) конкурентна система вільного підприємництва не повинна зазнавати ніякого обмеження з боку держави, оскільки тільки так можна досягти максимального задоволення потреб.

в) при вільній конкуренції, в жодному разі не можна досягти максимального задоволення потреб.

8. Податки розглядалися у працях Ліндаля, як:

а) своєрідна плата за державні суспільні послуги, при цьому вона складає мінімум, що дорівнює граничній корисності кожної суспільної послуги.

б) базис, без якого не може існувати жодний управлінський апарат держави;

в) несправедливо відібрані кошти в одних для того, щоб процвітали інші.

9. Згідно з теорією М. Фрідмана:

а) державне втручання слід обмежити тільки грошовою сферою;

б) під наглядом держави повинні бути усі сфери економіки;

в) держава взагалі не повинна втручатися в економічні процеси.

10. Яким українським видаткам держави притаманний мало еластичний характер щодо виробничого та податкового потенціалів?

а) видаткам на оборону;

б) видаткам на освіту;

в) видаткам на охорону здоров'я.

Варіант 2

1. Як трактується поняття “фіск” у перекладі з латинської?

а) імператорська казна;

б) держава, країна;

в) майно та гроші імператора і всього населення.

2. Політика витрат – це:

- а) діяльність уряду з формування напрямів і структури витрат державного бюджету з метою підтримання на певному рівні видатків соціального характеру, забезпечення суспільного попиту та ініціювання ділової активності суб'єктів господарювання;
- б) політика спрямована на оптимізацію витрат на апарат управління держави;
- в) скорочення фінансування державних програм, які не мають державного значення.

3. Стримуюча політика здійснюється державою в період:

- а) спаду економіки;
- б) стабілізації економіки;
- в) зростання економіки.

4. Скільки податкових принципів запропонував А.Сміт?

- а) 1;
- б) 2;
- в) 3;
- г) 4;
- д) інше значення _____

5. Чим, на думку А. Сміта визначається заробітна плата нижчих розрядів робітників?

- а) попитом на працю й середньою ціною предметів харчування;
- б) пропозицією на працю і середньою ціною предметів харчування;
- в) пропозицією на працю і найнижчою ціною предметів харчування.

- 6. Маржиналісти підходили до вивчення відносин між суб'єктами відтворювального процесу на...:**
- а) макрорівні;
 - б) індивідуальному рівні;
 - в) мікрорівні.
- 7. Згідно економічної доктрини Дж. Б. Кларка розподіл національного доходу між факторами виробництва відповідає:**
- а) принципу справедливості;
 - б) принципу повноти;
 - в) субсидіарному принципу.
- 8. В економічній доктрині Дж. Кейнса було запропоновано, що виправити критичне економічне становище можна...:**
- а) тільки при необмеженій конкуренції;
 - б) тільки за допомогою державного втручання в економіку;
 - в) тільки при повній державній монополії.
- 9. Розробці яких програм надають перевагу неокласики?**
- а) короткостроковим;
 - б) середньостроковим;
 - в) довгостроковим.
- 10. Основна концептуальна суперечність та практична складність вирішення проблеми вітчизняного реформування полягала:**
- а) у невідповідності між жорсткою грошово-кредитною політикою НБУ та м'якими бюджетними обмеженнями, яких дотримувався уряд;

- б) у високому податковому тиску на платника податків;
- в) те, що при владі й надалі залишалися керівники з комуністичного минулого.

Варіант 3

1. Виділіть інструменти фіскальної політики:

- а) податкове регулювання;
- б) регулювання видатків;
- в) зміна ринкової кон'юнктури;
- г) трансфертне регулювання.

2. Політика доходів – це:

- а) діяльність уряду з формування дохідної частини державного бюджету з метою забезпечення функціонування та розвитку соціально-економічного поля суспільства;
- б) заходи, спрямовані для створення сприятливого клімату на території країни для іноземних інвестицій;
- в) політика спрямована на збільшення надходжень від зовнішньоекономічної діяльності.

3. Метою фіскальної політики є:

- а) зменшення коливань у рівнях виробництва, зайнятості і цін та направлення економіки в напрямку стійкого зростання виробництва до тієї межі, яка б забезпечила мінімізацію безробіття;
- б) здійснення системи заходів для подолання бюджетного дефіциту;
- в) розробка нових та удосконалення діючих форм фінансових взаємовідносин держави з іноземними державами та міжнародними фінансовими організаціями.

4. Який з податкових принципів не відноситься до запропонованих А. Смітом?

- а) податок, який зобов'язується сплачувати кожна окрема особа, має бути точно визначеним, а не довільним;
- б) необхідно, щоб кожний податок стягувався в той час або тим способом, який більше підходить для держави;
- в) збір податку треба звести до мінімуму.

5. На думку Д. Рікардо:

- а) зростання податків призведе до зростання виробництва;
- б) зростання податків призведе до зменшення виробництва;
- в) зменшення податків призведе до зменшення виробництва.

6. Основна концепція маржиналістів полягає в тому, що вартість визначається за...:

- а) попитом і пропозицією;
- б) попитом;
- в) попитом і заробітною платою працівників.

7. Хто з економістів перший навів на думку, що з принципу скорочення корисності доходу можна вивести принцип прогресивності в оподаткуванні?

- а) Дж. Б. Кларк;
- б) Дж. Коен Стюарт;
- в) Л. Вальрас.

8. Якого висновку дійшов Дж. Кейнс, детально проаналізувавши поведінку людей та на основі вивчення минулого досвіду?

- а) потрібне державне втручання, спрямоване на вилучення за допомогою податків доходів, поміщених у заощадження, й

фінансування за рахунок цих коштів інвестицій, а також поточних державних видатків;

б) в жодному разі держава не повинна втручатися в справи ринку, так як ринкове господарство має достатньо ринкових сил саморозвитку, має внутрішній “автоматичний саморегулятор” для владження економічних проблем;

в) держава повинна намагатися охопити якомога більший сектор економіки, так як з появою приватної власності підприємці зосереджуються лише на власних інтересах і зовсім не думають про інтереси держави.

9. На думку англійського економіста А. Селдона....:

а) податки повинні сплачувати усі, заради соціальної справедливості;

б) податки повинні сплачувати ті особи, які отримують від держави “суспільні товари та послуги”. Від державного податкового тягара треба звільнити приватну активність та ініціативу;

в) податки повинні сплачувати усі, але кожний у відповідній пропорції до свого доходу.

10. До якого способу вдається український уряд покриваючи дефіцит бюджету?

а) вдається до зовнішніх довгострокових кредитів;

б) вдається до внутрішніх кредитів;

в) через емісію грошей.

Варіант 4

1. Побудова оптимальної моделі фіскальної політики потребує:

а) концептуальних основ. Конкретних форм та методів довгострокового і короткострокового впливу;

б) розробку та послідовне втілення заходів спрямованих на збільшення доходів бюджету і зменшення його видатків;

в) регулювання бюджетного дефіциту, цілеспрямоване управління його обсягом.

2. Фіскальна політика може бути:

- а) стимулюючою;
- б) контролюючою;
- в) стримуючою.

3. Якщо економічна ситуація у країні поєднує у собі економічний спад з інфляцією, то якою повинна бути фіскальна політика держави:

- а) стримуюча;
- б) стимулююча і стримуюча;
- в) стимулююча.

4. Проти кого були спрямовані принципи А.Сміта?

- а) проти бідних;
- б) проти багатих феодалів;
- в) проти держави.

5. Яке відношення у Д. Рікордо до непрямих податків?

- а) вони скорочують споживання, збільшують витрати виробництва і заробітну плату, зменшують прибуток;
- б) збільшують надходження до державної казни, збільшують видатки держави на суспільні програми;
- в) в той час непрямих податків ще не було.

6. На думку маржиналістів, основою поведінки людини на товарному ринку є :

- а) відчуття (насолода);
- б) заробітна плата;
- в) ціни на товари.

7. На чому будує свою податкову концепцію К. Віксель?

- а) кошти населення, вилучені формі податку, повинні повертатися у вигляді певних державних послуг, що може бути досягнуто автоматично за допомогою парламентських податкових законів;
- б) державні витрати на процес адміністрування податків повинні бути мінімальними;
- в) доходи в державну казну повинні бути достатніми для того, щоб держава могла повністю здійснити заплановані програми.

8. Теоретичною базою неоконсервативну є неокласична доктрина, відповідно до якої:

- а) досягти рівноваги у економічних процесах можна лише з допомогою державного втручання в економіку;
- б) приватний ринок, ринкове господарство не повинні обмежуватися державним втручанням, конкуренція створює кращі умови для забезпечення економічної рівноваги;
- в) досягти рівноваги у економічних процесах можна лише з допомогою повної державної монополії.

9. Концепція А. Лаффера гласить:

- а) підвищення податків до певної межі сприяє зростанню доходів до бюджету, а за цією межею вже призводять до значного падіння бюджетних доходів;
- б) в будь-якому випадку зростання бюджетних ставок призводить до зростання доходів у бюджет;
- в) шкала податкових ставок обов'язково повинна бути пропорційною до доходів платників, тільки в цьому випадку платники не будуть приховувати доходів і надходження до бюджету зростуть.

10. Одним із пріоритетних напрямків розвитку фіскальної політики повинно стати:

- а) утримання дефіциту державного бюджету на рівні не більше 5 % від ВВП;
- б) утримання дефіциту державного бюджету на рівні не більше 10 % від ВВП;
- в) утримання дефіциту державного бюджету на рівні не більше 5 % від національного доходу.

Тема 2. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ.

1. Психологічні аспекти фіскальної політики.
2. Регіональна фіскальна політика.
3. Ефективність фіскальної політики.

1. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Психологічні аспекти фіскальної політики (fiscal policy mental aspects) – це різновид психологічних аспектів економічної політики, який стосується сфери інтересів держави.

Проблема співвідношення інтересів держави та економічних агентів досить давня, тому складно знайти людину, у менталітеті якої не відобразилось би певне відношення до дій такого суспільного інституту як держава. Як суспільний інститут держава виступає у відношенні до особи інститутом примушення, який наголошує суспільні цілі, але прагне досягти їх за рахунок індивіда, примушуючи його платити податки на утримання самого апарату примушення та соціальної сфери. Оскільки кожна людина позитивно сприймає отримання доходу у будь-якій формі і негативно його втрату (якщо це не пов'язано з задоволенням її проблем), сплата платежів на користь державі у будь-якому обсязі не спричиняє індивідууму задоволення. Тому психологічне сприйняття дій держави у сфері фіскального тиску на індивіда має два основних прояви у його поведінці:

- індивід або підтримує державу сплатою податків у повному обсязі;
- або зробить усе можливе, щоб зменшити фіскальний тиск (тобто проявити опір).

Для країни з низьким рівнем особистого споживання психологічне сприйняття фіскальних дій має не останнє значення. Саме воно формує мотивацію особи у відношенні до держави: всі доходи особи легалізовані (тобто відомі державі) чи ні. Проблема в тому, що через свідомості економічних агентів, їх психологічні оцінки “щирості” обіцянок з боку держави і наслідків довіри цим обіцянкам, довго не “відпускають” свідомість індивідуума. Це має своїм наслідком неефективне використання фіскальних інструментів, оскільки економічні агенти ще деякий час продовжують бути нечутливими до державного впливу. Результатом чого є відсутність змін у об'єкті впливу фіскальної політики та досягнення поставлених цілей.

Так прагнення держави мобілізувати додаткові ресурси за рахунок легалізації тіншових капіталів цілком зрозуміло. Але при цьому відносини з

легалізації між відповідними державними органами та економічними агентами мають бути еквівалентними. Якщо економічний агент приховує від держави частину своїх коштів, то для нього може бути замало тільки усвідомлення того, що держава наголошує на відсутності переслідувань у разі добровільної легалізації тіньових доходів. Добровільна легалізація доходів суб'єкта господарювання від вторинної економіки (економіки, яка не сплачує податків – тіньової економіки) є свідомим оприлюдненням протиправних дій, що саме по собі є досить важким кроком з психологічної точки зору. Тому слід врахувати, у який спосіб економічним агентам повідомляють про наміри держави щодо легалізації доходів. Особливо, у разі відсутності з боку держави можливостей або прагнення запропонувати особам, що легалізують свої доходи, певні переваги щодо цієї дії. Податкова амністія, конфіденційність інформації, гарантії відсутності дій з боку держави щодо конфіскації задекларованого капіталу – все це може викликати інтерес та сформувати у економічного агента психологічне підґрунтя для декларування своїх нелегальних доходів.

Інструментами фіскального впливу, які б мали досить виразний психологічний вплив можна вважати ставки оподаткування (особливо прямого), оскільки саме з податковою системою, незалежно від бажання економічного агента, він має справу хоча б уже тому, що функціонує як економічна одиниця.

Фіскальна політика кожної країни має свої особливості ще й з погляду того, що на неї має впливати менталітет суспільства – сформована століттями свідомість людей. Справа не в тому, що підвищення податків в одній країні буде сприйматись позитивно, а в іншій – ні. Йдеться про форми та спроби вияву психологічної реакції на фіскальні дії держави. Якщо національний тип охарактеризовано як впертий індивідуалізм, то економічні агенти даної країни будуть опиратись діями держави, захищаючи свої інтереси доти, доки це буде можливо. Про це не слід забувати, коли розглядаються можливі перспективи застосування фіскальних інструментів.

Успіх реалізації політичних рішень щодо управління фінансами залежить від соціально-економічної організації суспільства. Такий підхід до пояснення й вирішення, фіскальних проблем дістав назву фіскальної соціології. Державним фінансам властивий нерозривний зв'язок з розвитком держави та суспільства. Фінансові процеси, пов'язані з державними доходами та видатками, фінансове становище держави неможливо зрозуміти поза соціологічним контекстом. Об'єктивна залежність між суспільним устроєм, рівнем економічного розвитку й політичним середовищем, з одного боку, і бюджетною системою – з іншого вимагає систематичного врахування змін соціальних параметрів при аналізі фінансових явищ.

Сьогодні та частина фіскальної соціології, яка дістала назву суспільного вибору, безпосередньо стала складовою вчення про психологію фінансів держави. Без знайомства з ідеями та понятійним арсеналом фіскальної соціології неможливо охарактеризувати сучасний стан податкового, ширше кажучи, фінансового мислення, а отже – й практики фіскальної політики. Майже 500 років тому Ібн Хальдун, відкритий заново в Європі на початку ХІХ ст.,

висловив ідеї, що виявилися на диво сучасними й придатними для аналізу фінансових і взагалі соціально-економічних процесів. В інтерпретації Ібн Хальдуна сільський тип соціальної організації та виробництва поступово замінюється міським. Місто перетворюється у центр політичної влади, осередок цивілізації та культури. Зростаючі виробництво й багатство посилюють державу, проте породжують також сили саморуйнування, змінюють соціальну поведінку людей. Вони звикають до комфорту, марнотратствують. З'являються борги, а, живучи в борг, окремі люди й цілі суспільства вважають себе багатшими, ніж вони є насправді. Ці вади переходять і на створену людьми державу. Стають нормою бюджетні дефіцити.

Держава — не тільки вища політична сила і влада. Вона також виконує численні функції: заохочує економіку та торгівлю, розвиває науку й мистецтво, створює ринок товарів і послуг. За Ібн Хальдуном, держава — несучий елемент цивілізації. Інститут державних фінансів та його елементи — бюджетні видатки з їхнім впливом на економічне життя, податки, які можна сприймати і як доход державної скарбниці, і як збиток для платника, — складова частина цивілізації, її підйому й занепаду.

Податки виникають на досить високому рівні суспільного розвитку, бо вони вимагають загальновизнаних законів та норм громадянської поведінки, — інакше податки сприймаються як свавільна конфіскація приватної власності. Буржуазна цивілізація виробила відомі критерії оподаткування:

- справедливість;
- неупередженість;
- рівність;
- всеосяжність;
- платоспроможність.

Додержання цих правил — необхідна умова здорового соціально-економічного розвитку, а порушення неминуче веде до занепаду держав.

Із розширенням державної діяльності необхідне збільшення податкових надходжень, що буває безболісним для суспільства тільки за постійного зростання економічного добробуту. При визначенні висоти податкових ставок головний момент — заохочення ділової активності, оскільки повне зруйнування економічних стимулів означає руйнацію цивілізованого суспільства. Цілком ясно, що в царині оподаткування добро для господарювання — низькі податкові ставки, а зло — високі. В намаганні перебороти бюджетні дефіцити податки збільшуються, що підриває економічну базу самих державних доходів. Схоже, теорія Ібн Хальдуна була першою вісткою, яка віщувала міграцію населення з країни із занепадаючою економікою, що призводить до неминучих наслідків: наростання нестачі робочої сили, спаду виробництва і, врешті-решт, утрати податкових надходжень.

Може, сама держава здатна компенсувати занепад ділової активності та монополізувати господарчу діяльність? Адже держава багатша за будь-кого із своїх громадян і, крім того, володіє потужними інструментами політичної влади. Але прислухаймося до попередження з глибин се-

редньовіччя: вилучення виробництва та комерції з приватних рук рівнозначне знищенню економічних основ суспільства. Крім того, спотворюється, робиться ненормальним процес оподаткування, бо податки стягуються державою в залежності від результатів хазяйнування самих державних органів.

Оцінюючи вчення Ібн Хальдуна в цілому, помічаємо в ньому немало тверджень, спільних з іншими діалектичними уявленнями про взаємозв'язок між станом економіки, розвитком держави та поступом цивілізації. То правда, що чим могутніша державна влада, чим ефективніше управління, чим сильніше урядове заохочення економіки, тим успішніше економічне зростання й вище суспільне благоденство. І навпаки, економічне процвітання генерує державну могутність. Проте тут виникає зловісна спіраль: приріст державної сили забезпечується збільшенням обсягу бюджету. Це потребує нових і вищих податків, що, в свою чергу, пригнічує економічне життя. Спроби активізувати його шляхом безпосереднього втручання держави в господарську діяльність і мобілізацію доходів мають подальші негативні наслідки. В економіці й фінансах не буває простих відповідей на виклики дійсності.

Колись середньовічний мудрець зробив висновки, правильні для всіх часів: податки та інші доходи відповідають умовам конкретної суспільної ситуації. А зміни податкових систем відображають докорінні перетворення соціальних структур та досягнуту фазу розвитку.

Оперуючи поняттям “податкова держава”, Йозеф Шумпетер модернізував уявлення про взаємозалежність між соціальною організацією суспільства й державним сектором. У його інтерпретації фіскальна система постає як складова частина суті й форми держави та учасниця процесів еволюції економічних систем. Відповідно, до поглядів Й. Шумпетера структура державних доходів залежить від рівня економічного розвитку, форми держави, її потреб. Неможливо замінити одну фінансову систему на іншу без фундаментальних змін природи самої держави. Такі зміни означають, що економіку рухають нові суспільні сили в новому напрямі, модифікується сам зміст соціального побуту.

Проте за капіталізму податкові домагання держави об'єктивно обмежені. Це обмеження розвитку фіскальної сфери й обсягу податкових надходжень визначається динамічною взаємодією ринкових і політичних сил, що внутрішньо притаманна капіталізму. Сягнувши певного рівня, претензії фіску заходять у суперечність з економічними потребами, стають соціально та психологічно неприйнятними. Послідовники фіскальної соціології особливо наголошують на тому, що розширення державного сектора економіки за рахунок приватного веде до згорання підприємницької активності. При збільшенні вилучення ресурсів державою як неринковою і неконкурентною силою продуктивне зростання економіки гальмується. Те, про що в перші післявоєнні роки остерігав Й. Шумпетер: не можна безкарно маніпулювати параметрами господарчої діяльності – заробітною платою, цінами, матеріальною зацікавленістю, – в країнах і Західної, й особливо Східної Європи збулося повністю. Життя підтвердило: прийняття в політичній сфері

рішень більшістю голосів стосовно умов і результатів господарювання тільки посилює його неефективність.

Зниження економічного потенціалу накладає обмеження й на можливості держави адекватно задовольняти попит суспільства на послуги урядових інститутів, включаючи стимулюючі заходи щодо господарства. Коло замикається. Фіскальна соціологія розкриває прості, але незаперечні істини — з падінням ефективності та прибутковості виробництва руйнується фінансова база правової, а отже, й податкової держави. В такій ситуації намагання підвищити податкові ставки бізнес сприймає як кару. Моральність платників падає, що при суцільному декларуванні доходів має фундаментальне значення.

Так при недотриманні соціології фіску податок з норми цивілізованого суспільства може перетворитися на ворога його економічно активної верстви – ділового світу. Будучи оточеним певними соціально-економічними обставинами, податок має відповідати умовам і потребам часу. Й. Шумпетер називав “подоходний” податок дитиною (tax child) капіталістичного суспільного устрою. Проте це “дитя”, якщо дати йому перерости й посісти чільне місце в сім’ї соціальних інститутів, здатне придушити свою матір – економіку та зруйнувати свій дім – податкову державу.

Заслуга соціологічного погляду на податок – у посиленій увазі до людського фактора фіскальних процесів, у тому суб’єктивно-індивідуалістичному аспекті аналізу, який можна назвати фіскальним антропологізмом. Якщо погодитися, що головними діючими особами податкового процесу є індивідуальності – розсудливий виборець, він же і носій податків, менеджер фірми, для якого сплата корпоративного податку – частина стратегії бізнесу, а також урядовий бюрократ як збирач і контролер, то антропоцентризм фіскального знання не здається вже таким безпідставним. Виявляється: без класового аналізу відносин власності, а точніше, передбачаючи, що більшість людей мають або можуть мати власність, оперуючи мотивами економічної й політичної поведінки соціальних угруповань, політичних партій та окремих індивідів, цілком можливо одержати змістовні наукові висновки щодо суспільного призначення та функціонування державних фінансів.

У фіскальній психології немає якоїсь улюбленої ідеї, що безумовно приймається за доведену істину, досягнення якої – абсолютна мета фіскального будівництва й яка все виправдовує на шляху до неї. Вона лише намічає маршрути фінансової практики, постійно вишукує способи й орієнтири такої модифікації фіскальної системи, щоб перетворити її на активний фактор соціально-економічного розвитку, а не на його баласт чи гальмо.

Ідеям фіскальної соціології, що оперує поняттями економіки, фінансів, права, суспільної психології, зобов’язана своїм походженням сучасна теоретична концепція державних фінансів – теорія суспільного вибору.

Серед джерел теорії суспільного вибору треба зазначити філософію екзистенціалізму, яка розуміє свободи та права людини як внутрішньо

індивідуальну свободу волі й думки, рішень та вибору. Ці вияви особистості здобувають суспільне визнання через демократичну участь у соціально-політичних подіях.

У демократичному суспільстві фіскальна політика формується як результат складного процесу взаємодії інтересів і пристрастей економічного, соціального, політичного, культурного характеру. При цьому фіскальна політика, якщо вона справді є політикою, обслуговує не тільки поточні потреби. Вона передбачає бажані та перспективні цілі й забезпечує їх реалізацію. Раціональність фіскальної політики – не у відданості догмам, а в сприянні довгочасному розвитку та процвітання. Перебороти потяг до видимих, безпосередніх інтересів — не просте завдання. Минуло чимало часу, перш ніж західні демократії в державних масштабах виробили механізм добору достатньо відповідальних політиків та чиновників, здатних відстоювати й забезпечувати національні інтереси.

У завершеному вигляді концепція демократичного механізму, що об'єднує в одне ціле функціонування інститутів державної влади, процеси виборів та голосування, мотивацію поведінки виборців, партійні програми, політику урядової бюрократії, дістала на Заході назву теорії суспільного вибору. Теоретики суспільного вибору стверджують, що підхід із цього боку до з'ясування природи державних фінансів – продукт капіталістичної демократії, в межах якої людина трактується як егоїстична й водночас раціональна істота, котра максимізує свої вигоди в умовах соціально-економічних обмежень. Егоїстичні інтереси лише стримуються, гуманізуються обережними (щодо багатства) способами організованого державою перерозподілу доходів через систему оподаткування.

Щоправда, бізнес нерідко вважає податкові вилучення нестерпними й через те вимагає податкових пільг чи бюджетних субсидій. У результаті податки перетворюються на інструмент сприяння зростанню власності та модернізації економіки, але водночас залишаються джерелом коштів для полегшення долі соціально обділених суспільних верств. На державні кошти фінансується соціальна сітка, що допомагає бідним вижити.

Проблема суспільного вибору податкової політики існує лише в контексті демократії й особистої свободи. З нормативної позиції суспільний вибір спирається на передумову, що суспільству необхідно мати сукупність цінностей чи забезпечуваних суспільною владою колективних благ, без яких воно – не суспільство. Цим вимогам відповідають блага цивілізованого суспільства: національна безпека, правопорядок, охорона здоров'я, освіта, благоустрій тощо. Користування названими благами має прямувати до певного ідеалу — оптимуму Парето. Це означає, що істинне поліпшення суспільних умов, у тому числі породжуваних процесами перерозподілу через оподаткування, можливе лише тоді, коли той чи інший захід здатний:

- 1) підвищити добробут усіх без винятку;
- 2) підвищити добробут якоїсь однієї соціальної групи (груп), не змінивши добробут інших.

Теорія суспільного вибору не розставляє всіх крапок над “і”, ухиляється від дефініцій, не формулює мети суспільного розвитку. Вчення про вибір нагадує про неодмінну різноманітність, невизначеність реальності. На практиці вибір звернений до особистої відповідальності людей та організацій, що господарюють чи беруть участь у політичному процесі. Це породжує свої проблеми. В умовах демократії неминуче зростає кількість формальних і неформальних, професійних і політизованих об’єднань, кожне з яких переслідує групові інтереси, тобто робить власний вибір. Надмірне розростання та різноманітність суспільних уподобань, попереджав Й. Шумпетер, шкодить економічному розвитку. Адже розвиток – справа потрібна й дорога, а вузькі інтереси, як і їхні тимчасові комбінації, прагнуть швидких результатів, крикливо претендуючи на якомога більший шматок “суспільної паляниці”. Тож за умов демократичного управління більшістю за котрою стоять дрібні, але численні групові інтереси суспільний консенсус щодо розподілу наявних ресурсів досягається одним загальним інтересом – зростанням обсягу державного бюджету. Звісно, операційними інструментами такого перерозподілу є податки, бюджетні субсидії та інші державні регулюючі заходи. Західні вчені давно застерігають: демократія будь-що повинна вирішити проблему ефективного перерозподілу в інтересах економічного зростання, якщо вона не хоче загинути.

На думку американського теоретика державних фінансів. Р. Масгрейва, для того, щоб демократичним шляхом визначити податкову політику серед економічних, політичних та ідеологічних впливів необхідно зважати на поведінку на виборах людей – носіїв різних інтересів, що залежать від рівня доходів та їхнього походження, регіону, виду діяльності, віку. В цьому соціальному конгломераті розбіжності потреб тих, хто зацікавлений у фіскальній експансії перерозподілу, і тих, хто проти неї, можуть взаємно блокувати необхідні заходи фіскальної політики.

Суть проблеми, поставленої теорією вибору, наочно ілюструє такий приклад. Припустимо, що є три парламентарії, котрі мають вибрати між трьома програмами (які потребують відповідного фінансування за рахунок платників податків) – великою (1), середньою (2), невеликою (3). Цілком імовірно, що голоси розподіляються таким чином:

Депутат А: 1 \Rightarrow 2 \Rightarrow 3

Тобто перша має перевагу над другою, друга – над третьою.

Депутат Б: 2 \Rightarrow 3 \Rightarrow 1

Депутат В: 3 \Rightarrow 1 \Rightarrow 2

Проблему створює нелогічна поведінка депутата В.: коли в цілому віддають перевагу великій програмі над середньою, середній – над невеликою,

то депутат В вибирає невелику програму проти великої. Він чинить непослідовно, але він має на це формальне право.

На основі цього парадоксу вибору в 1951 р. К. Ерроу сформулював славнозвісну теорему, названу його ім'ям: якщо можливих варіантів більше двох, жодна процедура голосування не забезпечує розумного колективного вибору, який би відповідав п'яти умовам (раціональності, незалежності від безглузких альтернатив, позитивному взаємозв'язку, оптимуму Парето, недопустимості диктату).

Парадокс голосування, за Ерроу, підкреслює непередбачуваність незрілої демократії, де можлива нелогічна поведінка, всю складність прийняття рішень у парламенті, що роздирається надто великою різноманітністю позицій. Фіскальний компонент теорії вибору має тут особливе значення. Адже фіск торкається всіх без винятку суспільних та особистих інтересів. Фіскальній політиці належить неабияка роль у регулюванні економіки та управлінні державою. В умовах ринкової економіки вона часто заміщає собою планові, цінові, адміністративні методи управління соціально-економічними процесами. Ця політика може стати заложницею хибної, але панівної суспільної думки, жертвою явних чи прихованих тисків на законодавців. Вихід з даною ситуації у тому, що нормальний демократичний процес має еволюціонувати поряд із пізнавальним, разом із визріванням правосвідомості громадян як виборців та платників податків. Тоді суспільство може знаходити й приймати потрібні фіскальні ліки, а платники, як і урядовці, керуватимуться не егоїстичними інстинктами, а раціональними сподіваннями, продиктованими громадянською відповідальністю та обов'язком. На жаль, уроки демократії, вже давно збагнуті на Заході, нам ще доводиться засвоювати.

2. РЕГІОНАЛЬНА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА

Регіональна фіскальна політика (regional fiscal policy) – різновид регіональної економічної політики; сукупність дій регіональних органів державного регулювання для забезпечення функцій держави на рівні регіону.

Регіональна фіскальна політика – сукупність дій регіональних органів державного регулювання для забезпечення функцій держави на рівні регіону.

Не може бути ефективного управління регіоном, якщо фіскальна політика на регіональному рівні не забезпечує управлінські дії необхідним обсягом коштів. Тобто регіональна фіскальна політика виступає своєрідною основою (фундаментом) регіональної економічної політики. Ресурси, на які може спиратися регіональна фіскальна політика, як правило, мають дуже жорсткі обмеження. Перше з регіональних обмежень – *диференціація* (наявність широкого спектру) *виробництва* (production differentiation) регіону

та його якісні характеристики. Проблема полягає у тому, що, коли певна галузь виробництва стає домінуючою (її доходи складають основу доходної бази регіонального бюджету), її негаразди стають на заваді розвитку усього регіону (наприклад, у деяких районах Східного Донбасу доходи на 60% формуються за рахунок вугільної промисловості). Це дуже слабка диференціація, яка містить у собі велику ступінь ризику. На жаль, не можна вивести загального правила “достатньої диференціації” фіскальних доходів регіонів. Тому регіональна фіскальна політика має базуватися на досконалому аналізі *ресурсної бази регіону* (regional resource bases) (природних, людських ресурсів та накопичень суб’єктів господарювання у регіоні), який дозволяє проводити регіональні прогнози розвитку. Часові обмеження також властиві регіональній фіскальній політиці, оскільки процес розпізнання проблеми та дій щодо її вирішення на регіональному рівні потребує іноді не менше часу, ніж на загальнодержавному. Насамперед, через відсутність усталеної системи інформаційного забезпечення підтримки процесу прийняття рішень на рівні управління регіонами. Справа в тому, що процес формування регіональної фіскальної політики, маючи на меті створення основ для ефективного реалізації регіональної економічної політики, повинен базуватись на оперативній інформації, яка б дозволяла не констатувати фактичний стан управління регіоном, а вибрати інструменти фіскального впливу, що у межах чинного законодавства дозволяють впливати на об’єкти господарювання регіону.

Для фіскальної політики регіону основним стримуючим фактором є реалізація регіональних інтересів через систему фіскального впливу на регіональному рівні як основи регіональної економічної політики. Участь регіону в інтеграційних процесах теж впливає на елементи фіскальної політики, оскільки змінює систему регіональних інтересів, з одного боку, а з іншого – призводить до необхідності витрачання коштів регіонального бюджету на цілі, які задовольняють зовнішні інтереси і зменшують внутрішні можливості.

Таким чином, перш ніж формувати регіональну економічну політику необхідно визначитися з можливостями мобілізації ресурсів та використання інструментів фіскальної політики, оскільки саме через них реалізується дія державної влади регіонального рівня. Якщо можливостей недостатньо, необхідні або зовнішні поповнення ресурсів регіону (наприклад, продаж єврооблігацій чи залучення інвесторів через утворення *вільних економічних зон* (free economic zones)).

В даний час на території України чинним законодавством передбачена наявність 12 спеціальних (вільних) економічних зон (ВЕЗ), 9 територій пріоритетного розвитку із спеціальним режимом інвестиційної діяльності (ТІПР) та 3 технологічні парки (ТП).

У українському законодавстві дається таке визначення спеціальної економічної зони.

Спеціальна економічна зона – частина території України, на якій створюється і діє спеціальний правовий режим економічної діяльності, порядок застосування та дії законодавства України.

Ідея створення ВЕЗ в Україні виникла здебільшого в результаті ініціативи місцевих органів влади. Ось чому ВЕЗ варто розглядати як один із засобів вирішення певних місцевих або регіональних проблем.

Відповідно до діючого законодавства сьогодні в Україні діють такі вільні економічні зони:

1. ВЕЗ “Сиваш” (м. Красноперекіпськ та м. Армянськ Автономної Республіки Крим);
2. ВЕЗ “Порт Крим” (м. Керч Автономної Республіки Крим);
3. ВЕЗ “Інтерпорт Ковель” (м. Ковель Волинської обл.);
4. ВЕЗ “Донецьк” (м. Донецьк Донецької обл.);
5. ВЕЗ “Азов” (м. Маріуполь Донецької обл.);
6. ВЕЗ “Закарпаття” (Ужгородський та Мукачівський райони Закарпатської обл.);
7. ВЕЗ “Славутич” (м. Славутич Київської обл.);
8. ВЕЗ “Яворів” (Яворівський район Львівської обл.);
9. ВЕЗ “Курортполіс Трускавець” (м. Трускавець Львівської обл.);
10. ВЕЗ “Миколаїв” (м. Миколаїв);
11. ВЕЗ “Порто-франко” (м. Одеса);
12. ВЕЗ “Рені” (м. Рені Одеської області).

Відповідно до діючого законодавства сьогодні в Україні діють такі території пріоритетного розвитку із спеціальним режимом інвестиційної діяльності (ТПР):

1. ТПР в Автономній Республіці Крим;
2. ТПР у Волинській обл.;
3. ТПР у Донецькій обл.;
4. ТПР у Житомирській обл.;
5. ТПР у Закарпатській обл.;
6. ТПР у Луганській обл.;
7. ТПР у м. Шостка Сумської Обл.;
8. ТПР у м. Харкові;
9. ТПР у Чернігівській обл.

На території України відповідно до чинного законодавства діють такі технопарки (ТП):

1. ТП “Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка” (м. Київ),
2. ТП “Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона” (м. Київ);
3. ТП “Інститут монокристалів” (м. Харків).

Технопарк — це одне з перших в Україні регіональних об’єднань по створенню та запровадженню наукомісткої високотехнологічної продукції. Технопарки створюються на базі наукових установ. Основна мета діяльності технопарків — організація та сприяння розвитку інноваційного бізнесу в різних галузях науки та виробництва. Їх діяльність будується на базі науково-технічного потенціалу України та охоплює такі пріоритетні напрями, як нові матеріали точного приладобудування, енергозберігаючі технології,

комп'ютерні технології та телекомунікації, електроніка, біотехнологія, медицина, екологія тощо. Технопарк являє собою комерційне підприємство, яке знаходиться на самоокупності та є прибутковим.

З метою оптимального використання площ технопарків та досягнення максимального ефекту до реалізації інвестиційних проектів залучаються ті підприємства й організації, які стали переможцями у тендерах.

Пільговий режим дозволяє прискорити освоєння випуску високоякісної конкурентоспроможної продукції і, тим самим, скоротити строки окупності проектів.

Слід зазначити, що у 1999 році практично діяли тільки 5 ВЕЗ та ТПР. Це, зокрема:

1. ВЕЗ "Сиваш";
2. ВЕЗ "Славутич";
3. ВЕЗ "Яворів";
4. ТПР у Донецькій області;
5. ТПР у Закарпатській області.

Відповідно до чинного законодавства інші ВЕЗ та ТПР почали діяти з 1 січня 2000 року. Постає питання: а чи потрібні ВЕЗ Україні взагалі?

Щоб дати на це питання відповідь, треба ознайомитися з практикою вирішення питань щодо створення і функціонування таких зон в Україні та в інших країнах світу.

Ірландія, Республіка Корея, Угорщина, Польща, КНР і навіть США — всі ці країни мали або мають у своєму арсеналі таку форму розв'язання певних проблем, як ВЕЗ.

Досвід США, де існує три типи спеціальних економічних зон, становить інтерес для України з огляду на реалії заснування таких зон і керування ними заради просування реформ, спрямованих на створення ринкової економіки.

У США функціонує понад 200 зон і субзон зовнішньої торгівлі, перевагою яких є те, що, знаходячись фізично в США, вони не входять до митної території країни. Початковою метою створення зон митної торгівлі було розширення участі США у світовій торгівлі через забезпечення митних переваг для економічної діяльності в зонах. Однією з основних цілей такої програми в США було підвищення рівня зайнятості населення країни.

У США також існує декілька сот штатних і федеральних зон підприємництва. Перевагою зони підприємництва є те, що вона користується особливими податковими пільгами та іншими видами преференцій. У 80-ті роки зони підприємництва створювалися у США як засіб збільшення зайнятості й активізації економічної діяльності в районах, що потерпають від високого рівня безробіття, невпевненості економічних перспектив.

Також там створено цілий ряд наукових парків, де на відносно невеликих територіях зосереджені високотехнічні галузі. Наукові парки утворилися внаслідок зовнішніх ефектів економічної діяльності, які стали результатом концентрації талановитих науковців у провідних університетах, а в деяких випадках — державного стимулювання, що нерідко заохочує виробників та

підприємців розміщувати свої науково-дослідницькі та виробничі потужності в наукових парках з метою залучення ризикового капіталу.

Причини створення спеціальних економічних зон у США суттєво відрізняються від причин створення таких зон у Центральній та Східній Європі, а також у країнах, що розвиваються, де зони є засобом подолання структурної негнучкості економіки цих країн та сприяння інтеграції деяких видів їхньої економічної діяльності у світову економіку. Головною причиною розробки програм розвитку зовнішньої торгівлі та зон підприємництва у США є стимулювання економічної діяльності у вибраних районах. Перші наукові парки не були створені відповідно до Урядових програм. Вони просто стихійно розвинулися у сприятливих умовах. Типовим місцем їх розташування стали місцевості з кількома академічними дослідними установами, що постачали нові технологічні ідеї, мали висококваліфікованих фахівців, а також сприятливий клімат та інші бажані умови.

З часом федеральний уряд і органи влади почали підтримувати розвиток такого творчого середовища в різних регіонах США. Незважаючи на докорінні відмінності між концепціями зон зовнішньої торгівлі, зон підприємництва і наукових парків, їх тривале функціонування у США демонструє життєдіяльність цих зон у досягненні цілей держави, навіть в умовах такої великої і відкритої ринкової економіки, як у США.

В Україні заслуговують на увагу також і результати функціонування спеціальної економічної зони “Яворів” на Львівщині.

Територія спеціальної економічної зони “Яворів” знаходиться на перехресті трансєвропейського транспортного коридору Захід — Схід, Північ — Південь та межує з Республікою Польща. Тут знаходяться великі запаси мінеральних та енергетичних ресурсів: сірки, нафти, газу, поташу, керамзитових глин, гіпсу, рідкісних мінералів; також добре розвинена інфраструктура регіону.

Спеціальна економічна зона “Яворів” була створена з метою залучення інвестицій для перепрофілювання вільних виробничих потужностей, активізації підприємницької діяльності, запровадження нових технологій, нарощування обсягів виробництва товарів, робіт, послуг, і, в результаті, збільшення поставок на внутрішній та зовнішній ринок високоякісної продукції, а також для вирішення соціальних та екологічних проблем в регіоні.

Законом України “Про спеціальну економічну зону “Яворів” передбачено суттєві пільги для суб’єктів господарювання, але ними можуть користуватись лише ті суб’єкти, які реалізують на території Яворівського району інвестиційні проекти, кошторисна вартість яких перевищує 500 тис. дол. США. Їм надаються пільги в оподаткуванні щодо прибутку підприємств, податку на додану вартість, мита, плати за землю, зборів до держаних цільових фондів. В умовах такого пільгового режиму вартість продукції, яка випускається цими суб’єктами, знижується за рахунок цього на 50 відсотків.

Серед недоліків, які можуть проявитися на практиці в управлінні деякими регіонами, можна назвати такі:

- ВЕЗ певною мірою призводять до дезінтеграції економічного режиму країни;
- ВЕЗ одних регіонів країни можуть відібрати ресурси для розвитку в інших регіонів;
- ВЕЗ можуть стати причиною розвитку небажаних видів економічної діяльності (так, наприклад, розвитку тих галузей народного господарства, які призводитимуть до забруднення навколишнього природного середовища регіону);
- на етапі заснування ВЕЗ, розвиток нездорової конкуренції між регіонами, виражений у тиску з боку регіонів, які бажатимуть мати власні зони з більшою кількістю пільг в оподаткуванні.

Слід зауважити, що пільгові режими оподаткування, які запроваджуються в спеціальних (вільних) економічних зонах України, призводять до ускладнення адміністрування податків та значних втрат бюджету.

Подальше створення на території України спеціальних (вільних) економічних зон доцільно проводити лише після досягнення позитивних результатів від їх впровадження у більшості раніше створених економічних зон як по збільшенню надходжень до бюджетів всіх рівнів, росту підприємницької активності, так і по розвитку соціальної інфраструктури у відповідних регіонах.

Що ж стосується вже існуючих зон, то тут потрібний жорсткіший контроль за наданням пільг, належний адміністративний контроль за їх використанням, а відтак — проведення оцінки їх ефективності. І при цьому можна погодитись з пропозиціями щодо необхідності закриття неефективних ВЕЗ.

Отже, повна відсутність фіскального впливу на регіональному рівні призводить до того, що економічна політика регіону нагадує будинок, фундамент якого (ресурси, інтереси) і дах (власне економічна політика), але немає самого будинку (фіскальної політики регіону), бо немає тієї частини економічної політики, яка уособлює у собі дію держави як такої. Якщо загальнодержавний рівень управління має, окрім фіскальної політики, ще й монетарну, то регіональний рівень державного управління може себе виявити лише через ефективні фіскальні дії: через регіональні фіскальні інструменти (місцеві податки, місцеві позики) та витрати регіонального бюджету.

3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Ефективність фіскальної політики (fiscal policy effectiveness) – дієвість обраних інструментів фіскальної політики при визначенні часу, упродовж якого відбувається реалізація фіскальної політики. Оскільки фіскальна політика є реалізацією фіскальних інтересів держави як суспільного інституту, то вона має задовольняти вказані інтереси на двох рівнях: *необхідному та достатньому* (necessary and sufficient levels).

Ефективність фінансової політики – дієвість обраних інструментів фінансової політики при визначенні часу, упродовж якого відбувається реалізація фінансової політики.

Необхідний рівень реалізації інтересів охоплює забезпечення функцій держави як такої, тобто апарату управління. Якщо фінансова політика не задовольняє цей рівень інтересів, то не має мови ні про яку результативність фінансових дій, оскільки саме джерело дії має ресурсні проблеми.

Достатній рівень ефективності визначає, що фінансові дії держави дозволяють їй не лише забезпечувати своє функціонування, але й використовувати свої ресурси та інструменти впливу задля досягнення цілей суспільного розвитку, основними з яких називають контроль за зайнятістю, інфляцією та економічним ростом. Таке розуміння ефективності фінансової політики, на відміну від трактування ефективності як співвідношення фактичних і очікуваних доходів та видатків бюджету, дозволяє не лише у кількісній формі представити результативність фінансових дій, але й дати їм якісну оцінку.

Ефективність фінансової політики слід, на нашу думку, оцінювати за ступенем виконання нею належних функцій. З огляду на це, ефективність цієї політики повинна розглядатися, по-перше, з точки зору виконання державного бюджету (безпосередньо фінансова ефективність), по-друге - з точки зору впливу на соціально-економічну динаміку в країні (стратегічна ефективність).

Найважливішими показниками ефективності фінансової політики є збирання бюджетних доходів, виконання бюджетних зобов'язань, управління бюджетним дефіцитом і державним боргом. З урахуванням результативності діяльності виконавчої влади з реалізації зазначених напрямів може бути дана кількісна оцінка ефективності фінансової політики. Критеріями ефективності фінансової політики за цим напрямом можуть бути:

- рівень збирання бюджетних доходів у цілому і податків зокрема;
- рівень виконання бюджетних зобов'язань;
- величина бюджетного дефіциту, параметри та швидкість зростання державного боргу;
- обсяг фінансових ресурсів, що спрямовуються на обслуговування державного боргу;
- рівень монетизації бюджетних потоків;
- величина валютних резервів, що використовуються для фінансування бюджетного дефіциту;
- ступінь виконання законодавчих і прирівняних до них актів про бюджет;
- величина простроченої заборгованості з грошових виплат внаслідок відсутності бюджетного фінансування;
- величина простроченої заборгованості бюджетних установ через їхнє недофінансування тощо.

Загальна незбалансованість зобов'язань і ресурсів держави визначає низьку ефективність існуючої фінансової системи. Незважаючи на значний прогрес у створенні ефективної системи управління державними фінансами, її елементи функціонують із недостатньо високим ступенем ефективності. Це стосується міжбюджетних відносин та бюджетного процесу взагалі, включаючи стадії формування бюджетної політики, виконання бюджету, обліку і контролю, прозорості бюджетів і процедур прийняття бюджетних рішень, управління боргом і активами.

Критеріями стратегічної ефективності фінансової політики є динаміка основних макроекономічних показників у співставленні з наміченими структурними пріоритетами:

- динаміка ВВП та обсягів виробництва;
- рівень інфляції;
- динаміка валютного курсу;
- рівень зайнятості та реальних доходів населення тощо.

Відсутність, суперечливість чи невизначеність стратегічних пріоритетів перешкоджає виробленню збалансованої фінансової політики. Стратегічна ефективність фінансової політики залежить від того, яким чином вона пов'язана з іншими складовими економічної політики, і насамперед - з грошово-кредитною політикою.

Здійснення намічених структурних перетворень неможливе без їхнього достатнього забезпечення фінансовими ресурсами, що у свою чергу неможливе без радикального підвищення доходів бюджету. Альтернативні шляхи фінансування реформ довели свою безперспективність: обсяги кредитів міжнародних фінансових організацій незначні, й до того ж пов'язані з виконанням вимог, які, як правило, гальмують економічний розвиток; приватні інвестиції майже не надходять (їхній сучасний обсяг - близько 500-700 млн. дол. щорічно - неспівставний з розрахунковою потребою - 40 млрд. дол., а створення умов для їх залучення пов'язане з реалізацією заходів, спрямованих на розширення внутрішнього платоспроможного попиту, неможливих в межах сучасної економічної політики). Залучення приватних позичкових коштів вимагає все більших обсягів залучення фінансових ресурсів, потрібних для обслуговування державного внутрішнього і зовнішнього боргу.

Вищезазначене диктує необхідність принципової зміни орієнтирів фінансової політики в Україні. Політика пристосування бюджету під об'єми виробництва і доходів, що знижуються, безперспективна. Подальше скорочення бюджетних витрат означає згортання соціальної сфери, обвальне зростання безробіття, удар по сукупному попиту, що неминуче спричинить подальший спад виробництва. Існує оптимум розміру бюджету, що визначає його ефективність як макроекономічного регулятора. Для трансформації поживлення в стійке економічне зростання необхідний імпульс підвищення попиту. Такий імпульс неможливий без збільшення кількості грошових ресурсів, тобто без використання відповідних бюджетних механізмів.

Головне завдання фінансової політики - сприяти динамічному економічному розвитку країни за допомогою раціонального управління

державними доходами, у тому числі - оптимізації збору податків, а також державними видатками. З метою підвищення ефективності фінансової політики фінансова система України повинна будуватися з урахуванням принципів стабільності, економічної обґрунтованості, достовірності, соціальної справедливості (неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами), збалансованості, фінансової єдності, адміністративної самостійності, рівнозначності видатків, повноти, прозорості.

Стратегічними напрямками сучасної фінансової політики мають стати:

- забезпечення повного і своєчасного виконання фінансових зобов'язань держави на всіх рівнях влади;
- усунення дестимулюючих елементів і посилення стимулюючих функцій фінансової політики, насамперед в напрямках реформування податкової системи і політики бюджетних видатків;
- значне зменшення боргового навантаження на економіку;
- забезпечення стратегічної спрямованості фінансової політики;
- розмежування у бюджетах усіх рівнів поточних видатків і видатків на розвиток, визначення джерел, за рахунок яких мають формуватися видатки на розвиток.

При цьому найважливішими критеріями формування та виконання державного і місцевих бюджетів повинні стати:

- відповідність фінансової політики національним інтересам;
- забезпечення суверенітету держави у здійсненні національної фінансової політики;
- зміцнення держави на основі забезпечення фінансовими ресурсами можливостей реалізації її функцій у здійсненні внутрішньої та зовнішньої політики;
- реальність цілей фінансової політики та створення умов для їх досягнення;
- узгодженість у фінансовому процесі річних і стратегічних завдань державної політики економічного розвитку.

Останнім часом вирішення проблем навколишнього середовища та соціальних проблем стають загально визначеними цілями фінансової політики різних країн. Ця група проблем вирішується через використання енвайронментального підходу до формування фінансової політики: вибору фінансових інструментів, спираючись на критерій сприяння дії даного інструмента, на зацікавленість економічних агентів у вживанні заходів, щодо захисту навколишнього середовища (спеціальні податки, пільги на сплату податків, видатки державного бюджету на побудову очисних споруд тощо).

Для оцінки ефективності фінансової політики використовують коефіцієнт – співвідношення державних видатків до ВВП. Результати цього показника дуже різняться для різних країн. Тенденція до зростання коефіцієнта співвідношення витрат до ВВП була всесвітньою у 60-ті роки і трохи призупинилась до кінця 80-х. Це відбувалося через альтернативні тенденції:

- підвищення диференціації та зміна цінностей в суспільстві;
- ефект “маховика” (підвищення видатків протягом періодів кризи, але тільки часткове зниження у наступний період);
- внутрішні стимули у політичному процесі (відповідь групам, які тиснуть на прийняття рішень урядом);
- нагромадження бюрократії.

Наступні узагальнення є дуже важливими з позиції оцінки ефективності діяльності органів державної влади та вироблення правильної стратегії проведення фіскальної політики:

- вищий, ніж потрібно, рівень витрат впливатиме на рівень заборгованості та її обслуговування або на податковий тягар;
- основний принцип для людей, які приймають рішення, правильно оцінити, як збільшення державного фінансування вплине на економіку, порівняно із зменшення фінансування, що в свою чергу призведе до зменшення урядових вимог, щодо доступу до заощаджень, та звільнить ці заощадження для використання у приватному секторі;
- порівняти програмні витрати та загальні витрати по відношенню до ВВП з відповідними показниками у сусідів, торгових партнерів або інших країн на однаковій стадії розвитку: наскільки співставним є розмір та структура? Чи можна скласти певну точку зору, щодо ситуації?
- починати з трохи обмежуючого підходу щодо розміщувальної, розподільної та стабілізаційної дії уряду, навіть тому, що хоча наміри є добрими, дуже важко передбачити, як спрацює державне втручання. Крім цього, як тільки програма готова до впровадження, завжди існуватиме сильна опозиція, яка виступатиме за закриття програми. Досить ефективним буде використання вузького підходу до поняття чистих суспільних товарів та бути розбірливим у оцінюванні перспектив подолання “неспроможності ринку” шляхом, який потребує значних суспільних ресурсів;
- бути реалістичним у оцінюванні спроможності уряду допомогти у певний момент вирішенню певної проблеми;
- піддавати сумніву недостатній приріст: періодично ставити питання про основні цілі програми під час її виконання; при виявленні нових пріоритетів шукати шляхи для їх внутрішнього фінансування через скорочення або скасування чинних програм, а не завдяки простому добавленню нових програм.

Питання для самоконтролю:

1. Що Ви розумієте під категорією “психологічні аспекти фіскальної політики”?

2. Які дві форми поведінки громадян відповідно до психологічного сприйняття фінансових дій держави Ви знаєте?
3. Охарактеризуйте реально існуючу психологію поведінки громадян у відповідь на фінансові дії держави?
4. Що досліджує фінансова соціологія?
5. Виділіть основні ідеї представників світової науки з приводу психології взаємовідносин громадян та держави.
6. Як ви розумієте теорію вибору при прийнятті важливих фінансових рішень?
7. Роз'ясніть теорему К.Ерроу.
8. Що таке регіональна фінансова політика?
9. Назвіть основні відмінності між регіональною та загальнодержавною фінансовою політикою.
10. Виділіть основні ознаки регіональної фінансової політики.
11. Який вплив на регіональну фінансову політику мають спеціальні економічні зони?
12. Які проблеми існування спеціальних економічних зон в Україні?
13. Що ви розумієте під ефективною фінансовою політикою?
14. По яких показниках слід проводити оцінку ефективності фінансової політики?
15. Охарактеризуйте ефективність фінансової політики України

Теми для рефератів:

1. Психологія поведінки у суспільстві в умовах існування фіску.
2. Еволюція поведінки індивіда при сплаті податків.
3. Регіональна фінансова політика: необхідність та соціально-економічна роль.
4. Роль регіонів у виконанні загальнодержавних завдань фінансової політики.
5. Механізми оцінки ефективності та важливості реалізації фінансової політики.

Тестові завдання

Варіант 1

1. Психологічні аспекти фінансової політики – це:

- а) різновид психологічних аспектів економічної політики, який стосується сфери інтересів держави;
- б) різновид психологічних аспектів економічної політики, який стосується сфери інтересів ринкового господарства;

в) різновид психологічних аспектів поведінки людей, який стосується сфери інтересів ринкового господарства;

2. В теорії Ібн Хальдуна зазначалося, що....:

а) податкове навантаження на платників податків повинне бути помірним, оскільки коли воно буде занадто високим надходження до скарбниці почне падати;

б) сільський тип соціальної організації та виробництва поступово замінюється міським. Місто перетворюється у центр політичної влади, осередок цивілізації та культури;

в) всі платники податків повинні бути в однакових умовах, серед них не повинні бути привілейовані.

3. Послідовники фіскальної соціології особливо наголошують на тому, що:

а) розширення приватного сектору економіки за рахунок державного призведе до згортання останнього;

б) розширення державного сектору економіки за рахунок приватного призведе до згортання підприємницької діяльності;

в) згортання державного сектору економіки призведе до покращення економічного становища в державі за рахунок приватного підприємця.

4. Раціональність фіскальної політики проявляється у:

а) у відданості догмам;

б) в сприянні довгочасному розвитку та процвітанню;

в) в довготривалій стабільності.

5. На думку американського теоретика Р. Масгрейва, для того, щоб демократичним шляхом визначити податкову політику необхідно:

а) вивчати стиль життя людей;

- б) зважати на поведінку на виборах людей – носіїв різних інтересів, що залежать від рівня доходів та їхнього проживання, регіону, виду діяльності;
- в) вивчити ринкову кон'юнктуру, яка склалась в державі на даний час.

6. Передумовою успішної фіскальної політики регіону є:

- а) диференціація виробництва;
- б) менталітет місцевого населення;
- в) середня заробітна плата працівників регіону.

7. Скільки технологічних парків передбачено чинним законодавством на території України?

- а) 12;
- б) 3;
- в) 9.
- г) інше значення _____

8. Зони підприємництва (у США) – це:

- а) зони, які не входять до митної території країни в якій вони розташовані і фізично належать США.
- б) зони, які розташовані на митній території США, вони користуються особливими податковими пільгами та іншими видами преференцій;
- в) відносно невеликі території, на яких зосереджені високотехнічні галузі.

9. Ефективність фіскальної політики – це:

- а) дієвість обраних інструментів фіскальної політики при визначені часу, упродовж якого відбувається реалізація фіскальної політики;

- б) стратегічно продумана політика держави, на майбутні періоди;
- в) підведення підсумків після реалізації фіскальних інструментів.

10. Критеріями стратегічної ефективності фіскальної політики є:

- а) динаміка ВВП та обсягів виробництва;
- б) рівень інфляції;
- в) рівень міграції населення.

Варіант 2

1. Як реагує населення країни з низьким рівнем споживання на різкі зміни у фіскальній політиці?

- а) це практично не впливає на рішення громадян;
- б) будь-які зміни в сторону підвищення податкового тиску сприймають дуже боляче;
- в) виступають за збільшення ролі фіскальної функції податків.

2. Який з наведених критеріїв оподаткування не належить до буржуазної цивілізації?

- а) справедливість;
- б) гласність;
- в) всеосяжність.

3. Незаперечна істина фіскальної соціології в тому, що:

- а) з падінням ефективності та прибутковості виробництва руйнується фінансова база правової, а отже, й податкової держави;
- б) піднімаючи податкові ставки, збільшуються надходження до бюджету;

в) впроваджуючи податкові пільги, держава втрачає чималі надходження до бюджету.

4. Концепція теорії суспільного вибору заключається в ...:

- а) розширенні державного сектору економіки за рахунок приватного;
- б) розробленні преференційного оподаткування;
- в) об'єднанні в одне ціле функціонувань інститутів державної влади, процесів виборів та голосування, мотивацій поведінки виборців, партійних програм, політичних спрямувань урядової бюрократії.

5. Теорема Ерроу гласить, що:

- а) жодна процедура голосування, якщо можливих варіантів більше двох, не забезпечує розумного колективного вибору;
- б) жодна процедура голосування, якщо можливих варіантів тільки два, не забезпечує розумного колективного вибору;
- в) жодна відповідь не вірна.

6. Що таке диференціація виробництва?

- а) наявність різних галузей виробництва;
- б) випуск однакової продукції на декількох підприємствах;
- в) наявність замкнутого циклу виробництва на більшості промислових підприємств.

7. Спеціальна економічна зона, згідно з чинним законодавством України – це:

- а) частина території України, на якій створюється і діє спеціальний правовий режим економічної діяльності, порядок застосування та дії законодавства України;
- б) частина території в межах митної території іншої держави, на якій створюється і діє спеціальний правовий режим економічної діяльності, порядок застосування та дії законодавства України;

в) спеціальний оазис, який розташований поза митною територією будь-якої іншої країни, в якому можуть здійснювати підприємницьку діяльність підприємці з різних країн за пільговими умовами встановленими на цій території і підпорядковується вона міжнародному співтовариству.

8. Наукові парки (у США) – це:

а) зони, які не входять до митної території країни в якій вони розташовані і у майновому плані належать США.

б) зони, які розташовані на митній території США, вони користуються особливими податковими пільгами та іншими видами преференцій;

в) відносно невеликі території, на яких зосереджені високотехнічні галузі.

9. Що таке достатній рівень ефективності фіскальної політики?

а) фінансування видатків органів державної влади;

б) фінансування соціальних видатків та видатків органів державної влади;

в) фінансування на рівні, котрий би забезпечив суспільний розвиток, економічний ріст, зменшення інфляції та безробіття.

10. Головне завдання фіскальної політики ...:

а) сприяти динамічному економічному розвитку країни за допомогою раціонального управління державними доходами;

б) збільшити надходження до бюджету;

в) підняти рівень ділової активності населення, зупинити міграцію робочої сили за кордон.

Варіант 3

1. Інструментами фіскального впливу, які б мали досить виразний психологічний вплив можна вважати:

- а) податкові пільги;
- б) заробітну плату;
- в) ставки оподаткування.

2. При визначенні висоти податкових ставок головний моментом являється:

- а) підвищення рівня заробітної плати;
- б) зниження рівня середньої заробітної плати;
- в) заохочення ділової активності, оскільки повне зруйнування економічних стимулів означає руйнацію цивілізованого суспільства.

3. Фіскальний антропологізм – це:

- а) посилена увага до людського фактора у фіскальних процесах;
- б) політика встановлення оптимальної висоти податкових ставок;
- в) розроблення преференційного оподаткування.

4. Відповідно до оптимуму Парето, істинне поліпшення суспільних умов настане, коли дії держави будуть направлені на те, щоб:

- а) підвищити добробут усіх хто сплачує податки;
- б) підвищити добробут усіх без винятку;
- в) підвищити добробут якоїсь однієї соціальної групи (груп), не змінивши добробут інших.

5. Нормальний демократичний процес на думку Ерроу має еволюціонувати разом з:

- а) визріванням правосвідомості громадян, як виборців та платників податків;
- б) інтеграцією держав у міжнародний вільний простір;
- в) переходом господарства з державного у приватний сектор.

6. Скільки спеціальних економічних зон передбачено чинним законодавством на території України?

- а) 12;
- б) 14;
- в) 8.
- г) інше значення _____

7. Технопарк згідно з чинним законодавством України – це:

- а) частина території України, на якій створюється і діє спеціальний правовий режим економічної діяльності, порядок застосування та дії законодавства України;
- б) одне з перших в Україні регіональних об'єднань по створенню та запровадженню наукомісткої високотехнологічної продукції;
- в) відносно невеликі території, на яких зосереджені високотехнічні галузі.

8. Причини створення спеціальних економічних зон (у США) – це:

- а) стимулювання економічної діяльності у вибраних районах;
- б) подолання структурної негнучкості цих країн;
- в) сприяння інтеграції деяких видів їхньої економічної діяльності у світову економіку.

9. Що таке необхідний рівень фіскальної політики?

- а) фінансування видатків органів державної влади;

- б) фінансування соціальних видатків та видатків органів державної влади;
- в) фінансування на рівні, котрий би забезпечив суспільний розвиток, економічний ріст, зменшення інфляції та безробіття.

10. На що впливатиме вищий ніж потрібно, рівень витрат?

- а) на рівень заборгованості;
- б) на рівень доходів до державного бюджету;
- в) на податковий тягар.

Варіант 4

1. Фіскальна соціологія – це:

- а) підхід до пояснення і вирішення фіскальних проблем через соціально-економічну організацію суспільства;
- б) вивчення ринкової кон'юнктури на макрорівні;
- в) розроблення та впровадження оптимальних ставок оподаткування.

2. У інтерпретації Й Шумпетера фіскальна система - це:

- а) складова частина суті й форми держави та учасниця процесів еволюції економічних систем;
- б) система адміністрування податків та податкових платежів по всій території України відповідно до поділу за адміністративно - територіальним устроєм;
- в) система грошового обігу по всій території країни.

3. Філософія екзистенціалізму – це:

- а) наука про фактори в навколишньому середовищі, які впливають на зміну ринкової кон'юнктури;

б) розуміння свобод та прав людини як внутрішньо індивідуальну свободу волі й думки, рішень та вибору.

в) вивчення та аналіз досвіду минулих поколінь.

4. Й. Шумпетер вважав, що:

а) розростання та різноманітність суспільних уподобань, є передумовою економічного розвитку;

б) надмірне зростання та різноманітність суспільних уподобань, призводить до зменшення ставок оподаткування;

в) надмірне зростання та різноманітність суспільних уподобань, шкодить економічному розвитку.

5. Регіональна фіскальна політика – це:

а) сукупність дій центрального апарату державного регулювання для забезпечення функцій держави на рівні регіону;

б) сукупність дій регіональних органів державного регулювання для забезпечення функцій держави на рівні регіону;

в) дві відповіді вірні.

6. Скільки територій пріоритетного розвитку із спеціальним режимом інвестиційної діяльності передбачено чинним законодавством на території України?

а) 12;

б) 3;

в) 9.

г) інше значення _____

7. Зони і субзони зовнішньої торгівлі (у США) – це:

а) зони, які не входять до митної території країни в якій вони розташовані і фізично належать США.

- б) зони, які розташовані на митній території США, вони користуються особливими податковими пільгами та іншими видами преференцій;
- в) відносно невеликі території, на яких зосереджені високотехнічні галузі.

8. Причини створення спеціальних економічних зон (у країнах, що розвиваються):

- а) стимулювання економічної діяльності у вибраних районах;
- б) подолання структурної негнучкості цих країн;
- в) сприяння інтеграції деяких видів їхньої економічної діяльності у світову економіку.

9. До найважливіших показників ефективності фіскальної політики відноситься:

- а) збирання бюджетних доходів;
- б) управління бюджетним дефіцитом;
- в) стратегія розвитку держави на майбутній період.

10. Які існують прояви психологічного сприйняття фіскального тиску?

- а) згода з необхідністю сплати податків;
- б) поведінка направлена на мінімізацію податкового тиску;
- в) звинувачення держави у зловживанні фіскальними інструментами.

Тема 3. НАПРЯМКИ І ФОРМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

1. Дискреційна фінансова політика.
2. Недискреційна фінансова політика та вмонтовані стабілізатори.

1. ДИСКРЕЦІЙНА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА

Економічна теорія надала в розпорядження практики дві основні форми функціонування фінансової політики щодо формування макроекономічної та соціальної рівноваги, економічного зростання та зайнятості. Це автоматична та дискреційна фінансова політика. В обох випадках основні інструменти реалізації цих форм фінансової політики однакові, а саме: політика витрат, політика доходів, податкова система, фінансова політика.

Автоматичні стабілізатори (недискреційна фінансова політика) є інструментом обмеженої дії, тому потребує її доповнення дискреційною, яка становить сукупність оперативних регулюючих заходів щодо основних інструментів фінансової політики. В основі такої політики – свідоме планування податків та державних видатків з метою зміни реального обсягу національного виробництва та зайнятості, контролю за інфляцією та прискоренням економічного зростання. Для стимулювання виробництва і зайнятості в умовах стагнації економічна теорія пропонує збільшувати державні видатки. Дефіцит ВВП, який виникає в результаті недостатнього сукупного попиту стосовно пропозиції, стримує розвиток економіки. Державні закупки за рахунок бюджетного дефіциту здатні збільшувати сукупний кінцевий попит. Але ця діяльність з боку держави обмежена її фінансовими ресурсами.

У перехідній економіці, коли, держава регулює зміни сукупного попиту і сукупної пропозиції, обсягів збережень, розміри та напрями спрямування інвестицій, зовнішньоекономічну діяльність, значення дискреційної фінансової політики зростає. Якщо в умовах ринкової економіки бюджетно-податкове регулювання спрямовується на ефективне функціонування цієї економіки, то в перехідний період на порядок денний висуваються завдання соціально-економічного оновлення суспільства, прогресивних структурних зсувів, формування конкурентоспроможної економіки. Ці напрями визначають основні орієнтири дискреційної фінансової політики.

Дискреційна фінансова політика (discretionary fiscal policy) – це фінансова політика, у рамках якої держава прагне досягти *повної зайнятості*

(full employment), *економічного росту* (economic growth) *та зниження інфляції* (inflation reduction)

Американські вчені Макконнелл, Брю дають таке визначення цього виду фіскальної політики. Дискреційна фіскальна політика – це цілеспрямоване регулювання парламентом податків та державних видатків для впливу на реальний ВВП і зайнятість, контролю за інфляцією та сприяння економічному зростанню. Слово “дискреційна” означає, що зміни у податках та державних видатках залежать від рішення уряду. Слід зазначити, що українські науковці (такі як Савченко А., Пухтаєвич Г.) дотримуються подібного трактування у визначенні цього поняття. Вони вважають, що це свідомо маніпуляція урядовими витратами і доходами, яка здійснюється на підставі державних рішень (парламенту і уряду) з метою цілеспрямованого впливу на реальний обсяг виробництва, безробіття та інфляцію.

Дискреційна фіскальна політика – це цілеспрямоване регулювання парламентом податків та державних видатків для впливу на реальний ВВП і зайнятість, контролю за інфляцією та сприяння економічному зростанню.

Дискреційною називається дія суб'єкта на власний розсуд. Бажано одночасне досягнення повної зайнятості, економічного росту та контролю за інфляцією, але фактично можливе лише досягнення сполучення цих цілей, у якому, враховуючи обставини, пріоритет буде віддано якійсь одній цілі. Тобто суб'єкт регулюючого впливу діє на свій розсуд – дискреційно. Тому, хоча цілі цієї політики визначені і відображені у найменуванні, проблема вибору цілі не перестає існувати.

У ринковій економіці з усталеною циклічністю дискреційна політика змінюється у кожній фазі циклу:

- *рефляційна (стимулююча) політика* (reflation policy) під час виходу з кризи (стимулювання економічного росту та зайнятості);
- *дефляційна (стримувальна) політика* (deflation policy) під час економічного росту (стримування інфляції та запобігання “перегріву” економіки).

За економічного спаду нерідко доцільне застосування *стимулюючої фіскальної політики*. Розглянемо рисунок 3.1., на якому за нашим припущенням, різке зниження інвестиційних видатків спричинило переміщення кривої сукупного попиту вліво від AD_1 до AD_2 . Можливо, сподівання прибутків від інвестиційних проектів не виправдалися, що призвело до скорочення інвестиційних видатків і зменшення сукупного попиту. Як наслідок знизився реальний ВВП. Це зменшення реального обсягу виробництва супроводжується зростанням безробіття, оскільки для виробництва меншого обсягу продукції потрібно менше робітників. Економіка перебуває у фазі спаду з циклічним безробіттям.

Що повинен вчинити уряд? Він може, на власний розсуд, здійснити один з трьох варіантів фіскальних заходів:

- збільшити державні видатки;
- зменшити податки;
- застосувати певну комбінацію попередніх двох.

Якщо бюджет збалансований, фіскальна політика під час спаду чи депресії призведе до появи бюджетного дефіциту.

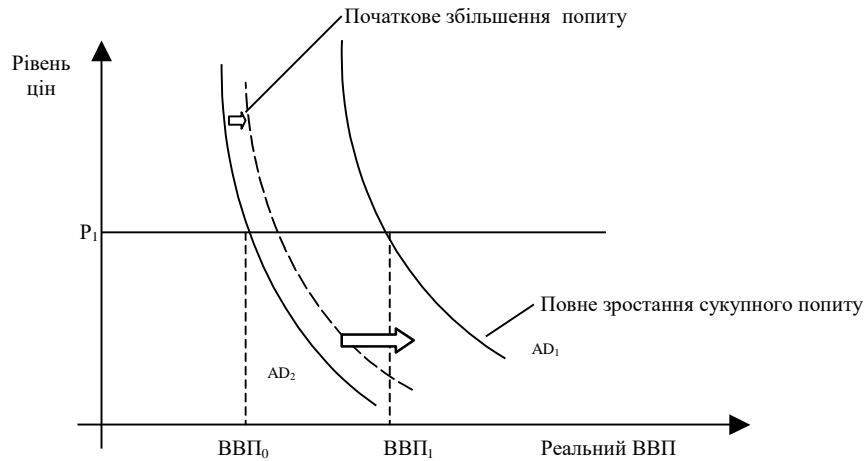

Рисунок 3.1. Застосування стимулювальної фіскальної політики.

За інших рівних умов, збільшення урядових видатків спричинить переміщення кривої сукупної попиту вправо, наприклад з AD_2 до AD_1 . Щоб зрозуміти, чому це відбувається, припустимо, що у відповідь на спад уряд ініціює нові видатки на суму 3 млрд.грн. на системи супутникового зв'язку. Подамо цих 3 млрд.грн. нових державних видатків як відстань по горизонталі між AD_2 та пунктирною спадною лінією праворуч від неї. Крива сукупного попиту переміщується вправо у AD_1 , а сукупний попит зростає більше, ніж на 3 млрд.грн. приросту урядових видатків. Це відбувається завдяки процесу мультиплікації. Крива сукупного попиту переміститься вправо (до AD_2) на віддаль у n рази більшу, ніж та, що відповідає трьохмільярдному приростові урядових видатків.

Уряд може і в інший спосіб – через зниження податків – перемістити криву сукупного попиту вправо, з AD_2 до AD_1 . Припустимо, що керівництво знизило податки з особистих доходів на 4 млрд.грн., що зумовило збільшення на таку саму величину використовуваного доходу. Споживання зростає на 3 млрд. грн., а заощадження збільшаться на 1 млрд.грн. У цьому випадку горизонтальна віддаль між AD_2 та пунктирною спадною кривою на рисунку 2 відповідає початковому зростанню видатків на споживання на суму 3 млрд.грн. Знову таки кажемо “початкові” видатки на споживання, бо завдяки процесу мультиплікації видатки на споживання збільшуються. Крива сукупного попиту переміститься вправо у n -рази далі, ніж це відповідало б початковому зростанню споживання на 3 млрд.грн., зумовленому зниженням податків. Реальний ВВП зростає, відповідно зростає і зайнятість.

При застосуванні податків, як інструмента фіскальної політики, чітко простежується тенденція до заощаджень частини потенціальних інвестицій.

Таким чином, що збільшити первісне споживання на певну величину, уряд повинен знизити податки на більшу величину.

Тепер розглянемо безпосередній вплив державних закупок на валовий внутрішній продукт. Припустимо, що цей вплив відбувається за умови незміни чистих податків (див.рис.3.2.). На цьому рисунку сукупні витрати спочатку розглядаємо стосовно приватного варіанта (IP), тобто без того компонента, яким є державні закупки (GP). Перетин лінії приватних сукупних витрат з бісектрисою в точці T_1 визначає рівноважний ВВП, який дорівнює Q_1 . Тепер припустимо, що уряд прийняв рішення збільшити державні закупки. Внаслідок цього сукупні витрати збільшаться, а їхня крива переміститься вгору в положення AP (IP+GP) і перетне бісектрису в точці T_2 . Це викличе мультиплікативне збільшення реального виробництва з Q_1 до Q_2 . Величина приросту ВВП буде дорівнювати: $+\Delta \text{ВВП} = +\Delta \text{GP} * M_p$. Ми розглядаємо спрощений варіант впливу фіскальної політики на ВВП, в якому ми свідомо абстрагуємося від ефекту витіснення приватних інвестицій (див. Тема 7). В дійсності збільшення ВВП за рахунок державних закупок може викликати зростання відсоткової ставки, внаслідок чого приватні інвестиції будуть скорочуватися, що частково зменшить ефект фіскальної політики. Але і спрощений варіант теж може мати місце, якщо монетарна політика забезпечить стабілізацію відсоткової ставки.

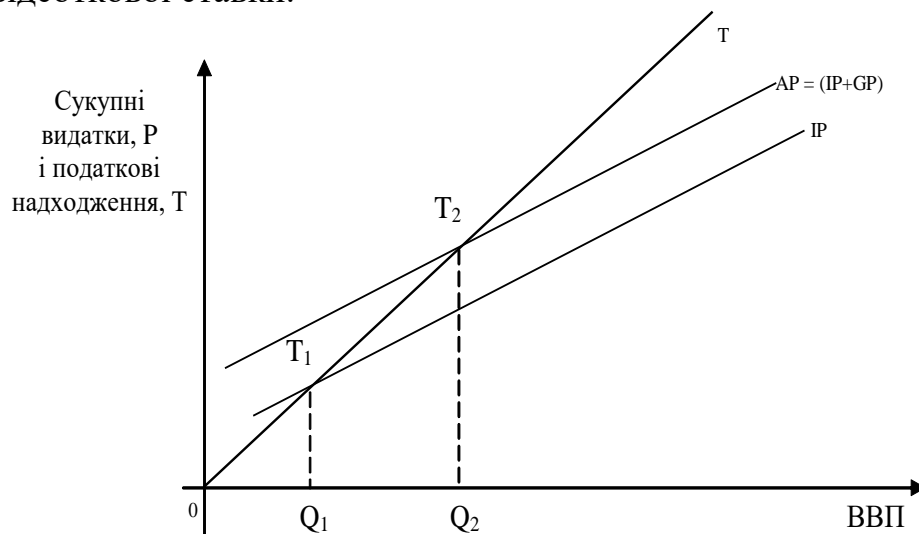

Рисунок 3.2. Вплив державних закупок на ВВП

Державне керівництво може поєднувати збільшення видатків і зниження податків для досягнення бажаного початкового зростання споживання та збільшення сукупного попиту і реального ВВП. Комплексне поєднання цих двох інструментів, буде більш ефективним та простішим для застосування.

Стимувальна фіскальна політика має за мету стримати зростання попиту, коли існує інфляція попиту.

У період досягнення сталих темпів зростання економічна теорія пропонує активне використання стримуючих заходів. Саме тому фіскальне регулювання повинне набувати стримуючого характеру. У цьому випадку

доцільним видається впровадження концептуальних положень монетаристської моделі державного впливу та переважання форм непрямого оподаткування. Непрямі податки на мікрорівні здатні стимулювати виробництво конкурентоспроможної продукції. На макрорівні забезпечити податкові надходження доцільно за рахунок розширення сфери дії непрямої і звуження сфери дії прямої форм оподаткування.

При політиці стримування уряд може зменшити свої видатки для сповільнення або усунення інфляції попиту, як видно з рисунку 3.3., де горизонтальна віддаль між AD_4 і пунктирною лінією відображає зменшення урядових видатків на 3 млрд.грн. Це зменшення видатків перемістить криву сукупного попиту вліво з AD_4 аж у AD_3 , внаслідок процесу мультиплікації.

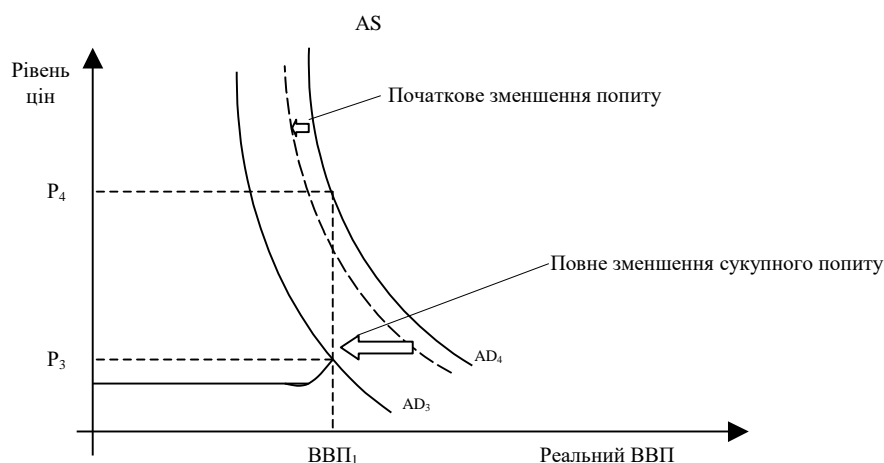

Рисунок 3.3. Стримувальна фінансова політика.

Саме як державне керівництво може використовувати зниження податків для збільшення видатків на споживання, так воно може вдатися і до підвищення податків, щоб зменшити видатки на споживання. Так у нашому прикладі, потрібно підвищити податки на 4 млрд.грн., щоб зменшити споживання на 3 млрд.грн. Цей додатковий податок зменшить розмір заощаджень на 1 млрд.грн. Так само при здійсненні фінансової політики можна вдаватися до поєднання усіх інструментів фінансової політики.

Фінансова політика завжди полягає у вирішенні питань:

- 1) якими повинні бути податки (за розміром і структурою) та інші примусові платежі, формуючі доходи державного бюджету, щоб і держава могла функціонувати, і економічні агенти відчували дійсний стимулюючий поштовх;
- 2) якими повинні бути видатки держави (за обсягом і структурою), щоб вони виступили додатковими факторами впливу на економічну сферу.

Для дискреційної політики цього замало, оскільки вирішення цих питань є вирішенням питання про *інструменти дискреційного впливу* (discretionary influence tools), наприклад: зменшуються чи знижуються ставки податків; у

якому обсязі і як будуть проводитись державні закупівлі (через біржу, аукціон чи через прямі закупівлі).

Фінансова політика перехідної економіки, залежно від фази економічного циклу, повинна набувати стимулюючих чи стримуючих рис. Концептуальною основою фінансового регулювання повинне стати гнучке поєднання неокейнсіанського та неокласичного підходів, але з чітким урахуванням фази економічного циклу та рівня економіки. Так, у періоди довгострокового спаду економічної активності доцільним є здійснення стимулюючої фінансової політики, що базується на кейнсіанській моделі антициклічного регулювання та використанні прямого прогресивного оподаткування як провідної ведучої форми стабілізаційного регулювання. Реалізувати регулюючу функцію і стимулювати ділову активність на мікрорівні доцільно за рахунок податку на прибуток і прибуткового податку з громадян, податку на відсоткові доходи, а також шляхом оптимізації механізму податкових пільг. Здійснення фінансової функції на макрорівні здатне забезпечити пряме оподаткування майна, природних ресурсів у поєднанні з непрямими податками (акцизи, ПДВ, митні тарифи).

Дискреційна фінансова політика у країні з перехідною економікою має певні особливості. Неможливо віддати пріоритет якійсь одній цілі: низький рівень особистого доходу і життя, структурні зміни у виробництві та брак інвестицій не дають змоги виділити одну з цілей. Саме це і є випадок, коли обирається **цільова функція** (goal function), у якій всі цілі мають однакову “ступінь пріоритетності”. Визначення можливостей у досягненні цільової функції інструментами дискреційної фінансової політики перехідного періоду досить складна справа, оскільки період перебудови суспільних відносин робить високою мірою ризикованим передбаченням майбутнього. У цьому сенсі задля вибору ефективних інструментів дискреційної фінансової політики необхідно врахувати процеси **самоорганізації економічної системи** (economy system self-organization), щоб через вплив на них було можливим використати всі ресурси суспільства для його розвитку. Тобто, через інструменти фінансового впливу необхідно використати повною мірою економічну свободу суб'єктів господарювання задля стимулювання самовизначення елементами економічної системи доцільності тих чи інших видів діяльності та необхідних для них ресурсів. Якщо даний підхід (синергетичний) буде реалізовано у фінансовій політиці, то досить необтяжливі для державного бюджету видатки будуть більш ефективними, ніж прямі інвестиції держави та значне скорочення податків. Прикладом може бути підтримка малого та середнього бізнесу через державні програми розвитку.

2. НЕДИСКРЕЦІЙНА (АВТОМАТИЧНА) ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ВМОНТОВАНІ СТАБІЛІЗАТОРИ.

Основними елементами автоматичної фінансової політики, коли зміни відбуваються у системі урядових закупок та чистих податків, виступають

автоматичні стабілізатори, які дозволяють без додаткового втручання держави, шляхом попередньо визначених і закладених у законодавчо-нормативні акти правил і норм реагувати на порушення рівноваги, сприяючи її відновленню.

Відповідні зміни рівнів державних видатків та податків відбуваються автоматично. Практика свідчить про те, що чисті податки можуть змінюватись і автоматично, тобто без спеціальних державних рішень. Це пояснюється тим, що переважна більшість податків залежить від доходу і тому змінюється пропорційно до зміни ВВП, навіть при стабільних податкових ставках і рівнях трансфертів.

До податків, які залежать від доходу відносяться прибутковий податок з громадян, транспортний податок та ін. Чутливість податків до ВВП залежить від системи оподаткування. При прогресивній системі рівень податкових ставок зростає за певною шкалою в залежності від зростання доходу. Тому при зростанні ВВП податки збільшуються швидше, ніж доход. За пропорційною системою рівень податкових ставок є стабільним для всіх рівнів доходу. Тому податки змінюються пропорційно зміні доходу. Певні трансферти теж залежать від динаміки ВВП. Так, виплати по безробіттю скорочуються під час зростання виробництва і збільшуються під час його падіння. В Україні існують такі види забезпечення безробітних:

- допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;
- допомога по частковому безробіттю;
- матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
- матеріальна допомога по безробіттю, одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацевдатним особам, які перебувають на його утриманні;
- допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Застраховані особи, визнані у встановленому порядку безробітними, які протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів та сплачували страхові внески, мають право на допомогу по безробіттю залежно від страхового стажу. Особи, які працювали менше зазначеного терміну, мають право на допомогу по безробіттю без урахування страхового стажу. Допомога по безробіттю виплачується з 8 дня після реєстрації застрахованої особи в установленому порядку в державній службі зайнятості. Загальна тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років.

Слід зазначити, що в Україні існують і форми стимулювання зайняття підприємницькою діяльністю через використання трансфертних платежів. Так, допомога по безробіттю може виплачуватися одноразово для організації підприємницької діяльності безробітними, які не можуть бути працевлаштовані у зв'язку з відсутністю на ринку праці підходящої роботи.

Чисті податки, які автоматично, тобто без державних рішень, змінюються в залежності від зміни ВВП, називаються автоматичними чистими податками.

Автоматична залежність чистих податків від ВВП є важливим фактором стабілізації економіки. Стабілізаційна функція чистих податків пояснюється тим, що вони представляють собою вилучення з економіки, тобто втрату її купівельної спроможності. Якщо вони збільшуються, то ВВП зменшується і навпаки. Це означає, що з точки зору економічної стабільності бажано збільшувати величину таких вилучень у періоди, коли економіка прямує до інфляції, і навпаки, зменшувати її величину в періоди, коли намітилася тенденція до скорочення виробництва. Оскільки динаміка автоматичних податків відповідає цим вимогам, вони отримали назву вмонтованих стабілізаторів.

Незважаючи на те, що автоматичні чисті податки виконують стабілізаційну функцію без спеціальних державних рішень, їх ефективність в кінцевому підсумку теж залежить від держави. Але роль держави полягає в тому, що вона вмонтовує, тобто впроваджує в економіку певну систему податків та трансфертних платежів. При внесенні змін у цю систему стабілізаційна ефективність буде змінюватися. Отже, недискреційна (автоматична) фіскальна політика – це така політика, яка встановлюючи певну систему податків та трансфертів, забезпечує їм можливість виконувати стабілізаційну функцію в економіці автоматично.

Недискреційна (автоматична) фіскальна політика – це така політика, яка встановлюючи певну систему податків та трансфертів, забезпечує їм можливість виконувати стабілізаційну функцію в економіці автоматично.

Рисунок 3.4. допоможе нам зрозуміти, як податкова система створює вмонтовану стабільність. Державні видатки є фіксованими і вважаються не залежними від рівня ВВП. Податки змінюються зі зміною ВВП. Залежність між податковими надходженнями і ВВП відображена висхідною лінією Т.

Економічне значення залежності між податковими надходженнями і ВВП стає очевидним при врахуванні двох таких моментів:

- податки зменшують видатки і сукупний попит;
- з точки зору стабільності бажано зменшувати видатки, коли економіка йде до інфляції, і збільшувати видатки у період спаду.

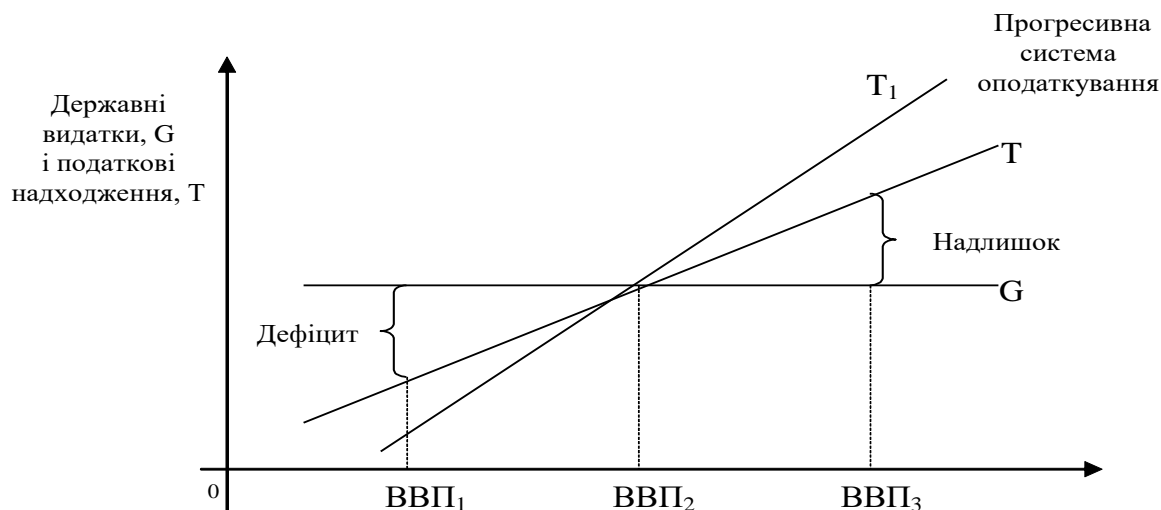

Рисунок 3.4. Вмонтована стабільність економіки.

Коли у фазі піднесення ВВП збільшується, податкові надходження автоматично зростають і, оскільки вони зменшують видатки, то стримують економічне піднесення. Інакше кажучи, якщо економіка переміщується до більшого ВВП, податкові надходження автоматично зростають, зумовлюють зміни у бюджеті у напрямку від дефіциту до надлишку та зменшують загальну суму видатків.

І навпаки, коли ВВП зменшується у фазі спаду, податкові надходження автоматично зменшуються, що збільшує видатки та пом'якшує спад. Зі зниженням ВВП податкові надходження зменшуються, і бюджет змінюється у напрямі від надлишку до дефіциту. На рисунку 3.4. низький рівень ВВП₁ автоматично спричинятиме стимулюючий бюджетний дефіцит; високий і, мабуть, інфляційний рівень ВВП₃ автоматично індукуватиме стримуючий бюджетний надлишок.

З графіка видно, що масштаб автоматичних бюджетних дефіцитів або надлишків, а, отже, і вмонтована стабільність, залежить від відповідності змін у податках змінам ВВП. Якщо податкові надходження різко змінюються зі змінами ВВП, нахил лінії T на графіку буде крутим і вертикальна віддаль між T і G – дефіцити або надлишки – значною. І навпаки, якщо податкові надходження мало змінюються при змінах ВВП, нахил буде пологим, а вмонтована стабільність – незначною.

Крутизна лінії T на рисунку 3.4. залежить від чинної податкової системи. Якщо вона прогресивна – лінія T буде крутішою, ніж у випадку пропорційної податкової системи (пряма T₁ – прогресивна податкова система). За пропорційної податкової системи середня податкова ставка не змінюється при зростанні ВВП. Податкові надходження зростатимуть із збільшенням ВВП за прогресивної та пропорційної податкової систем, і можуть збільшуватися, зменшуватися або не змінюватися взагалі зі зростанням ВВП за регресивної

системи. Слід чітко усвідомлювати, що чим прогресивніша податкова система, тим вища вмонтована стабільність економіки.

Вмонтована стабільність дозволяє зменшувати глибину коливань ділової активності. Проте вмонтовані стабілізатори можуть лише послабити, але не скоригувати, серйозні зміни рівноважного ВВП. Для коригування інфляції або економічного спаду нерідко потрібна дискреційна фіскальна політика, тобто зміни у податкових ставках та видатках.

Питання для самоконтролю:

1. Що ви розумієте під дискреційною фіскальною політикою?
2. Наведіть приклади автоматичних стабілізаторів.
3. Опишіть інструменти реалізації дискреційної форми фіскальної політики.
4. Як поділяється дискреційна фіскальна політика в залежності від економічного циклу?
5. Опишіть дії уряду у фазі економічного спаду.
6. Опишіть дії уряду у фазі економічного піднесення.
7. Які інструменти фіскальної політики є найважливішими на різних стадіях економічного циклу?
8. Що Ви розумієте під “цільовою функцією” дискреційної фіскальної політики?
9. Виділіть основні відмінності між дискреційною фіскальною політикою та політикою автоматичних стабілізаторів.
10. Що таке недискреційна фіскальна політика?
11. Як впливає ступінь прогресивності оподаткування на економічні наслідки від політики вмонтованих стабілізаторів?
12. Коли при недискреційній фіскальній політиці виникає надлишок фінансових ресурсів?
13. Коли при недискреційній фіскальній політиці виникає дефіцит фінансових ресурсів?
14. Назвіть приклади вмонтованих стабілізаторів, що реалізуються через політику державних витрат?
15. Назвіть приклади вмонтованих стабілізаторів, що реалізуються через політику державних доходів?

Теми для рефератів:

1. Дефляційна та рефляційна політики: сутність, умови та напрямки застосування.
2. Можливості використання стимулюючої дискреційної політики в вітчизняних умовах.
3. Політика автоматичних стабілізаторів.

4. Порівняльний аналіз використання автоматичних стабілізаторів у вітчизняній та зарубіжній практиці.
5. Можливості використання податкових стабілізаторів та трансфертних стабілізаторів в українській економіці.

Тестові завдання

Варіант 1

1. Дискреційна фіскальна політика – це:

- а) цілеспрямоване регулювання парламентом податків та державних видатків для впливу на реальний ВВП і зайнятість, контролю за інфляцією та сприяння економічному зростанню;
- б) політика ДПА спрямована на розроблення та впровадження оптимальних ставок оподаткування, впровадження певних пільг для певних категорій платників податків;
- в) стратегічна політика ДПА пов'язана з її діяльністю.

2. Що означає слово “дискреційна” ?

- а) що зміни у податках та державних видатках залежать від рішення уряду;
- б) що зміни у податках та державних видатках залежать від рішення ДПАУ;
- в) обидві відповіді вірні
- г) жодна відповідь не вірна.

3. Яку фіскальну політику найефективніше застосовувати під час економічного спаду?

- а) стимулюючу;
- б) стримуючу;
- в) окремі елементи стимулюючої та стримуючої політики.

4. Щоб збільшити первісне споживання на певну величину, уряд повинен?

- а) збільшити податки на ще більшу величину ніж ту, на яку уряд

намагається підвищити первісне споживання;

б) зменшити податки на ще більшу величину ніж ту, на яку уряд намагається підвищити первісне споживання;

в) збільшити податки на меншу величину ніж ту, на яку уряд намагається підвищити первісне споживання.

5. На мікрорівні здатні стимулювати виробництво конкурентноспроможної продукції...:

а) прямі податки;

б) непрямі податки;

в) податкові пільги.

6. Яких питань завжди стосується фіскальна політика?

а) яким повинен бути розмір видатків та податків за розміром та структурою;

б) як повинні використовуватись фінансові ресурси країни;

в) як повинні формуватись фінансові ресурси країни.

7. “Цільова функція” фіскальної політики – це та...:

а) яка направлена на одне конкретне завдання;

б) в якій усі цілі мають однакову “ступінь пріоритетності”;

в) функція, яка передбачає одночасне вирішення декількох завдань.

8. Коли виплати по безробіттю скорочуються?

а) під час зростання виробництва;

б) під час падіння виробництва;

в) під час зменшення попиту на товари та послуги з боку населення.

9. Що відбувається з податковими надходженнями, коли у фазі спаду ВВП зменшується?

а) зростають;

б) падають;

в) не змінюються.

10. Із збільшенням ВВП за пропорційної та прогресивної податкової системи податкові надходження ...:

- а) зростають;
- б) зменшуються;
- в) залишаються незмінними.

Варіант 2

1. Для стимулювання виробництва і зайнятості в умовах стагнації пропонується:

- а) зменшити державні видатки та збільшити доходи до бюджету;
- б) збільшити державні видатки та зменшити доходи до бюджету;
- в) збільшити державні видатки.

2. Для чого застосовується дефляційна політика?

- а) стимулювання економічного росту та зайнятості, під час виходу з кризи;
- б) стримування інфляції та запобігання „перегріву” економіки, під час економічного росту;
- в) жодна відповідь не вірна.

3. Що повинен вчинити уряд в період економічного спаду?

- а) збільшити державні видатки;
- б) зменшити державні видатки;
- в) зменшити податки.

4. До чого призведе збільшення ВВП за рахунок державних закупок?

- а) до падіння відсоткової ставки;
- б) до скорочення приватних інвестицій;
- в) до збільшення обсягу приватних інвестицій.

5. На макрорівні забезпечити податкові надходження доцільно за рахунок...:

- а) розширення сфери дії непрямой і звуження сфери дії прямої форм оподаткування;
- б) звуження сфери дії непрямой і розширення сфери дії прямої форм оподаткування;
- в) розширення сфери дії непрямой і прямої форм оподаткування;

6. За рахунок чого краще реалізувати регулюючу функцію податків і стимулювати ділову активність на мікрорівні?

- а) за рахунок податку на прибуток і прибуткового податку з громадян;
- б) за рахунок податку на відсоткові ставки та оптимізації механізму податкових пільг;
- в) за рахунок прямого оподаткування майна та природних ресурсів у поєднанні з непрямими податками.

7. Недискреційна податкова політика (автоматична) – це ...:

- а) така політика, яка встановлюючи певну систему податків та трансфертів, забезпечує їм можливість виконувати стабілізаційну функцію в економіці;
- б) цілеспрямоване регулювання парламентом податків та державних видатків для впливу на реальний ВВП і зайнятість, контролю за інфляцією та сприяння економічному зростанню;
- в) політика ДПА спрямована на розроблення та впровадження оптимальних ставок оподаткування, впровадження певних пільг для певних категорій платників податків.

8. Стабілізаційна функція чистих податків в тому, що:

- а) якщо вони збільшуються, то ВВП зменшується;
- б) якщо вони збільшуються, то ВВП збільшується;
- в) якщо вони зменшуються, то ВВП зменшується.

9. За пропорційної податкової системи при зростанні ВВП середня податкова ставка...:

- а) зростає;
- б) зменшується;
- в) залишається незмінною.

10. Яким чином вмонтована стабільність впливає на ділову активність?

- а) дозволяє зменшити глибину коливань ділової активності;;
- б) дозволяє збільшити глибину коливань ділової активності;
- в) дозволяє прискорити вихід з економічної кризи.

Варіант 3

1. На що спрямовується бюджетно-податкове регулювання в умовах ринкової економіки?

- а) на формування конкурентноспроможної економіки;
- б) на прогресивні структурні зміни;
- в) на ефективне функціонування економіки.

2. Для чого застосовується рефляційна політика

- а) стимулювання економічного росту та зайнятості, під час виходу з кризи;
- б) стримування інфляції та запобігання “перегріву” економіки, під час економічного росту;
- в) жодна відповідь не вірна.

3. До чого призведе фіскальна політика під час економічного спаду при збалансованому бюджеті?

- а) до збільшення бюджетних трансфертів;
- б) до появи бюджетного дефіциту;
- в) до зменшення видатків з бюджету.

4. Для чого здійснюється стримувальна фіскальна політика?

- а) щоб стримати зростання попиту;
- б) щоб стримати зростання пропозиції;
- в) щоб не допустити падіння пропозиції.

5. У періоди довгострокового спаду економічної активності доцільним є:

- а) не втручатися у господарські процеси, а надати можливість їх самостійному протіканню. Так як наступною за фазою спаду настає фаза піднесення;
- б) стимулююча фіскальна політика;
- в) стримуюча фіскальна політика.

6. За рахунок чого краще реалізувати фіскальну функцію податків?

- а) за рахунок податку на прибуток і прибуткового податку з громадян;
- б) за рахунок податку на відсоткові ставки та оптимізації механізму податкових пільг;
- в) за рахунок прямого оподаткування майна та природних ресурсів у поєднанні з непрямими податками.

7. Які з наведених категорій відносяться до автоматичних стабілізаторів?

- а) пропорційне оподаткування;
- б) прогресивне оподаткування;
- в) виплати по безробіттю.

8. Яка роль держави при недискреційній (автоматичній) політиці?

- а) регулювати податками та державними видатками з метою впливу на ВВП;
- б) вмонтовувати (впроваджувати) в економіку певну систему податків та трансфертних платежів;
- в) регулювати розмір видатків для збалансування бюджетів.

9. Як змінюється розмір податкових надходжень на різних економічних фазах при недискреційній фінансовій політиці?

- а) не змінюється;
- б) їх розмір залежить від конкретних рішень уряду на відповідних фазах;
- в) автоматично.

10. Із збільшенням ВВП за регресивної податкової системи податкові надходження ...:

- а) зростають;
- б) зменшуються;
- в) залишаються незмінними.

Тема 4. ДЕРЖАВНІ ВИТРАТИ ТА ТРАНСФЕРТНІ ПЛАТЕЖІ.

1. Соціально-економічний зміст державних витрат
2. Класифікація державних витрат.
3. Роль державних витрат у регулюванні економіки.
4. Державні закупки та їх економічна ефективність.
5. Трансфертні платежі.

1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ

Виконання будь-яких функцій держави потребує прямих витрат фінансових ресурсів. Тому витрати держави – це одна з важливих сторін фінансової діяльності держави, яка безпосередньо пов'язана з її діяльністю по мобілізації коштів у державний та місцеві бюджети і державні цільові фонди.

Концептуальною основою, на основі якої була обґрунтована та теоретизована концепція “фіску” та державних витрат, є поняття суспільного блага (public good). Італійський учений-фінансист Антоніо Де Віті Де Марко в праці “Перші принципи державних фінансів” вирізняє дві характерні ознаки суспільних благ: потреби, котрі обумовлені не ізольованістю людського існування, та потреби, пов'язані з конфліктом інтересів. Перша категорія дуже широка і близька до ринкових благ, - наприклад, ні державну, ні приватну газету не було б сенсу видавати без наявності певної кількості потенційних читачів. Другу категорію благ уособлює потреба обороноздатності країни. Ентоні Даунс у класичній “Економічній теорії демократії” пропонує наступне визначення: “колективне благо – це таке благо, що забезпечує неподільні вигоди; тобто силу самого його існування кожен може скористатися ним незалежно від того, як багато людей також мають вигоду з нього”.

Із світу товарів і благ суспільні блага виокремлюються такими загальними для них властивостями:

- вони надаються споживачам, оминаючи конкурентний ринок;
- споживання даних благ носить загальнодоступний спільний характер, створювані ними вигоди неподільні на індивідуальні частини;
- суспільні блага невичерпні в тому розумінні, що задоволення потреби однією людиною практично не зменшує обсягу задоволення тієї ж потреби іншими;
- рішення про постачання суспільних благ приймається за суспільною згодою, оскільки окремий споживач у приватному порядку не спроможний створити попит на них або нав'язати його суспільству;

Американський економіст Гордон Туллок (G.Tullok) у монографії про суспільні блага дав влучну назву “Приватні потреби суспільними засобами” маючи на увазі, що ринок неспроможний або взагалі, або адекватно реагувати на суспільні потреби в сфері оборони, національної безпеки, освіти, охорони здоров’я, захисту довкілля, підтримки незаможних верств населення та ін. Тому держава бере на себе ці важливі для життєдіяльності суспільства функції, фінансуючи їх за рахунок населення і господарства.

Так чи інакше, суспільні блага є продуктом діяльності держави, а не ринку. У той же час на них поширюються характеристики і деякі закономірності товарного ринку.

У працях на тему державних витрат західні автори розвивають думку, що за законами ринку благо дістається лише тому, хто здатний оплатити його за фактичною ціною реалізації. Куплене приватне благо компенсує його виробникові затрати виробництва та додає прибуток, задовольняє потребу споживача і стає недоступним для інших споживачів. Іншими словами, вигоди приватного блага платні та конкурентні в споживанні. Навпаки, споживання суспільних благ через механізм державних витрат не носить взаємовиключного конкурентного характеру. Тут вигоди неможливо розділити між багатьма споживачами таким чином, щоб кожен із них міг оплатити свою частину.

З дарової доступності благ, що фінансуються державою і можливості споживати їх практично необмежено, постає проблема неплатника або так званого “безбілетного пасажир” (free rider problem). Ця проблема виникає щоразу, коли люди намагаються користуватися вигодами суспільних благ, уникаючи власного податкового внеску на фінансування цих витрат. Принципова можливість неплатежу за споживання відрізняє економіку державного сектора по забезпеченню суспільних благ від ринкової економіки. У цих простих міркуваннях закладена та глибока істина, що коли блага загальнодоступні, - припиняють діяти звичайні економічні стимули, і ніхто не візьметься їх добровільно оплачувати, а користуючись ними намагатиметься перекласти витрати на інших

Наприкінці ХХ століття поняття суспільного блага стало тим концептуальним модулем, навколо якого сформувалась уся теоретична конструкція сучасного наукового уявлення про державний сектор економіки та фіскальну політику. Це пояснюється пізнавально-теоретичною і навіть ідеологічною цінністю концепції суспільного блага. По-перше, як зазначав А Маршалл, колективні блага суспільного користування – блага, котрі не знаходяться в приватній власності, що дає можливість інтерпретувати національне багатство в широкому розумінні як багатство з суспільної точки зору на відміну від індивідуальної. Сама можливість користування державною власністю та соціальними послугами з боку уряду створює для окремого індивіду багатство вагомніше від того, котре належить йому особисто. Те багатство, що складається з державних матеріальних цінностей загального користування (інфраструктури), а також самої здатності державної влади пропонувати безпеку, комфорт існування, правосуддя, освіту і т.д., є складовою національного багатства будь-якої країни. За словами Маршалла, організацію

вільної, впорядкованої держави також належить для певних цілей вважати важливими елементом національного багатства”. (Щоправда, значна частина державних благ створюється за рахунок позик, перетворюючись відповідно в “негативне багатство”).

По-друге, концепція суспільного блага є теоретичним контраргументом тим поглядом, котрі, наголошуючи на виключних перевагах ринку дискредитують державу і тим провокують дисгармонію у суспільному ставленні до основ сучасної західної цивілізації – ефективної ринкової економіки і сильної демократично-правової держави. В сфері державного господарювання, продукція якого – суспільні блага, втрачає сенс поділ суспільного виробництва на “виробничу” та “невиробничу” галузі, на “базис” та “надбудову”. Будь-які блага і ринково-матеріального, і державно-інституційного походження однаково слугують задоволенню людських потреб і інтересів. Сама ідея суспільного блага спростовує ті постулати англійської класичної політекономії, в адресу яких спрямовує свій вислів Фрідріх Ліст “Хто доглядає свиней, той нібито займається продуктивною працею; той же хто виховує людей займається працею непродуктивною”. “Невиробничі” видатки на освіту, правопорядок, національну безпеку та ін., тотожні, згідно з постулатами класичної політекономії, знищенню цінностей, у світлі теорії суспільних благ носять виробничий характер у тому розумінні, що витрачання бюджетних коштів здійснюється в кінцевому підсумку на користь країні, задля зростання валового національного продукту. Оперуючи поняттям суспільного блага, неокласична теорія по суті суперечить класичній.

По-третє, якщо з боку громадян суспільне благо виражає їх потреби, а з боку держави – її можливості надавання унікальних благ суспільству, то рутинна сама по собі функція уряду збирати, розподіляти, витратити гроші перетворилась в акт вищого суспільного значення. Ідея суспільного блага поступово викристалізувалась в соціальну установку, котра інтелектуально й етично впроваджує претензії фіску як фінансового аналогу благодійної діяльності держави.

Реалізовані через систему державних видатків суспільні блага урівноважують фіскальні тяготи, ліквідовуючи тим самим дискусії про державу та її фінанси як про джерело людських нещасть.

Тепер перейдемо до безпосередньої характеристики змісту державних видатків. Державні витрати — це складова частина фінансових відносин, яка полягає у безперервному цільовому використанні державних грошових ресурсів, що накопичуються у:

- державному бюджеті,
- державних бюджетних та позабюджетних фондах,
- власних фондах державних підприємств, установ та організацій з

метою виконання загальнодержавних функцій, фінансування державної та комунальної соціальної і культурної сфер, державних цільових програм, а також фінансування розширення виробництва окремих державних та комунальних підприємств, установ, організацій у відповідності з чинним законодавством держави.

Державні витрати — це складова частина фінансових відносин, яка полягає у безперервному цільовому використанні державних грошових ресурсів

Таким чином, державні видатки складаються з:

- прямих видатків держави, що здійснюються через систему бюджетів, бюджетних та позабюджетних централізованих державних фондів;
- видатків державних та комунальних підприємств, організацій та установ.

Основне місце серед державних витрат належить видаткам з державного бюджету. За Конституцією України (ст.95), будь-які видатки держави на потреби всього суспільства, їхній розмір і цільове призначення визначаються законом “ Про державний бюджет”.

Державні видатки здійснюються шляхом фінансування. Фінансування державних видатків — це плановий, цільовий, безповоротний й безвідплатний відпуск грошових коштів, який виконується з урахуванням оптимального поєднання власних, кредитних та бюджетних джерел фінансування, проводиться в міру здійснення планового використання коштів для забезпечення виконання загальнодержавних функцій (оборона країни, управління тощо), а також для утримання соціально-культурної сфери, забезпечення соціальних гарантій та зобов'язань держави, з додержанням режиму економії при постійному здійсненні контролю.

В таблиці 4.1. наведено структуру видатків Зведеного бюджету України за 1992-2000 роки.

Таблиця 4.1.

**Структура видатків Зведеного бюджету України
за 1992-2000 роки, %**

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Видатки, зокрема, на:	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Підтримка галузей економіки	37,19	24,28	33,16	9,62	10,09	12,89	22,67	20,6	15,25
Соціальний захист населення	18,68	31,35	11,16	13,67	12,01	16,34	13,55	11,19	12,62
Фінансування соц. культ. закладів	24,33	24,19	21,09	24,78	22,84	28,44	28,42	26,73	27,45
Науку	2,08	0,89	0,95	0,98	1,44	1,7	1,02	0,85	1,51
Оборону	5,66	4,83	3,70	4,25	3,59	5,07	4,55	4,47	4,86
Управління	3,40	5,26	4,72	5,83	6,68	8,67	4,20	4,27	7,01
Інші	8,65	9,00	25,22	40,88	43,35	26,89	25,58	31,16	31,31
Довідково:									
Темпи приросту реального ВВП	-9,9	-14,2	-22,9	-12,2	-10	-3	-1,9	-0,4	5,5
ВВП (до 1995р. включно, млн.крб.)	5033	148273	1203769	5451642	81519	93365	102593	130038	172952

Фінансування здійснюється із різних джерел — бюджетів різних рівнів, позабюджетних цільових фондів, власних коштів державних та комунальних підприємств. В залежності від джерел фінансування можна виділити такі його види: бюджетне фінансування, самофінансування та державне кредитування.

2. КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ.

Видатки бюджету поділяються на певні види, які можуть характеризуватись якісно та кількісно. Якісна ознака видатків характеризує їхнє суспільне призначення, а кількісна — загальний обсяг. Ці дві ознаки можуть бути у протиріччі. Так, наприклад, потреби держави, що визначаються якісною ознакою, часто перевищують кількісну, тобто суму видатків, яка потрібна для задоволення відповідних потреб держави. Це призводить до негативних наслідків, а саме — до недофінансування видатків, передбачених законом про державний бюджет, зростання зовнішнього та внутрішнього боргу, дефіциту бюджету та інфляції.

Видатки усіх бюджетів поділяються на:

- поточні видатки;
- видатки розвитку.

Поточні видатки — це витрати бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, організацій і органів на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів із соціального захисту населення та інших, що не належать до видатків розвитку. У складі поточних видатків окремо вирізняються видатки бюджету, зумовлені зростанням мережі перелічених вище об'єктів із зазначенням усіх факторів, які вплинули на обсяг видатків.

Видатки розвитку — це витрати бюджетів на фінансування інвестиційної діяльності, зокрема, фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення, фінансування структурної перебудови народного господарства, субвенції та інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням.

Поточні видатки — це витрати бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, організацій і органів на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів із соціального захисту населення та інших, що не належать до видатків розвитку.

Видатки розвитку — це витрати бюджетів на фінансування інвестиційної діяльності, зокрема, фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення, фінансування структурної перебудови народного господарства, субвенції та інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням.

Згідно бюджетної класифікації видатки бюджету класифікуються за:

- 1) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки (функціональна класифікація видатків):
 - а) державні послуги державного призначення:
 - державне управління;
 - судова влада;
 - національна оборона;
 - правоохоронна діяльність і забезпечення безпеки держави;

б) суспільні та соціальні послуги:

- освіта;
- охорона здоров'я;
- соціальний захист і соціальне забезпечення;
- житлово-комунальне господарство;
- культуру та мистецтво;
- засоби масової інформації;
- фізичну культуру і спорт.

в) послуги, пов'язані з економічною діяльністю:

- промисловість та енергетика;
- будівництво;
- сільське господарство, лісове господарство, рибальство і мисливство;
- транспорт, шляхове господарство, зв'язок, телекомунікації й інформатика;
- інші послуги, пов'язані з економічною діяльністю;
- заходи, пов'язані з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи та соціальним захистом населення;
- охорона навколишнього природного середовища та ядерна енергетика;
- попередження та ліквідація надзвичайних ситуацій і наслідків стихійного лиха;
- поповнення державних запасів і ресурсів.

2) економічною характеристикою операцій, при проведенні яких здійснюються ці видатки (економічна класифікація видатків):

а) поточні видатки:

- оплата праці працівників бюджетних установ;
- нарахування на заробітну плату;
- придбання предметів і матеріалів;
- видатки на відрядження;
- оплата послуг з утримання бюджетних установ;
- оплата комунальних послуг та енергоносіїв;
- дослідження та розробки, державні програми;
- виплата процентів;
- субсидії та поточні трансфертні виплати.

б) капітальні видатки:

- придбання основного капіталу;
- створення державних запасів і резервів;
- придбання землі і нематеріальних активів;
- капітальні трансферти.

в) кредитування за вирахуванням погашення.

3) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків);

4) за бюджетними програмами (програмна класифікація видатків).

3. РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ У РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІКИ.

Державні витрати є одним з методів, котрі можуть бути використані для того, щоб змінити рівень доходів і виробництва до тієї величини, котра б забезпечила повну зайнятість. Сукупний попит показує загальну кількість виробленої продукції, котру споживачі, домогосподарства, ділові фірми, і іноземний сектор хоче купити за різними цінами. Підвищення попиту хоча б у одному з цих секторів змістить криву сукупного попиту праворуч. Підвищення державних витрат змістить криву сукупного попиту праворуч – з AD_1 до AD_2 на рисунку 4.1., а рівень доходу (виробництва) зросте з Y_1 до Y_2 . Якщо Y_1 знаходиться нижче межі повної зайнятості, тоді ця зміна направить економіку в напрямку забезпечення повної зайнятості.

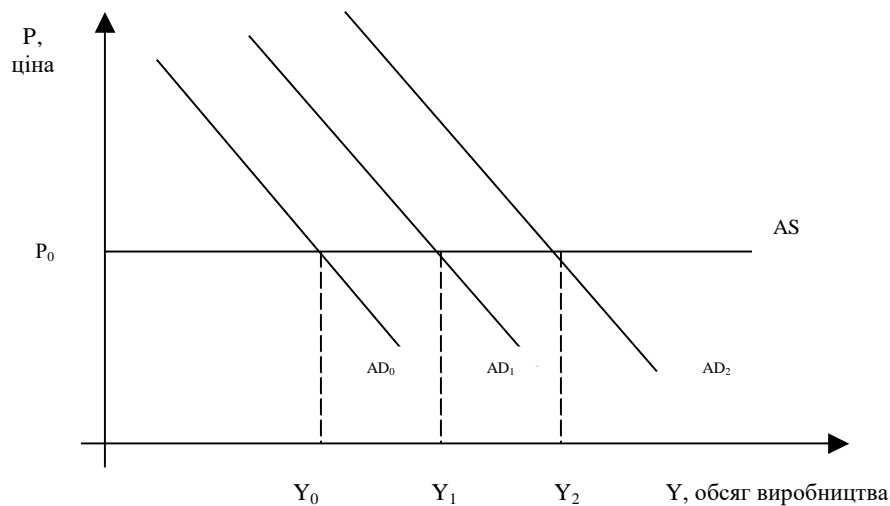

Рисунок 4.1. Вплив державних витрат на рівень виробництва.

Через додаткові державні витрати зростуть доходи споживачів, внаслідок чого вони підвищать власну купівельну здатність, тому дійсне підвищення рівня виробництва (Y) буде більшим ніж одне тільки збільшення державних витрат.

Зниження рівня державних витрат змістило б криву сукупного попиту ліворуч (з AD_1 до AD_0) і знизило б рівень виробництва. Така фіскальна політика ефективна тоді, коли сукупний попит зростає швидкими темпами.

Сукупні державні видатки є складовою частиною сукупного попиту, вони впливають і на приватний попит, і на сукупну пропозицію в економіці. Зміна структури видатків шляхом вибіркового скорочення окремих категорій витрат не лише спричиняє скорочення сукупного попиту, але й впливає на інші характеристики економічної системи, наприклад, на розподіл доходів та розміщення ресурсів. Причому зміна різних компонентів структури державних витрат має різні наслідки для економіки. Так, скорочення державних витрат на субсидування виробництва сприяє ефективнішому розподілу ресурсів в

економіці, оскільки завдяки цьому долається викривлення цін. А скорочення витрат на соціальні трансферти, наприклад, шляхом збільшення пенсійного віку, може спричинити зростання безробіття.

Збільшення державних видатків змінює структуру сукупного попиту, але його рівень не обов'язково змінюється на ту ж саму величину. Все залежить від ступеня, яким державні видатки заміщують приватні витрати. Це заміщення має дві форми. Якщо відбувається «пряме витіснення», коли державні видатки рівноцінно замінюють приватні (наприклад, видатки на освіту), то сукупні витрати зростають майже так, як і державні. Але державний сектор вступає в конкуренцію з приватним за залучення обмежених фінансових ресурсів, особливо коли державні витрати фінансуються за рахунок підвищення податків або позик. Тоді зростання державних витрат підвищує процентні ставки, і відбувається «фінансове витіснення» приватного сектора державним, у тому числі витіснення приватних капіталовкладень.

У 2002 році урядом планувалося профінансувати видатки на суму 40,5 млрд. грн., з них видатки загального фонду складають 30,9 млрд. грн., спеціального фонду – 9,6 млрд. грн. Частка спеціального фонду в сукупних видатках зафіксована на рівні 23,6%, що на 5,2 відсоткового пункту більше ніж у 2001 році. Як частка ВВП видатки державного бюджету мали скласти 16,4% проти 17,8% у 2001 році. З урахуванням міжбюджетних трансфертів, які в 2002 році планувалися на рівні 9 млрд. грн., фінансування видатків складає 49,6 млрд. грн. (загальний фонд – 39,8 млрд. грн., спеціальний – 9,8 млрд. грн.). У [додатку 1](#) наведені дані про видатки державного бюджету у 2002 і 2001 роках за кодами нової функціональної класифікації.

Дані про номінальні та реальні зміни в планових видатках державного бюджету 2002 і 2001 років відображено в [додатку 2](#). У 2002 році планувалося профінансувати видатки на 5,5 млрд. грн., або 15,8 відсотка більше ніж у 2001 році. З урахуванням інфляції зміна складе 4%. За рахунок того, що в 2002 році майже на 29% збільшені трансферти з державного бюджету до місцевих, обсяг видатків з урахуванням цих трансфертів у порівнянні з 2001 роком зросте на 18%.

Слід зазначити, що найбільше зростання по видатках на охорону здоров'я – на 47,3% в номінальному і 32,3% в реальному визначенні. З одного боку, прагнення уряду поліпшити ситуацію з фінансуванням видатків у цій галузі можна лише вітати, з другого, якщо у 2002 році фактичні видатки складатимуть лише три четверті від запланованого обсягу, як це було в попередні роки, то ці прагнення залишаться лише на папері, а спектр проблем в медицині істотно розшириться.

Збільшення у 2002 році на 1345 млн. грн. обсягу видатків на освіту обумовлене постановою Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2001 року «Про підвищення посадових окладів (ставок заробітної плати) та погодинної оплати праці працівників установ і закладів освіти». Цією постановою затверджено підвищення рівня оплати праці на 15%. Як свідчать дані [додатку 2](#), загальний обсяг видатків на освіту в порівнянні з планом 2001 року збільшено на 26% у реальному вимірі.

Обсяг видатків уряду на соціальний захист у 2002 році залишився майже на рівні 2001 року, а з урахуванням інфляції – зниження на 10,8%. Пояснюється це тим, що частина соціальних пілг фінансувалася через механізм субвенцій.

У 2002 році майже на 1243 млн. грн. (43,5 номінального відсотка) більше ніж, у 2001 році, виділено коштів на оборону. З поправкою на інфляційний фактор зміна є також достатньо істотною – 28,9%. В загальній структурі державних видатків також спостерігається збільшення частки цих коштів майже на 2 відсоткові пункти (див. [додаток 3](#)). Аналіз фактичного виконання видатків на оборонну галузь по роках показує, що це одна зі статей видатків державного бюджету яка фінансується майже в повному обсязі запланованих видатків. За фактом виконання можна очікувати ще більшу частку видатків на оборону в сукупних видатках державного бюджету.

Громадський порядок, безпека та судова влада у 2002 році планувалося профінансувати на рівні 4272 млн. грн., що на 1094 млн. грн. (або 43,5%) більше, ніж у бюджеті 2001 року. У рамках цієї статті майже вдвічі збільшено видатки на судову владу, а обсяг фінансування громадського порядку та боротьби зі злочинністю затверджено на 60% більшим ніж у 2001 році.

Зменшення видатків на загальнодержавні функції обумовлено насамперед скороченням видатків на обслуговування державного боргу (на 1096 млн. грн.). Водночас фінансування вищих органів управління збільшено на 18%.

Майже 1/5 всіх видатків бюджету припадає на економічну складову діяльності уряду.

У розділі *економічна діяльність* істотної позитивної зміни, на 32%, зазнали видатки на вугільну галузь. Підйом сільського господарства являвся одним із головних пріоритетів уряду в 2002 році. Фінансування цієї статті збільшено майже на 40%, але, як і у випадку охорони здоров'я, тенденції фактичного виконання далекі від стовідсоткової планки. Хотілося б вірити, що ця ситуація виправиться у 2003 році тому, що Україна володіє достатньо великим потенціалом у галузі сільського господарства.

Збільшення видатків на духовний та фізичний розвиток населення на 7,5 реального відсотка не поліпшило їхнього положення в загальній структурі. Частка цих видатків залишилася на рівні 2001 року і складає 1,5%. У розрізі цієї статті уряд рівномірно розподілив додатковий ресурс обсягом 101 млн. грн. (у порівнянні з бюджетом 2001 року): по 33 млн. грн. на фізичну культуру і спорт, культуру і мистецтво та засоби масової інформації.

4. ДЕРЖАВНІ ЗАКУПКИ ТА ЇХ ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ.

Держава має проводити закупівлі товарів, робіт та послуг на максимально вигідних умовах. У цій тезі відображені прагнення всіх платників податків, оскільки головна її ідея полягає в економному витрачанні державних коштів.

Державні закупівлі – частина товарів і послуг, вироблених у країні або за кордоном і закуплених урядом, державними органами за кошти державного бюджету для гарантованого забезпечення наявності необхідних для країни техніки та устаткування і власного споживання населення та утворення резервів.

На практиці ця вимога не завжди дотримується, що нерідко призводить до марнотратства й надання привілеїв певним групам інтересів. Не слід забувати і про корупцію. Очевидно, недостатнім є зобов'язання державних службовців, парламентарів і членів уряду дотримуватися принципу максимально вигідних державних закупівель. Необхідно запровадити правила, які обмежували би свободу їхніх дій, спрямованих на задоволення власних інтересів.

Про які саме правила йде мова? Найдавнішим та випробуваним методом є аукціон. При розміщенні державних замовлень часто вживають тотожне поняття — тендер. При проведенні тендера відповідальний за державні закупівлі чиновник збирає заявки з усіма пропозиціями, розглядає їх та присуджує перемогу тому оференту, що запропонував найменшу ціну.

Сьогодні на проблематику розміщення державних замовлень звертає свої погляди дедалі більше економістів. Традиційна форма проведення державного тендера передбачає надання переваги тому учаснику тендерних торгів, який запропонував найменшу ціну. В цьому випадку говорять про правило мінімальної ціни. У принципі можна було б припустити, що цей метод забезпечує визначення найбільш вигідної ціни розміщення замовлення та пошук постачальника (підрядника), який спроможний виконати це замовлення з найменшими власними витратами. З позиції платника податків, такі умови державних закупівель були б найменш обтяжливими (ціповий аспект). Для народного господарства, в цілому, це дало б змогу досягти максимальної ефективності пропозиції, завдяки чому витрачались би мінімальні обсяги ресурсів (постулат ефективності). В той же час більш детальне дослідження механізму державних тендерів підводить нас до того, що навіть у найпростіших ситуаціях ці очікування не завжди справджуються.

Підрядчики, що виконують замовлення для приватних клієнтів, завдяки значному досвіду більш-менш точно можуть оцінити обсяги ймовірних витрат на виконання кожного замовлення клієнта: іноді трохи вище, іноді менше, але в середньому ця оцінка справджується. Якщо замовником виступає держава то виникає зовсім інша ситуація. Державні замовлення значно відрізняються від вищезгаданих. Вони завжди пов'язані з більшими витратами.

Давайте проаналізуємо механізм проведення тендера. Припустимо, що всі учасники тендера мають однакові шанси на отримання замовлення і можуть виконати його з однаковим рівнем витрат. Вони не мають вірогідної інформації про рівень фактичних витрат. Одні оцінюють їх надто високо, інші — надто низько. Відхилення, що при цьому допускаються, є абсолютно незалежними. Якщо всі учасники тендера мають однакові витрати, метод мінімальної ціни

буде зведений до вибору пропозиції, скалькульованої за найнижчою ціною. Учасник, що дістане перевагу при розміщенні замовлення, в процесі його виконання зазнає збитків. Якщо ж витрати будуть різними, то використання правила мінімальної ціни приведе до того, що перевагу дістане оферент, який, ущемляючи власні інтереси, недооцінив реальний рівень своїх витрат або зумисне його занижив. Таким чином, індивідуальна раціональна поведінка призводить до колективної нераціональності. Деякі економісти схиляються до того, що за даних умов має місце відмова функціонування ринкового механізму. Слід зазначити, що такі висновки передчасні. В нашій ситуації досвідчений учасник тендера сказав би: “Те, про що ви розповіли, є так званим ефектом «прокляття переможця»: якщо ви завищуєте свої витрати, то ризикуєте втратити замовлення, проте якщо ви все-таки виграли тендер, ви їх суттєво занижили. Щоб уникнути перспективи “прокляття переможця”, ви маєте включити в свою калькуляцію витрати на формування резерву надбавки на випадок ризику селекційного відбору, Тим самим ви відсуваєте інших учасників у позицію “прокляття переможця” і підштовхуєте їх до вдосконалення своєї стратегії. Відбувається взаємне навчання всіх учасників тендера, яке хоча й не запобігає небезпеці “прокляття переможця”, проте суттєво її зменшує.

При аналізі, ми виключали можливість стратегічної поведінки учасників тендера. Тобто ми виходили з того, що пропозиції, висунуті іншими учасниками тендера, ніяким чином не впливають на пропозицію даного оферента. За наявності великої кількості учасників тендера такий підхід є цілком виправданим, оскільки в екстремальному випадку, при величезній кількості учасників із різним рівнем планових витрат, шкала пропозицій буде заповнена вкрай щільно. При цьому розглянутий учасник тендера не зміг би перемогти на ньому, якби ціна його пропозиції хоча б на одну грошову одиницю перевищувала його витрати. За меншої кількості оферентів ситуація може змінитися. Наш учасник тендера зможе збільшити свій прибуток, якщо матиме Інформацію, що ціни пропозицій усіх інших учасників значно перевищують мінімальну ціну його власної пропозиції. Тоді для нього матиме сенс збирати й вивчати інформацію про передбачувані витрати і ціни пропозицій своїх конкурентів. Кінцева ціна його пропозиції буде визначатися, серед іншого, оцінкою рівня ризику і прогнозованої поведінки інших оферентів. Така модель стратегічної поведінки не завжди приводить до стабільних результатів, оскільки в дійсності панує олігополія. Досягнутий результат не завжди буде найбільш ефективним, оскільки відібрані в такий спосіб оференти не завжди спроможні виконати замовлення при мінімальних витратах.

Реальною є ситуація, коли важко ідентифікувати вартість замовлень (дотепер ми дотримувалися припущення, що запропоновані товари (послуги) завжди чітко визначені). Так у деяких випадках благо, яке хотіла би придбати держава, потрібно спочатку розробити. Це стосується, зокрема, продукції ВПК, сфери телекомунікацій тощо. В даному випадку тільки час зможе показати, якою буде реальна структура витрат із виконання проектів. Це ускладнює сам процес проведення тендера. За таких умов нереально

визначити учасника, що виграв тендер, за критерієм найменшої ціни, оскільки неможливо провести калькуляцію такої ціни. Замість цього досить часто укладаються договори на відшкодування собівартості проекту. Цей метод не створює стимулів для економного витрачання коштів. Більше того, з підписанням договору його виконавець дістає колосальні можливості для завищення рівня витрат. *О. Вільямсон (1975)* у цьому зв'язку говорить про опортуністичну стратегію, яка врешті-решт призводить до значного зростання витрат. Запобігання такому перебігу подій (наприклад, шляхом розірвання договору) є проблематичним, оскільки замовник до моменту виявлення неефективності його діяльності, як правило, вклав у реалізацію проекту чималі кошти.

Звичайно, помилково було б покласти всю відповідальність за таку досить делікатну ситуацію тільки на підрядника. Нерідко в цьому є частка вини й державного службовця, оскільки він та потенційний підрядник ще заздалегідь, до видачі замовлення, були спільно заінтересовані в тому, щоб саме їхній проект був “протягнутий” через бюджет. Цей бар’єр можна подолати шляхом надання занижених даних про прогнозований рівень потреби в коштах. Якщо така тактика виявиться ефективною, можна буде запрограмувати подальше зростання витрат.

Для вирішення цієї проблеми слугують так звані **заохочувальні договори**. При цьому витрати, подані в тендерних пропозиціях, приймаються як планові. Якщо ж виконавець проекту перевищить цей рівень витрат, тоді він у певному співвідношенні (наприклад 50:50) буде брати участь у їх покритті; якщо ж, навпаки, він заощадить ресурси, то в такому ж співвідношенні отримає прибуток. Заохочувальні договори мають істотні переваги порівняно з договорами за фіксованою ціною та за ціною, що компенсує собівартість проекту. Так, при договорах за фіксованою ціною участь оферента в підвищенні або зниженні витрат дорівнюватиме 100 %, а при договорі за ціною, що компенсує собівартість,— 0 %. Як бачимо, заохочувальні договори являють собою “золоту середину”. Вони діють як страхові договори з пайовою участю страхувальника у відшкодуванні збитків. У цьому випадку учасник тендера не буде сам нести весь тягар помилкової оцінки своїх витрат, оскільки саме на випадок таких помилок він і застрахований. При цьому існує велика небезпека того, що даним страхуванням зможуть скористатися тільки ті підприємства, які мають у цьому нагальну потребу (тобто ті, що мають значний ризик збільшення витрат), у той час як інші оференти будуть діяти на ринках приватних замовлень, де домінують фіксовані ціни. Для отримання прибутку, рівного тому, що можна одержати на приватному ринку, рентабельні підприємства змушені будуть підвищувати ціну своєї пропозиції, оскільки при реально низькому рівні витрат вони повинні ділити додатковий прибуток із замовником. На противагу цьому порівняно неефективний підрядник, який ледве покриває витрати свого виробництва, буде пропонувати ціну, яка відповідає його витратам. Тим самим як на приватному ринку, так і при виконанні державного замовлення він отримає однаковий (нормальний) прибуток. У такий спосіб відбувається конкурентний відбір учасників державних тендерів. І все ж підприємство, з яким укладено

заохочувальний договір, у ході виконання замовлення має обмежені стимули підтримувати витрати в певних рамках. У цьому випадку виникає своєрідний моральний ризик.

Як же можна розв'язати цю дилему? З одного боку, реалізація фіксованої ціни видається неможливою, оскільки проект характеризується високим ступенем ризику, з іншого — договір розподілу витрат тягне за собою конкурентний відбір і моральний ризик. На думку *М. Кейнса*, вихід із цього становища може полягати у встановленні “плаваючого” відсотка власної участі виконавця замовлення при укладанні заохочувальних договорів. За даних умов процедура здійснення пропозиції має відбуватися в два етапи. На першому етапі тендерний комітет на основі пропозицій, що надійшли, робить дослідження ринку. При цьому всі пропозиції групуються за критерієм цін і рівнем пайової участі у відшкодуванні додаткових витрат. На другому етапі органи, відповідальні за розміщення замовлень, у ході додаткових переговорів поступово підвищують рівень пайової участі учасників. Це змусить їх переглянути свої калькуляції. Нерентабельні підприємства, які робили ставку на низький рівень своєї пайової участі, змушені будуть піднести ціну своєї пропозиції значно вище, ніж рентабельні підприємства. Може виникнути навіть ситуація, коли високорентабельні підприємства зменшать ціну своєї пропозиції. Для реалізації норми прибутку, що діє на ринку приватних послуг, при низькому рівні пайової участі вони, навпаки, вимагатимуть підвищення цін. У такий спосіб ідентифікуються нерентабельні підприємства, оскільки вони не спроможні будуть приховувати за низьким рівнем пайової участі свою збитковість. Отже, якщо стосовно проектів з високим ступенем ризику не можна уникнути укладання заохочувальних договорів, то гнучкою має залишатися ставка пайової участі, що, звісно, передбачає необхідність проведення додаткових переговорів, не передбачених чинним порядком розміщення замовлень.

Із сказаного можна зробити висновок, що тендери слугують цілям стимулювання конкуренції в галузі державних замовлень, проте вони її не гарантують.

Основними статтями закупівель для власного споживання є закупівля товарів і послуг для військових та цивільних потреб. Так, у США в 1995р. державні закупівлі товарів і послуг військового призначення становили – 279,3 млрд.дол., а цивільного – 134,8 млрд.дол. В Україні в 2000 році затвердженні загальні обсяги державного замовлення становили 2,08 млрд.грн., фактичний рівень виконання – 82%.

Відповідно до державної статистичної звітності №1-торги (тендери) за I квартал 2002 року було проведено 63392 процедури закупівлі, з яких по 55872 укладено договори на закупівлю на загальну суму 2883,7 млн.грн., що становить 24% від загальної річної сум державних коштів, запланованих для закупівлі товарів, робіт і послуг. У торгах (тендерах) прийняли участь 151690 постачальників (виконавців), із 66775 з яких були укладені договори на закупівлю товарів, робіт і послуг. При цьому 99% договорів були укладені з вітчизняними постачальниками (виконавцями), з них з вітчизняними виробниками – 89,6%.

Державні закупки реалізуються через державне замовлення, яке полягає у формуванні на контрактній (договірній) основі складу та обсягів продукції, необхідної для державних потреб; розміщенні державних контрактів на її поставку (закупівлю) серед підприємств, організацій та інших суб'єктів господарської діяльності країни всіх форм власності.

Державний контракт - це договір, укладений державним замовником від імені держави з виконавцем державного замовлення, в якому визначені економічні й правові зобов'язання сторін і обумовлені взаємовідносини замовника і виконавця. Контрактна система спрямована на посилення державної підтримки пріоритетів, які забезпечують структурну перебудову, економічну стабільність.

Значення держзамовлення досить важливе в економіці ринкового типу, за його допомогою реалізують суспільні потреби, ведуть будь-яку пріоритетну політику. Держзамовлення в умовах ринку є базою для добровільної угоди між державою і підприємством. Такий підхід дає змогу не тільки реалізувати ідею свободи для підприємств, а й ставить держзамовлення в один ряд із важелями державного регулювання.

Державне замовлення в умовах вітчизняної економіки є дещо іншим, ніж у країнах з розвинутою ринковою економікою. Держава в особі уповноважених Кабінетом Міністрів України центральних органів державної виконавчої влади забезпечує потреби у товарах, роботах, послугах державних органів управління, у сфері оборони, охорони громадського порядку, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту населення, виконання науково-технічних розробок, створення та поповнення державного резерву через державні контракти.

Важливим елементом економічного механізму контрактної системи є фінансування контрактів. Переважно використовують два методи фінансування: метод «зваженої частки участі підрядника» і метод, який застосовують для розрахунків за поставки складної і нової технології. Обидва методи відображають спробу держави пов'язати розмір прибутку підрядника із затратами на виконання держзамовлення.

Тип фінансування зводиться до характеру і форми відшкодування затрат виробництва підприємства на виконання держзамовлення й отримання прибутку. Фінансувати замовлення-контракти можна шляхом субсидіювання підприємств із коштів держбюджету; мобілізації коштів підприємств у вигляді залучення основного капіталу; використання кредитів банків, дотацій, благодійних і цільових фондів. Мета централізованого фінансування держзамовлень на контрактній основі - забезпечити підприємства необхідними обіговими коштами.

Критика, яка часто звучить на адресу чинного механізму розміщення державних замовлень, не безпідставна. Цей механізм є результатом багаторічних прагнень політиків використовувати інституцію державних тендерів як інструмент боротьби за голоси виборців. Тому фактичні результати розміщення державних замовлень найчастіше відрізняються від результатів, які випливають з аналізу витрат і вигод. Жоден політик не заінтересований у

підвищенні рівня ефективності цієї системи, оскільки в такому випадку він міг би добровільно опинитися “поза грою”. Найважливіший консенсус, котрий обіцяє успішне вирішення даної проблеми, полягає в загальному “роззброєнні” політики інтересів. Основний зміст цього реформаторського пакета – це оновлення методів проведення тендерів, які у певних сферах замінили б чинну практику розміщення замовлень. Сюди можна віднести передання замовлення найбільш прийнятному оферентові за критерієм другої прийнятної ціни, використання заохочувальних договорів із гнучкою ставкою пайової участі в покритті додаткових витрат.

5. ТРАНСФЕРТНІ ПЛАТЕЖІ.

Для бюджетної системи України, враховуючи її нерівномірні природні ресурси та економічний потенціал регіонів, важливе значення мають трансферти.

Згідно Бюджетного кодексу України трансферти – це кошти, одержані від інших органів влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі. Під ними також розуміють такі платежі: стипендії, різного роду пенсії, допомоги по лікуванню. За таку державну допомогу не передбачається будь-яка плата з боку громадян.

Трансфертні платежі функціонують як податки, але в протилежному напрямку (див. таблиця 4.2.).

Таблиця 4.2.

Інструменти фіскальної політики та сукупний попит.

Інструменти	Ефект
Державні витрати	Пропорційно впливає на сукупний попит Підвищення G зміщує AD праворуч Зниження G зміщує AD ліворуч
Податки	Обернено пропорційно впливає на сукупний попит через купівельну здатність Підвищення T зміщує AD ліворуч Зниження T зміщує AD праворуч T менше ніж G впливає на зміну попиту (грн. за грн.)
Трансфертні платежі	Непрямо впливає на сукупний попит через купівельну здатність Підвищення трансфертів зміщує AD праворуч Зменшення трансфертів зміщує AD ліворуч Такий самий як у T вплив на попит (грн. за грн.)

До числа офіційних трансфертів, які надходять з-за кордону, належать поточні надходження від секретаріату ООН за український військовий

контингент. До інших трансфертів належать розподільчі податки, специфічні гранти цільового призначення, а також генеральні гранти, що не обумовлені конкретними цілями їхнього витрачання.

У Бюджетному кодексі України серед міжбюджетних трансфертів виділяють: дотації та субвенції. Дотація вирівнювання - міжбюджетний трансферт на вирівнювання доходної спроможності бюджету, який його отримує.

Ще одною формою бюджетного регулювання держави є використання субвенції. Субвенції - міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції. Тобто під субвенцією розуміють надання допомоги нижчим бюджетам, на заздалегідь передбачені цілі. Субвенція надається на компенсацію недоотриманих доходів у зв'язку з нерівномірністю їхнього розподілу між регіонами за умов діючої економічної системи, а також на фінансування заходів, пов'язаних із вирівнюванням соціального розвитку територій.

У Державному бюджеті України можуть передбачатися такі міжбюджетні трансферти місцевим бюджетам:

- 1) дотація вирівнювання бюджету Автономної Республіки Крим, обласним бюджетам, бюджетам міст Києва та Севастополя, районним бюджетам та бюджетам міст республіканського значення Автономної Республіки Крим та міст обласного значення;

У Державному бюджеті України затверджується обсяг дотації вирівнювання та субвенцій окремо для бюджету Автономної Республіки Крим, кожного з обласних бюджетів, бюджетів міст Києва та Севастополя, міст республіканського значення Автономної Республіки Крим, міст обласного значення та районних бюджетів, а також коштів, що передаються до Державного бюджету України з місцевих бюджетів, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів.

Дотація вирівнювання бюджетам визначається як перевищення обсягу видатків, який обраховано із застосуванням фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригуючих коефіцієнтів над кошиком доходів бюджетів місцевого самоврядування.

Розподіл обсягу міжбюджетних трансфертів визначається на основі формули. Формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів повинна враховувати такі параметри:

- 1) фінансові нормативи бюджетної забезпеченості та коригуючі коефіцієнти до них;
- 2) кількість мешканців та кількість споживачів соціальних послуг;
- 3) індекс відносної податкоспроможності відповідного міста чи району;
- 4) прогнозний показник кошика доходів бюджетів місцевого самоврядування;
- 5) коефіцієнт вирівнювання.

Обсяг кошика доходів відповідного бюджету визначається із застосуванням індексу відносної податкоспроможності бюджету міста чи району на основі даних про фактичне виконання відповідного бюджету за три останні бюджетні періоди.

Індекс відносної податкоспроможності є коефіцієнтом, що визначає рівень податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці у порівнянні з аналогічним середнім показником по Україні у розрахунку на одного мешканця.

Для визначення індексу відносної податкоспроможності відповідних бюджетів використовується кошик доходів бюджетів місцевого самоврядування а також такі доходи:

- частина прибуткового податку з громадян, що справляється на території сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань;
- плата за ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються районними державними адміністраціями;
- плати за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, що справляється районними державними адміністраціями;
- надходження адміністративних штрафів, що накладаються районними державними адміністраціями або утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями.

При визначенні індексу відносної податкоспроможності кошик доходів місцевого самоврядування збільшується на суму втрат у доходах, що виникли внаслідок надання пільг платникам податків згідно з рішеннями місцевих рад. Індеси відносної податкоспроможності відповідних бюджетів не можуть змінюватися і переглядатися частіше, ніж раз на три роки.

Коефіцієнт вирівнювання застосовується до обчисленого за формулою обсягу дотації вирівнювання і визначається в межах від 0,60 до одиниці. При цьому загальний обсяг коштів, на який зменшується сума дотацій вирівнювання, є тотожним загальному обсягу коштів, на який зменшується сума коштів, що передаються до Державного бюджету України з місцевих бюджетів у разі застосування коефіцієнту вирівнювання.

Якщо прогностні показники доходів бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів, міських (міст Києва і Севастополя, міст республіканського значення Автономної Республіки Крим та міст обласного значення) бюджетів, перевищують розрахунковий обсяг видатків відповідного бюджету, обрахований із застосуванням фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригуючих коефіцієнтів, для такого бюджету встановлюється обсяг коштів, що підлягають передачі до Державного бюджету України. Коефіцієнт вирівнювання застосовується до обчисленого за формулою обсягу коштів, що підлягають передачі до Державного бюджету України, і визначається в межах від 0,60 до одиниці.

Міські та районні ради можуть передбачати у відповідних бюджетах дотації вирівнювання бюджетам районів у містах, бюджетам сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань, а також кошти, що передаються з цих бюджетів.

2) субвенція на здійснення програм соціального захисту;

За рахунок субвенцій з Державного бюджету України у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України фінансуються такі видатки (державні програми соціального захисту):

- пільги ветеранам війни і праці;
- допомога сім'ям з дітьми;
- додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг;
- компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян;

3) субвенція на компенсацію втрат доходів бюджетів місцевого самоврядування на виконання власних повноважень внаслідок надання пільг, встановлених державою;

Субвенція на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування надається з одного місцевого бюджету іншому для компенсації цих видатків. Умови утримання об'єктів спільного користування чи ліквідації негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування та надання субвенції визначаються на договірних засадах між надавачем субвенції та її отримувачем.

Надання державою податкових пільг, що зменшують доходи бюджетів місцевого самоврядування на виконання власних повноважень, має супроводжуватися внесенням змін до закону про Державний бюджет України на поточний бюджетний період, що передбачають надання субвенції на компенсацію відповідних втрат доходів бюджетів місцевого самоврядування.

4) субвенція на виконання інвестиційних проектів;

Субвенції з Державного бюджету України на виконання інвестиційних проектів надаються з Державного бюджету України бюджету Автономної Республіки Крим, обласним бюджетам, бюджетам міст Києва та Севастополя з їх подальшим перерозподілом для бюджетів місцевого самоврядування.

Субвенції на виконання інвестиційних проектів надаються на засадах конкурентності між бюджетами місцевого самоврядування та передбачають фінансову участь бюджету отримувача субвенції у здійсненні програми чи проекту. Органи місцевого самоврядування, у яких середньорічний фактичний обсяг видатків на утримання бюджетних установ за три останні бюджетні періоди менший за обсяг, визначений згідно з фінансовими нормативами бюджетної забезпеченості, мають пріоритетне право на отримання субвенції на виконання інвестиційних проектів.

Основні засади надання субвенцій визначаються окремим законом, порядок та умови їх надання визначаються Кабінетом Міністрів України, а

обсяг субвенцій на наступний бюджетний період визначається законом про Державний бюджет України.

5) *інші субвенції.*

Прикладом інших субвенцій може бути передача власних повноважень на виконання певних завдань. Субвенції на виконання власних повноважень територіальних громад можуть передбачатися в складі їх бюджетів у разі, якщо інший орган державної влади чи місцевого самоврядування може виконати цю функцію ефективніше. Умови та порядок надання субвенції на виконання власних повноважень територіальних громад визначаються відповідною угодою сторін.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим та відповідні ради можуть передбачати у відповідних бюджетах такі види міжбюджетних трансфертів:

- 1) субвенції на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування;
- 2) субвенції на виконання власних повноважень територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань;
- 3) субвенції на виконання інвестиційних проектів;
- 4) інші субвенції.

Міжбюджетні трансферти перераховуються до республіканського бюджету АР Крим, обласних бюджетів та міського бюджету м. Севастополя відповідно до закону України Про державний бюджет на поточний рік управліннями Державного казначейства в АР Крим, в областях та в м. Севастополі.

Перерахування міжбюджетних трансфертів зазначеним ланкам бюджетної системи здійснюється на транзитні рахунки з обліку доходів державного бюджету України на території АР Крим, областей та м. Севастополя. В обсязі доходів державного бюджету не враховуються кошти, які надходять на рахунки Держмитслужби, а також ті, що не долучені до розрахунку ставок нормативів відрахувань від щоденних надходжень доходів.

Після перерахування місячної суми міжбюджетних трансфертів у повному обсязі управління Державного казначейства до кінця поточного місяця припиняють перерахування таких коштів на бюджетний поточний рахунок Міністерства фінансів АР Крим, обласних та Севастопольського міського фінансових управлінь.

У разі, коли перераховані суми не відповідають річній сумі міжбюджетних трансфертів, визначеної законом, Державне казначейство України зобов'язане перерахувати на рахунок відповідного органу недоотриману суму міжбюджетних трансфертів не пізніше 20 грудня поточного року за рахунок загальних надходжень до державного бюджету України.

За умов утворення взаємної заборгованості між державним та місцевими бюджетами Міністерство фінансів України може здійснювати погашення зазначеної заборгованості шляхом віднесення її в рахунок належної

республіканському бюджету АР Крим, обласним та міському бюджету м. Севастополя на відповідний місяць міжбюджетних трансфертів.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке державні витрати?
2. Охарактеризуйте поняття суспільних благ?
3. Що Ви розумієте під проблемою безбілетного пасажира?
4. Опишіть основні ознаки поточних видатків та видатків розвитку.+
5. Як класифікуються видатки згідно бюджетної класифікації?
6. Який вплив державних витрат на рівень виробництва?
7. Роз'ясніть поняття державних закупок.
8. Через що можуть реалізовуватись державні закупки?
9. Що Ви розумієте під поняттям “прокляття переможця”.
10. Дайте коротку характеристику трансфертних платежів.
11. Який вплив на сукупний попит мають трансфертні платежі?
12. Опишіть механізм використання трансфертних платежів у фіскальній політиці.
13. Виділіть та опишіть основні форми трансфертних платежів.
14. Які основні умови надання субвенцій та дотацій?
15. Кому можуть надаватися субвенції та дотації?

Теми для рефератів:

1. Еволюція державних витрат у світовому господарстві.
2. Роль державних витрат як інструменту фіскальної політики України.
3. Державні закупки як важлива складова державних витрат.
4. Зарубіжний контекст політики трансфертного регулювання.
5. Еволюція та аналіз трансфертного регулювання в Україні.

Тестові завдання

Варіант 1

1. До властивостей, якими наділені суспільні блага не відноситься:

- а) споживання даних благ носить загальнодоступний характер;
- б) суспільні блага невичерпні;

в) ці блага компенсують його виробникові затрати виробництва та дають прибуток.

2. Державні видатки поділяються на:

- а) поточні видатки;
- б) видатки розвитку;
- в) кредитування за вирахуванням погашення.

3. Державні послуги державного призначення включають;

- а) державне управління;
- б) засоби масової інформації;
- в) національну оборону.

4. До капітальних видатків відносять:

- а) створення державних запасів та резервів;
- б) дослідження та розробки;
- в) придбання землі та нематеріальних активів.

5. Державні закупівлі - це:

- а) частина товарів і послуг, вироблених обов'язково в межах митної території країни і закуплених її урядом, державними органами за кошти державного бюджету для гарантованого забезпечення наявності необхідних для країни техніки та устаткування і власного споживання населення та утворення резервів;
- б) частина товарів і послуг, вироблених обов'язково в межах митної території країни і закуплених її урядом, державними органами за власні кошти для гарантованого забезпечення наявності необхідних для країни техніки та устаткування і власного споживання населення та утворення резервів;

в) частина товарів і послуг, вироблених у країні або за кордоном і закуплених її урядом, державними органами для фінансування потреб “економічно-відсталих” регіонів

6. Якщо мають місце заохочувальні договори, то витрати подані в тендерах, приймаються як:

- а) прогнозовані;
- б) планові;
- в) заплановані.

7. Державний контракт – це:

- а) договір, укладений державним замовником від імені держави з виконавцем державного замовлення, в якому визначені економічні і правові зобов’язання сторін і обумовлені взаємовідносини замовника і виконавця;
- б) безгрошова, але оцінена та збалансована за вартістю товарообмінна операція із взаємним передаванням прав власності на товар. Її оформляють за договором (контрактом). Оцінювання товарів здійснюється за світовими або договірними цінами;
- в) угода щодо здійснення комісійної операції.

8. Як впливають державні витрати, як інструмент фіскальної політики на сукупний попит?

- а) пропорційно;
- б) обернено пропорційно;
- в) непрямо.

9. Які види трансфертів виділяються в Бюджетному кодексі?

- а) дотації вирівнювання;
- б) субвенції;
- в) субсидії.

10. Коефіцієнт вирівнювання (формула обсягу дотації) визначається у межах:

- а) від 0 до 0.6;
- б) від 0.6 до 1;
- в) від 1 до 1.6.

Варіант 2

1. Суспільні блага є продуктом діяльності ...:

- а) держави;
- б) ринку;
- в) громадян виборців.

2. Якісна ознака видатків характеризує:

- а) суспільне призначення видатків;
- б) загальний обсяг видатків;
- в) структуру видатків.

3. Суспільні та соціальні послуги включають:

- а) освіту;
- б) житлово-комунальне господарство;
- в) будівництво.

4. Зміна структурних видатків шляхом вибіркового скорочення окремих категорій витрат спричиняє:

- а) скорочення сукупного попиту;
- б) зростання сукупного попиту;

в) скорочення пропозиції.

5. Як правило, при оцінці обсягу ймовірних витрат на виконання державного замовлення, вони спершу завжди...:

- а) завищуються;
- б) занижуються;
- в) оцінка справджується.

6. Встановлення “плаваючого” відсотка власної участі виконавця при укладанні заохочувальних договорів за М. Кейнсом має відбутися в...:

- а) три етапи;
- б) два етапи;
- в) чотири етапи.

7. Тип фінансування підприємства, яке отримало держзамовлення зводиться до:

- а) відшкодування затрат виробництва підприємства на виконання держзамовлення й отримання прибутку;
- б) відшкодування затрат виробництва підприємства на виконання держзамовлення;
- в) отримання прибутку.

8. Як впливають податки, як інструмент фіскальної політики на сукупний попит?

- а) пропорційно;
- б) обернено пропорційно;
- в) непрямо.

9. Для чого надається субвенція??

- а) на вирівнювання доходної спроможності бюджету;
- б) на вирівнювання видаткової спроможності бюджету
- в) на компенсацію недоотриманих доходів у зв'язку з нерівномірністю їхнього розподілу між регіонами за діючих економічних умов, а також на фінансування заходів, пов'язаних із соціальним вирівнюванням територій.

10. Якщо прогнозні показники доходів місцевих бюджетів, перевищують розрахунковий обсяг видатків відповідного бюджету, обрахований із застосуванням фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригуючих коефіцієнтів, то ...

- а) для такого бюджету встановлюється обсяг коштів, що підлягають передачі до Державного бюджету;
- б) для такого бюджету встановлюється обсяг коштів, що підлягають передачі до державних цільових фондів;
- в) ці кошти залишаються на місцях і використовуються на резервні програми.

Варіант 3

1. Державні витрати – це ...

- а) складова частина фінансових відносин, яка полягає у безперервному цільовому використанні державних грошових ресурсів;
- б) витрати із бюджету на утримання державного управлінського апарату;
- в) надання коштів із державного бюджету місцевим.

2. Поточні видатки – це:

- а) витрати бюджетів на фінансування мережі підприємств, організацій і органів на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів із соціального захисту населення та інших, що не належать до видатків розвитку;

б) витрати бюджетів на фінансування інвестиційної діяльності, зокрема, фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення, фінансування структурної перебудови народного господарства, субвенції та інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням;

в) видатки, фінансування яких зумовлене надзвичайними обставинами (пожежами, стихійними лихами тощо).

3. Послуги, пов'язані з економічною діяльністю включають:

а) будівництво;

б) житлово-комунальне господарство;

в) сільське господарство.

4. Скорочення державних витрат на субсидування виробництва призводить до:

а) сприяння ефективнішого розподілу ресурсів в економіці;

б) зростання безробіття;

в) зменшення заробітної плати.

5. Якщо всі учасники тендера мають однакові витрати, це змусить державу до....:

а) вибору пропозиції, скалькульованої за найнижчою ціною;

б) вибору підприємства, за якою пропозиція настане в найближчий термін;

в) того, що вона зачекає замовляти, адже все рівно витрати на товар однакові, ціна відрізнитися майже не буде, тому краще зачекати доки товар виготують і вибрати кращий.

6. Що відбувається на першому етапі укладення заохочувальних договорів?

а) тендерний комітет на основі пропозицій, що надійшли, робить дослідження ринку;

- б) органи відповідальні за розміщення замовлень, у ході додаткових перевірок поступово підвищують рівень пайової участі учасників;
- в) органи відповідальні за розміщення замовлень, у ході додаткових перевірок поступово знижують рівень пайової участі учасників.

7. Недоліком механізму розміщення державних замовлень є:

- а) прагнення політиків використовувати інституцію державних тендерів як інструмент боротьби за голоси виборців;
- б) цей механізм є не вигідним з економічної точки зору для держави;
- в) цей механізм є не вигідним з економічної точки зору для підприємств, які отримали держзамовлення.

8. Як впливають трансфертні платежі, як інструмент фіскальної політики на сукупний попит?

- а) пропорційно;
- б) обернено пропорційно;
- в) непрямо.

9. Обсяг кошика доходів відповідного бюджету визначається із застосуванням індексу відносної платоспроможності бюджету міста чи району на основі ...:

- а) даних про фактичне виконання відповідного бюджету за попередній рік;
- б) прогнозних показників надходження до бюджету;
- в) даних про фактичне виконання відповідного бюджету за три останні бюджетні періоди.

10. До якого виду субвенцій відносяться пільги ветеранам війни і праці:

- а) субвенції на компенсацію втрат доходів бюджетів місцевого самоврядування на виконання власних повноважень внаслідок надання пільг, встановлених державою;

- б) субвенції на здійснення програм соціального захисту;
- в) інші субвенції.

Варіант 4

1. Які з перелічених джерел відносяться до джерел фінансування державних видатків?

- а) бюджети різних рівнів та позабюджетні цільові фонди;
- б) власні кошти державних та комунальних підприємств;
- в) обидві відповіді вірні.

2. До функціональної класифікації видатків належить:

- а) державні послуги державного призначення;
- б) суспільні та соціальні послуги;
- в) капітальні видатки.

3. До поточних видатків належать:

- а) нарахування на заробітну плату;
- б) придбання предметів та матеріалів;
- в) придбання основного капіталу.

4. Скорочення витрат на соціальні трансферти призводить до:

- а) сприяння ефективнішого розподілу ресурсів в економіці;
- б) зростання безробіття;
- в) зменшення заробітної плати.

5. Для того, щоб не зазнати значних збитків (при суттєвому зниженні витрат), у разі якщо Ви виграєте тендер, вам потрібно:

- а) включити в свою калькуляцію витрати на формування резерву надбавки;
- б) придбати основні засоби, корпоративні права та цінні папери за найнижчою ціною;
- в) придбати оборотні засоби за найнижчою ціною.

6. Державні замовлення полягають у...:

- а) формуванні на контрактній основі складу та обсягів продукції, необхідної для державних потреб;
- б) розміщенні державних контрактів на її поставку серед інших підприємств;
- в) обидві відповіді вірні.

7. Трансфертні платежі – це:

- а) кошти, одержані від інших органів влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі;
- б) кошти, одержані тільки від вищестоящих органів влади, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування на безоплатній та безповоротній основі;
- в) кошти, одержані від інших органів влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та поворотній основі.

8. До числа офіційних трансфертів, які надходять із-за кордону, належать:

- а) специфічні гранти цільового призначення;
- б) генеральні гранти;

в) поточні надходження від секретаріату ООН за український військовий контингент.

9. Індекс відносної платоспроможності є коефіцієнтом, що визначає ...:

а) рівень податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці у порівнянні з аналогічним середнім показником по Україні у розрахунку на одного мешканця;

б) рівень податкоспроможності у порівнянні з аналогічним середнім показником по Україні у розрахунку на одного мешканця;

в) рівень податкоспроможності у порівнянні з витратами держави по Україні у розрахунку на одного мешканця.

10. У разі, коли перераховані суми не відповідають річній сумі міжбюджетних трансфертів, визначеної законом, Державне казначейство України зобов'язане:

а) перерахувати на рахунок відповідного органу недоотриману суму міжбюджетних трансфертів не пізніше 20 грудня поточного року за рахунок загальних надходжень до Державного бюджету України;

б) перерахувати на рахунок відповідного органу недоотриману суму міжбюджетних трансфертів не пізніше 1 січня наступного року за рахунок загальних надходжень до Державного бюджету України;

в) перерахувати на рахунок відповідного органу недоотриману суму міжбюджетних трансфертів не пізніше 15 грудня поточного року за рахунок загальних надходжень до Державного бюджету України.

Тема 5. ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ОСНОВА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

1. Теоретично-організаційні аспекти обґрунтування фіскального вибору.
2. Критерії проведення податкової політики.
3. Наукові принципи побудови податкової системи.
4. Оподаткування і фіскальна політика: прагматика взаємозалежності.

1. ТЕОРЕТИЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ОБҐРУНТУВАННЯ ФІСКАЛЬНОГО ВИБОРУ.

Одним із найважливіших моментів, чого було б варто при переході до ринку навчитися Україні, - це чіткому веденню фіскальної політики, яка б забезпечила стабільність соціально-ринкових трансформацій. Причому, ця політика обов'язково повинна базуватися на певному напрямку фінансової теорії. У світовій фінансовій науці розрізняють два системних підходи до теоретико-організаційного обґрунтування проблеми фіскального вибору та трактування категорії "податок".

Перший співзвучний із визнанням необхідної обов'язковості податків і податкових платежів. Податки, як ціни суспільних благ у цій концепції, одночасно виступають у двох аспектах – цільовому і примусовому. Даний напрямок фінансової думки базується на тезисі, запропонованому ще Е.Саксом – послуг і примус є необхідними елементами податкової теорії. В теоретичному трактуванні примусовий характер сплати обов'язкових платежів державі в обмін на суспільні блага у фінансовій літературі називають податком за Пігу. Корируючі податки за Пігу є досить ефективним і відносно простим методом централізації валового внутрішнього продукту в руках держави. Побудова оподаткування базується на тому, що будь-якому податку, окрім чистого фіскального характеру, притаманні ще і інші, зовнішні для фіску соціально-економічні ефекти. Тим самим держава, суб'єктивно проводячи процес оподаткування, може регулювати проходження економічних і соціальних процесів у потрібній траєкторії без врахування поглядів і побажань податкоплатників.

На відміну від розуміння податку, як примусу, накладеного на законопослушних платників-виконавців, другий напрямок фіскальної науки визначає податок як громадянський обов'язок.

Податок, що сплачується на основі свідомого індивідуального вибору і власної оцінки характеру державної діяльності виборцем – податкоплатником,

одержав назву “податку Кларка”, за іменем американського економіста Едварда Кларка.

В розумінні податку проходить певна зміна – від податку, як принципового обов’язкового платежу державі, до податку, як осмисленої необхідності. Податок Кларка теоретизував проблему фіскального вибору, як економічну теорію демократії, де існує згода громадян-виборців оплачувати податками зроблений ними вибір державотворення. Він науково пояснює залежність добробуту податкоплатників від власної поведінки.

Взаємозв’язок між суспільним вибором і оподаткуванням повною мірою реалізується лише в умовах свідомої й масової участі громадян-платників у діяльності державних інститутів. У світлі концепції Кларка демократія – це не лише свобода думки й законотворчої діяльності, але й обтяжливий фіскальний обов’язок свідомо оплачувати свободу.

Чисте самооподаткування за Кларком, можливе тільки в умовах абсолютно досконалого громадянського суспільства, що в реальній суспільній практиці блокується недосконалим й корисливим товарно-грошовим фетишизмом людини, як біологічної істоти. Тому демократичному суспільству, що зробило вибір в бік соціально-орієнтованої ринкової економіки потрібно знаходити рівновагу між примусом і самооподаткуванням, між тяготами і вигодами оподаткування.

Податки в умовах переходу до ринкової економіки повинні використовуватись не тільки як джерело одержання доходів бюджету, але і як важливий інструмент фінансового регулювання економіки. В цих умовах особливої актуальності набувають дослідження концептуальних засад природи податку як соціально-економічної категорії.

2. КРИТЕРІЙ ПРОВЕДЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

Для оптимального співставлення і врахування інтересів трьох суб’єктів оподаткування існують критерії проведення фіскальної політики.

1) *Фіскальної достатності* (інтереси держави).

Досліджуючи цей критерій прослідковується чітка пропорційна залежність між нормою оподаткування і величиною податкових надходжень до бюджету (див. рисунок 5.1.)

$$ПН = A_1 * T * ВВП$$

ПН - податкові надходження.

A_1 – коефіцієнт залежності податкових надходжень від норми оподаткування.

T – норма оподаткування в країні.

ВВП – валовий внутрішній продукт.

Графічне зображення даного критерію.

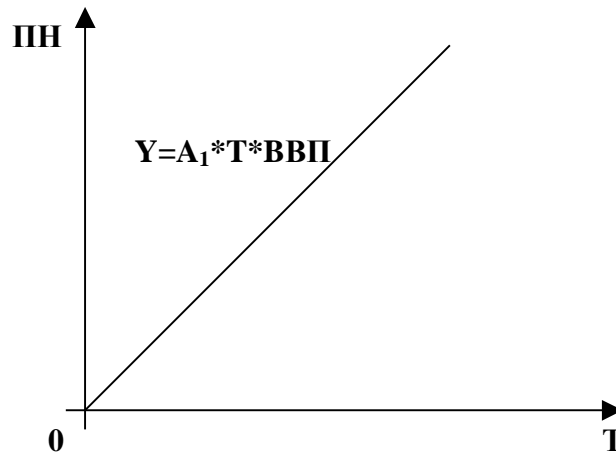

Рисунок 5.1. Критерій фіскальної достатності.

Суть критерію полягає у тому, що при збільшенні норми оподаткування збільшуються податкові надходження (якщо не враховувати інших критеріїв). При нульовому рівні оподаткування, податкові надходження будуть відсутні. При збільшенні норми оподаткування, податкові надходження до бюджету будуть збільшуватись, хоча темпи росту податкових надходжень будуть повільнішими ніж темпи росту норми оподаткування. Але цей процес повинен проходити не хаотично та спонтанно, а у відповідності до критеріїв економічної ефективності та соціальної справедливості.

2) *Економічної ефективності* (інтереси суб'єктів підприємницької діяльності). Аналіз критерію проводиться через дослідження впливу податків на фінансовий результат діяльності податкоплатника (див. рисунок 5.2.).

$$\Pi \rightarrow \begin{cases} \rightarrow 0, & \text{якщо } \Pi \rightarrow 100\% \\ \rightarrow 100, & \text{якщо } \Pi \rightarrow 0 \end{cases}$$

Прибуток максимальний коли податки і податкові платежі $\rightarrow 0$.

$$\Pi = A_2 \div T * \text{ВВП}$$

Π – прибуток;

T – норма оподаткування;

A_2 – коефіцієнт залежності прибутку від норми оподаткування.

Графічне зображення даного критерію.

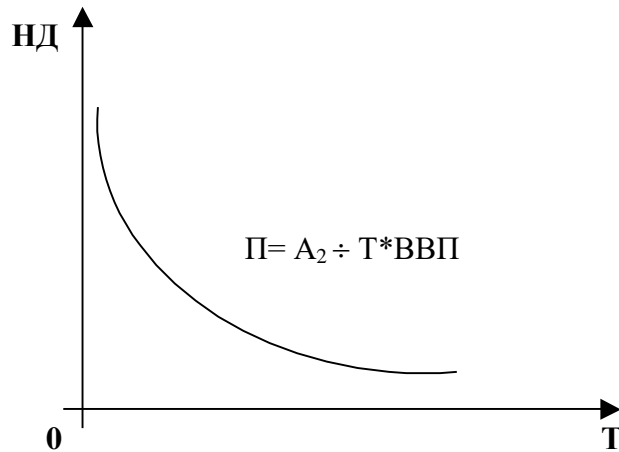

Рисунок 5.2. Критерій економічної ефективності.

Суть критерію:

Всі податкоплатники бажають щоб податки і податкові платежі $\rightarrow 0$,
а прибуток $\rightarrow 100\%$.

3) Соціальної справедливості (інтереси громадян-виборців).

$$\text{НД} = \text{РД} + \Pi + \text{ПП}$$

$$\text{РД} = \text{НД} - (\Pi + \text{ПП}) + \text{СБ} + \text{ТП}$$

де, НД – номінальний дохід;

РД – реальний дохід;

Π, ПП – податки, податкові платежі;

СБ – суспільні блага;

ТП – трансфертні платежі;

Громадяни хочуть, щоб податки $\rightarrow 0$, тоді $\text{РД} > \text{НД}$.

Перший аспект критерію соціальної справедливості (див. рисунок 5.3.):

$$\text{РД} = \text{НД} - A_3 * T * \text{ВВП}$$

де, A_3 – коефіцієнт залежності РД від Т.

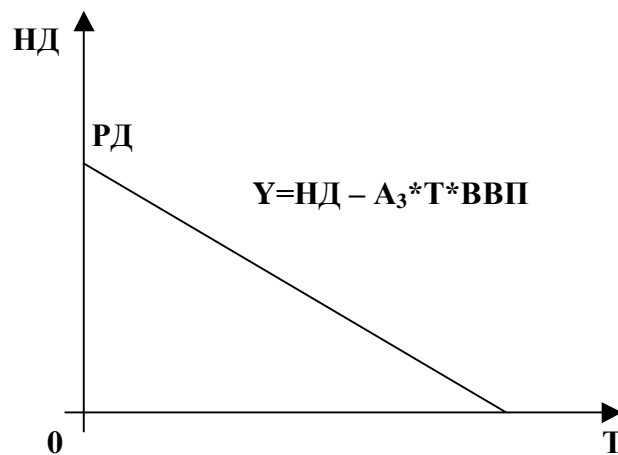

Рисунок 5.3. Критерій соціальної справедливості (вплив податків на реальний дохід).

Другий аспект критерію соціальної справедливості (див. рисунок 5.4.):

$$СБ = \sqrt[4]{A_4 * T * ВВП}$$

A_4 –коєфіцієнт залежності між T і сумою $СБ$ і T .

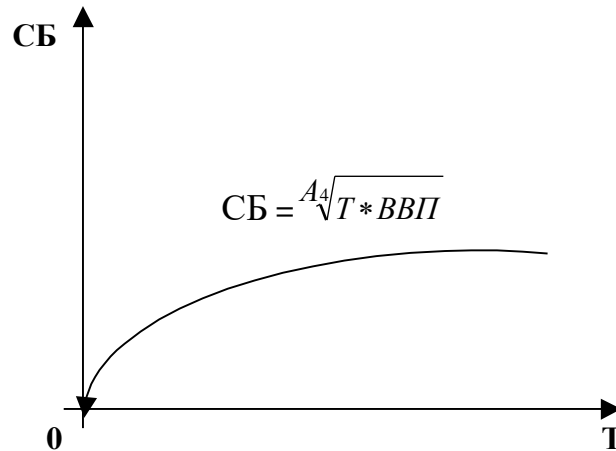

Рисунок 5.4. Критерій соціальної справедливості (вплив податків на рівень сукупних благ).

Громадяни прагнуть якомога більшої суми $СБ$ і $ТП$, що фінансуються державою за рахунок перерозподілу через бюджет податкових надходжень.

Для даного аспекту збільшення норми оподаткування T (податкових надходжень) призводить збільшення сукупних благ та трансфертних платежів. Така залежність не є пропорційною. Сукупні блага будуть відставати від норми оподаткування (внаслідок збільшення адміністративних витрат щодо надання сукупних благ та трансфертних платежів).

Насправді кожен із критеріїв окремо існувати не може. В реальному суспільно-економічному житті критерії фіскальної достатності, економічної ефективності і соціальної справедливості взаємопов'язані та взаємозалежні. Тому для досягнення оптимальності та єдності дії всіх критеріїв досліджується і визначається середня норма (рівень) оподаткування, яка при певній соціально-економічній доктрині держави задовольняє трьох суб'єктів оподаткування.

Цього можна досягнути за умов розв'язку математичної моделі:

$$Y = \begin{cases} ПН = A_1 * T * ВВП \\ П = A_2 / T * ВВП \\ РД = НД - A_3 * T * ВВП \\ СБ = \sqrt[4]{A_4 * T * ВВП} \end{cases}$$

Важливе місце у проведенні фіскальної політики відводиться і критерію стабільності. Новий закон, навіть найкращий не запрацює в повну силу, якщо

приймати до нього поправки та зауваження. Стабільність фіскальної політики означає незмінність фінансово-господарського законодавства на протязі певного періоду. Проте необхідно зазначити, що фіскальна політика повинна бути стабільною протягом визначеного періоду.

Догматичність норм фінансового законодавства буде входити в суперечку із реаліями, наприклад, дискреційної фіскальної політики. Неврахування певних соціально-економічних змін у розвитку суспільства може призвести до непередбачуваних наслідків. Тому необхідно враховувати і критерій гнучкості. Даний критерій передбачає, що внаслідок певних змін у соціально-економічному бутті суспільства необхідно змінювати прийоми, методи та форми державного регулювання економіки, зокрема і в сфері бюджету. Його основний функціональний прояв полягає в тому, що існуюче фінансово-господарське законодавство повинно бути незмінним та таким, котре б максимально враховувало можливі зміни в народному господарстві та соціально-економічному розвитку. Гнучкість фінансового законодавства повинна проявлятися в тому, щоб воно реагувало на появу нових виробництв, технологій, соціальних потреб, без внесення яких-небудь змін. Іншими словами, податкові надходження не повинні зменшуватись, якщо скорочується виробництво у провідній галузі та появляється і швидко розвивається абсолютно нова галузь.

Критерій гнучкості діаметрально протилежний критерію стабільності. Критерій стабільності пов'язаний із тактикою державного регулювання, що розробляється в певний період часу, тоді як критерій гнучкості є вже стратегією. Оптимальне врахування цих критеріїв забезпечує нормальні взаєностосунки податкоплатників та держави. Крім того критерій гнучкості враховує максимальну кількість змін у розвитку економічних умов. Він наголошує на тому, що фіскальна політика держави повинна враховувати появу нових умов економічної діяльності, відмирання старих умов господарювання та їх трансформація у більш сучасні. Гнучкість полягає у тому що при появі нових галузей та видів діяльностей повинно забезпечуватись їх оподаткування автоматично без прийняття нових рішень. Відповідно до гнучкості державне фінансування повинно також самостійно враховувати появу нових потреб у суспільстві.

3. НАУКОВІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ.

Побудову і функціонування оптимальних податкових систем необхідно розглядати у відповідності з такими принципами:

1. Принцип вигоди та адміністративної зручності.

- Суть вигоди полягає у тому, щоб втрати добробуту в результаті сплати податків були сумарні для платників з тими вигодами, котрі вони отримують у вигляді суспільних благ та трансферних платежів (за рахунок фінансових і податкових надходжень).
- Суть адміністративної зручності полягає у тому, що податкова система має бути максимально зручною для платників і для

державних структур з точки зору змісту податкової роботи і податкового законодавства, механізму збирання податків та контролю над податковими процесами. Причому на організацію справляння податків необхідно витратити якомога меншу суму податкових надходжень.

З принципу вигоди та адміністративної зручності випливає, що державна діяльність у формі забезпечуваних державною службою послуг і суспільних благ має певну ціну, котра приймає форму податку. Ці “податкові ціни” одержали назву “ціни по Ліндалю” (за ім’ям шведського економіста Еріка Ліндаля, який вперше теоретизував це положення). Подібно до будь-якого ринку, рівновага при обміні “податки – блага” виникає в тому випадку, якщо податкові затрати на одиницю фінансованих державою суспільних благ та трансфертних платежів здійснюються з граничною вигодою для кожного споживача державних благ, платника податків.

2. Принцип платоспроможності.

Цей принцип декларує, що тягар оподаткування повинен розподілятися згідно платоспроможності платника (розміру доходу, обсягу споживання, вартості майна тощо). З принципом платоспроможності пов’язані питання горизонтальної і вертикальної рівності в оподаткуванні.

Горизонтальна рівність передбачає, що податкоплатники з однаковою платоспроможністю і податковою базою по доходу чи майну сплачують однакові суми податків протягом певного періоду.

Вертикальна рівність досягається у випадку коли податкоплатники з різною платоспроможністю сплачують різні по величині суми податків, що диференціюються у відповідності з певними етичними принципами соціальної справедливості.

При формальній рівнозначності принципів вигоди та платоспроможності добре помітно, що принцип вигоди носить більш суб’єктивний характер. Справа в тому, що поняття вигоди і справедливості в оподаткуванні є відносним: те що здається правильним і справедливим для одного платника, виглядає протилежним для іншого. Взагалі не існує і не може існувати податкової системи котра б задовольняла усіх громадян, податкоплатників і державу в цілому одночасно. Суб’єктивний фактор – дуже важливий компонент теорії оподаткування. Навколо суб’єктивної мотивації явищ і процесів державних фінансів розвинувся навіть окремий напрямок фінансового знання – фіскальна соціологія.

У зв’язку з тим, що принцип платоспроможності більш об’єктивніший, він піддається кількісному виміру, особливо стосовно вертикальної рівності в оподаткуванні. Для вимірювання й оцінки даного положення використовується діаграма Лоренца і коефіцієнт Джінні. Діаграма Лоренца дозволяє зробити своєрідну паралель між податковими надходженнями до бюджету держави і сумарною величиною податкоплатників. Ідеально бажаним є той випадок, коли певна кількість платників, наприклад 20 відсотків від загальної величини сплачують до бюджету відповідно двадцятивідсотковий розмір податкових надходжень (пряма лінія на рисунку). Дійсний стан розподілу доходів і

податкових зобов'язань, що існує на даний момент у тій чи іншій державі відображає крива лінія (див.рис. 5.5).

Коефіцієнт Джінні вимірює ступінь нерівномірності розподілу доходів і податкових зобов'язань шляхом вирахування відношення між кривою Лоренца, яка виражає дійсний стан розподілу доходів та податкових зобов'язань і ідеально рівномірним, бажаним розподілом.

$$\text{Коефіцієнт Джінні} = S_A / (S_A + S_B)$$

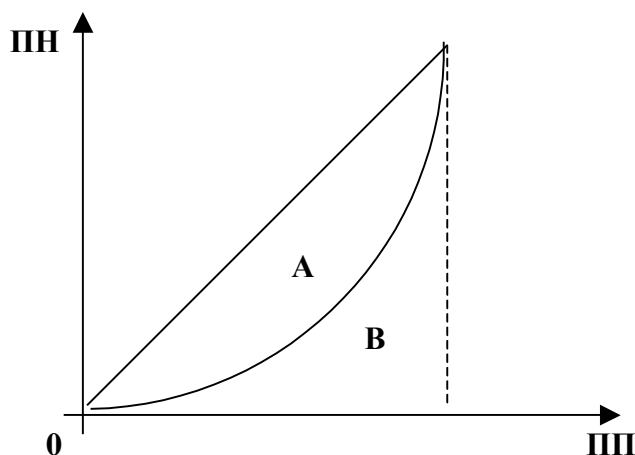

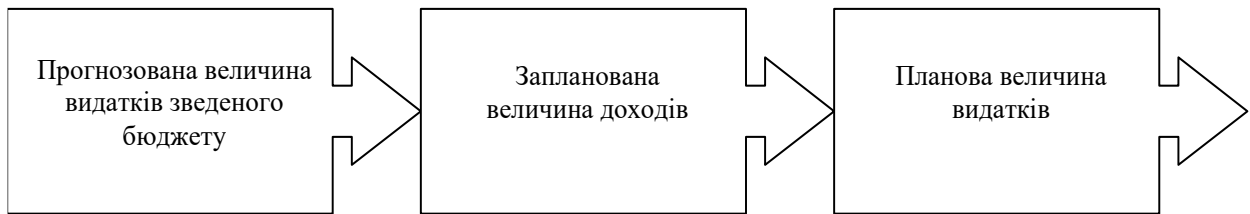
Рисунок 5.5. Крива Лоренца

Очевидно, що чим більше крива Лоренца відхиляється вниз, тобто чим більше вона вигнута, тим більша нерівномірність розподілу доходів і податкових зобов'язань, одним із факторів якого є оподаткування.

3. Принцип визначення визначальної бази.

В основу побудови певної податкової системи повинна бути покладена певна економічна доктрина держави. Економічна доктрина держави може базуватись на одному з напрямків фіскальної думки – класичному і неокласичному, кейнсіанському і пост кейнсіанському, марксистському і неомарксистському. Кожний напрямок передбачає свою модель економічної та фіскальної політики. Проте суть не стільки в самих положеннях теорії, скільки в її наявності. Визначивши свою фіскальну доктрину на основі того чи іншого напрямку теорії, держава розробляє стратегію і тактику досягнення поставленої мети.

Виходячи із обраної соціально-економічної доктрини держави, в країні повинен формуватись середній рівень оподаткування, тобто та частина валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджет з допомогою податків податкових платежів шляхом побудови конкретної податкової системи. Проявом на практиці соціально-економічної доктрини держави виступає прогнозована величина видатків бюджетів. Якраз дана прогнозована (але ні в якому разі не запланована) величина і виступає визначальною базою для встановлення норми оподаткування в державі. У бюджетному плануванні, і зокрема, при плануванні податкових надходжень повинна відслідковуватись чітка послідовність:

Коли уважно проаналізувати норму оподаткування, наприклад, у скандинавських країнах і в Сполучених Штатах Америки, то можна зробити висновок про те, що норма оподаткування в скандинавських країнах майже у два рази перевищує цей показник у США. Проте суттєвого впливу на економічний прогрес і середньорічні величини приросту валового внутрішнього продукту (приріст ВВП у Швеції, які і в США коливається від трьох до шести відсотків щорічно) норма оподаткування не чинить. Політика соціального захисту у скандинавських країнах спонукає до підвищення норми оподаткування. Але таке підвищення базується на граничній корисності обов'язкових платежів, і втрата соціального добробуту конкретного громадянина податкоплатника при обміні “податки – блага” зводиться до мінімуму.

Разом з тим, необхідно констатувати і той факт, що не завжди підвищення норми оподаткування в країні призводить до збільшення величини податкових надходжень до казни держави. Широке розповсюдження при аналізі оптимальної норми оподаткування одержала теорія відомого американського економіста Артура Лаффера.

Крива Лаффера, що є основоположною в його теорії (див. рис.5.6) базується на спостереженні, що коли висота податкових ставок досягає певного критичного рівня (T_0), то подальше підвищення норми оподаткування спричинює не збільшення, а навпаки, зменшення податкових надходжень.

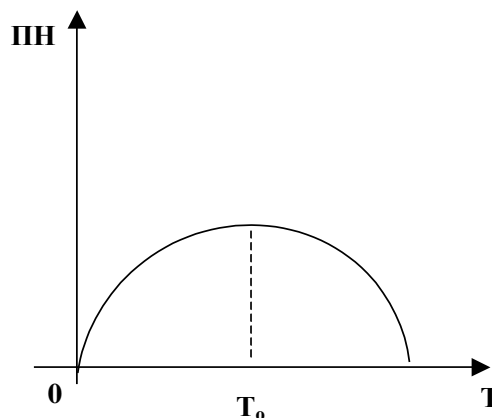

Рисунок 5.6. Вплив норми оподаткування на рівень податкових надходжень.

де, ПН –податкові надходження;

T – ставка податку, або норма оподаткування;

T_0 – оптимальна норма оподаткування

Зв'язок між висотою оподаткування і податковими надходженнями залежить від податкової бази, тобто об'єкта оподаткування. Тому Лаффер досліджував даний зв'язок з допомогою показника еластичності податкової бази, який вимірюється як відношення відсоткової зміни величини об'єкта оподаткування до відсоткової зміни норми оподаткування, тобто податкових ставок, які застосовуються до даного об'єкта (бази) податку.

$$E_t = \frac{\Delta V}{\Delta T} \div \frac{V}{T} = \frac{T * \Delta V}{V * \Delta T}$$

де E_t – еластичність податкової бази;

V – вартісний вимір податкової бази (об'єкта оподаткування);

T – норма оподаткування;

ΔV – приріст, або відсоток збільшення податкової бази;

ΔT – приріст, або відсоток збільшення норми оподаткування.

На величину податкових надходжень впливає і таке явище, як ухилення від сплати податків.(див. рис.5.7.). Надмірне підвищення норми оподаткування веде до збільшення доходів тіньової економіки і до згорання легального бізнесу, а заодно і до скорочення податкової бази.

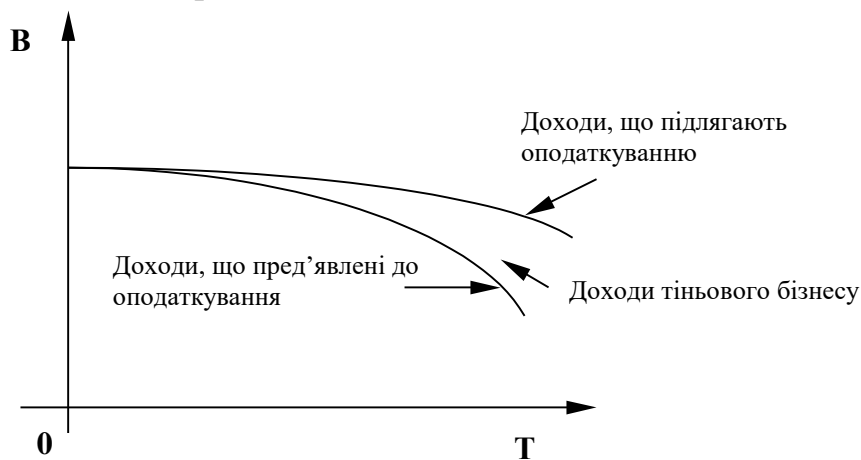

Рисунок 5.7. Вплив ухилення від оподаткування на рівень податкових надходжень.

Де V – податкова база;

T – норма оподаткування.

Відкриття Лаффера якраз і полягає в тому, що по мірі зростання податків, тобто норми оподаткування, податкова база стає більш еластичною, що якраз і зумовлює, починаючи з певного рівня висоти оподаткування, зменшення надходжень до бюджету за рахунок скорочення податкової бази і ухилення від сплати податків.

В соціально-орієнтованій державі ринкового типу досить важлива увага приділяється ефективності використання податкових надходжень. На макрорівні, суми сплачених податків та податкових платежів для всіх податкоплатників обов'язково повинні відповідати сумі фінансованих державою суспільних благ і трансфертних платежів, тобто сплата податків повинна відповідати граничній корисності частини вартості валового внутрішнього продукту, що централізовано вилучається у податкоплатників і перерозподіляється через бюджет держави. Причому цей перерозподіл повинен проходити за умови найменшої суспільної жертви для кожного платника податку. Вона повинна бути підкріплена отриманою частиною суспільних благ.

Ціною суспільних благ в соціально-ринковій державі виступають податки. І ефективність податкових взаємовідносин держави та її суб'єктів доцільно досліджувати через коефіцієнт співвідношення сум податкових платежів і фінансованих державою сум суспільних благ та трансфертних платежів:

$$K_c = \frac{СБ + ТП}{ПН}$$

K_c - коефіцієнт співвідношення;

СБ, ТП – суспільні блага та трансфертні платежі;

ПН – податкові надходження.

Соціально-ринкове господарство взагалі передбачає наявність високого показника централізації валового внутрішнього продукту у руках держави, а заодно і високий рівень оподаткування. Але конкретного платника цікавить не так сам рівень оподаткування, як сумарна величина суспільного добробуту. У формалізованій теоретизації сумарна величина суспільного добробуту відображається через граничну корисність сплачених податків та податкових платежів.

Якщо коефіцієнт співвідношення СБ і ТП та сум сплачених податків та податкових платежів не опускається нижче 80 відсотків то можна говорити про те, що високий рівень оподаткування виправдовує себе, і гранична корисність вилучених державою обов'язкових зборів з фізичних і юридичних осіб не порушується. Для прикладу, в Швеції рівень оподаткування сягає 86 відсотків ВВП, але коефіцієнт співвідношення близький до 86 відсотків. Тому суттєвого впливу на темпи економічного розвитку та соціальний добробут громадян високий рівень оподаткування не чинить через те, що податки сплачуються з максимальною граничною корисністю – 86% і з мінімальною суспільною жертвою – 14%.

В Україні K_c не перевищує 26%. Це говорить про те, що ефективність використання податкових надходжень в Україні у 3,3 рази нижча, ніж у Швеції. І для того, щоб забезпечити такий рівень фінансованих державою суспільних благ в Україні, як в Швеції, нам необхідно за діючого коефіцієнта більш як у три рази збільшити рівень оподаткування. Звісно, що це нереально зробити, як з теоретичної, так із практичної точки зору. Тому, на нашу думку, при реформуванні та реорганізації економіки України та її трансформації у

соціально-орієнтоване ринкове господарство, доцільно більше уваги звертати не на сам рівень оподаткування, а на ефективність використання податкових надходжень за умов граничної корисності таких платежів для платників податків.

4. ОПОДАТКУВАННЯ І ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА: ПРАГМАТИКА ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ.

Найсуттєвіша диспропорція української економіки - різниця між високими темпами економічного зростання і погіршення стану державних фінансів.

Хоч як це парадоксально звучить, але в той час, коли загальні економічні показники мають позитивну тенденцію до зростання, стан державних фінансів не поліпшується, а погіршується. Звернімося до цифр.

Державний бюджет України на 2001 рік за доходами було затверджено в обсязі 42 млрд. грн. В основу розрахунків цієї суми покладено зростання ВВП на 4%. Фактично ж ВВП зріс на 9,1%. Тобто, до державної казни мало надійти грошей більше затвердженої суми, принаймні, на кілька відсотків.

Проте надійшло лише 38,9 млрд. грн. А це на 3 млрд., або на 7,2%, менше обсягу, затвердженого законом. До того ж залишилася невідшкодованою бюджетна заборгованість платникам податку на додану вартість в сумі 5,6 млрд. грн. Із урахуванням цієї суми держбюджет 2001 за доходами фактично не виконано на 8,6 млрд. грн., або на 20,6%.

ВВП за шість місяців 2002 року зріс на 4,4%, а доходи державного бюджету становили 20,1 млрд. грн. А це лише 44,4% річного обсягу, затвердженого Законом "Про Державний бюджет України на 2002 рік". При цьому бюджетні борги держави за невідшкодовані суми ПДВ досягли вже 6,1 млрд. грн.

Таким чином, економічне зростання 2001 – 2002 років призвело до погіршення стану державних фінансів, що, взагалі-то, суперечить економічній логіці. Тому ми й розглядаємо цей факт як значний вияв непропорційності, свідчення глибоких проблем в українській економіці.

Однак, можливо, зміни на краще відбуваються в корпоративному секторі чи секторі домашніх господарств? Ретельний аналіз ситуації, на жаль, не дає підстав твердити про це. Оскільки *друга невідповідність* – між об'ємними макроекономічними показниками зростання і погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання.

Незважаючи на те, що ВВП зростає, кількість збиткових підприємств збільшується: 42,5% у 2001-му проти 38,5% у 2000-му. У вугільній промисловості таких підприємств було 74%, в електроенергетичній, паливній галузях, на транспорті – від 57 до 67%.

Сума прибутків, одержаних суб'єктами господарювання торік, зменшилася порівняно з 2000 роком на 1 млрд. 400 млн. грн.

За роки незалежності не вдалося подолати надмірно високу частку матеріальних витрат в обсязі виробництва продукції, яка вважалася чи не найголовнішою вадою народного господарства колишнього СРСР. Навпаки, питома вага матеріальних витрат у валовому випуску зросла з 51,6% у 1990 році до 60,7% у 1993 році, потім дещо знизилась і в наступні роки стабілізувалась на рівні 56-58%. Витрати на одиницю продукції наблизилися до 100%, сягнувши у 2000 році 98,2 коп. на одну гривню продукції. Рентабельність народного господарства, відповідно, знизилася з 30% на початку 90-х років до 2,7% у 2000 році.

За результатами економічної діяльності в січні – травні 2002 року збитковими виявилися вже 44% підприємств. Ними одержано 8,7 млрд. збитків (більше проти 2001 року на 476 млн. грн.). Водночас прибутки, одержані прибутково працюючими підприємствами, зменшилися більш ніж на 3 млрд.

Ні економічне зростання в АПК, ні рекордні врожаї 2001 – 2002 років не призвели до зменшення збитковості сільського господарства. Навпаки, кількість господарств, які завершили 2001 рік із збитками, виросла на 8,6% і становила 43,1%. Чистий прибуток усіх господарств зменшився до 930 млн. грн. (тоді як у 2000 році він становив 1,4 млрд.), а сума отриманих прибутків прибутковими господарствами була на 14,4% меншою, ніж у 2000 році.

При формуванні податкової системи слід мінімізувати оподаткування результатів діяльності капіталу як таких, підвищуючи рівень оподаткування для коштів, що виводяться з виробничого обороту. Зокрема, цікавою видається практика диференціації ставки податку на прибуток для розподіленого та нерозподіленого капіталу, яка існує в ряді європейських країн та заохочує в розвиток простого відтворення виробництва.

Третя диспропорція – між високими темпами економічного зростання і низьким рівнем доходів громадян.

У 2001 році реальна заробітна плата працюючих громадян зростала (до 312 грн. на кінець року), але вона не досягла рівня прожиткового мінімуму (332 гривні). При цьому середній рівень всіх грошових доходів громадян у розрахунку на одного члена сім'ї становив лише 183 грн. на місяць.

Залишалась значною і заборгованість перед громадянами за нараховану, але не виплачену їм заробітну плату, а також із соціальних платежів: на кінець 2001 року вона становила 3,7 млрд. грн. За шість 2002 року зарплатні борги зросли ще на 2,5%, досягши 2,5 млрд. грн.

2002 року заробітна плата і грошові доходи громадян продовжували зростати (в червні нарахована середня зарплата становила 377 грн. і вперше була вищою за прожитковий мінімум – 365 грн.). Але більш ніж 41% громадян України живуть сьогодні за межею бідності, й економічне зростання поки що не поліпшило їхнього становища. При цьому майже 10 млн. сімей (домогосподарств) оцінювали своє матеріальне становище в 2001 році як таке, що змушує їх постійно відмовлятися від предметів першої необхідності, крім харчування. І кількість таких сімей порівняно з 2000 роком стала більше майже на мільйон.

Четверта диспропорція – між визначеною законом і фактичною роллю податку на додану вартість в економічному житті країни.

Починаючи з середини 90-х років, податок на додану вартість визначався законами України про державний бюджет як основне доходне джерело. Але вже через декілька років ПДВ втратив цю роль. От лише деякі цифри.

За 2001 рік було нараховано 37,2 млрд. грн. податку на додану вартість. Але до держбюджету надійшло лише 10,4 млрд., або тільки 27,8% цієї суми (через пільги – 23,1 млрд. грн., а також недоїмку, тобто нараховані, але не сплачені платежі, що становила 3,7 млрд. грн.).

Одночасно із суми, що надійшла, 5,6 млрд. грн. належало повернути платникам ПДВ. Таким чином, у бюджеті мало залишитись лише 4,8 млрд. грн., що і є реальним показником застосування податку на додану вартість у господарстві України.

Але ж це тільки 12,7% від суми податку на додану вартість, нарахованого за результатами року, що свідчить про втрату ПДВ значення основного доходного джерела і правильність постановки питання щодо доцільності його подальшого існування взагалі.

Такі висновки підтверджуються ще одним фактом. Як відомо, Законом України “Про податок на додану вартість” встановлено його базову ставку на рівні 20 відсотків. Проте реальна її величина в економіці України – в середньому лише 5,8 відсотка (загальне надходження податку на додану вартість в 2001 році становило 10,4 млрд. грн., а це лише 5,8% утвореної валової доданої вартості). Коли ж із суми надходження відняти заборгованість із повернення та переплати ПДВ, то з’ясується, що реальна ставка податку в середньому наближається до 2%.

Однак той, хто платить, а це передусім громадяни – покупці товарів, викладають не 2%, а всі 20. Кому тоді потрібен такий податок?

На 1 липня 2002 року ДПА не повернула 58 тис. платників податку на додану вартість 6,1 млрд. грн. При цьому для 31 тис. суб’єктів підприємницької діяльності ця заборгованість із боку податківців була простроченою. Водночас, 63 тис. платників ПДВ мали на 1 липня 2002 року переплатити за цим податком на суму 1,5 млрд. грн. Тож сума реальних боргів ДПА перед платниками становить на сьогодні величезну цифру – 7,6 млрд. гривень.

Економічний абсурд? Ні. Реальність, несумісна зі здоровим глуздом. А науковою мовою – диспропорція, порушення раціональних співвідношень економічного розвитку.

З метою подолання зазначеною диспропорції, яка призводить до зростання заборгованості можна виділити декілька варіантів розв’язання проблеми:

- проведення взаємозаліку зобов’язання із повернення ПДВ коштами податкових зобов’язань платника ПДВ;
- списання та реструктуризація боргу уряду з відшкодування ПДВ пропорційно до списання та реструктуризації боргу платників податків перед бюджетом.

Така методика, поряд з іншим, дозволяє уникнути залучення до подолання заборгованості додаткових грошових коштів, що блокується касовим методом виконання бюджету, а також може мати певний інфляційний ефект. Задля уникнення подальшого накопичення боргу з відшкодування ПДВ у майбутньому, необхідно запровадити окремий режим для оподаткування новостворених підприємств, оскільки найчастіше ухилення від сплати ПДВ відбувається шляхом створення фіктивних фірм.

П'ята невідповідність – між виконанням доходних частин загального і спеціального фондів бюджетів України.

Як відомо, державний бюджет складається з двох частин: загального і спеціального фондів. Якщо доходи і видатки загального фонду повністю знаходяться, так би мовити, “під юрисдикцією” Мінфіну та Державного казначейства і саме звідти здійснюється лівова частка соціальних та інших загальнодержавних витрат, то доходи і видатки спеціального фонду – це переважно колишні позабюджетні фонди, які використовуються їх розпорядниками, як правило, “для себе” і на свій розсуд. Тож не дивно, що показники загального фонду хронічно не виконуються, а спеціального – навпаки, “хронічно” перевиконуються.

Так, у 2001 році загальний фонд не отримав 4,8 млрд. грн., або 14,4% встановлених законом доходів. А до спеціального надійшло доходів на 20,1% більше, ніж передбачав законодавець.

Аналогічною є ситуація і у 2002 році: загальний фонд за доходами недовиконано за перше півріччя на 7,2%, а спеціальний – на 3,6% перевиконано. Своя рука – владица?

Шоста невідповідність – між визначеною законом бездефіцитністю і реальною дефіцитністю Державного бюджету України.

Законом на 2001 рік бюджет передбачався бездефіцитним. Фактично ж виконано його із, так би мовити, “декларованим дефіцитом” у сумі 1,3 млрд. грн. Але сюди ще варто додати 2,6 млрд. грн. кредиторської заборгованості бюджетних установ і 5,6 млрд. грн. боргів платникам ПДВ, які є прихованим дефіцитом бюджету. Таким чином, реальний дефіцит держбюджету 2001 року становив 9,5 млрд. грн.

Нині ситуація не краща. Держбюджет 2002 затверджено із дефіцитом у 4,2 млрд. грн. Фактично за перше півріччя цього року Міністерством фінансів та Державним казначейством було створено штучний профіцит у сумі 979 млн. Це при тому, що не було профінансовано видатків на суму 2,9 млрд. грн., не повернуто 6,1 млрд. грн. ПДВ, здійснено переплат із ПДВ на 1,5 млрд.

Чому це відбувається? Першопричиною згаданих макроекономічних диспропорцій є невідповідність державної податкової політики, включно із політикою адміністрування податків, програмним завданням економічного зростання.

Передусім, маємо на увазі дії, спрямовані на списання і реструктуризацію податкових боргів та надання пільг із оподаткування, при тому, що податковий тягар на чесних платників не тільки не зменшується, а й зростає.

Втрати держави від списання та реструктуризації податкових боргів та наданих пільг із оподаткування вибраним, а точніше “обраним”, напрямкам та структурам досягли у 2001 році майже 58 млрд. грн.

У 2001 пільги з оподаткування було надано 128 тис. платників. Загальна їх сума зросла проти 2000 року на 4,4 млрд. грн. А в першому кварталі 2002 року обсяг податкових пільг – 12,7 млрд.грн. – перевищив надходження не тільки до державного, але й до зведеного бюджету.

Ясна річ, якщо в нашій державі податки хтось усе-таки платить, то платить він і за тих “щасливців”, які мають багатомільйонні “індульгенції”.

По-друге, це невідповідність рівня податкових надходжень темпам економічного зростання країни. Реальні обсяги ВВП постійно збільшуються, але податкові надходження до бюджетів України зменшуються при зростанні податкового тиску на справжніх платників.

Ми вже згадували, що у 2001 році реальний ВВП зріс на 9,1%, а реальні податкові надходження – тільки на 3,2. Але коли із суми податкових надходжень абсолютно справедливо виключимо бюджетну заборгованість із відшкодування ПДВ, то виявиться, що реальні податкові надходження не збільшилися, а зменшилися на 5,7%.

Податки та обов’язкові платежі, які адмініструються Державною податковою адміністрацією, сплачувалися та збиралися в 2001 – 2002 роках не в повному обсязі і несвоєчасно. За цими платежами у 2001 році не отримано 2,2 млрд. грн. За платежами, передбаченими бюджетним розписом на шість місяців 2002 року, до загального фонду не надійшло 2,8 млрд. грн. доходів.

Загалом борг за податковими зобов’язаннями підприємств України з початку 2002 року збільшився на 3,6 млрд. грн. і на перше липня становив 9,9 млрд. При цьому близько половини податкової заборгованості припадає на найбільші і, відповідно, “найбідніші” підприємства паливно-енергетичного комплексу.

Однією з причин неефективності адміністрування податків є непрозорість діяльності податкових органів. Це, наприклад, стосується їхньої роботи з боржниками, продажу активів платників податків, які перебувають у податковій заставі, повернення ПДВ, інших питань, які сьогодні глибоко турбують українську громадськість.

Наступна причина – неадекватність фіскальної політики проголошеним завданням фінансової стабілізації.

Ми декларуємо необхідність подолання платіжної кризи, а як доходить до діла – вона дедалі загострюється.

Питання для самоконтролю:

1. Як Ви розумієте поняття фіскального вибору?
2. Обґрунтуйте фіскальний вибір платників за сучасних умов.
3. Що таке “податок за Кларком”?
4. Які критерій проведення фіскальної політики Ви знаєте?

5. Який критерій фіскальної політики враховує інтереси громадян-виборців?
6. Згідно якого критерію буде спостерігатись зростання надходжень при зростанні норми оподаткування?
7. Роз'ясніть основні відмінності критеріїв стабільності та гнучкості.
8. Що ви розумієте під системною реалізацією критеріїв фіскальної політики?
9. Перерахуйте основні наукові принципи побудови податкової системи.
10. Які види рівності в оподаткуванні Ви знаєте?
11. Який принцип гласить про мінімізацію витрат на адміністрування податків і зборів?
12. Дайте коротку характеристику діаграми Лоренца.
13. Що таке оптимальне оподаткування за А. Лаффером?
14. Яке місце та вплив на фіскальну політику належить тіньовій економіці?
15. Опишіть основні диспропорції у розвитку сучасної фіскальної політики України.

Темати для рефератів:

1. Наукове обґрунтування проблеми фіскального вибору.
2. Оцінка вітчизняного використання критеріїв фіскальної політики.
3. Платоспроможність в Україні як фактор соціально-економічного добробуту.
4. Тіньова економіка та її оцінка з позиції вітчизняних реалій.
5. Оподаткування в Україні: тенденції та проблеми розвитку.

Тестові завдання

Варіант 1

1. Скільки підходів до теоретико-організаційного обґрунтування проблеми фіскального вибору розрізняють у світовій фінансовій науці?
 - а) один;
 - б) два;
 - в) три;

г) чотири.

2. Критерій фіскальної достатності переслідує інтереси:

- а) держави;
- б) платників податків;
- в) платників податків, які соціально незабезпечені.

3. Який з критеріїв фіскальної політики стосується підприємницького прибутку?

- а) фіскальної достатності;
- б) економічної ефективності;
- в) соціальної справедливості.

4. Критерій соціальної справедливості переслідує інтереси ...:

- а) суб'єктів підприємницької діяльності;
- б) громадян виборців;
- в) соціально-незахищеної верстви населення.

5. У чому полягає суть адміністративної зручності згідно принципу вигоди та адміністративної зручності?

- а) сплата податків має бути максимально зручною для платників та державних структур;
- б) на організацію справляння податків необхідно витратитись якомога менше податкових надходжень;
- в) зручність сплати податків повинна підкріплюватись професіоналізмом працівників органів податкової служби.

6. Що передбачає горизонтальна рівність згідно принципу платоспроможності?

- а) платники з різними доходами сплачують різні суми податків;
- б) рівність усіх платників перед органами державної влади щодо сплати податків;
- в) платники з однаковими доходами сплачують однакові податки протягом однакового періоду;
- г) існує диференціація щодо сплати податків у відповідності з обраною професією.

7. Про що свідчить зростання коефіцієнту Джінні?

- а) зменшення нерівномірності розподілу доходів і податкових зобов'язань;
- б) збільшення нерівномірності розподілу доходів і податкових зобов'язань;
- в) зубожіння населення внаслідок високого податкового тиску.

8. Зв'язок між чим досліджував Лаффер з допомогою показника еластичності податкової бази?

- а) між податковими надходженнями і рівнем ухилення від оподаткування;
- б) між політичними рішеннями та податковими надходженнями;
- в) між об'єктом оподаткування і податковими надходженнями.

9. Друга невідповідність (дисгармонія) вітчизняної економіки – це ...:

- а) невідповідність між об'ємними макроекономічними показниками та погіршення стану державних фінансів;
- б) невідповідність між об'ємними макроекономічними показниками зростання і погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання;
- в) невідповідність між об'ємними мікроекономічними показниками зростання та погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання.

10. П'ята невідповідність ...:

- а) між виконанням доходних частин загального і соціального фондів бюджетів України;
- б) між виконанням доходних частин загального і соціального фондів позабюджетних фондів України;
- в) обидві відповіді вірні.

Варіант 2**1. Податки за Пігу – це:**

- а) примусова сплата в обмін на суспільні блага;
- б) податок, що сплачується на основі свідомого індивідуального вибору і власної оцінки характеру державної діяльності виборцем – податкоплатником;
- в) обдирання бідних верств населення, для того щоб процвітала еліта.

2. Скільки критеріїв фіскальної політики Ви можете виділити?

- а) три;
- б) чотири;
- в) п'ять.

3. Який з критеріїв фіскальної політики стосується розміру отримуваних суспільних благ?

- а) фіскальної достатності;
- б) економічної ефективності;
- в) соціальної справедливості.

4. Як збільшення норми оподаткування, згідно критерію соціальної справедливості, впливає на реальний дохід громадян?

- а) зростає;
- б) спадає;
- в) не змінюється ніяким чином.

5. Що Ви розумієте під критерієм стабільності?

- а) незмінність фінансово-господарського законодавства на протязі певного періоду;
- б) беззаперечне дотримання фінансово-господарського законодавства усіма платниками податків;
- в) фінансово-господарське законодавство повинно бути побудоване так, щоб будь-які зміни соціально-економічних умов не призводили до зменшення поступлень податків до бюджетів, не створювали додаткових проблем з адмініструванням.

6. Що передбачає вертикальна рівність згідно принципу платоспроможності?

- а) платники з різними доходами сплачують різні суми податків;
- б) рівність усіх платників перед органами державної влади щодо сплати податків;
- в) платники з однаковими доходами сплачують однакові податки протягом однакового періоду;
- г) існує диференціація щодо сплати податків у відповідності з обраною професією

7. На практиці проявом соціально-економічної доктрини держави (за принципом визначальної бази) виступає:

- а) прогнозована величина видатків зведеного бюджету;
- б) запланована величина доходів;
- в) планова величина видатків.

8. До чого призводить встановлення вищої за оптимальну норми оподаткування в країні?

- а) між податковими надходженнями і рівнем ухилення від оподаткування;
- б) між політичними рішеннями та податковими надходженнями;
- в) до появи зростання тіньової економіки.

9. Яка основна ознака сучасного фінансового стану суб'єктів господарювання?

- а) велика кількість збиткових підприємств;
- б) недостатня інвестиційна привабливість вітчизняних підприємств;
- в) невідповідність між об'ємними мікроекономічними показниками зростання та погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання.

10. Шоста невідповідність ...:

- а) між визначеною законом бездефіцитністю і реальною дефіцитністю Державного бюджету;
- б) між повною наповненістю державного бюджету і непогашеною заборгованістю по пенсії;
- в) між повною наповненістю бюджету і неможливістю профінансувати державні програми.

Варіант 3

1. Податки за Кларком – це:

- а) примусова сплата в обмін на суспільні блага;
- б) податок, що сплачується на основі свідомого індивідуального вибору і власної оцінки характеру державної діяльності виборцем – податкоплатником;
- в) обдирання бідних верств населення, для того щоб процвітала еліта.

2. Критерій фіскальної достатності передбачає, що...:

- а) із збільшенням податкових ставок завжди збільшуються надходження до бюджету;
- б) із збільшенням податкових ставок до певної межі надходження до бюджету будуть зростати, коли ж ставки перевищать цю межу надходження почнуть падати;
- в) із зростанням податкових ставок надходження до бюджету зменшуються.

3. Який з критеріїв фіскальної політики стосується розміру податкових надходжень?

- а) фіскальної достатності;
- б) економічної ефективності;
- в) соціальної справедливості.

4. Що відбувається з суспільними благами при зростанні норми оподаткування згідно критерію соціальної справедливості?

- а) зростають;
- б) зростають, але в меншій мірі і лише до певної межі;
- в) зменшуються, але поступово та лише до певної межі.

5. Що Ви розумієте під критерієм гнучкості?

- а) незмінність фінансово-господарського законодавства на протязі певного періоду;
- б) беззаперечне дотримання фінансово-господарського законодавства усіма платниками податків;
- в) фінансово-господарське законодавство повинно бути побудоване так, щоб будь-які зміни соціально-економічних умов не призводили до зменшення поступлень податків до бюджетів, не створювали додаткових проблем з адмініструванням.

6. Коефіцієнт Джінні:

- а) вимірює ступінь нерівномірності розподілу доходів і податкових зобов'язань;
- б) показує диференціацію населення за доходами;
- в) залежність поступлень до бюджету від величини податкових ставок.

7. Крива Лаффера базується на спостереженні:

- а) що коли висота податкових ставок досягає певного критичного рівня, то подальше підвищення норми оподаткування спричиняє не збільшення, а навпаки зменшення податкових надходжень;
- б) що податкові надходження зростають пропорційно зростанню податкових ставок;
- в) що податкові надходження зменшуються після збільшення податкових ставок.

8. На що доцільно більше звертати увагу при реформуванні та реорганізації економіки України?

- а) на рівень оподаткування;
- б) на ефективність використання податкових надходжень за умов граничної корисності таких платежів для платників податків;
- в) обидві відповіді вірні.

9. Третя диспропорція вітчизняної економіки ...:

- а) між високими темпами економічного зростання та низьким рівнем доходів громадян;
- б) між високим рівнем доходів громадян та низькими темпами економічного зростання;
- в) між високими темпами зростання доходів громадян та низькими темпами зростання мікроекономічних показників.

10. З скількох частин складається дохідна частина державного бюджету?

- а) однієї;
- б) двох;
- в) трьох;
- г) чотирьох.

Варіант 4

1. Що таке чисте самооподаткування за Кларком?

- а) оподаткування, за якого громадяни самостійно визначають розмір податкових зобов'язань;
- б) оподаткування, яке передбачає сплату податкових зобов'язань лише з доходних податків;
- в) оподаткування, яке можливе в умовах абсолютно досконалого громадянського демократичного суспільства .

2. Критерій економічної ефективності переслідує інтереси...:

- а) держави;
- б) суб'єктів підприємницької діяльності;
- в) соціально незахищених верств населення.

3. Який з критеріїв фіскальної політики стосується розміру реального доходу?

- а) фіскальної достатності;
- б) економічної ефективності;
- в) соціальної справедливості.

4. Що Ви розумієте під вигодою у принципі вигоди та адміністративної зручності?

- а) втрати добробуту в результаті сплати податків повинні бути сумарні для платників з тими вигодами, котрі вони отримують у вигляді суспільних благ та трансфертних платежів;
- б) сплата податків повинна бути вигідною як для платників, так і для держави;
- в) розмір податків повинен бути таким, щоб платнику було вигідно здійснювати підприємницьку діяльність.

5. Принцип платоспроможності передбачає...:

- а) що тягар оподаткування повинен розподілятися згідно платоспроможності платника;
- б) тягар оподаткування повинен розподілятися за прогресивною шкалою;
- в) тягар оподаткування повинен розподілятися за регресивною шкалою.

6. Чим більше крива Лоренца відхиляється вниз, тим ...

- а) менша нерівномірність розподілу доходів і податкових зобов'язань;
- б) більша нерівномірність розподілу доходів і податкових зобов'язань;
- в) більш рівномірним є розподіл доходів і податкових зобов'язань.

7. Високий рівень оподаткування виправдовує себе, і гранична корисність вилучених державою обов'язкових зборів не порушується, якщо співвідношення суспільних благ та трансфертних платежів не ...:

- а) опускається нижче 70 %;
- б) опускається нижче 80 %;
- в) піднімається вище 80 %.

8. Яка найсуттєвіша диспропорція української економіки?

- а) різниця між високими темпами економічного зростання і погіршення стану державних фінансів;
- б) різниця між низькими темпами економічного зростання і покращенням стану державних фінансів;
- в) різниця між високими темпами економічного зростання і погіршення стану приватного сектору.

9. Четверта диспропорція української економіки ...:

- а) між визначеною законом і фактичною роллю податку на додану вартість в економічному житті суспільства;
- б) між визначеною законом і фактичною роллю непрямих податків в економічному житті суспільства;
- в) між визначеною законом і фактичною роллю прибуткового податку в економічному житті суспільства.

10. Причинами неефективності адміністрування податків є:

- а) непрозорість діяльності податкових органів;
- б) неадекватність державної бюджетної політики проголошеним завданням фінансової стабілізації;
- в) дві відповіді вірні.

Тема 6. ПОДАТКИ І ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ.

1. Податки як інструмент фіскальної політики.
2. Податкова система України.
 - 1.1. Платники податків, їх роль у формуванні фінансової бази держави.
 - 1.2. Органи державного управління – учасники фіскального процесу.
 - 1.3. Система оподаткування України.
3. Прагматика вітчизняного податкового регулювання.

1. ПОДАТКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

Формування дохідної частини бюджету є важливим видом діяльності будь-якої держави. Процес приватизації державної власності і становлення ринкових відносин протягом останніх років суттєво змінили зміст фінансових ресурсів державного бюджету, при цьому все більшого значення набувають податкові методи їх акумуляції. Податки стають не тільки головним джерелом формування державного бюджету, але і важливим джерелом радикальних змін, виконуючи роль фінансового регулятора виробництва, стають засобом забезпечення соціальної сфери.

Податки - це обов'язкові збори, які стягаються з юридичних та фізичних осіб в процесі розподілу та перерозподілу частини вартості ВВП, які акумулюються в централізованих фондах грошових ресурсів держави в бюджетах.

Головними передумовами виникнення податків є перехід від натурального господарства до грошового та виникнення держави.

Як джерело доходів державного бюджету, податки не нараховують і двохсот років. Поняття податок першим розкрив А.Сміт у роботі «Про багатство народів» (1770 р.) За його словами «податок - це тягар, що накладається державою у формі закону, який передбачає і його розмір, і порядок сплати».

Податки не єдина форма акумуляції грошових коштів бюджетом та іншими державними фондами. Існують ще обов'язкові платежі, яким притаманні риси податків:

1) податковий платіж: плата за воду, землю - обов'язковий збір, який стягується з платників за умови конкретного еквівалентного обміну між державою та платником;

2) відрахування, внески - обов'язкові збори з юридичних та фізичних осіб, яким притаманні ознаки цільового призначення.

Податкові платежі – обов'язкові збори, які стягується з платників за умови конкретного еквівалентного обміну між державою та платниками.

Відрахування, внески – обов'язкові збори з юридичних та фізичних осіб, яким притаманні ознаки цільового призначення.

Основними характерними особливостями податку в порівнянні з обов'язковими платежами є те, що він:

- стягується на умовах безповоротності. Повернення податку можливе тільки в разі його переоплати або тоді, коли законодавством передбачені пільги щодо даного податку;

- має односторонній характер встановлення. Оскільки податок стягується з метою покриття суспільних потреб, які в основному відокремлені від індивідуальних потреб конкретного платника, то він є індивідуально безповоротний. Сплата податку не породжує зустрічного зобов'язання держави вчиняти будь-які дії на користь конкретного платника;

- може бути сплачений лише до бюджету, а не до іншого грошового централізованого або децентралізованого фонду;

- не має цільового призначення;

- є виключно атрибутом держави і базується на актах вищої юридичної сили.

Отже, за економічним змістом податки – це фінансові відносини між державою і платниками податків з приводу примусового відчуження частини знову створеної вартості з метою формування централізованих фондів грошових ресурсів, необхідних для виконання державою її функцій.

Виходячи із сутності податків, дана категорія розглядається не тільки як економічна, але і як суспільно-соціальна. Процес стягнення податків пов'язаний із соціальним статусом (рівнем добробуту) конкретних податкоплатників. Через сплату податків реальні доходи понижуються, але при отриманні від держави суспільних благ та трансфертних платежів реальний добробут покращується, тому використовуючи податки як інструмент врівноваження соціального добробуту, держава повинна враховувати суспільно-соціальний характер податків та податкових платежів. Цей характер проявляється при обміні податків на суспільні блага і трансфертні платежі. Причому цей обмін є нееквівалентний для конкретного платника на мікрорівні, але на макрорівні сума сплачених податків та податкових платежів через бюджет повинна перерозподілятися для всієї кількості податкоплатників і повернутись у вигляді суспільних благ та трансфертних платежів (теорія Ліндаля). Цей обмін в фіскальній науці називається *“ціни по Ліндалю”*.

Функції податків, їх природа.

Виходячи із сутності податку як категорії, можна визначити 2 функції даного поняття:

1) **фіскальна** – з допомогою податків формуються фінансові ресурси держави. Податки виступають основним джерелом доходів бюджетів різних рівнів. Об'єктивне існування податків як основного джерела доходів передбачає:

а) надходження їх рівномірно в календарному розрізі (рівнонапруженість);

б) стабільність надходження;

в) податки повинні рівномірно надходити по всіх територіальних рівнях;

2) **розподільчо-регулююча**. Сутність даної функції в тому, що процес стягнення податку обов'язково означає розподіл певного явища чи процесу між податкоплатником та державою. Причому стягнення податку призводить до скорочення реальних об'єктів оподаткування для конкретних платників податку.

Справляння податку пов'язано з вартісними пропорціями розподілу ВВП та національного продукту. Причому держава через конкретні ставки та пільги може регулювати ці вартісні пропорції розподілу. Іншими словами, податки - це інструмент державного втручання в економічні процеси, що проходять в суспільстві. Використовуючи такий інструмент, держава повинна оптимально враховувати інтереси 3-х сторін оподаткування:

1) держава;

2) платники податку;

3) конкретні громадяни-виборці, які отримують суспільні блага.

Соціально-економічний характер податку проявляється в одночасному існуванні податку як фіскального інструменту формування дохідної частини бюджету, а також як інструменту економічного регулювання вартісних пропорцій розподілу ВВП та національного продукту. В цьому і проявляється природа податку.

Елементи податку, їх характеристика.

Для пізнання природи податку необхідно чітко визначити основні елементи, які визначають внутрішній зміст даного поняття.

До основних елементів податку відносять:

1) суб'єкт податку - це учасник процесів справляння податку (платник, держава, державні органи);

2) об'єкт оподаткування - явище, предмет чи процес, внаслідок наявності яких сплачується податок. Є два підходи до оцінки об'єкту:

а) кількісний і натуральний;

б) грошовий.

3) джерело сплати - це той фонд, явище чи предмет, з якого сплачується податок. Джерелом може виступати:

- доходи платника податку, отримані в різних формах;

- частина майна, коли для покриття податку не вистачає доходу;

- позика як джерело сплати.

4) масштаб вимірювання - це та одиниця, яка покладається в основу виміру об'єкту оподаткування (грошова одиниця для дохідного податку, одиниця вимірювання площі для земельного податку)

5) ставки податку - це законодавчо встановлений розмір податку, виходячи із об'єкту оподаткування або масштабу вимірювання. Є 2-ва види ставок:

- натуральні (тверді) - в твердих сумах грошей з одиниці оподаткування;
- процентні ставки - у певних процентних відношеннях до об'єкту оподаткування.

Процентні ставки є таких видів:

а) пропорційна - % ставка, яка забезпечує пропорцію нарахування податку;

б) прогресивна - при збільшенні об'єкту оподаткування збільшується ставка податку. Якщо темпи росту ставки податку відповідають темпу росту об'єкту оподаткування - це проста прогресія. Якщо темпи росту ставок податку випереджують темпи росту об'єкту оподаткування - складна прогресія.

в) регресивні ставки - при збільшенні об'єкту оподаткування, зменшується ставка податку.

Існує 3 методи встановлення ставок:

1) інтуїтивний - на основі бажання та волі законотворців;

2) емпіричний - на основі аналізу за попередній період і у відповідності з потребами;

3) метод математичного моделювання.

б) податкові пільги - це законодавчо встановлені умови та можливості пониження податкового навантаження та послаблення податкового пресу.

Існує чотири види пільг:

- повне або часткове звільнення від сплати податку конкретного платника;

- повне або часткове звільнення від сплати податку певного виду діяльності або об'єкту оподаткування;

- пониження ставок оподаткування і використання нульової ставки;

- зменшення належної до сплати суми нарахованого податку і використання податкового кредиту.

7) норма оподаткування - відношення податкових надходжень до податкової бази.

8) податкові канікули - відстрочення на певний період належних до сплати сум податків або повне звільнення від сплати податку протягом певного періоду.

Класифікація податків та податкових платежів.

Податки можна класифікувати за певними ознаками (див. рисунок 6.1.)

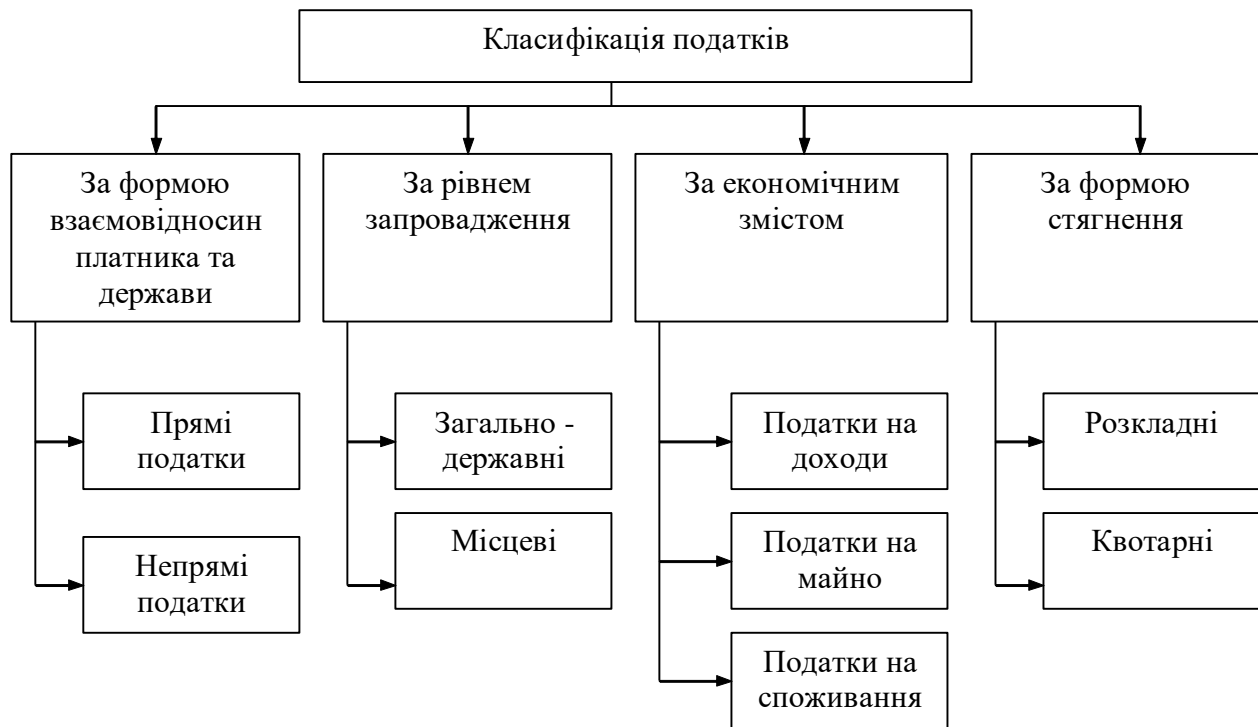

Рисунок 6.1. Класифікація податків.

1) *за економічною ознакою об'єкта оподаткування:*

- податки на доходи та прибутки - обов'язкові збори, які стягуються з чистого доходу в момент його отримання;
- податки на споживання - обов'язкові збори, які стягуються в процесі споживання товарів, робіт та послуг, причому їх плата не залежить від результатів фінансово-господарської діяльності, а від розміру споживання (рентні платежі, збір за спеціальне використання природних ресурсів, плата за землю...);

- податки на майно - обов'язкові збори, які стягуються внаслідок наявності конкретного виду майна, що перебуває в приватній та недержавних формах власності (податок на нерухоме майно, податок з власників транспортних засобів);

2) *за формою взаємовідносин платника і держави:*

- прямі податки - обов'язкові платежі, які напряду сплачуються платником до бюджету держави від розміру об'єкту оподаткування, причому при сплаті такого податку об'єкт оподаткування зменшується (податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на нерухоме майно, плата за землю, податок з власників транспортних засобів);
- непрямі податки - обов'язкові платежі, які сплачуються платниками опосередковано через цінові механізми, причому сума податку не зменшує об'єкту оподаткування, а збільшує ціну товару (ПДВ, акцизний збір, мито);

3) *за ознакою органів державної влади, які їх встановлюють:*

- загальнодержавні податки - обов'язкові платежі, які встановлюються найвищими органами влади в державі і є обов'язковими до сплати за єдиними

ставками на всій території України. Ці податки можуть формувати дохідну частину як державного, так і місцевого бюджетів;

- місцеві податки та збори - обов'язкові платежі, які встановлюються місцевими органами влади і є обов'язковими до сплати за встановленими ставками тільки на певній території. Місцеві податки та збори надходять виключно до місцевих бюджетів. У фінансовій практиці існує 3 методики (варіанти) запровадження місцевих податків:

- місцеві органи влади базового рівня управління встановлюють місцеві податки згідно переліку та в межах граничних розмірів, які затверджуються найвищим органом влади в державі;
- встановлення місцевих податків як надбавки до загальнодержавних (приклад США)
- повна автономія запровадження місцевих податків (Італія, Японія);

4) *за формою стягнення:*

- розкладні (розкладкові) податки - обов'язкові платежі, які визначаються як розподілення загальної суми на певну кількість платників (подушні податки);

- квотарні (окладні) податки - обов'язкові платежі, які стягуються за певними ставками від чітко визначеного об'єкту оподаткування;

5) *за способом зарахування податкових надходжень:*

- закріплені - обов'язкові платежі, які закріплені за певним рівнем бюджетної системи;

- регулюючі - обов'язкові платежі, які можуть надходити до різних бюджетів (акцизний збір);

б) *по відношенню до платника:*

- податки з юридичних осіб (податок на прибуток, комунальний податок);

- податки з фізичних осіб (податок на доходи фізичних осіб);

- змішані (плата за землю, податок з власників транспортних засобів).

7) *по відношенню до джерела сплати:*

- податки, що включаються у валові витрати та собівартість;

- податки, що включаються в ціну товару;

- податки, що сплачуються з прибутку або капіталу.

Як правило, уряд фінансує щонайменше частину своїх витрат за рахунок зібраних податків. Податки сплачуються домогосподарствами. Деякі податки, такі як особистий прибутковий податок сплачуються безпосередньо домашніми господарствами. Але оскільки громадяни можуть займатися бізнесом, то навіть такі податки, як корпоративний прибутковий податок непрямо сплачуються тими ж господарствами.

Податки (Т) можуть дорівнювати державним витратам (G), у цьому випадку ми отримуємо збалансований бюджет. Якщо податки є більшими ніж G, існує суфіцит (профіцит). Якщо ж податки є меншими G, існує дефіцит. Податки і державні витрати можуть бути підвищені чи знижені одночасно, чи змінені в протилежному випадку, чи одна може бути змінена при незмінній

іншій. Зміна рівня податків забезпечує значно ширше можливостей фінансової політики. Фактично, зміни у податках є загалом найприйнятнішим інструментом фінансової політики, тому що уряду простіше і швидше це робити ніж змінювати витрати.

Подібно змінам в державних витратах, зміни у податках також зміщують криву сукупного попиту, але непрямо. Підвищення податків зменшить купівельну спроможність домогосподарств, зниження рівня оподаткування надасть змогу підвищити купівельну здатність.

Існує дві важливі відмінності між податками і державними витратами. Зміст першої у тому, що вони працюють в протилежному напрямку. Підвищення державних витрат змістить криву сукупного попиту праворуч, у той час як підвищення податків зменшить попит (змістить криву ліворуч).

Друга особливість полягає в тому, що зміни у податках мають менший вплив на сукупний попит ніж зміни у державних витратах. Інакше кажучи, підвищення урядових витрат на 10 млн.грн. змістить сукупний попит праворуч на 10 млн.грн. Пониження оподаткування на таку ж саму суму збільшить сукупний попит менше ніж 10 млн.грн., так як споживачі можливо заощадять щонайменше частину доходів від зниження податків. Якщо покупці вирішать заощадити 20% цієї суми, ефект буде дорівнювати зростанню сукупного попиту на 8, а не на 10 млн.грн. (див. рисунок 6.2.)

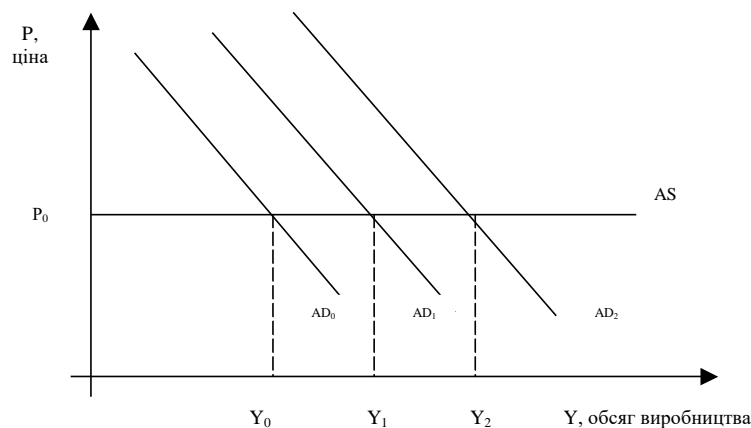

Рисунок 6.2. Вплив податків та витратів на сукупний попит.

Американський економіст А. Мардсен проаналізував зв'язок економічного зростання та рівня податків в двадцяти країнах. У десяти з них застосовувались високі податки, а в десяти - низькі. В країнах з низькими податками швидше зростали зайнятість, капітальні вкладення, продуктивність праці та в цілому виробництво. Отже, вага податків в існуванні суспільства не викликає сумнівів.

2. ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ.

Система податків і податкових платежів – сукупність встановлених в державі податків і податкових платежів.

Система оподаткування – сукупність встановлених в державі податків і податкових платежів, а також механізму, способів їх розрахунку та сплати, форми зарахування до бюджету.

Податкова система – сукупність системи оподаткування і елементів нарахувань, сплати, зарахувань та контролю (органів держави, платників податків та інших суб'єктів оподаткування). (див. рисунок 6.3.)

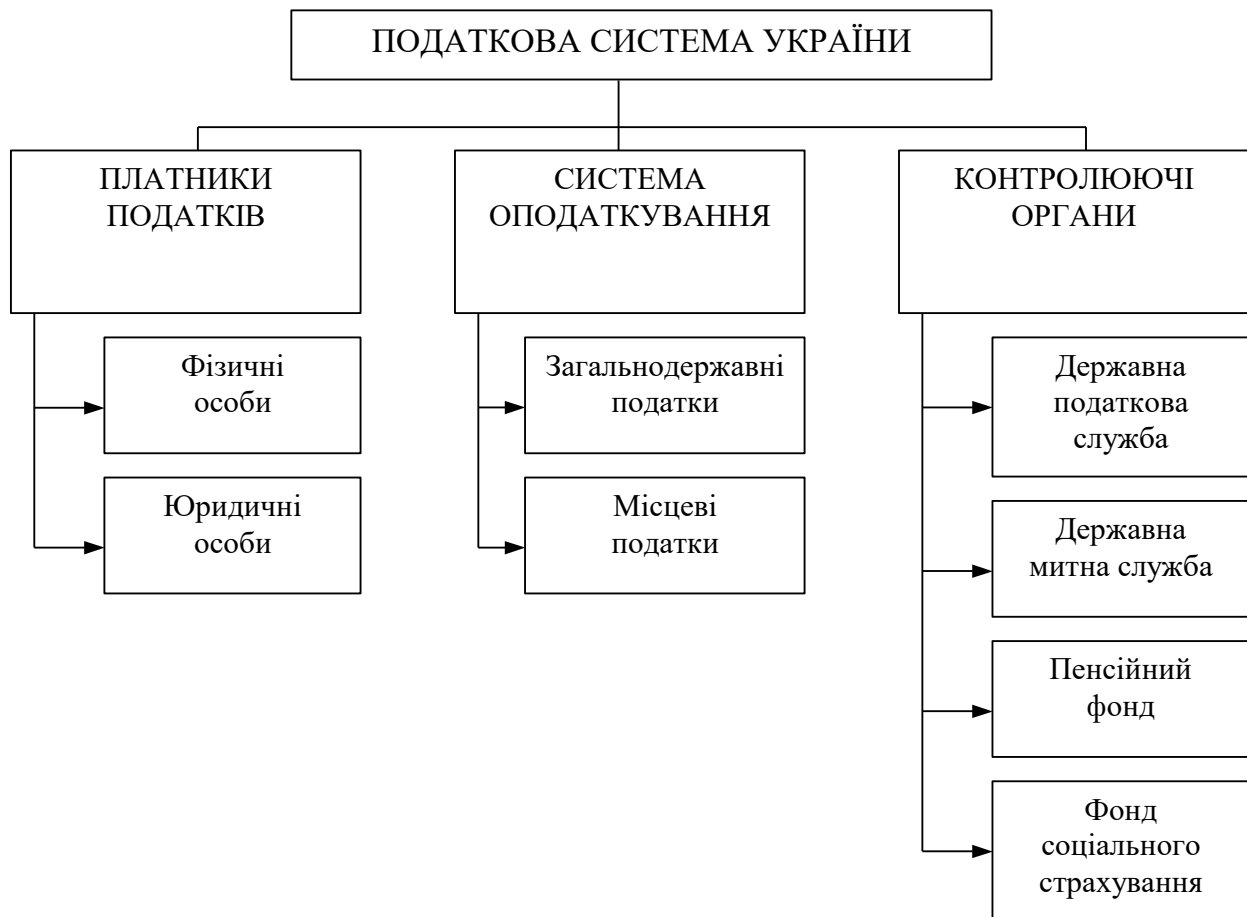

Рисунок 6.3. Структура податкової системи України

Система податків і податкових платежів – сукупність встановлених в державі податків і податкових платежів.

Система оподаткування – сукупність встановлених в державі податків і податкових платежів, а також механізму, способів їх розрахунку та сплати, форми зарахування до бюджету.

Податкова система – сукупність системи оподаткування і елементів нарахувань, сплати, зарахувань та контролю (органів держави, платників податків та інших суб'єктів оподаткування).

Правовою базою щодо оподаткування в країні є закони загальної та спеціальної дії, які прийняті Верховною Радою України.

До законів загальної дії відносять:

- “Про систему оподаткування”
- “Про державний бюджет”

До законів спеціальної дії відносять закони, які стосуються стягнення окремих податків і податкових платежів.

На основі прийнятих законів органи виконавчої влади (в основному податкові органи) розробляють інструктивно-методичну базу, яка забезпечує механізм дії законів про оподаткування.

Встановлення і скасування податків і податкових платежів здійснює Верховна Рада України, Верховна Рада АР Крим, місцеві ради (щодо місцевих податків), ставку та механізми справляння податків не можуть встановлювати або змінювати іншими законами крім законів про оподаткування. Зміни та доповнення до законів про оподаткування вносяться не пізніше як на 6 місяців до початку нового бюджетного року і набирають чинності з початку нового бюджетного року.

Будь-які податки, які не передбачені законом про систему оподаткування не можуть бути обов'язковими для сплати на території України.

2.1. ПЛАТНИКИ ПОДАТКІВ, ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ФІНАНСОВОЇ БАЗИ ДЕРЖАВИ.

Платники податків – це особи, на яких Конституцією України та податковим законодавством покладено обов'язки:

- сплачувати податки, збори та податкові платежі;
- нараховувати, утримувати та перераховувати податки, збори та обов'язкові платежі до бюджетів і до державних цільових фондів.

Згідно Закону України „Про систему оподаткування в Україні” платниками податків і зборів (обов'язкових платежів) є юридичні і фізичні особи, на яких згідно з законами України покладено обов'язок сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі).

Платник податків може визнаватись платником по одному чи декільком податкам зборам та обов'язковим платежам в залежності від діяльності, яку він проводить, володіння майном або інших обставин, внаслідок наявності яких виникають податкові зобов'язання.

Платники податків – юридичні і фізичні особи, на яких згідно з законами України покладено обов'язок сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі).

Суб'єктом оподаткування може визнаватись особа, на яку відповідно до податкового законодавства України покладено обов'язки щодо нарахування податків, зборів та обов'язкових платежів, утримання їх з платника та перерахування до бюджетів.

Суб'єктами оподаткування або платниками податків, зборів та обов'язкових платежів є юридичні чи фізичні особи, банки, бюджетні організації, міжнародні об'єднання та організації, які відповідно до чинного

податкового законодавства безпосередньо зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податки, збори та обов'язкові платежі.

Податкове законодавство завжди розпочинається з визначення платників податків, зборів та обов'язкових платежів, оскільки необхідно чітко знати, хто повинен платити той чи інший вид платежу до бюджету чи до державного цільового фонду та хто несе перед державою відповідальність за несплату або несвоєчасну сплату цього платежу.

Права та обов'язки платників податків, як правило, визначаються на найвищому законодавчому рівні – в конституціях, податкових кодексах, спеціальних законах з оподаткування.

У вітчизняному законодавстві відсутній єдиний документ, який регламентував би права та обов'язки платників. Тому вони визначаються рядом законів України, Декретів та постанов Кабінету Міністрів України, Указів Президента України, наказами та інструкціями центрального податкового органу. Основи повноваження та обов'язки діяльності платників регламентовані законом України “Про систему оподаткування”

Платники податків і зборів (обов'язкових платежів) мають право:

1. подавати державним податковим органам документи, що підтверджують право на пільги щодо оподаткування у порядку, встановленому законами України;
2. одержувати та ознайомлюватися з актами перевірок, проведених державними податковими органами;
3. оскаржувати у встановленому законом порядку рішення державних податкових органів та дії їх посадових осіб.

Платники податку виконують такі функції:

- дотримання податкового законодавства при проведенні фінансово-господарської діяльності;
- нарахування податків;
- самостійна сплата податків і податкових платежів;
- подання податкової звітності у податкові органи;
- відповідальність за порушення податкового законодавства.

Платники податків і зборів (обов'язкових платежів) зобов'язані:

- вести бухгалтерський облік, складати звітність про фінансово-господарську діяльність і забезпечувати її зберігання у терміни, встановлені законами;
- подавати до державних податкових органів та інших державних органів відповідно до законів декларації, бухгалтерську звітність та інші документи і відомості, пов'язані з обчисленням і сплатою податків і зборів (обов'язкових платежів);
- сплачувати належні суми податків і зборів (обов'язкових платежів) у встановлені законами терміни;
- допускати посадових осіб державних податкових органів до обстеження приміщень, що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також

для перевірок з питань обчислення і сплати податків і зборів (обов'язкових платежів).

Істотно розширені права платників податків у відповідності з нормами Закону України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетом та державними цільовими фондами". Вперше на законодавчому рівні зроблена спроба захистити інтереси платників податків від можливих санкцій, зумовлених нормативною неврегульованістю окремих аспектів оподаткування, колізіями положень одних і тих же або різних нормативних документів. Впроваджено правило, згідно з яким у разі, коли норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або коли норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу, рішення у межах апеляційного узгодження приймається на користь платника податку.

Платникам надано право оскаржувати в судовому порядку рішення податкових органів щодо видання інструкцій або податкових роз'яснень які, на думку платника, суперечать нормам або змісту відповідного податку. Законодавче закріплено право платників податків безкоштовно отримувати будь-яке податкове роз'яснення. За дії, вчинені у відповідності до такого податкового роз'яснення при подальшій його зміні, вони не можуть бути притягнені до відповідальності.

Значно розширені та систематизовані права платників податків у проекті Податкового кодексу України. В урядовому проекті, який знаходиться на розгляді Верховної Ради України, за платниками податків передбачено закріпити такі права:

- користуватися податковими пільгами за наявності підстав і в порядку, встановленому нормативно-правовими актами з питань оподаткування;
- одержувати відстрочення, розстрочення платежів;
- одержувати від органів державної податкової служби за місцем своєї реєстрації (місця проживання) безоплатну інформацію про чинні податки та норми податкового законодавства;
- одержувати на письмовий запит від органів державної податкової служби письмові роз'яснення з питань застосування податкового законодавства;
- бути присутнім під час проведення податкових перевірок, ознайомлюватися з актами цих перевірок та одержувати їх копії;
- давати пояснення органам державної податкової служби щодо обчислення та сплати податків, а також за актами перевірок;
- оскаржувати в установленому законом порядку рішення та дії або бездіяльність органів державної податкової служби та їх посадових осіб;

- представляти свої інтереси в органах державної податкової служби безпосередньо або через уповноваженого чи законного представника;
- у випадках, передбачених законодавством, на своєчасне повернення або залік сум надміру сплачених або стягнених податків;
- вимагати від посадових осіб органів державної податкової служби України під час здійснення ними дій щодо платника податків додержання вимог податкового законодавства України та міжнародних договорів України, під час здійснення ними дій щодо платника податків;
- вимагати від органів державної податкової служби України та їх посадових осіб додержання податкової таємниці та конфіденційної інформації.

У зазначеному проекті Кодексу визначені основні обов'язки платників податків:

- сплачувати належні суми податків у порядку та у строки, визначені нормативно-правовими актами з питань оподаткування;
- ставати на облік в органах державної податкової служби України;
- окремо від фінансового обліку вести податковий облік, складати податкову звітність та звітність про фінансово-господарську діяльність і забезпечувати її зберігання у строки, встановлені законами;
- подавати до контролюючих органів відповідно нормативно-правових актів з питань оподаткування декларації, іншу податкову звітність та інші документи і відомості, пов'язані з обчисленням і сплатою податків;
- допускати посадових осіб органів державної податкової служби до перевірок з питань обчислення і сплати податків, до обстеження приміщень, що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування;
- виконувати законні вимоги контролюючих органів державної податкової служби України щодо усунення виявлених порушень нормативно-правових актів з питань оподаткування і підписувати акти про проведення перевірок, у разі відмови від підписання акта - письмово засвідчити свою відмову з викладенням її причин;
- повідомляти орган державної податкової служби України про відкриття та закриття розрахункового та (або) іншого рахунку в банківських установах;

Безперечним і необхідним є одне – дотримання принципу справедливості при побудові податкових систем демократичних країн. Він передбачає створення необхідних умов для захисту інтересів платників, оптимального поєднання владних повноважень фінансових органів і прав та обов'язків платників податків.

2.2. ОРГАНИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ – УЧАСНИКИ ФІСКАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ.

Для забезпечення надходжень платежів до бюджету в кожній державі створюються спеціалізовані органи. Кількість та компетенція таких органів, їх підпорядкованість і структура залежить від ряду факторів: державного устрою, специфіки бачення проблеми впливовими політичними силами та їх лідерами, історичних традицій тощо.

Структура органів державної влади, що беруть участь у фінансовому процесі наведена у [додатку 4](#).

Парламенти відіграють велику роль в управлінні державою. Саме вони забезпечують і гарантують її демократичний устрій. Громадяни країни через парламенти стають авторами тих законів, за якими зобов'язуються жити. У всіх демократичних країнах парламенти творять закони, це – їх основна функція, яку вони не повинні передавати виконавчій владі ні за яких обставин.

У парламентській системі (Канада, Великобританія) Кабінет Міністрів і парламент контролюються однією партією або коаліцією партій. Парламент обирає Прем'єр-міністра, який одночасно є лідером партії. Парламент фактично забезпечує законодавче виконання програми Прем'єр-міністра.

У США члени Конгресу не можуть працювати в Уряді. Президент як представник однієї політичної партії може протистояти Конгресові, який перебуває під контролем іншої політичної партії. Президент обирається всім народом і не може бути усунений з посади через різницю в поглядах на державну політику. Президент також не може розпускати Конгрес.

Потрібно пам'ятати, що противаги законодавчої і виконавчої влад забезпечуються не тільки тим, як вони визначені у Конституції. Виконавча влада володіє більшою інформацією, ніж законодавча, і тому завжди має певну перевагу. Щоб уникнути цієї вади Конгрес США, наприклад, створив таку допоміжну організацію як Дослідницька Служба Конгресу, яка не підлягає виконавчій владі і забезпечує Конгрес потрібною інформацією і незалежними експертними оцінками.

Верховна Рада України являється парламентом України і є єдиним органом законодавчої влади. До повноважень та завдань Верховної Ради у сфері фінансової політики належать:

- прийняття законів (в т.ч. фінансових);
- затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього;
- контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- визначення засад фінансової політики;
- здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України.

Відповідно до наведених вище повноважень Верховна Рада України має можливість впливати на стан справ у державі не тільки через прийняті закони і постанови, а й через призначення і звільнення певних посадових осіб,

здійснення парламентського контролю. Саме парламентський контроль дає змогу Верховній Раді України стояти на сторожі демократії.

Президент України - глава держави, найвища посадова особа в системі органів держави. Статус Президента України визначено розділом V Конституції України де сформульовані права та обов'язки Президента як глави держави, порядок його обрання, а також можливість зміщення з поста та припинення його повноважень. Він не очолює і не входить у жодну з гілок державної влади, він уособлює державу й державну владу в цілому. Президент як глава держави уповноважений виступати від її імені всередині України і поза її межами, є гарантом державного суверенітету й територіальної цілісності; обирається загальнодержавними прямими виборами на 5 років, має право недоторканості.

Президент України, як глава держави, створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби; підписує закони, прийняті Верховною Радою України; має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України.

Для забезпечення здійснення своїх повноважень як Глави держави Президентом України створено постійно діючий орган - Адміністрація Президента України. Загальне керівництво Адміністрацією Президента здійснює Глава Адміністрації, який призначається на посаду і звільняється з посади Президентом України. Основними завданнями Адміністрації є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне та інше забезпечення діяльності Президента України. У складі Адміністрації діє Головне управління з питань економічної політики. Структурним підрозділом цього управління є відділ з питань фінансів, оподаткування та банківської справи.

Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, забезпечує проведення фіскальної, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сфері праці і зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; організовує розробку проекту закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, надає Верховній Раді звіт про його виконання.

Міністерство фінансів України, як центральний орган державної виконавчої влади, підвідомчий Кабінету Міністрів України:

- реалізує державну фінансову та фіскальну політики;
- складає проект державного бюджету;
- організовує виконання державного бюджету;
- забезпечує захист фінансових інтересів держави, здійснює у межах своєї компетенції контроль за виконанням фінансового законодавства;
- проводить методичну роботу з питань фінансового, фіскального планування;

- складає квартальний розпис доходів та видатків;
- здійснює управління державним внутрішнім і зовнішнім боргом;
- контролює виконання державного бюджету, складає звіт про його виконання;
- розробляє пропозиції по удосконаленню податкової та фіскальної політик;
- здійснює контроль за випуском і обігом цінних паперів, бере участь у роботі керівних органів фондових бірж;
- забезпечує впровадження єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку і звітності;
- вивчає валютно-фінансові проблеми в галузі міжнародного економічного співробітництва;
- готує і подає до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вступу України до міжнародних фінансових організацій та членства в них;
- виконує ряд інших функцій.

Ще одним важливим виконавчим органом у фіскальному процесі є *Державне казначейство України*, яке створене з метою ефективного управління коштами Державного бюджету України, підвищення оперативності у фінансуванні видатків у межах наявних обсягів фінансових ресурсів у Державному бюджеті. Основними завданнями казначейства є:

- організація виконання Державного бюджету України і здійснення контролю за цим процесом;
- управління наявними коштами Державного бюджету України, у тому числі в іноземній валюті, та коштами державних позабюджетних фондів у межах видатків, установлених на відповідний період;
- фінансування видатків Державного бюджету України;
- ведення обліку касового виконання Державного бюджету України, складання звітності про стан виконання Державного бюджету України;
- здійснення управління державним внутрішнім та зовнішнім боргом відповідно до чинного законодавства;
- розподіл між державним бюджетом України та бюджетами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя відрахувань від загальнодержавних податків, зборів і обов'язкових платежів за нормативами, затвердженими Верховною Радою України;
- здійснення контролю за надходженням, використанням коштів державних позабюджетних фондів;
- розробка нормативно-методичних документів з питань бухгалтерського обліку, звітності та організації виконання бюджетів усіх рівнів, які є обов'язковими для всіх підприємств, установ та організацій, що використовують бюджетні кошти та кошти державних позабюджетних фондів.

Органи місцевого самоврядування також наділені повноваженнями у сфері фіскальної політики:

- самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети;
- самостійно розпоряджаються коштами місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання;
- використовують вільні бюджетні кошти, додатково одержані в процесі виконання місцевих бюджетів;
- можуть мати позабюджетні цільові (у т.ч. валютні) кошти, які використовуються ними самостійно і знаходяться на спеціальних рахунках в установах банків;
- мають право встановлювати місцеві податки і збори, які зараховуються до відповідних місцевих бюджетів. За рішенням зборів громадян можуть запроваджувати місцеві збори на засадах добровільного самооподаткування;
- запроваджують відповідно до законодавства місцеві податки, збори та обов'язкові платежі;
- можуть випускати місцеві позики, лотереї та цінні папери, отримувати позики з інших бюджетів на покриття тимчасових касових розривів з їх погашенням до кінця бюджетного року, а також отримувати кредити в банківських установах;
- можуть створювати в межах законодавства комунальні банки та інші фінансово кредитні установи, виступати гарантами кредитів підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності, розміщувати належні їм кошти в банках інших суб'єктів права власності, отримувати відсотки від їх доходів і зараховувати їх до дохідної частини відповідного місцевого бюджету;

Для забезпечення надходжень платежів до бюджету в кожній державі створюються спеціалізовані органи. Кількість та компетенція таких органів, їх підпорядкованість і структура залежить від ряду факторів: державного устрою, специфіки політичного устрою, політичних лідерів, історичних традицій тощо.

Провідне місце серед таких органів займає *податкова служба*. Організаційно податкова служба може мати статус самостійного державного органу (Польща, Китай, Російська Федерація, Україна), або перебувати у складі інших державних органів управління, як правило, Міністерства фінансів (США, Німеччина, Франція та ін.).

В Україні такі спеціалізовані органи, які відають питаннями наповнення бюджетів та державних цільових фондів, підтримання податкової дисципліни серед платників, називають контролюючими органами.

Контролюючі органи - це державні органи, які в межах визначеної законодавством компетенції здійснюють контроль за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування податків і зборів (обов'язкових платежів) та погашенням податкових зобов'язань чи податкового боргу.

Вичерпний перелік контролюючих органів стосовно податків та внесків до цільових державних фондів вперше встановлений Законом України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами". Їх перелік відображений на рисунку 6.4.

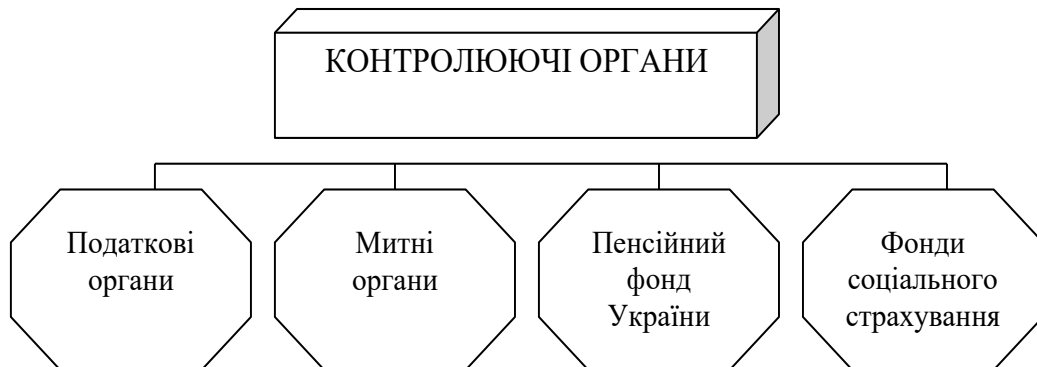

Рисунок 6.4. Органи, уповноважені здійснювати контроль у сфері податків.

Питання дотримання законодавства про оподаткування під час проведення ревізій та перевірок контролювала також Державна контрольно-ревізійна служба. З 1 квітня 2001 року контрольно-ревізійні органи таких повноважень позбавлені.

Важливу роль, як уже зазначалось, в системі управління оподаткуванням займають органи податкової служби. В Україні податкову службу створено у відповідності із Законом України від 4 грудня 1990 року "Про державну податкову службу в Україні". До цього часу функції наповнення бюджетів виконували відповідні підрозділи Міністерства фінансів та фінансових органів на місцях. Становлення податкової служби супроводжувалось численними законодавчими експериментами в частині визначення її підпорядкування та кола повноважень.

Відповідно до Указу Президента України від 22 серпня 1996 року проведена чергова реорганізація податкової служби. На базі податкової інспекції та служби боротьби з кримінальним приховуванням прибутків від оподаткування з 1 листопада 1996 року створено Державну податкову адміністрацію України та податкові адміністрації (інспекції) на місцях. Структура органів державної податкової служби наведена в [додатку 5](#).

З моменту реорганізації податкової служби низова ланка була представлена податковими інспекціями у містах обласного підпорядкування та податковими інспекціями адміністративних районів (включаючи внутріміські). В процесі подальшого організаційного вдосконалення створюються міжрайонні та об'єднані інспекції, а також інспекції з обслуговування найбільших платників податків.

Міжрайонні інспекції створені на базі податкових інспекцій двох або більше невеликих адміністративних районів в межах однієї області. При цьому переслідувались цілі економії витрат на утримання податкового органу та забезпечення більшої незалежності керівників міжрайонних інспекцій від можливого тиску з боку органів місцевої влади.

Об'єднані інспекції утворені для обслуговування платників, розміщених на території міста обласного підпорядкування та приміського адміністративного району.

Для поліпшення роботи із платниками, які мають найбільше значення з огляду наповнення бюджетів та економіки регіонів, у великих індустріальних обласних центрах створені інспекції з обслуговування найбільших платників податків. Критерії віднесення платників до категорії найбільших розробляються та періодично переглядаються центральним податковим органом. При цьому враховується не тільки обсяг сплачених платежів, але й інші економічні показники: обсяг доходів, отримані відшкодування із бюджетів тощо.

Конструювання податкових систем в ідеалі повинно обопільно враховувати інтереси платників та держави. З однієї сторони, вони не повинні бути надто широким та забезпечувати баланс інтересів і можливостей фінансового органу та платника податків, з іншої – податкова служба не має бути безпорадною при виконанні покладених на неї завдань.

До основних завдань податкових органів відносять:

- здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів, державних цільових фондів податків і зборів (обов'язкових платежів), а також неподаткових доходів, установлених законодавством (далі - податки, інші платежі);
- внесення у встановленому порядку пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства;
- прийняття у випадках, передбачених законом, нормативно-правових актів і методичних рекомендацій з питань оподаткування;
- формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів та Єдиного банку даних про платників податків - юридичних осіб;
- роз'яснення законодавства з питань оподаткування серед платників податків;
- запобігання злочинам та іншим правопорушенням, їх розкриття, припинення, розслідування та провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Для виконання поставлених завдань працівники вищезазначених органів наділені відповідними правами:

- здійснювати перевірки документів, облікових та звітних даних, пов'язаних із обчисленням та сплатою податків та дотриманням законодавства про оподаткування і підприємницьку діяльність;
- одержувати безоплатно від підприємств, установ, організацій, включаючи Національний банк України та його установи, комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи (у порядку, передбаченому законодавством для розкриття банківської таємниці), від громадян - суб'єктів підприємницької діяльності довідки, копії документів та іншу інформацію, пов'язану із

обчисленням та сплатою податків, інших платежів, формуванням інформаційного фонду Державного реєстру фізичних осіб;

- обстежувати будь-які виробничі, складські, торговельні та інші приміщення підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та житло громадян, якщо вони використовуються як юридична адреса суб'єкта підприємницької діяльності, а також для отримання доходів.
- вимагати від керівників та інших посадових осіб підприємств, установ, організацій, а також від громадян, діяльність яких перевіряється, усунення виявлених порушень податкового законодавства і законодавства про підприємницьку діяльність, контролювати їх виконання, а також припинення дій, які перешкоджають здійсненню повноважень посадовими особами органів державної податкової служби;
- вилучати (із залишенням копій) у підприємств, установ та організацій документи, що свідчать про приховування (заниження) об'єктів оподаткування, несплату податків, інших платежів, та вилучати у громадян - суб'єктів підприємницької діяльності, які порушують порядок заняття підприємницькою діяльністю, реєстраційні посвідчення або спеціальні дозволи (ліцензії, патенти тощо) з наступною передачею матеріалів про порушення органам, що видали ці документи;
- застосовувати до порушників фінансові та адміністративні санкції у порядку та розмірах, встановлених законодавством;
- стягувати до бюджетів та державних цільових фондів суми недоїмки, пені та штрафних санкцій у порядку, передбаченому законодавством;
- надавати відстрочення та розстрочення податкових зобов'язань, вирішувати питання щодо податкового компромісу, а також приймати рішення про списання безнадійного боргу у порядку, передбаченому законодавством;
- користуватися безперешкодно в службових справах засобами зв'язку, які належать підприємствам, установам і організаціям незалежно від форм власності;
- у разі виявлення зловживань під час здійснення контролю за надходженням валютної виручки, проведенням розрахунків із споживачами з використанням товарно-касових книг, а також за дотриманням лімітів готівки в касах та її використанням для розрахунків за товари, роботи і послуги давати доручення органам державної контрольно-ревізійної служби на проведення ревізій;
- вимагати від керівників підприємств, установ і організацій, що перевіряються, проведення інвентаризації основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, коштів і розрахунків; при проведенні адміністративного арешту опечатувати каси, касові приміщення, склади та архіви;

- матеріально і морально заохочувати громадян, які подають допомогу в боротьбі з порушеннями податкового законодавства;
- звертатися у передбачених законом випадках до суду або арбітражного суду з заявою (позовною заявою) про скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності.

Слід зазначити, що у складі Державної податкової адміністрації України функціонують підрозділи податкової міліції. Вони створені для розслідування значних податкових правопорушень, оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної роботи у сфері оподаткування. В Україні така структура, яка дістала назву податкової міліції (на перших порах – податкової поліції) створена з 1996 року у складі податкової служби (див. [додаток 6](#)). В даний час підрозділи податкової міліції діють у складі Державної податкової адміністрації України, податкових адміністрацій в областях, АР Крим, м. Києві та Севастополі, а також у складі місцевих податкових інспекцій.

Перед підрозділами податкової міліції покладені наступні завдання:

- 1) запобігання злочинам та іншим правопорушенням у сфері оподаткування, їх розкриття, розслідування та провадження у справах про адміністративні правопорушення;
- 2) розшук платників, які ухиляються від сплати податків, інших платежів;
- 3) запобігання корупції в органах державної податкової служби та виявлення її фактів;
- 4) забезпечення безпеки діяльності працівників органів державної податкової служби, захисту їх від протиправних посягань, пов'язаних з виконанням службових обов'язків.

Податкова міліція наділена слідуєчими повноваженнями:

- приймає і реєструє заяви, повідомлення та іншу інформацію про злочини і правопорушення, віднесені до її компетенції, здійснює в установленому порядку їх перевірку і приймає щодо них передбачені законом рішення;
- здійснює відповідно до законодавства оперативно-розшукову діяльність, досудову підготовку матеріалів за протокольною формою, а також проводить дізнання та досудове (попереднє) слідство в межах своєї компетенції, вживає заходів до відшкодування заподіяних державі збитків;
- виявляє причини і умови, що сприяли вчиненню злочинів та інших правопорушень у сфері оподаткування, вживає заходів до їх усунення;
- забезпечує безпеку працівників органів державної податкової служби та їх захист від протиправних посягань, пов'язаних з виконанням ними посадових обов'язків;
- запобігає корупції та іншим службовим порушенням серед працівників державної податкової служби;
- збирає, аналізує, узагальнює інформацію щодо порушень податкового законодавства, прогнозує тенденції розвитку

негативних процесів кримінального характеру, пов'язаних з оподаткуванням.

Як видно із зазначених повноважень на податкову міліцію покладені функції, пов'язані із забезпеченням загального правопорядку. Так, особа керівного складу податкової міліції незалежно від займаної нею посади, місцезнаходження і часу, в разі звернення до неї громадян або посадових осіб із заявою чи повідомленням про загрозу особистій чи громадській безпеці або в разі безпосереднього виявлення такої загрози, повинна вжити заходів щодо запобігання правопорушенню і його припинення, рятування людей, подання допомоги особам, які її потребують, встановлення і затримання осіб, які вчинили правопорушення, охорони місця події і повідомити про це в найближчий орган внутрішніх справ.

Створення та забезпечення функціонування *митної служби* є невід'ємним атрибутом зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності кожної незалежної держави. В Україні створення митної служби започаткував Закон від 25 червня 1991 року "Про митну справу в Україні". Митна служба України створювалася на базі 25 митниць і 49 митних постів, які діяли на території України в часи колишнього Радянського Союзу.

Структура митних органів наведена у [додатку 7](#). Контроль за переміщенням через кордон товарів та інших предметів здійснюють 131 митних пости, що входять до складу митниць. На митному кордоні держави діють 144 міжнародних і 35 міждержавних пунктів пропуску, а також 50 пунктів спрощеного переходу.

Поряд із завданнями захисту економічних інтересів України, сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та здійснення контролю за додержанням вимог митного законодавства України, державна митна служба виконує важливі фіскальні функції. Митні органи забезпечують справляння мита, податку на додану вартість та акцизного збору при переміщенні товарів через митний кордон України.

Фіскальна політика Держмитслужби спрямована на забезпечення повноти справляння податків і зборів при здійсненні експортно-імпорتنих операцій та їх своєчасне перерахування до Державного бюджету, а також на раціональний та обґрунтований підхід до використання державних коштів, що асигнуються на утримання та розбудову системи.

Пріоритетним напрямом діяльності митних органів України є стягнення і спрямування у повному обсязі до Державного бюджету митних платежів.

Показовий факт: Українська митниця повністю виконує і перевищує бюджетні зобов'язання протягом останніх років. Причому весь час йде по наростаючій:

- 340 млн. грн.;
- 1,249 млн. грн.;
- понад 2,73 млрд. гривень (а це в 1,6 рази більше загальної суми коштів, перерахованих до бюджету за 5 попередніх років),
- 3,042 млрд. гривень;
- 4,7 млрд. гривень.

- перераховано до Державного бюджету України 9,02 млрд. грн. при планових показниках 5,11 млрд. грн., що у процентному відношенні до планових показників складає 176,4%;
- перераховано до Державного бюджету України з урахуванням вексельної форми розрахунків 12,37 млрд. грн. при планових показниках 6,48 млрд. грн., що у процентному відношенні до планових показників складає 191%.

Спільно з Держказначейством затверджено Порядок перерахування до Держбюджету митних платежів та інших податків і зборів, контроль за справлянням яких здійснюється митними органами. Затверджено також відповідний порядок взаємодії та обміну інформацією у процесі казначейського обслуговування Держбюджету за доходами, що контролюються митними органами.

З метою підвищення ефективності боротьби з незаконним обігом товарів, своєчасному запобіганню незаконного відшкодування ПДВ при здійсненні суб'єктами ЗЕД експортних операцій погоджено Протокол до Угоди про інформаційне співробітництво між Держмитслужбою та Державною податковою адміністрацією, яким розширюється структура інформації, що передається митними органами до податкових адміністрацій як на центральному, так і на регіональному рівнях.

Затверджено та забезпечується виконання плану заходів, направлених на поліпшення роботи зі справляння митних платежів, організації митного контролю, застосування митних режимів, підвищення персональної відповідальності керівників митних органів за повноту та своєчасність надходження платежів до бюджету.

Державні цільові фонди - це фонди, які створені відповідно до законів України і формуються за рахунок визначених законами України податків і зборів (обов'язкових платежів) юридичних осіб незалежно від форм власності та фізичних осіб.

Контроль за дотриманням встановленого порядку справляння зборів та внесків на державне пенсійне страхування в державі покладений на Пенсійний фонд України. Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади. Він здійснює свої повноваження через управління Пенсійного фонду в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. Цим управлінням на місцях підпорядковані районні, міські та районні в містах управління фонду.

Керівництво діяльністю Пенсійного фонду України здійснюється правлінням, чисельність і персональний склад якого затверджуються Кабінетом Міністрів України. Голова правління Пенсійного фонду України та його заступники призначаються та звільняються з посади Президентом України.

В межах своєї компетенції Пенсійний фонд збирає та акумулює кошти, призначені для пенсійного забезпечення, бере участь у розробленні прогнозних показників економічного і соціального розвитку України та проекту Державного бюджету України, планує, прогнозує і моделює надходження

коштів, розробляє і подає пропозиції щодо встановлення або зміни ставок збору на обов'язкове державне пенсійне страхування.

Значна увага в діяльності центрального апарату та органів пенсійного фонду на місцях приділяється контролю за повнотою та своєчасністю обліку платників зборів на обов'язкове державне пенсійне страхування, мобілізації належних платежів та стягнення своєчасно не сплачених сум збору на обов'язкове державне пенсійне страхування.

Для реалізації фінансових функцій Пенсійному фонду надані такі права:

- проводити в установленому порядку на підприємствах та установах незалежно від форми власності планові та позапланові перевірки фінансово-бухгалтерських документів, звітів, планів, кошторисів та інших документів щодо правильності обчислення та сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, інших платежів до Пенсійного фонду України.
- вимагати від посадових осіб підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, які є платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, усунення порушень законодавства щодо сплати цього збору;
- отримувати в установленому порядку від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій усіх форм власності, громадян та їх об'єднань інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань;
- застосовувати до порушників фінансові санкції та накладати адміністративні стягнення;

Контроль за дотриманням чинного законодавства стосовно нарахування та сплати платежів на обов'язкове соціальне страхування здійснюють:

- Фонд соціального страхування на випадок безробіття;
- Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Органами управління зазначених фондів є правління та виконавчі дирекції, які реалізують свої функції через робочі органи відділень фондів в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі.

Органи державного соціального страхування в процесі контролю за обчисленням та сплатою обов'язкових страхових внесків реєструють платників, отримують від них встановлену законодавством звітність та ведуть облік надходження коштів, здійснюють перевірки, застосовують до порушників штрафні санкції і вживають заходів до примусового стягнення несплачених своєчасно платежів.

2.3. СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИ.

Встановлення і скасування податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, а також пільг їх платникам здійснюється Верховною Радою України.

Ради базового рівня (сільські, селищні, міські) можуть встановлювати додаткові пільги оподаткування у межах сум, що надходять до їх бюджетів.

Принципи побудови системи оподаткування в Україні визначає Закон України від 18.02.199 року № 77/97-ВР «Про систему оподаткування в Україні». Будь-які податки і збори (обов'язкові платежі), які запроваджуються законами України, мають бути включені до цього закону. Всі інші закони України про оподаткування мають відповідати принципам, закладеним у цьому законі.

В Україні всі податки і податкові платежі, які передбачені законом «Про систему оподаткування в Україні» є обов'язковими до сплати на всій території України незалежно від напрямків господарської діяльності та формами власності. Єдиними на всій території України є принципи побудови системи оподаткування:

- стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, виходу вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції;
- стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності - введення пільг щодо оподаткування прибутку (доходу), спрямованого на розвиток виробництва;
- обов'язковість - впровадження норм щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), визначених на підставі достовірних даних про об'єкти оподаткування за звітний період, та встановлення відповідальності платників податків за порушення податкового законодавства;
- рівнозначність і пропорційність - справляння податків з юридичних осіб здійснюються у певній частці від отриманого прибутку і забезпечення сплати рівних податків і зборів (обов'язкових платежів) на рівні прибутку і пропорційно більших податків і зборів (обов'язкових платежів) - на більші доходи;
- рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації - забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб, включаючи нерезидентів) при визначенні обов'язків щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);
- соціальна справедливість - забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого і прогресивного

оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи;

- стабільність - забезпечення незмінності податків і зборів (обов'язкових платежів) і їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року;
- економічна обґрунтованість - встановлення податків і зборів (обов'язкових платежів) на підставі показників розвитку національної економіки та фінансових можливостей з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його доходами;
- рівномірність сплати - встановлення строків сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету для фінансування витрат;
- компетенція - встановлення і скасування податків і зборів (обов'язкових платежів), а також пільг їх платникам здійснюються відповідно до законодавства про оподаткування виключно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і сільськими, селищними, міськими радами;
- єдиний підхід - забезпечення єдиного підходу до розробки податкових законів з обов'язковим визначенням платника податку і збору (обов'язкового платежу), об'єкта оподаткування, джерела сплати податку і збору (обов'язкового платежу), податкового періоду, ставок податку і збору (обов'язкового платежу), строків та порядку сплати податку, підстав для надання податкових пільг;
- доступність - забезпечення дохідливості норм податкового законодавства для платників податків і зборів (обов'язкових платежів).

Ставки, механізм справляння податків і зборів (обов'язкових платежів) і пільги з оподаткувань не можуть встановлюватися іншими законами України, крім законів про оподаткування.

Зміни і доповнення до нормативних актів про оподаткування стосовно надання пільг, зміни податків, зборів (обов'язкових платежів), механізму їх сплати вносяться до нормативних документів про оподаткування не пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного року і набувають чинності з початку нового бюджетного року. Це правило не застосовується у випадках зменшення розміру ставок податків, зборів (обов'язкових платежів) або скасування пільг з оподаткування та інших правил, які призводять до порушення правил конкуренції та створення податкових переваг окремим суб'єктам підприємницької діяльності або фізичним особам.

В Україні справляються:

- загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі);
- місцеві податки і збори (обов'язкові платежі).

До загальнодержавних належать такі податки і збори (обов'язкові платежі):

- податок на додану вартість;
- акцизний збір;
- податок на прибуток підприємств;
- податок на доходи фізичних осіб;
- мито
- державне мито;
- податок на нерухоме майно (нерухомість);
- плата (податок) за землю;
- рентні платежі;
- податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів;
- податок на промисел;
- збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету;
- збір за спеціальне використання природних ресурсів;
- збір за забруднення навколишнього природного середовища;
- збір на обов'язкове соціальне страхування;
- збір на обов'язкове державне пенсійне страхування;
- плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності;
- фіксований сільськогосподарський податок;
- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства;
- єдиний збір, який справляється у пунктах; пропуску через державний кордон України;
- збір за використання радіочастотного ресурсу України;
- збори до фонду гарантування вкладів фізичних осіб (початковий, регулярний, спеціальний) введений з 20.09.2001 року.

Загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі) встановлюються Верховною Радою України і справляються на всій території України.

До місцевих податків належать:

- податок з реклами;
- комунальний податок.

До місцевих зборів (обов'язкових платежів) належать:

- готельний збір;
- збір за припаркування автотранспорту;
- ринковий збір;
- збір за видачу ордера на квартиру;
- курортний збір;
- збір за участь у бігах на іподромі;
- збір за виграш на бігах на іподромі;
- збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі та іподромі;
- збір за право використання місцевої символіки;
- збір за право проведення кіно- і телезйомок;
- збір за проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей;

- збір за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон;
- збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг;
- збір з власників собак.

Місцеві податки і збори (обов'язкові платежі), механізм справляння та порядок їх сплати встановлюється сільськими, селищними, міськими радами відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, установлених законами України, крім збору за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон, який встановлюється обласними радами. При цьому такі податки і збори (обов'язкові платежі):

- комунальний податок;
- збір за припаркування автотранспорту;
- ринковий збір;
- збір за видачу ордера на квартиру;
- збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг;
- збір з власників собак.

є обов'язковими для встановлення сільськими, селищними та міськими радами за наявності об'єктів оподаткування або умов, з якими пов'язане запровадження цих податків і зборів.

Суми місцевих податків і зборів (обов'язкових платежів) зараховуються до місцевих бюджетів у порядку, визначеному сільськими, селищними, міськими радами, якщо інше не встановлено законами України.

Законом №2181 “Про порядок погашення податкових зобов'язань платників податків перед бюджетами та державним цільовими фондами” визначено терміни подання податкової звітності по податках; передбачено застосування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства у сфері оподаткування, а також порядок нарахування пені за недотримання чинного законодавства.

Податкові декларації подаються за базовий податковий (звітний) період, що дорівнює:

1. календарному місяцю (у тому числі при сплаті місячних авансових внесків), - протягом 20 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця;
2. календарному кварталу або календарному півріччю (у тому числі при сплаті квартальних або піврічних авансових внесків), - протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу (півріччя);
3. календарному року, - протягом 60 календарних днів за останнім календарним днем звітного (податкового) року;

4. календарному року для платників податку на доходи фізичних осіб (прибуткового податку з громадян), - до 1 квітня року, наступного за звітним.

Платник податків зобов'язаний самостійно сплатити суму податкового зобов'язання, зазначену у поданій ним податковій декларації, протягом десяти календарних днів, наступних за останнім днем відповідного граничного строку подання податкової звітності.

Штрафна санкція (штраф) - плата у фіксованій сумі або у вигляді відсотків від суми податкового зобов'язання (без урахування пені та штрафних санкцій), яка справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним правил оподаткування, визначених відповідними законами.

Згідно вищезазначеного Закону №2181 до порушників податкового законодавства можуть застосовуватись такі штрафні санкції:

1. платник податків, що не подає податкову декларацію у строки, визначені законодавством, сплачує штраф у розмірі 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожне таке неподання або її затримку;

Для фізичних осіб, які займають посади, що підпадають під визначення суб'єктів корупційних діянь відповідно до закону, за неподання або несвоєчасне подання декларації про доходи таких фізичних осіб, отриманих протягом зайняття такої посади, штраф застосовується у розмірі 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожне таке неподання або її затримку;

2. у разі коли контролюючий орган самостійно визначає суму податкового зобов'язання платника податків, внаслідок того, що платник не подав у встановлені строки податкову декларацію, додатково до штрафу, встановленого штрафною санкцією 1, платник податків сплачує штраф у розмірі 10 % суми податкового зобов'язання за кожний повний або неповний місяць затримки податкової декларації, але не більше 50 % від суми нарахованого податкового зобов'язання та не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
3. у разі коли контролюючий орган самостійно донараховує суму податкового зобов'язання платника податків на основі даних документальних перевірок, такий платник податків зобов'язаний сплатити штраф у розмірі десяти відсотків від суми недоплати (зниження суми податкового зобов'язання) за кожний з податкових періодів, установлених для такого податку, збору (обов'язкового платежу), починаючи з податкового періоду, на який припадає така недоплата, та закінчуючи податковим періодом, на який припадає отримання таким платником податків податкового повідомлення від контролюючого

органу, але не більше 50% такої суми та не менше 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян сукупно за весь строк недоплати, незалежно від кількості податкових періодів, що минули;

4. У разі коли контролюючий орган самостійно донараховує суму податкового зобов'язання платника податків внаслідок проведення камеральної перевірки, такий платник податків зобов'язаний сплатити штраф у розмірі 5 % суми донарахованого податкового зобов'язання, але не менше 1 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян сукупно за весь строк недоплати, незалежно від кількості податкових періодів, що минули.
5. У разі коли контролюючий орган самостійно визначає суму податкового зобов'язання платника податків через те, що це являться його обов'язком штрафні санкції не застосовуються.

У разі коли платник податків не сплачує узгоджену суму податкового зобов'язання протягом граничних строків, такий платник податку зобов'язаний сплатити штраф у таких розмірах:

- При затримці до 30 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку сплати узгодженої суми податкового зобов'язання, - у розмірі 10% погашеної суми податкового боргу;
- При затримці від 31 до 90 календарних днів включно, наступних за останнім днем граничного строку сплати узгодженої суми податкового зобов'язання, - у розмірі 20% погашеної суми податкового боргу;
- При затримці, що є більшою 90 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку сплати узгодженої суми податкового зобов'язання, - у розмірі 50% погашеної суми податкового боргу.

Платник податків сплачує один із зазначених у цих 3 підпунктах штрафів відповідно до загального строку затримки незалежно від того, чи застосовувались штрафи по попередніх 5 пунктах.

Платник податків, який до початку його перевірки контролюючим органом самостійно виявляє факт заниження податкового зобов'язання минулих податкових періодів, зобов'язаний:

- або надіслати уточнюючий розрахунок і сплатити суму такої недоплати та штраф у розмірі 5% від такої суми до подання такого уточнюючого розрахунку;
- або відобразити суму такої недоплати у складі декларації з цього податку, що подається за наступний податковий період, збільшену на суму штрафу у розмірі 5% від такої суми, з відповідним збільшенням загальної суми податкового зобов'язання з цього податку.

Якщо після подачі декларації за звітний період платник податків подає нову декларацію з виправленими показниками до закінчення граничного строку подання декларації за такий самий звітний період, то штрафи у розмірі 5% не застосовуються.

При самостійному донарахуванні суми податкових зобов'язань адміністративні штрафи не накладаються. Це правило не застосовується, якщо: платник податків не подає податкову декларацію за період, протягом якого відбулася недоплата податкового зобов'язання; судом встановлено вчинення злочину посадовими особами платника податків або фізичною особою – платником податків щодо умисного ухилення від сплати зазначеного податкового зобов'язання.

Окремим елементом санкцій за порушення податкового законодавства виступає пеня.

Пеня – плата у вигляді процентів, нарахованих на суму податкового боргу (без урахування пені), що справляється з платника податків у зв'язку з несвоєчасним погашенням податкового зобов'язання

Пеня нараховується на суму податкового боргу (включаючи суму штрафних санкцій за їх наявності) із розрахунку 120 відсотків річних облікової ставки Національного банку України, діючої на день виникнення такого податкового боргу або на день його (його частини) погашення, залежно від того, яка з величин таких ставок є більшою, за кожний календарний день прострочення у його сплаті.

Пеня нараховується після закінчення встановлених строків погашення узгодженого податкового зобов'язання на суму податкового боргу.

У разі коли платник податків до початку його перевірки контролюючим органом самостійно виявляє факт заниження податкового зобов'язання та погашає його, пеня не нараховується. Нарахування пені розпочинається: а) при самостійному нарахуванні суми податкового зобов'язання платником податків - від першого робочого дня, наступного за останнім днем граничного строку сплати податкового зобов'язання, визначеного законодавством; при нарахуванні суми податкового зобов'язання контролюючими органами - від першого робочого дня, наступного за останнім днем граничного строку сплати податкового зобов'язання, визначеного у податковому повідомленні згідно з нормами законодавства.

Нарахування пені закінчується у день прийняття банком, обслуговуючим платника податків, платіжного доручення на сплату суми податкового боргу. У разі часткової сплати суми податкового боргу нарахування пені зупиняється на таку сплачену частку.

ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

Оподаткування процесів споживання здійснюється через використання акцизів і мит.

Акциз – непрямий податок, який представляє собою надбавку до ціни.

Акцизи можуть бути :

- універсальні,
- специфічні.

Специфічний акциз – акцизний збір суть якого в тому, що не всі товари попадають під акцизне оподаткування, а лише окремі види, причому існують різні підходи до оподаткування різних груп товарів.

Універсальні акцизи – загальний підхід до оподаткування процесів споживання.

Існує три види універсального акцизу:

- податок з продажу;
- податок з обороту;
- податок на додану вартість.

Загальним для універсальних акцизів є те, що попадають під оподаткування валові обороти платників, але сума нарахованого податку включається в ціну товару і лягає податковим тягарем на споживача товару.

Специфічний акциз – акцизний збір суть якого в тому, що не всі товари попадають під акцизне оподаткування, а лише окремі види, причому існують різні підходи до оподаткування різних груп товарів.

Універсальні акцизи – акцизи, застосування яких передбачає загальний підхід до оподаткування процесів споживання.

Порівняльна характеристика трьох видів універсальних акцизів зображено у таблиці 6.1.

Таблиця 6.1.

Аналіз ефективності застосування окремих акцизів.

	Виробник	Оптовий продавець	Роздрібний продавець	Кінцева Ціна	Сума податку
Податок з продажу	2000	$2000+300 = 2300$	$2300+400 = 2700$ $2700 * 0,2 = 540$	3240	540
Податок з обороту	$2000+(2000 * 0,2) = 2000+400=2400$	$2400+300= 2700 + (2700 * 0,2) = =2700 +540 =3240$	$3240+400 = 3640+ (3640 * 0,2) = =3640+728 =4368$	4368	$400+540+ +728 = 1668$
Податок на додану вартість	$2000+(2000 * 0,2) = 2000+400=2400$ $\Sigma ПДВ =400$	$2000 + 300 = 2300$ 400пк 460пз 2400 2760 $\Sigma ПДВ =460 - 400 = 60$	$2300 + 400 = 2700$ 460пк 540пз 2760 3240 $\Sigma ПДВ =540 - 460 = 80$	3240	540

Податок з продажу – універсальний акциз, який сплачують оптові або роздрібні продавці. Використовується податок з продажу в США, Канада, Японія, Італія.

Переваги податку:

- простота обчислення;
- простота контролю;
- звільнення сфери виробництва від непрямого оподаткування.

Недоліки:

- нерівномірні податкові надходження;
- не однакові умови виробника, покупця щодо податкового розрахунку з державою;
- неможливість регулювати процеси споживання на всіх етапах руху товару від виробництва до споживача.

При використанні податку з обороту під оподаткування підпадають валові обороти всіх учасників руху від виробника до кінцевого споживача.

Переваги:

- великі суми податкових надходжень та ритмічність поступлень до бюджету;
- однакові умови щодо сплати як виробником, так і продавцем;
- можливість регулювання в процесі споживання на всіх рівнях.

Недоліки:

- регресивний вплив на кінцеву ціну;
- наявність подвійного оподаткування;
- наявність кумулятивного ефекту;
- нарахування податку на податок;
- реальне скорочення обігових коштів платників.

Специфіка нарахування і сплати ПДВ в тому, що дана форма універсального акцизу нараховується та сплачується на кожному етапі руху товару від виробника до споживача, але податковий тиск на кінцевого споживача такий самий як і в випадку податку з продажу.

Податок з продажу – універсальний акциз, який сплачують оптові або роздрібні продавці.

Податок з обороту – податок при застосуванні якого під оподаткування підпадають валові обороти всіх учасників руху від виробника до кінцевого споживача.

Податок на додану вартість – це складний податок, який передбачає окреме існування податкових зобов'язань по ПДВ і окреме існування сум, що підлягають сплаті ПДВ до бюджету.

Переваги ПДВ:

- відсутність подвійного оподаткування і комунікативного ефекту;
- однакові умови щодо сплати як у виробника так і продавця;

- стимулювання експорту, ритмічне надходження коштів до бюджету держави;
- універсальний підхід до оподаткування різних товарів.

Недоліки ПДВ:

- складний механізм нарахування і сплати;
- регресивний вплив на малозабезпечені верстви населення.

ПДВ – це складний податок, який передбачає окреме існування податкових зобов'язань по ПДВ і окреме існування сум, що підлягають сплаті ПДВ до бюджету.

Платником цього податку є:

- особа, обсяг оподатковуваних операцій з продажу товарів (робіт, послуг) якої протягом будь-якого періоду з останніх 12 календарних місяців перевищував 3600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (61200 грн.);
- особа, яка ввозить (пересилає) товари на митну територію України або отримує від нерезидента (роботи, послуги) для їх споживання на митній території України;
- особа, яка здійснює на митній території України підприємницьку діяльність з торгівлі за готівкові кошти незалежно від обсягів продажу, за винятком фізичних осіб, що здійснюють торгівлю на умовах сплати ринкового збору;
- особа, яка на митній території України надає послуги, пов'язані з транзитом пасажирів або вантажів через митну територію України.

Об'єктом оподаткування є операції платників податку з:

- продажу товарів (робіт, послуг) на митній території України, в тому числі операції з оплати вартості послуг за договорами оперативної оренди (лізингу) та операції з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору) для погашення кредиторської заборгованості заставодавця;
- ввезення (пересилання) товарів на митну територію України та отримання робіт (послуг), що надаються нерезидентами для їх використання або споживання на митній території України, в тому числі операції з ввезення (пересилання) майна за договорами оренди (лізингу), застави та іпотеки;
- вивезення (пересилання) товарів за межі митної території України та надання послуг (виконання робіт) для їх споживання за межами митної території України.

Не є об'єктом оподаткування операції з:

- випуску (емісії), розміщення у будь-які форми управління та продажу за кошти цінних паперів, що випущені в обіг (емітовані) суб'єктами підприємницької діяльності, Національним банком України, Міністерством фінансів України, органами місцевого самоврядування відповідно до закону, включаючи приватизаційні

та компенсаційні папери (сертифікати), інвестиційні сертифікати, житлові чеки, земельні бони та деривативи; обміну зазначених цінних паперів на інші цінні папери; розрахунково-клірингової, реєстраторської та депозитарної діяльності на ринку цінних паперів.

Ці норми не застосовуються до операцій з продажу бланків дорожніх, банківських та особистих чеків, цінних паперів, розрахункових та платіжних документів, пластикових (розрахункових) карток;

- передачі майна орендодавця (лізингодавця), що є резидентом, у користування орендарю (лізингоотримувачу) згідно з умовами договору оренди (лізингу) та його повернення орендодавцю (лізингодавцю) після закінчення дії такого договору; сплати орендних (лізингових) платежів за умовами договору фінансової оренди (лізингу) або за умовами договору оренди житлового фонду, що є основним місцем проживання орендаря; передачі майна в заставу позикодавцю (кредитору) згідно з договором позики та його повернення заставодавцю після закінчення дії такого договору; передачі кредитором, що є резидентом, об'єкта іпотечного кредиту у власність або використання позичальником; грошових виплат основної суми та процентів згідно з умовами іпотечного кредиту;
- надання послуг із страхування і перестраховування, передбачених Законом України "Про страхування", соціального і пенсійного страхування;
- обігу валютних цінностей (у тому числі національної та іноземної валюти), банківських металів, банкнот та монет Національного банку України, за винятком тих, що використовуються для нумізматичних цілей, базою оподаткування яких є продажна вартість; випуску, обігу та погашення білетів державних лотерей, запроваджених за ліцензією Міністерства фінансів України; виплати грошових вигравів, грошових призів і грошових винагород; прийняття ставок, у тому числі шляхом обміну коштів на жетони чи інші замітники гривні, призначені для використання в гральних автоматах та іншому гральному устаткуванні, продажу негашених поштових марок України, конвертів або листівок з негашеними поштовими марками України, крім колекційних марок, конвертів чи листівок для філателістичних потреб, базою оподаткування яких є продажна вартість;
- надання послуг з інкасації, розрахунково-касового обслуговування, залучення, розміщення та повернення грошових коштів за договорами позики, депозиту, вкладу, страхування або доручення; надання, управління і переуступки фінансових кредитів, кредитних гарантій і банківських поручительств особою, що надала такі кредити, гарантії або поручительства; торгівлі за грошові кошти або цінні папери борговими зобов'язаннями, за винятком операцій з інкасації боргових вимог та факторингу (факторингових) операцій,

крім факторингових операцій, якщо об'єктом боргу є валютні цінності, цінні папери, у тому числі компенсаційні папери (сертифікати), інвестиційні сертифікати, житлові чеки, земельні бони та деривативи;

- оплати вартості державних платних послуг, які надаються фізичним або юридичним особам органами виконавчої влади і місцевого самоврядування та обов'язковість отримання (надання) яких встановлюється законодавством, включаючи плату за реєстрацію, отримання ліцензії (дозволу), сертифікатів у вигляді зборів, державного мита тощо;
- виплат заробітної плати, пенсій, стипендій, субсидій, дотацій, інших грошових або майнових виплат фізичним особам за рахунок бюджетів або соціальних чи страхових фондів у порядку, встановленому законом; виплат дивідендів та роялті у грошовій формі або у формі цінних паперів (корпоративних прав), надання комісійних (брокерських) та дилерських послуг з торгівлі або управління цінними паперами, у тому числі приватизаційними та компенсаційними паперами (сертифікатами), інвестиційними сертифікатами, житловими чеками, земельними бонами та деривативами на ринку цінних паперів України, а також деривативами на фондових, валютних і товарних біржах, створених у порядку, передбаченому відповідними законами;
- передачі основних фондів як внеску до статутного фонду юридичної особи для формування її цілісного майнового комплексу в обмін на емітовані нею корпоративні права, у тому числі при ввезенні основних фондів на митну територію України (крім підакцизних товарів) або їх вивезенні за межі митної території України; продажу за компенсацію сукупних валових активів платника податку (з урахуванням вартості гудвілу) іншому платнику податку.

Під цілісним майновим комплексом слід розуміти активи, сукупність яких забезпечує ведення окремої підприємницької діяльності на постійній і регулярній основі і термін використання яких перевищує дванадцять календарних місяців.

Під продажем сукупних валових активів слід розуміти продаж підприємства як окремого об'єкта підприємництва або включення валових активів підприємства чи його частини до складу активів іншого підприємства. При цьому підприємство-покупець набуває прав і обов'язків (є правонаступником) підприємства, що продає такі активи.

Повернення основних фондів, попередньо внесених до статутного фонду юридичної особи іншими юридичними або фізичними особами, у разі їх виходу з числа засновників або учасників такої юридичної особи, або при ліквідації такої юридичної особи, у тому числі при їх ввезенні на митну територію України (крім підакцизних товарів) або вивезенні за межі митної території України.

При здійсненні спільної (сумісної діяльності) передача товарів (робіт, послуг) на баланс платника податку, уповноваженого договором вести облік результатів такої спільної діяльності, вважається продажем таких товарів (робіт, послуг);

- безоплатної передачі у державну власність чи комунальну власність територіальних громад сіл, селищ, міст або у їх спільну власність об'єктів всіх форм власності, які перебувають на балансі одного платника податку і передаються на баланс іншого платника податку, якщо такі операції здійснюються за рішеннями Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, прийнятими у межах їх повноважень. Це положення поширюється на операції з безоплатної передачі об'єктів з балансу платника податку, який перебуває в державній або комунальній власності, на баланс іншої юридичної особи, яка перебуває відповідно в державній або комунальній власності, що здійснюється за рішенням органу державної влади або органу місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать такий платник податку та така юридична особа.
- з надання позашкільним навчальним закладом вихованцям, учням і слухачам платних послуг у сфері позашкільної освіти.

Звільняються від оподаткування операції з:

- продажу вітчизняних продуктів дитячого харчування молочними кухнями та спеціалізованими магазинами і куточками, які виконують функції роздаточних пунктів, у порядку і за переліком продуктів, встановленими Кабінетом Міністрів України;
- продажу (передплати) і доставки періодичних видань друкованих засобів масової інформації вітчизняного виробництва; продажу книжок вітчизняного виробництва; продажу учнівських зошитів, підручників та навчальних посібників вітчизняного виробництва;
- надання згідно з переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України, послуг з вищої, середньої, професійно-технічної та початкової освіти закладами освіти, які мають спеціальний дозвіл (ліцензію) на надання таких послуг та послуг з виховання та освіти дітей будинками культури в сільській місцевості, дитячими музичними та художніми школами, школами мистецтв;
- продажу товарів спеціального призначення для інвалідів за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України;
- послуг з доставки пенсій та грошової допомоги населенню;
- надання послуг з реєстрації актів громадянського стану державними органами, уповноваженими здійснювати таку реєстрацію згідно із законодавством;
- продажу лікарських засобів та виробів медичного призначення, зареєстрованих в Україні у встановленому законодавством порядку, в тому числі надання послуг з такого продажу аптечними установами;

- надання послуг з охорони здоров'я згідно з переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України, закладами охорони здоров'я, які мають спеціальний дозвіл (ліцензію) на надання таких послуг;
- продажу путівок на санаторно-курортне лікування та відпочинок дітей у закладах за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України. Зазначена пільга не поширюється на продаж путівок нерезидентам;
- надання в порядку та в межах норм, встановлених Кабінетом Міністрів України, послуг з:
 - 1) утримання дітей у дошкільних закладах, школах-інтернатах, кімнатах-розподільниках установ Міністерства внутрішніх справ України;
 - 2) утримання осіб у будинках для престарілих та інвалідів, харчування та облаштування на нічліг осіб, які не мають житла, у спеціально відведених для цього місцях;
 - 3) харчування дітей у школах, професійно-технічних училищах та громадян у закладах охорони здоров'я;
 - 4) харчування, забезпечення речовим майном, комунально-побутовими та іншими послугами, що надаються спецконтингенту в установах пенітенціарної системи згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;
- надання послуг державними службами зайнятості України за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України;
- надання послуг архівними установами України, пов'язаних з наданням документів Національного архівного фонду України юридичним і фізичним особам, а також продажу архівним установам України документів Національного архівного фонду України, які перебувають у власності юридичних або фізичних осіб відповідно до законодавства України;
- надання послуг з перевезення пасажирів міським і приміським пасажирським транспортом та автомобільним транспортом у межах району, тарифи на які регулюються у встановленому законом порядку, за винятком операцій з надання пасажирського транспорту в оренду (прокат);
- надання культових послуг та продажу предметів культового призначення релігійними організаціями за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України;
- надання послуг з поховання будь-яким платником податку;
- передачі конфіскованого майна, знахідок, скарбів або майна, визнаних безхазяйними, у розпорядження державних органів або організацій, уповноважених здійснювати їх збереження або продаж згідно із законодавством;

- передачі земельних ділянок, що знаходяться під об'єктами нерухомості або незабудованої землі у разі, коли така передача дозволена згідно з положеннями Земельного кодексу України;
- безкоштовної передачі рухомого складу однією залізницею або підприємством залізничного транспорту загального користування іншим залізницям або підприємствам залізничного транспорту загального користування державної форми власності в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- приватизації державного майна в обмін на приватизаційні папери або компенсаційні сертифікати, а також з безоплатної приватизації житлового фонду, присадибних земельних ділянок та земельних паїв відповідно до законодавства;
- виконання робіт (вартість робіт) з будівництва житла, що здійснюються за рахунок коштів фізичних осіб, та передачі такого житла у власність таким фізичним особам;
- інше

Механізм розрахунку ПДВ базується на співставленні сум податкового зобов'язання і сум податкового кредиту.

При здійсненні операцій купівлі-продажу в межах митної території України:

$$\Sigma \text{ПДВ} = \text{Податкові зобов'язання (ПЗ)} - \text{Податковий кредит (ПК)}$$

ПЗ- загальна сума податку, одержана (нарахована) платником податку в звітному (податковому) періоді

Датою виникнення податкових зобов'язань з продажу товарів (робіт, послуг) вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше:

або дата зарахування коштів від покупця (замовника) на банківський рахунок платника податку як оплата товарів (робіт, послуг), що підлягають продажу, а у разі продажу товарів (робіт, послуг) за готівкові грошові кошти — дата їх оприбуткування в касі платника податку, а при відсутності такої — дата інкасації готівкових коштів у банківській установі, що обслуговує платника податку;

або дата відвантаження товарів, а для робіт (послуг) — дата оформлення документа, що засвідчує факт виконання робіт (послуг) платником податку.

ПК – це:

- сума, на яку платник податку має право зменшити податкове зобов'язання звітного періоду;
- суми вхідних ПДВ згідно з податковими накладними, які виписані продавцями або постачальниками;
- суми ПДВ, які сплачені при купівлі сировини і товарів для подальшої реалізації або виробництва).

Датою виникнення права платника податку на податковий кредит вважається дата здійснення першої з подій:

або дата списання коштів з банківського рахунку платника податку в оплату товарів (робіт, послуг), дата виписки відповідного рахунку (товарного чека) — в разі розрахунків з використанням кредитних дебетових карток або комерційних чеків;

або дата отримання податкової накладної, що засвідчує факт придбання платником податку товарів (робіт, послуг);

$$\text{ПЗ} = \text{БО} * \text{С}_{\text{ставка ПДВ}}$$

БО - база оподаткування операцій з продажу товарів (робіт, послуг) визначається виходячи з їх договірної (контрактної) вартості, визначеної за вільними або регульованими цінами (тарифами) з урахуванням акцизного збору, ввізного мита, інших загальнодержавних податків та зборів (обов'язкових платежів), за винятком податку на додану вартість, що включаються в ціну товарів (робіт послуг) згідно із законами України з питань оподаткування.

Податок становить **20 відсотків бази оподаткування** та додається до ціни товарів (робіт послуг).

За **нульовою ставкою** податок справляється з товарів (робіт, послуг), що експортуються (вивозяться) за межі митних кордонів України та при продажу переробним підприємствам молока і м'яса живою вагою сільськогосподарськими товаровиробниками.

З 1 січня 2004 року планується введення нової базової ставки – 17%.

Якщо сума ПДВ, що розрахована з бази оподаткувань, поділена на податкові зобов'язання, більша від податкового кредиту, то така різниця підлягає сплаті до бюджету.

При здійсненні імпорتنих операцій:

$$\Sigma \text{ПДВ} = \text{БО} * \text{С}_{\text{ставка ПДВ}}$$

$$\text{БО} = \text{МВ} + \text{Затрати до перетину митного кордону} + \text{АЗ} + \text{М} + \text{МП};$$

Де, МВ – митна вартість;

АЗ – акцизний збір;

М – мито;

МП – митні платежі.

Кожен платник самостійно розраховує суми ПДВ, які треба сплатити у звітному періоді до бюджету. Для правильного визначення, а також документального підтвердження операцій щодо ПДВ, всі платники зобов'язані виписувати податкові накладні, які вказуватимуть:

- реквізити покупця і продавця;
- індивідуальні податкові коди покупця і продавця;
- суми оборотів з продажу без ПДВ;
- суми перерахованого ПДВ або податкового зобов'язання;
- обороти з продажу разом з ПДВ.

Всі податкові накладні, які отримані платником, реєструються в книзі обліку придбаних товарів та продукції. В книзі (дані аналітичного обліку) визначається сума податкового кредиту за звітний період.

Всі податкові накладні, які виписуються конкретним платником при продажу продукції реєструються в книзі обліку реалізації. Податкові зобов'язання за звітний період визначається за даними цієї книги.

Статтею 5 Закону України “Про податок на додану вартість” визначено операції, що звільнені від оподаткування. До них відносяться продаж товарів спеціального призначення для інвалідів, надання послуг з вищої, середньої, професійно-технічної та початкової освіти, продаж лікарських засобів та виробів медичного призначення, наданні послуг з охорони здоров'я та ряд інших.

В залежності від обсягу оподатковуваних операцій платники податку подають податкову декларацію з ПДВ помісячно або поквартально.

Податковий період щодо розрахунку ПДВ :

- квартал, якщо обороти по реалізації не перевищують 7200 неоподаткованих мінімумів;
- місяць – якщо більше 7200 неоподаткованих мінімумів.

Якщо податковий період дорівнює календарному місяцю, то податкова декларація подається протягом 20 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця. Якщо податковий період дорівнює кварталу то податкова декларація подається протягом 40 календарних днів, наступних за останнім днем звітного (податкового) кварталу.

Сплата податку здійснюється на протязі 10 днів, що слідує за граничним строком подання податкової звітності.

АКЦИЗНИЙ ЗБІР

Акцизний збір запроваджено Декретом Кабінету Міністрів України від 26.12.92р. №18-92 «Про акцизний збір».

Акцизний збір – непрямий податок, основою якого виступає диференційований підхід до оподаткування різних товарів та товарних груп. Тому акцизний збір називають специфічним акцизом. Основні відмінності між специфічним та універсальним акцизом:

- акцизний збір накладається тільки на певні види товарів, які відносяться до підакцизних;
- платником акцизного збору є тільки один учасник руху товарів (як правило, виробник);
- ставки акцизного збору диференційовані по окремих видах товару.
- розмір ставки може бути як в відсотках, так і в твердих грошових сумах з одиниці проданої продукції;
- різні підходи щодо регулювання процесів споживання.

Акцизний збір – непрямий податок, основою якого виступає диференційований підхід до оподаткування різних товарів та товарних груп.

Враховуючи різні призначення специфічного і універсального акцизу, необхідною умовою оподаткування в умовах ринку є співіснування цих двох форм непрямого податку в одній податковій системі.

Акцизний збір поступається ПДВ своїм фінансовим значенням, але переважає його в можливостях регулювання процесів споживання окремих видів товару. Він дозволяє через цінові механізми непрямим впливати на обсяги виробництва та реалізацію окремих підакцизних товарів як на митній території України, так і в сфері ЗЕД.

Недоліком стягнення акцизного збору є те, що його сума включається в базу оподаткування ПДВ. Це необґрунтовано збільшує ціну товару і породжує подвійне оподаткування.

Зі сторони соціальної справедливості акцизний збір більш справедливий як ПДВ, тому що до складу підакцизних товарів в основному включені так звані “товари розкоші”, а ПДВ обкладаються всі товари і послуги за універсальним підходом. До таких (підакцизних) товарів, зокрема, відносяться:

- пиво солодове;
- нафтопродукти;
- спирт етиловий;
- алкогольні напої;
- тютюнові вироби;
- деякі транспортні засоби.

Платниками акцизного збору є:

- суб'єкти підприємницької діяльності, а також їх філії, відділення (інші відокремлені підрозділи) – виробники підакцизних товарів (послуг) на митній території України, у тому числі з давальницької сировини з товарів, на які встановлені ставки акцизного збору;
- нерезиденти, які здійснюють виготовлення підакцизних товарів (послуг) на митній території України;
- будь-які суб'єкти підприємницької діяльності, інші юридичні особи, їх філії, відділення, інші відокремлені підрозділи, які імпортують на митну територію України підакцизні товари;
- фізичні особи – резиденти або нерезиденти, які ввозять (пересилають) підакцизні речі або предмети на митну територію України у вигляді супроводжувального або несупроводжувального багажу, а також фізичні особи, які одержують такі підакцизні речі (предмети), переслані (надіслані) з-за митного кордону України у вигляді поштових та інших відправлень або несупроводжувального багажу в обсягах або вартістю, що перевищують норми безмитного провезення (пересилання) для таких фізичних осіб, визначені митним законодавством;

- юридичні або фізичні особи, які купують (одержують в інші форми володіння, користування або розпорядження) підакцизні товари у податкових агентів.

Акцизний збір обчислюється у твердих ставках у гривнях або в євро з одиниці реалізованих (переданих, ввезених в Україну) товарів (продукції) або за ставками у відсотках до обороту з реалізації (передачі) товарів (продукції).

Акцизний збір, обчислений в євро, з товарів (продукції), що вироблені в Україні, сплачується у валюті України за валютним (обмінним) курсом Національного банку України, що діє на перший день кварталу, в якому здійснюється реалізація товару (продукції) і залишається незмінним протягом кварталу.

Всі платники акцизного збору самостійно нараховують і сплачують акцизний збір до бюджету. Методика розрахунку безпосередньо залежить від виду товару, який оподатковується

Механізм розрахунку:

а) якщо ставка в відсотках, то об'єктом оподаткування виступає відпускна ціна товару або обороти по реалізації без нарахованого ПДВ.

Якщо відомі обороти по реалізації, то сума акцизного збору визначається так :

$$\sum_{AZ} = (BP - ПДВ_{нарах}) * C_{T AZ}$$

де, BP – виручка від реалізації;

ПДВ_{нарах} - нарахована сума ПДВ;

Якщо формується ціна з плановою нормою прибутку :

$$\sum_{AZ} = \frac{C_v + Pr}{100\% - CAZ} * CAZ$$

При здійсненні імпорту підакцизних товарів :

$$\sum_{AZ} = \frac{митна _ варт + мито + митні _ платежі}{100\% - ставкаAZ} * ставкаAZ$$

б) якщо ставки в твердих сумах євро, то об'єкт оподаткування – фактичні обсяги виробленої і реалізованої підакцизної продукції в натуральному вигляді, а також кількість імпортного підакцизного товару

При продажі вітчизняних товарів :

$$\sum_{AZ} = k - сть * ставка _ євро * офіц _ курс _ євро$$

Офіційний курс для розрахунку акцизного збору фіксується на перший день поточного кварталу і є незмінним на протязі всього кварталу.

Розрахунок Az по імпорту:

$$\sum_{AZ} = k - сть * ставка _ євро * офіц _ курс _ євро$$

МИТО

Одним із непрямих податків є мито, запровадження якого тісно переплітається із внутрішньою, зовнішньою економічною та політичною діяльністю держави.

Воно справляється при ввезенні і вивезенні товарів через митний кордон країни з метою захисту внутрішнього ринку від конкуренції товарів імпортного виробництва, врівноваження цін, обліку експорту й імпорту товарів в умовах вільної зовнішньої торгівлі.

Порядок сплати ставки мита регулюється Законом України від 02.05.1992 року №2097-ХП «Про єдиний митний тариф».

Митне регулювання, крім сплати мита передбачає обов'язкове декларування товарів та сплату реєстраційних зборів – митних платежів.

Декларування здійснюється шляхом заповнення вантажних митних декларацій, або валютних декларацій. Після декларування митні організації здійснюють митне оформлення товарів, які перетинають митний кордон.

Мито – податок, що стягується з юридичних і фізичних осіб в разі здійснення комерційних операцій, пов'язаних із перевезенням товарів через державний кордон.

Митні збори і митні платежі – це своєрідна плата за виконання митницею своїх обов'язків.

Існують різні види мит. В залежності від напрямку руху товару, мита є :

- ⇒ ввізні – на товар, що імпортується;
- ⇒ вивізні – на товар, що експортується;
- ⇒ транзитні – на товар, що переміщується митною територією транспортом в третю країну.

За економічним змістом мита бувають:

- ⇒ фіскальні – призначені виключно для поповнення дохідної частини бюджету;
- ⇒ статистичні – для фінансування затрат щодо обліку експорту та імпорту товару;
- ⇒ антидемпінгові мита – призначені для неможливості та недопущення торгівлі за демпінговими цінами;
- ⇒ протекціоністські – призначені для підтримки політики протекціонізму щодо окремої країни чи групи країн;
- ⇒ вирівнювальні мита – для вирівнювання вітчизняних і світових цін;
- ⇒ преференційні – для стимулювання співробітництва з окремими країнами (політика заохочування);
- ⇒ сезонні мита – для стимулювання або стримування торгівлі на протязі певного періоду.

В залежності від ставок мита бувають :

- ⇒ адвалерні мита – ставки у відсотках до митної вартості;
- ⇒ специфічні – якщо ставки в твердих сумах євро з одиниці товару.

Згідно єдиного митного тарифу є 3 види відсоткових ставок:

- 1) повні ставки – для простого регулювання;
- 2) пільгові ставки – для стимулювання;
- 3) преференційні (нульові) – для безмитної торгівлі.

Конкретні ставки мита затверджуються Верховною Радою України.

Платниками мита є будь-які юридичні або фізичні особи, які ввозять або вивозять через митний кордон України товари або інші предмети, що підлягають митному оподаткуванню згідно з чинним законодавством.

Об'єктом оподаткування є митна вартість товарів або інших предметів, що перевозяться через митний кордон.

Ставки мита встановлюються у відсотках до митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон, або у встановленому грошовому розмірі на одиницю товару.

Мито нараховується митними органами виходячи з митної вартості й установлених ставок зазначених у вантажно-митній декларації товарів.

Митна вартість включає ціну товару, а також витрати на транспортування до пункту перетину митного кордону комісійні та брокерські послуги, тощо.

Механізм розрахунку мита:

а) якщо ставка в %:

$$\sum M = (MB + Z_{\text{пмк}}) * C_{\text{тм}}$$

б) якщо ставка в твердих сумах євро:

$$\sum AZ = Q_i * C_{\text{тме}} * OK_{\text{е}}$$

де, Q_i – кількість імпортованого товару;

$C_{\text{тме}}$ ставка мита в євро;

$OK_{\text{е}}$ – обмінний курс євро.

Офіційний курс фіксується на день перетину митного кордону із зовнішньою вантажно-митною декларацією.

Сплата мита здійснюється виключно в українських гривнях незалежного від того чи особа резидент чи нерезидент.

Враховуючи те, що перетнути митний контроль без сплати мита неможливо відповідальності за несплату не існує (виключенням цього є вексельний розрахунок)

ПОДАТОК НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ

Порядок нарахування, сплати та внесення податку до бюджету регулюється Законом України від 22.05.97 року № 283/97-ВР „Про оподаткування прибутку підприємств”.

Платниками податку є: суб'єкти господарської діяльності, бюджетні, громадські та інші підприємства, установи, організації, які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку, а також філії відділення і інші відокремлені підрозділи які не мають статусу юридичної особи. Платниками податку є постійні представництва нерезидентів, які отримують доходи в Україні.

Національний банк України та його установи (крім госпрозрахункових, що оподатковуються у загальному порядку) сплачують до Державного бюджету України суму перевищення валових доходів консолідованого балансу над валовими витратами та частиною валових витрат років, що передують звітному (у разі коли вони не відшкодовані валовими доходами таких років) після закінчення фінансового року. У разі перевищення за підсумками року затверджених видатків Національного банку України над отриманими доходами дефіцит покривається за рахунок Державного бюджету України.

Об'єктом оподаткування є: прибуток, що визначається шляхом зменшення суми скоригованого валового доходу звітного періоду на суму валових витрат платника податку та суму амортизаційних відрахувань.

$$O_o (П_{до}) = СВД - ВВ - А$$

де, $O_o (П_{до})$ – об'єкт оподаткування (прибуток до оподаткування).

СВД – скориговані валові доходи;

ВВ – валові витрати;

А – амортизаційні відрахування.

Скоригований валовий дохід менший за валовий дохід на суму тих доходів, які не включаються до складу валового доходу.

Валовий дохід включає загальну суму доходів від продажу товарів, послуг, у тому числі допоміжних та обслуговуючих виробництв, що не мають статусу юридичної особи, а також доходи від продажу цінних паперів, отриманих (нарахованих) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах.

До валових доходів включаються:

- загальні доходи від продажу товарів (робіт, послуг), у тому числі допоміжних та обслуговуючих виробництв, що не мають статусу юридичної особи, а також доходи від продажу цінних паперів (крім операцій з їх первинного випуску (розміщення) та операцій з їх кінцевого погашення (ліквідації));
- доходи від здійснення банківських, страхових та інших операцій з надання фінансових послуг, торгівлі валютними цінностями, цінними паперами, борговими зобов'язаннями та вимогами;

3. доходи від спільної діяльності та у вигляді дивідендів, отриманих від нерезидентів, процентів, роялті, володіння борговими вимогами, а також доходів від здійснення операцій лізингу (оренди);
 4. доходи, не враховані в обчисленні валового доходу періодів, що передують звітному, та виявлені у звітному періоді;
 5. доходи з інших джерел, у тому числі: сум безповоротної фінансової допомоги, отриманої платником податку у звітному періоді, вартості товарів (робіт, послуг), безоплатно наданих платнику податку у звітному періоді, крім їх надання неприбутковим організаціям та у межах таких операцій між платником податку та його відокремленими підрозділами, які не мають статусу юридичної особи; сум поворотної фінансової допомоги, отриманої платником податку у звітному періоді, що залишається неповерненою на кінець такого звітного періоду від осіб, що не є платниками цього податку (у тому числі нерезидентів), або осіб, які згідно із законодавством мають пільги з цього податку;
 6. сум невикористаної частини коштів, що повертаються із страхових резервів;
 7. сум коштів страхового резерву, використаних не за призначенням;
 8. сум заборгованості, що підлягає включенню до валових доходів;
 9. вартості матеріальних цінностей, переданих платнику податку згідно з договорами схову (у відповідальне зберігання) та використаних ним у власному виробничому чи господарському обороті;
 10. сум штрафів та / або неустойки чи пені, фактично одержаних за рішенням сторін договору або за рішенням відповідних державних органів, суду;
 11. сум державного мита, попередньо сплаченого позивачем, що повертається на його користь за рішенням суду;
 12. сум акцизного збору, сплачених (нарахованих) покупцями підакцизних товарів (за їх рахунок) на користь платника такого акцизного збору, уповноваженого законом вносити його до бюджету, та рентних платежів;
 13. деякі інші доходи згідно чинного податкового законодавства.
- Не включаються до складу валового доходу:
1. суми податку на додану вартість, отримані (нараховані) платником податку на додану вартість, нарахованого на вартість продажу товарів (робіт, послуг), за винятком випадків, коли підприємство-продавець не є платником податку на додану вартість;
 2. суми коштів або вартість майна, отримані платником податку як компенсація (відшкодування) за примусове відчуження

- державою іншого майна платника податку у випадках, передбачених законодавством;
3. суми коштів або вартість майна, отримані платником податку за рішенням суду (арбітражного суду) або внаслідок задоволення претензій у порядку, встановленому законодавством як компенсація прямих витрат або збитків, понесених таким платником податку в результаті порушення його прав та інтересів, що охороняються законом, у разі, якщо вони не були віднесені таким платником податку до складу валових витрат або відшкодовані за рахунок коштів страхових резервів;
 4. суми коштів у частині надмірно сплачених податків, зборів (обов'язкових платежів), що повертаються або мають бути повернені платнику податку з бюджетів якщо такі суми не були включені до складу валових витрат.
 5. суми коштів або вартість майна, що надходять платнику податку у вигляді прямих інвестицій або реінвестицій у корпоративні права, емітовані таким платником податку, в тому числі грошові або майнові внески, згідно з договорами про спільну діяльність на території України без створення юридичної особи;
 6. суми доходів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування від надання державних послуг (видачі дозволів (ліцензій), сертифікатів, посвідчень, реєстрації, інших послуг, обов'язковість придбання яких передбачена законодавством), у разі зарахування таких доходів до відповідних бюджетів.
 7. суми доходів, накопичуваних на пенсійних рахунках у межах механізму додаткового пенсійного забезпечення;
 8. кошти спільного інвестування інститутів спільного інвестування;
 9. суми одержаного платником податку емісійного доходу.
 10. номінальну вартість взятих на облік, але неоплачених (непогашених) цінних паперів, які засвідчують відносини позики, а також платіжних документів, емітованих (виданих) боржником на користь (на ім'я) платника податку як забезпечення або підтвердження заборгованості такого боржника перед таким платником податку;
 11. доходи від спільної діяльності на території України без створення юридичної особи, дивіденди, отримані платником податку від інших платників податку;
 12. кошти або майно, які повертаються власнику корпоративних прав, емітованих юридичною особою, після повної і кінцевої ліквідації такої юридичної особи-емітента або після закінчення договору про спільну діяльність, але не вище номінальної вартості акцій (часток, паїв);
 13. кошти або майно, що надходять у вигляді міжнародної технічної допомоги, яка надається іншими державами відповідно до

міжнародних угод, що набрали чинності у встановленому законодавством порядку;

14. кошти, що надаються платнику податку з Державного інноваційного фонду на зворотній основі при здійсненні інноваційних проектів;

15. кошти або майно, що надаються у вигляді безповоротної допомоги громадським організаціям інвалідів та підприємствам і організаціям;

Датою визначення валового доходу підприємства вважається подія, що сталася раніше:

- або дата зарахування коштів від покупця на банківський рахунок продавця в оплату товарів (робіт, послуг);
- або дата відвантаження товарів, чи надання послуг платником податку.

Валові витрати виробництва та обігу (далі - валові витрати) - сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних як компенсація вартості товарів (робіт, послуг), які купуються (виготовляються) таким платником податку для їх подальшого використання у власній господарській діяльності.

До складу валових витрат включаються:

1. суми будь-яких витрат, сплачених (нарахованих) протягом звітного періоду у зв'язку з підготовкою, організацією, веденням виробництва, продажем продукції (робіт, послуг) і охороною праці;
2. суми коштів або вартість товарів (робіт, послуг), добровільно перераховані (передані) протягом звітного року до Державного бюджету України або бюджетів місцевого самоврядування, до неприбуткових організацій, у розмірі, що становить не менше 2 та не більше 5 відсотків оподаткованого прибутку попереднього звітного року;
3. сума коштів, перерахованих підприємствами всеукраїнських об'єднань осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на яких працює за основним місцем роботи не менше 75 відсотків таких осіб, цим об'єднанням для проведення їх благодійної діяльності, але не більше 10 відсотків оподаткованого прибутку попереднього звітного періоду;
4. суми коштів, внесені до страхових резервів;
5. суми внесених (нарахованих) податків, зборів (обов'язкових платежів), установлених Законом України "Про систему оподаткування", (крім тих, що прямо не визначені у переліку податків, зборів (обов'язкових платежів), визначених зазначеним Законом), включаючи акцизний збір та рентні платежі, крім вартості сплачених торгових патентів. Для платників податку, основною діяльністю яких є виробництво сільськогосподарської продукції, до складу валових витрат включається плата за

- землю, що не використовується в сільськогосподарському виробничому обороті;
6. суми витрат, не віднесені до складу валових витрат минулих звітних податкових періодів у зв'язку з втратою, знищенням або зіпсуттям документів, установлених правилами податкового обліку, та підтверджених такими документами у звітному податковому періоді;
 7. суми витрат, не враховані у минулих податкових періодах у зв'язку з допущенням помилок та виявлених у звітному податковому періоді у розрахунку податкового зобов'язання;
 8. суми безнадійної заборгованості в частині, що не була віднесена до валових витрат у разі коли відповідні заходи щодо стягнення таких боргів не привели до позитивного наслідку, а також суми заборгованості, стосовно яких закінчився строк позовної давності;
 9. суми витрат, пов'язаних з поліпшенням основних фондів у сумі що не перевищує 10 відсотків сукупної балансової вартості всіх груп основних фондів станом на початок такого звітного періоду.
 10. суми витрат, пов'язаних з придбанням, добудовою об'єкта незавершеного будівництва та введенням його в експлуатацію, які виникають у платника податку - покупця об'єкта незавершеного будівництва протягом строку будівництва, визначеного умовами приватизації. При цьому такі витрати амортизації не підлягають. Рішення про включення зазначених витрат до валових витрат під час розрахунку податку на прибуток приймається платником податку самостійно;
 11. суми витрат, пов'язаних з підтвердженням відповідності продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу встановленим вимогам;
 12. суми коштів або вартість майна, добровільно перераховані (передані) організаціям роботодавців та їх об'єднанням, створеним відповідно до закону з цього питання, у вигляді вступних, членських та цільових внесків, але не більше 0,2 відсотка фонду оплати праці платника податку у розрахунку за звітний рік.

Платник податку веде податковий облік приросту (убутку) балансової вартості товарів (крім тих, що підлягають амортизації, та цінних паперів), сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, напівфабрикатів, малоцінних предметів (далі - запасів) на складах, у незавершеному виробництві та залишках готової продукції, витрати на придбання та поліпшення (перетворення, зберігання) яких включаються до складу валових витрат згідно з законодавством (за винятком тих, що отримані безкоштовно). Вартість запасів оплачених, але не отриманих (не оприбуткованих) платником податку і покупцем, до приросту запасів не включається. Вартість запасів оплачених, але не відвантажених (не знятих з обліку) платником

податку - продавцем, до убутку запасів не включається. У разі коли балансова вартість таких запасів на кінець звітного періоду перевищує їх балансову вартість на початок того ж звітного періоду, різниця включається до складу валових доходів платника податку у такому звітному періоді. У разі коли балансова вартість таких запасів на кінець звітного періоду є меншою за їх балансову вартість на початок того ж звітного періоду, різниця включається до складу валових витрат платника податку у такому звітному періоді.

Датою визначення валових витрат підприємства вважається подія, що сталася раніше:

- або дата списання коштів з банківського рахунку платника податку в оплату товарів, послуг;
- або дата отримання товарів, послуг.

Під терміном "амортизація" основних фондів і нематеріальних активів слід розуміти поступове віднесення витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення, на зменшення прибутку платника податку у межах норм амортизаційних відрахувань. Норми амортизації встановлені у відсотках до балансової вартості групи основних фондів, а сума амортизації розраховується щоквартально.

Під терміном "основні фонди" слід розуміти матеріальні цінності, що використовуються у господарській діяльності платника податку протягом періоду, який перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, та вартість яких поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом.

Основні фонди підлягають розподілу за такими групами:

група 1 - будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої, в тому числі жилі будинки та їх частини (квартири і місця загального користування, вартість капітального поліпшення землі);

група 2 - автомобільний транспорт та вузли (запасні частини) до нього; меблі; побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади та інструменти, інше конторське (офісне) обладнання, устаткування та приладдя до них;

група 3 - будь-які інші основні фонди, не включені до груп 1, 2 і 4.

група 4 - електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, їх програмне забезпечення, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, інші інформаційні системи, телефони (у тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує вартість малоцінних товарів (предметів).

Суми амортизаційних відрахувань звітного періоду визначаються шляхом застосування норм амортизації до балансової вартості груп основних фондів на початок звітного періоду.

$$A = B_a * H_a$$

Балансова вартість групи основних фондів на початок звітного періоду розраховується за формулою:

$$B_{(a)} = B_{(a-1)} + \Pi_{(a-1)} - V_{(a-1)} - A_{(a-1)}$$

Б_(a) - балансова вартість групи на початок звітної періоду;

Б_(a-1) - балансова вартість групи на початок періоду, що передував звітному;

П_(a-1) - сума витрат, понесених на придбання основних фондів, здійснення капітального ремонту, реконструкцій, модернізацій та інших поліпшень основних фондів протягом періоду, що передував звітному;

В_(a-1) - сума виведених з експлуатації основних фондів протягом періоду, що передував звітному;

А_(a-1) - сума амортизаційних відрахувань, нарахованих у періоді, що передував звітному.

Норми амортизації встановлюються у відсотках до балансової вартості кожної з груп основних фондів на початок звітної (податкової) періоду в такому розмірі (в розрахунку на податковий квартал з 1.01.2004):

група 1 – 2 %;

група 2 – 10 %;

група 3 – 6 %;

група 4 – 15%.

Зараз встановлені такі норми амортизації:

група 1 – 1,25 %;

група 2 – 6,25 %;

група 3 – 3,75 %;

група 4 – 15%.

Прибуток платників податку, включаючи підприємства, засновані на власності окремої фізичної особи, оподатковується за ставкою 30 відсотків до об'єкта оподаткування (крім доходів від страхової діяльності та доходів нерезидентів).

Доходи від страхової діяльності (крім страхування ризиків життя) страховиків-резидентів оподатковуються за ставкою 3 відсотки від суми валового доходу, отриманого від страхової діяльності. У разі дострокового розірвання договору зі страхування життя, непов'язаного зі смертю застрахованої особи, доходи, отримані страховиком, підлягають оподаткуванню за наслідками податкового періоду, протягом якого відбулося таке розірвання з використанням ставки податку в 6 відсотків.

Резидент або постійне представництво нерезидента, що здійснюють на користь нерезидента будь-яку виплату з доходу з джерелом його походження з України, отриманого таким нерезидентом від провадження господарської діяльності (у тому числі на рахунки нерезидента, що ведуться в гривнях), зобов'язаний утримувати під час виплати такого доходу та додатково сплачувати податок на репатріацію доходів у розмірі 15 відсотків (30 відсотків – при виплаті доходу нерезидентам від здійснення портфельних інвестицій у процентні облігації чи процентні казначейські зобов'язання) від суми такого доходу за рахунок такої виплати, якщо інше не передбачене нормами міжнародних угод, які набрали чинності.

Платники самостійно визначають суму податку до сплати в бюджет. Податок до сплати зменшується: на вартість торгових патентів, придбаних

платником податків; на суму податку на дивіденди, котрий утримується при виплаті дивідендів.

Термін сплати податкового зобов'язання по податку на прибуток підприємств – протягом 10 днів, що слідує за граничним строком подання податкової звітності

Платники податку протягом 40 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу подають декларацію про прибуток, розраховану наростаючим підсумком з початку фінансового року.

ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Порядок утримання, перерахування і сплати прибуткового податку регулюється Декретом Кабінету Міністрів від 26.12.92 року № 13-92 “Про прибутковий податок з громадян”.

Платниками прибуткового податку є громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства як ті, що мають, так і ті, що не мають постійного місця проживання в Україні. При цьому не має значення вік громадян, стать, раса, національність, сімейний, соціальний і майновий стан ставлення до релігії, приналежність до громадських організацій та політичних партій. Доходи неповнолітніх громадян оподатковуються на загальних підставах.

Об'єктом оподаткування громадян є сукупний оподатковуваний дохід за календарний рік (ще складається з місячних сукупних оподатковуваних доходів), одержаний з різних джерел як на території України, так і за її межами.

Прибутковий податок із сукупного оподаткованого доходу, одержуваного громадянами за місцем основної роботи (служби, навчання) утримується підприємствами, установами, організаціями, з якими громадянин має трудові відносини, і обчислюється відповідно до діючої прогресивної шкали оподаткування (див. таблицю 6.2.). При цьому на громадян, які мають постійне місце роботи ведуться трудові книжки. Сукупний оподатковуваний дохід кожного громадянина зменшується на розмір неоподаткованого мінімуму (17 грн.), що введений в шкалу ставок оподаткування.

Таблиця 6.2.

ПРИБУТКОВИЙ ПОДАТОК З ГРОМАДЯН

18 – 85 (грн.)	10% > 17
86 – 170	6.80 + 15% > 85
171 - 1 020	19.55 + 20% > 1 70
1021 – 1700	189.55 + 30% > 1020
> 1701	393.55 + 40% > 1700

Сукупний оподатковуваний дохід деяких категорії громадян зменшується:

- інвалідам та учасникам війни, учасникам бойових дій – 15 неоподатковуваних мінімумів;
- громадянам, які постраждали від Чорнобильської катастрофи і віднесені до I і II категорії – 10 неоподатковуваних мінімумів;
- інвалідам з дитинства – 5 неоподатковуваних мінімумів;
- інвалідам I і II груп – 5 неоподатковуваних мінімумів;
- громадянам, які постраждали від Чорнобильської катастрофи і віднесені до III і IV категорії – 5 неоподатковуваних мінімумів;
- одному з батьків на кожну дитину до 16 років, при умові, якщо місячний дохід не перевищує 10 мінімальних заробітних плат додатково на 1 неоподатковуваний мінімум доходу і громадян (17 грн.);
- одному з батьків які мають на утриманні трьох і більше дітей віком до 16 років – сума прибуткового податку до сплати зменшується на 50%.

Доходи, одержувані громадянами не за місцем основної роботи (за сумісництвом, цивільно-правовими договорами, виконання разових робіт тощо) обкладаються прибутковим податком у джерела їх виплати за ставкою 20 відсотків, без виключення неоподаткованого мінімуму і надання пільг по податку, встановлених законодавством для окремих категорій громадян.

Підприємства, установи організації та фізичні особи - підприємці, які виплачують громадянам доходи не за місцем їх основної роботи, зобов'язані протягом 20 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового місяця) після виплати надіслати податковому органу за місцем проживання таких громадян відомості про суму виплачених доходів і суму утриманого податку. Податкові органи використовують ці відомості для перевірки поданих громадянами декларацій і обчислення річної суми податку із сукупного оподаткованого доходу, одержаного ними як за основним, так і не за основним місцем роботи.

Ті громадяни, які отримували доходи як за основним так і за не основним місцем роботи зобов'язані до 1 квітня, року наступного за звітним подати до податкового органу декларацію про всі доходи, отримані впродовж року, крім тих, які одержували доходи лише за місцем основної роботи.

Слід зауважити, що з 1 січня 2004 року вводиться нова, кардинально інша методика оподаткування фізичних осіб.

12 липня 2003 року офіційно оприлюднений Закон України від 22 травня 2003 року №889-IV “Про податок з доходів фізичних осіб”, який набирає чинності з 1 січня 2004 року.

Платниками податку є:

- резиденти (фізична особа, яка має місце постійного проживання в Україні), які отримують як доходи з джерелом їх походження з території України, так і іноземні доходи. Іноземний дохід визначається як дохід, відмінний від доходу з джерелом його походження з території

України До “резидентів” цей закон також відносить осіб, які постійно проживають в іноземній державі, але мають тісні особисті чи економічні зв’язки (центр життєвих інтересів) в Україні. Іншими словами, мова йде про осіб, що заробляють за кордоном;

- нерезиденти, які отримують доходи з джерелом їх походження з території України.

Об’єктом оподаткування резидента є:

1. загальний місячний оподатковуваний дохід;
2. чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального річного оподаткованого доходу на суму податкового кредиту такого звітного року;
3. доходи, які підлягають кінцевому оподаткуванню при їх виплаті та не включаються до складу загального оподаткованого доходу згідно з податковим законодавством.

Об’єктом оподаткування нерезидента є:

1. загальний місячний оподатковуваний дохід з джерелом його походження з України;
2. загальний річний оподатковуваний дохід з джерелом його походження з України;
3. доходи з джерелом їх походження з України, які підлягають кінцевому оподаткуванню при їх виплаті та не включаються до складу загального оподаткованого доходу згідно з податковим законодавством.

Загальний оподатковуваний дохід передбачено у статті 4 згаданого закону. Загальний річний оподатковуваний дохід складається з суми місячних оподатковуваних доходів звітного року, а також оподатковуваних доходів, отриманих платником податку у попередні роки та виявлених у звітному році. До загального місячного оподаткованого доходу, наприклад, включається:

- доходи у вигляді заробітної плати, нараховані платнику податку відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору;
- сума (вартість) подарунків у межах, що підлягають оподаткуванню;
- сума страхових внесків (страхових премій) за договором добровільного страхування;
- доходи, отримані платником податку від його працедавця як додаткові блага (вартості використання житла, вартості майна та харчування і т.д.)
- доходи у вигляді вартості успадкованого майна, у межах, що підлягають оподаткуванню;
- інші доходи.

Платник податку має право на податковий кредит за наслідками звітного податкового року.

До складу податкового кредиту включаються фактично понесені витрати, підтверджені платником податку документально, а саме фіскальним або товарним чеком, касовим ордером, товарною накладною, іншими

розрахунковими документами або договором, які ідентифікують продавця товарів (робіт, послуг) та визначають суму таких витрат.

До витрат, котрі дозволяється включати до податкового кредиту, наприклад, відносять:

- суму коштів або вартість майна, переданих платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям;
- суму коштів, сплачених платником податку на користь освітніх закладів для компенсації вартості середньої професійної або вищої форми навчання такої особи, іншого члена її сім'ї першого ступеню рідства (батьки та батьки її чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої фізичної особи так і її чоловіка або дружини), але не більше суми місячного мінімального прожиткового рівня для працездатної особи, встановленого на 1 січня звітного податкового року, помноженої на 1,4 та округленої до найближчих 10 гривень.
- суму власних коштів платника податку, сплачених на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг з лікування такого платника податку або члена його сім'ї першого ступеню рідства.
- інші витрати.

Замість “неоподаткованого мінімуму доходів громадян” введено поняття “податкової соціальної пільги”. Розмір податкової соціальної пільги – одна мінімальна заробітна плата, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року.

Податкова соціальна пільга застосовується до доходу, отриманого платником податку як заробітна плата протягом звітного податкового місяця, якщо його розмір не перевищує суми місячного мінімального прожиткового рівня для працездатної особи, встановленого на 1 січня звітного податкового року, помноженої на 1,4 та округленої до найближчих 10 гривень.

На перехідний період установлюються такі розміри податкової соціальної пільги:

- у 2004 році – у розмірі 30% від суми податкової соціальної пільги;
- у 2005 році - у розмірі 50% від суми податкової соціальної пільги;
- у 2006 році – у розмірі 80% від суми податкової соціальної пільги;
- у 2007 році – у розмірі 100% від суми податкової соціальної пільги.

Платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого з джерел на території України від одного працедавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги у таких розмірах:

1. для будь-якого платника податку – у розмірі, що дорівнює одній мінімальній заробітній платі (у розрахунку на місяць), встановленій законом на 1 січня звітного податкового року;
2. у розмірі, що дорівнює 150 відсоткам мінімальної заробітної плати для платника, який є:

- є самотньою матір'ю або батьком (опікуном, піклувальником) - у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років;
 - утримує дитину - інваліда 1 або 2 групи, у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років;
 - має три чи більше дитини віком до 18 років - у розрахунку на кожну таку дитину;
 - є вдівцем або вдовою;
 - є особою, віднесеною законом до 1 і 2 категорії осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи;
 - є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, військовослужбовцем строкової служби;
 - є особою, якій присуджено довічну стипендію як громадянину, що зазнав переслідувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів;
3. у розмірі, що дорівнює 200 відсоткам мінімальної заробітної плати для платника, який є:
- особою, що є Героєм України, Героєм Радянського Союзу або повним кавалером ордена Слави чи Трудової Слави;
 - учасником бойових дій під час Другої світової війни, або працівником тилу, який має відповідні державні відзнаки;
 - колишнім в'язнем концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання під час Другої світової війни або особою, визнаною репресованою;
 - особою, яка була насильно вивезена з території колишнього СРСР під час Другої світової війни на територію держав, що перебували у стані війни з колишнім СРСР або були окуповані фашистською Німеччиною та її союзниками;

Ставка податку становить 15 відсотків до об'єкту оподаткування. Але починаючи з 1 січня 2004 року та до 1 січня 2007 року ця ставка встановлюється на рівні **13 відсотків** від об'єкту оподаткування. Крім того застосовується і інша ставка податку. Ставка податку становить 5 відсотків до об'єкту оподаткування, нарахованого податковим агентом як:

- процент на банківський депозит (вклад);
- процентний або дисконтний дохід за ощадним (депозитним) сертифікатом;
- в деяких інших випадках,

Для зрозумілості нової методики розрахунку податку розглянемо приклад.

Прожитковий мінімум для працездатної особи на 365 грн., а розмір мінімальної заробітної плати 185 грн. Громадянин отримав дохід у вигляді заробітної плати у розмірі 480 грн. за січень 2004 року. На його утриманні знаходиться 3 дітей до 18 років.

Визначаємо розмір місячного доходу (межу) щодо надання податкової соціальної пільги:

$(365 * 1.4) = 511$, заокруглюємо до 10 грн. = 510 грн.

480 грн. < 510 грн. – громадянин має право використовувати податкову соціальну пільгу.

Розраховуємо конкретний розмір податкової соціальної пільги з урахуванням перехідного періоду (у 2004 році її розмір встановлений на рівні 30% мінімальної заробітної плати):

$185 * 30 / 100 * 150 / 100 * 3 = 249,75$ грн.

Податок на доходи фізичних осіб:

$(480 - 249.75) * 0.13 = 29,93$ грн.

Податкова соціальна пільга застосовується до нарахованого місячного доходу платнику податку у вигляді заробітної плати виключно за одним місцем його нарахування (виплати). Якщо платник податку є самозайнятою особою, податкова соціальна пільга щодо отриманих нею доходів від такої діяльності не застосовується.

ПЛАТА (ПОДАТОК) ЗА ЗЕМЛЮ

Основним законодавчим документом, що регламентує порядок нарахування і сплати земельного податку є Закон України від 3.07.1992 року № 2535-ХІІ "Про плату за землю". Відповідно до цього Закону використання землі в Україні є платним.

Платниками земельного податку виступають власники землі та землекористувачі, крім орендарів. А за земельні ділянки, надані в оренду, справляється орендна плата, яка не може бути меншою, ніж земельний податок.

Об'єктом оподаткування податком на землю є земельна ділянка.

Існують такі форми власності на землю в Україні:

- державна;
- колективна;
- приватна.

Право колективної власності на землю мають колективні сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарські кооперативи, садівницькі товариства, сільськогосподарські акціонерні товариства.

Громадяни України мають право на одержання у власність земельних ділянок для ведення господарства; для будівництва; для садівництва; дачного і гаражного будівництва. Передача у власність громадян земельних ділянок здійснюється місцевими радами за плату або безплатно.

Розпоряджаються землею місцеві ради, які в межах своєї компетенції передають її у власність або тимчасове користування.

Розмір земельного податку не залежить від результатів господарської діяльності власників землі та землекористувачів.

Плата за землю визначається залежно від грошової оцінки земель. Ставка земельного податку встановлюється у відсотках від їх грошової оцінки з одного гектара сільськогосподарських угідь:

- для ріллі, сіножатей та пасовищ - 0,1;
- для багаторічних насаджень - 0,03.

- плата за землі населених пунктів встановлюється у розмірі 1 відсотка;
- податок за земельні ділянки, зайняті житловим фондом, кооперативними автостоянками, гаражно-будівельними, дачно-будівельними кооперативами, індивідуальними гаражами і дачами громадян, і також за земельні ділянки, надані для потреб сільськогосподарського виробництва, водного та лісового господарства, які зайняті виробничими, культурно-побутовими та господарськими будівлями спорудами, справляється у розмірі 3 відсотків від загальноновстановленої ставки;
- для підприємств промисловості, транспорту, зв'язку та іншого призначення, що використовують надані їм земельні ділянки – 5.

Механізм розрахунку плати за землю.

$$P_{\text{заЗ}} = S_{\text{зд}} * GO_{\text{зд}} * C_{\text{T}}$$

де, $P_{\text{заЗ}}$ – плата за землю;

$S_{\text{зд}}$ - площа земельної ділянки;

$GO_{\text{зд}}$ – грошова оцінка 1 га земельної ділянки;

C_{T} – ставка податку.

Якщо існують коефіцієнти, які використовуються для індексації ставки податку в залежності від місця її розташування та типу населеного пункту, то розрахунок податку має вигляд:

$$P_{\text{заЗ}} = S_{\text{зд}} * GO_{\text{зд}} * C_{\text{T}} * K_{\text{зм}}$$

де, $K_{\text{зм}}$ – коефіцієнт збільшення (зменшення) ставки податку.

Законом передбачено ряд пільг по сплаті земельного податку. Зокрема від земельного податку звільняються:

- 1) землі господарств автомобільних доріг загального користування;
- 2) вітчизняні заклади культури, науки, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, фізичної культури та спорту, спортивні споруди, що використовуються за цільовим призначенням, а не для комерційної діяльності;
- 3) благодійні і релігійні організації;
- 4) пенсіонери, учасники війни, "чорнобильці", громадяни, які виховують трьох і більше дітей, громадяни, члени сімей яких проходять строкову військову службу, інваліди I та II груп.

Юридичні особи самостійно обчислюють суму податку і щомісячно сплачують її до бюджету розмірі 1/12 річної суми.

Громадянами податок сплачується у два строки (рівними частками) до 15 серпня і 15 листопада поточного року.

ПОДАТОК З ВЛАСНИКІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Основним документом, згідно з яким визначається цей податок, є Закон України від 11.12.91р №1963-ХІІ "Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів" (із змінами і доповненнями).

Цей податок є одним із джерел фінансування будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних шляхів загального користування та проведення природоохоронних заходів на водоймищах.

Платниками податку з власників транспортних засобів є підприємства, установи та організації, юридичні особами, іноземні юридичні особи, а також громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають зареєстровані в Україні власні транспортні засоби.

Від сплати податку звільняються:

- підприємства автомобільного транспорту загального користування, але лише стосовно транспортних засобів, зайнятих на перевезенні пасажирів, на які в установленому законом порядку визначено тарифи оплати проїзду в цих транспортних засобах;
- навчальні заклади, які повністю фінансуються з бюджетів, стосовно учбових транспортних засобів, при умові використання їх за призначенням.

Крім цього не є платниками податку фізичні особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, ветерани війни, інваліди незалежно від групи інвалідності, ветерани праці, а також особи що мають особливі заслуги перед Батьківщиною щодо одного легкового автомобіля з об'ємом циліндрів двигуна до 2500 куб см.

На 50 відсотків від сплати податку звільняються громадяни, у власності яких знаходяться легкові автомобілі, вироблені у країнах СНД і поставлені на облік в Україні до 1990 року включно.

На 50 відсотків від сплати податку звільняються сільськогосподарські підприємства-товаровиробники за трактори колісні, автобуси та спеціальні автомобілі для перевезення людей кількістю посадочних місць не менше 10.

Податок нараховується за затвердженими ставками в залежності від:

- об'єму циліндрів або потужності двигуна;
- для водних транспортних засобів - виходячи з їх довжини.

Ставки податку встановлені в гривнях за 100 куб см об'єму циліндрів двигуна, з 1 кВт потужності двигуна або 100см довжини.

Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів сплачується у таких розмірах (див.табл.6.3.)

Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів обчислюється юридичними особами на підставі звітних даних про кількість транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів станом на 1 січня поточного року. Обчислення податку з власників наземних

транспортних засобів провадиться виходячи з об'єму циліндрів або потужності двигуна кожного виду і марки транспортних засобів, а податок з власників водних транспортних засобів - виходячи з довжини транспортного засобу за відповідними ставками.

Таблиця 6.3.

Ставки податку з власників транспортних засобів

Код	Опис об'єктів оподаткування	Ставка податку на рік (з 100 куб. см об'єму циліндрів двигуна, з 1 кВт потужності двигуна або 100 см довжини)
87 01	Трактори колісні (крім гусеничних – код 87 01 30)	2,5 грн. з 100 куб. см
87 02	автомобілі для перевезення не менш як 10 осіб, включаючи водія	3,6 грн. з 100 куб. см
87 03	автомобілі легкові (крім автомобілів з електродвигуном – код 87 03 90100) з об'ємом циліндрів двигуна: до 1000 куб. см від 1001 куб. см до 1500 куб. см від 1501 куб. см до 1800 куб. см від 1801 куб. см до 2500 куб. см від 2501 куб. см до 3500 куб. см від 3501 куб. см і більше	3 грн. з 100 куб. см 4 грн. з 100 куб. см 5 грн. з 100 куб. см 10 грн. з 100 куб. см 20 грн. з 100 куб. см 30 грн. з 100 куб. см
87 03 90100	автомобілі з електродвигуном	0,5 грн. з 1 кВт
87 04	автомобілі вантажні з об'ємом циліндрів двигуна: до 8200 куб. см від 8201 куб. см до 15000 куб. см від 15001 куб. см і більше	10 грн. з 100 куб. см 15 грн. з 100 куб. см 20 грн. з 100 куб. см
87 05	автомобілі спеціального призначення (крім пожежних і швидкої допомоги)	3,6 грн. з 100 куб. см
87 11	мотоцикли (мопеди), велосипеди з двигуном (крім тих, що мають об'єм циліндра двигуна до 50 куб. см, - код 87 11 10)	2 грн. з 100 куб. см
	яхти і судна парусні з допоміжним двигуном або без нього (крім спортивних):	
89 03 91100	Морські	10 грн. з 100 см довжини
89 03 91910, 89 03 91930	інші з масою до 100 кг; інші з довжиною корпусу до 7,5 м	5 грн. з 100 см довжини
89 03 91990	інші з довжиною корпусу більше 7,5 м	10 грн. з 100 см довжини
	човни моторні і катери, крім човнів з підвісним двигуном (крім спортивних):	
89 03 92100	Морські	10 грн. з 100 см довжини
89 03 92910	інші з довжиною корпусу до 7,5 м	5 грн. з 100 см довжини
89 03 92990	інші з довжиною корпусу більше 7,5 м	10 грн. з 100 см довжини
	інші човни (крім спортивних):	
89 03 99100, 89 03 99910	з масою до 100 кг; інші з довжиною корпусу до 7,5 м	5 грн. з 100 см довжини
89 03 99990	інші з довжиною корпусу більше 7,5 м	10 грн. з 100 см довжини

Сплачується податок перед реєстрацією, перереєстрацією або технічним оглядом транспортних засобів. Сплата податку юридичними особами проводиться поквартально до 15 числа місяця наступного за звітним кварталом.

Фізична особа сплачує податок перед реєстрацією, перереєстрацією транспортних засобів, а також перед технічним оглядом транспортних засобів щорічно або один раз на два роки, але не пізніше першого півріччя року, в якому провадиться технічний огляд. Якщо транспортні засоби придбано в другому півріччі, то податок сплачується в половинному розмірі.

При знятті транспортного засобу з обліку для його реалізації до строку проходження технічного огляду фізичні особи податок з власників транспортних засобів за цей рік не сплачують. Податок буде сплачено новим власником перед його реєстрацією.

У випадку відсутності документів про сплату податку реєстрація, перереєстрація і технічний огляд транспортних засобів не проводяться.

ДЕРЖАВНЕ МИТО

Порядок сплати державного мита регулюється Декретом Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 року № 7-93 „Про державне мито”.

Платниками державного мита є юридичні та фізичні особи, які звертаються у відповідні органи для вчинення в їх інтересах юридичних дій або видачу відповідних юридичних документів. Державне мито справляється:

- за реєстрацію актів громадянського стану;
- за видачу документів на право виїзду за кордон;
- за вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами і виконавчими комітетами сільських, міських рад тощо.

Ставки державного мита встановлюються або у відсотках до ціни позову, суми договору, вартості майна, тощо, або у розмірах частин неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що діє на день сплати мита.

ПОДАТОК НА ПРОМИСЕЛ

Податок на промисел запроваджено відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України від 17.05.93р. Він набув чинності з 1 липня 1993 року.

Платниками цього податку є фізичні особи, не зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють несистематичний, не більше 4 разів протягом календарного року, продаж виготовлених, перероблених і куплених речей, товарів, продукції. Податком на промисел оподатковуються доходи не тільки громадян України, а й іноземних громадян і осіб без громадянства.

Об'єктом оподаткування є сумарна вартість товарів за ринковими цінами, що зазначаються громадянином у декларації, поданій до державної податкової інспекції за місцем проживання або за місцем реалізації товарів.

Не декларуються і не обкладаються податком на промисел доходи від продажу:

- вирощеної у власному підсобному господарстві, на присадибній, дачній, садовій і городній ділянках продукції

- рослинництва, тваринництва, кролів, нутрій, птиці (як у живому вигляді, так продукції їх забою в сирому вигляді та у вигляді первинної переробки);
- продукції власного бджільництва;
 - автотранспортних засобів, які знаходяться в приватній власності громадян, якщо вони реалізуються не більше ніж один раз на рік з нотаріальним посвідченням угоди купівлі-продажу.

Декретом встановлені такі ставки податку на промисел:

- 10% зазначеної в декларації вартості товарів, що підлягають продажу протягом трьох календарних днів (у терміни, зазначені в патенті), але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- 20% вартості товарів у випадку збільшення терміну дії патенту до семи днів.

Отже, мінімальний термін дії одноразового патенту - три, максимальний - сім календарних днів. Сума податку за невикористаний патент поверненню не підлягає. Для того щоб взяти одноразовий патент, необхідно подати декларацію, в якій зазначаються відомості про платника, а також вказується найменування, кількість і вартість товару, який передбачається реалізувати у зазначений період. Податковий інспектор, відповідальний за видачу патентів, приймає, перевіряє декларацію і визначає суму податку. Після чого визначена сума сплачується в установі Ощадбанку. Податковий інспектор на підставі документа про сплату виписує одноразовий патент. Слід зауважити, що патент громадянинові видається тільки за наявності паспорта або іншого документа, що посвідчує особу.

Громадяни, які здійснюють продаж товарів без придбання одноразових патентів, або з порушенням терміну їх дії чи здійснюють продаж товарів, не зазначених у деклараціях притягуються до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу від 1 до 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За повторне порушення, допущене протягом року після притягнення до адміністративної відповідальності, - від 10 до 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

ЗБІР НА ГЕОЛОГОРОЗВІДУВАЛЬНІ РОБОТИ, ВИКОНАНІ ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Справляння цього збору регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 29.01.99 р № 115 "Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за геологорозвідувальні роботи виконані за рахунок державного бюджету, та його справляння" (зі змінами та доповненнями).

Збір за геологорозвідувальні роботи справляється з надрокористувачів, що видобувають корисні копалини на раніше розвіданих родовищах. Об'єктом збору є обсяги видобутих і погашених запасів корисних копалин. Цей збір в

повному обсязі зараховується до Державного бюджету і спрямовується на розвиток мінерально-сировинної бази.

Нормативи збору за виконані геологорозвідувальні роботи встановлюються Кабінетом Міністрів України окремо для кожного виду корисних копалин у гривнях з одиниці видобутку чи погашення запасів. Зокрема, встановлені такі нормативи збору:

- за пісок будівельний - 6 коп. за 1 куб.м;
- за каолін -18 коп. за тонну;
- за камінь будівельний -12 коп. за 1 куб.м;
- за крейду, вапняк -10 коп. за тонну;
- за декоративне каміння - 25 коп. за 1 куб.м;
- за цегельно - черепичну сировину -18 коп. за 1 куб.м.;
- за торф - 5 коп. за 1 тонну;
- за вугілля кам'яне - 47 коп. за 1 тонну;
- за нафту, конденсат - 20 грн. 50 коп. за 1 тонну.

ЗБІР ЗА СПЕЦІАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Збір за спеціальне використання природних ресурсів включає :

- плату за спеціальне використання водних ресурсів;
- лісовий дохід;
- плату за спеціальне використання надр.

До спеціального використання водних ресурсів належить використання води для задоволення виробничих потреб як за допомогою спеціальних пристроїв і установок, так і без них, що може істотно вплинути на якісні та кількісні показники стану водних ресурсів, а також користування водними об'єктами для потреб гідроенергетики і водного транспорту.

Плата справляється за спеціальне використання водних ресурсів як загальнодержавного, так і місцевого значення.

До водних ресурсів загальнодержавного значення належать:

- віднесені до басейнів річок поверхневі води, що розташовані або використовуються на території більш як однієї області, включаючи притоки всіх порядків;
- підземні води.

До водних ресурсів місцевого значення належать водні ресурси, не віднесені до ресурсів загальнодержавного значення.

Плату за спеціальне використання водних ресурсів вносять усі суб'єкти підприємницької діяльності, включаючи підприємства гідроенергетики та підприємства водного транспорту, які експлуатують річкові водні шляхи, крім суб'єктів, що використовують воду виключно для задоволення власних питних і санітарно - гігієнічних потреб.

Нормативи по платі за водні ресурси встановлюються Кабінетом Міністрів України.

ЛІСОВИЙ ДОХОД

Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезнаходженням виконують переважно екологічні, естетичні, виховні та інші функції, мають обмежене експлуатаційне значення і підлягають державному обліку і охороні.

Усі ліси України є власністю держави.

З метою раціонального і бережливого користування лісовими ресурсами Лісовим кодексом України введена плата за спеціальне їх використання.

До лісових ресурсів належать: деревина технічна і лікарська сировина, кормові, харчові та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва.

Дозволом на спеціальне використання лісових ресурсів державного та місцевого значення є лісорубний квиток (ордер).

Платниками плати за спеціальне використання лісових ресурсів є усі лісокористувачі.

Об'єктом справляння вказаної плати є деревина лісових порід, живиця, другорядні лісові матеріали (пень, луб, кора, деревна зелень), побічні лісові користування - випасання худоби, розміщення пасік, заготівля сіна, деревних соків, збирання і заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід лікарських рослин і технічної сировини тощо.

ПЛАТА ЗА СПЕЦІАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ НАДР

Платежі за користування надрами для видобування корисних копалин є формою розрахунків між власником ресурсів надр в особі держави та суб'єктами підприємницької діяльності, які здійснюють видобування корисних копалин.

Кабінетом Міністрів України затверджено порядок справляння плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення на території України; в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Платниками платежів є усі суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності які здійснюють видобування корисних копалин, включаючи підприємства з іноземними інвестиціями.

Об'єктом оподаткування є обсяг погашених балансових запасів корисних копалин (обсяг погашених запасів визначається як сума обсягів видобутих корисних копалин та фактичних їх втрат у надрах під час видобування). А для нафти, газу, конденсату та гідромінеральних ресурсів – обсяг фактично видобутих з надр корисних копалин.

ЗБІР ЗА ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України.

Відносини в галузі охорони навколишнього природного середовища між державою і суб'єктами господарської діяльності регулюються Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" та відповідною постановою Кабінету Міністрів України.

Плата за забруднення навколишнього середовища встановлюється на основі лімітів викидів скидів забруднюючих речовин в навколишнє природне середовище і розміщення відходів промислового сільськогосподарського, будівельного та іншого виробництва.

Платниками збору є суб'єкти підприємницької діяльності, незалежно від форм власності, які здійснюють на території України та в межах її континентального шельфу викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище та розміщення відходів.

Об'єктами обчислення збору є:

- для стаціонарних джерел забруднення - обсяги забруднюючих речовин, які викидаються у атмосферне повітря або скидаються безпосередньо у водний об'єкт, та обсяги відходів, що розміщуються у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах;
- для пересувних джерел забруднення - обсяги фактично використаних видів пального, у результаті спалення яких утворюються забруднюючі речовини.

Нормативи збору за забруднення навколишнього середовища встановлюються як фіксовані суми і в гривнях за одиницю основних забруднюючих речовин та розміщення відходів.

Збір сплачується за місцезнаходженням (місцем перебування на податковому обліку в органах державної податкової служби) платника двома платіжними дорученнями: 30 відсотків - до Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі державного бюджету, 70 відсотків – до місцевих (сільських, селищних, міських) фондів охорони навколишнього природного середовища.

ЗБІР НА ОBOB'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ

Основні принципи і загальні правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування регламентовано Законом України від 14.01.1998 року № 16/98-В¹ "Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування".

Законом України від 11.01.2001 року №2213-111 "Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування" встановлено розміри внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування:

1) у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням:

- **для роботодавців** - 2,9 відсотка суми фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, що включають витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, інші заохочувальні і компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі;
- **для найманих працівників** — від суми оплати праці, що включає основну та додатково заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, які підлягають обкладанню прибутковим податком з громадян у розмірах:
 - 0,25 відсотка - для найманих працівників, які мають заробітну плату нижче 150 гривень;
 - 0,5 відсотка - для найманих працівників, які мають заробітну плату більше 150 грн.

2) на випадок безробіття:

- **для роботодавців** – 1,9 відсотка суми фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, що включають витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються згідно з нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Закону України "Про оплату праці" та підлягають обкладанню прибутковим податком з громадян;
- **для найманих працівників** - 0,5 відсотка суми оплати праці, що включає основну та додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, які підлягають обкладанню прибутковим податком з громадян.

ЗБІР НА ОBOB'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ

Основним документом, що регламентує порядок нарахування і сплати зборів до Пенсійного фонду є: Закон України від 26.06.1997 року № 400/97-ВР "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування".

Платниками збору є:

- 1) Суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності, їх об'єднання, бюджетні, громадські та інші юридичні особи;
- 2) Фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують найману працю;
- 3) Фізичні особи, які працюють на умовах трудового договору.

Об'єктом оподаткування збором до Пенсійного фонду є фактичні витрати на оплату праці.

Встановлено такі ставки збору:

- для **роботодавців** - 32 відсотки фактичних витрат на оплату праці працівників, які включають витрати основної та додаткової заробітної плати та інших заохочувальних та компенсаційних виплат, у тому числі в натуральній формі, а також винагороди, що виплачуються громадянам за виконання робіт (послуг) за угодами цивільно-правового характеру;
- для **найманих працівників**:
 - 1 %, якщо сукупний оподатковуваний дохід становить менше 150 грн.;
 - 2 % для платників, якщо сукупний оподатковуваний дохід перевищує 150 грн.

Для державних службовців встановлені підвищені диференційовані ставки збору в залежності від нарахованого доходу.

Крім цього, з метою залучення додаткових коштів до Пенсійного фонду встановлено відрахування збору з окремих видів господарських операцій, зокрема:

- купівля-продаж валют - 1 % від суми в гривнях, витраченої на купівлю валюти;
- продаж ювелірних виробів - 5% вартості реалізованих ювелірних виробів;
- відчуження легкових автомобілів - 3% вартості легкового автомобіля;
- виробники та імпортери тютюнових виробів - 5% від вартості тютюнових виробів;
- продаж нерухомого майна - 1% вартості нерухомого майна;
- за послуги мобільного зв'язку - 6% від вартості послуг.

ПЛАТА ЗА ТОРГОВИЙ ПАТЕНТ НА ДЕЯКІ ВИДИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Закон "Про патентування деяких видів підприємницької діяльності" від 10.02.98р. №102/98-ВР, який набув чинності з 1 квітня 1998 року визначає порядок патентування торговельної діяльності за готівкові кошти, торгівлі іноземною валютою, послуг у сфері грального бізнесу та побутових послуг Патентуванню підлягають операції з торгівлі готівковими валютними цінностями, включаючи пункти обміну іноземної валюти.

Закон поширюється на юридичних осіб, суб'єктів підприємницької діяльності без статусу юридичних осіб, а також на філії, відділення, представництва, які займаються цими видами підприємницької діяльності.

Патентуванню підлягають такі види підприємницької діяльності:

- торгівля (оптова та роздрібна) і діяльність у торговельно-виробничій сфері (громадське харчування) за готівкові кошти, інші готівкові платіжні засоби і з використанням кредитних карток на території України;
- обмін готівкових валютних цінностей ;

- надання побутових послуг;
- надання послуг у сфері грального бізнесу.

Вартість торгового патенту за календарний місяць встановлюється органами місцевого самоврядування залежно від місцезнаходження пункту продажу товарів та асортиментного переліку товарів. Вартість торгового патенту за календарний місяць встановлюється в межах таких граничних рівнів від 60 до 320 гривень.

Оплата вартості торгового патенту на здійснення торговельної діяльності провадиться щомісячні до 15 числа місяця, який передує звітному.

Суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють продаж періодичних видань, друкованих засобів масової інформації, ручки, олівці, зошити, блокноти, атласи тощо одержують пільговий торговий патент. Розмір пільгового патенту складає 25 грн. на календарний рік.

ФІКСОВАНИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ПОДАТОК

Законом України "Про фіксований сільськогосподарський податок" від 17 грудня 1998р. №320 XIV, введений фіксований податок для сільськогосподарських товаровиробників.

Цей Закон визначає механізм справляння фіксованого сільськогосподарського податку, що сплачується сільськогосподарськими товаровиробниками у грошовій формі або у вигляді поставок сільськогосподарської продукції.

Введений податок сплачується в рахунок 12 податків і зборів.

Платниками фіксованого сільськогосподарського податку є сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, селянські та інші господарства, які займаються виробництвом, вирощуванням переробкою та збутом сільськогосподарської продукції.

Об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь, яка знаходиться у їх власності, у т.ч. на умовах оренди.

Ставки фіксованого сільськогосподарського податку з одного гектара угідь встановлюються у відсотках до їх грошової оцінки у таких розмірах:

- для ріллі, сіножатей та пасовищ - 0,5%;
- для багаторічних насаджень - 0,3%.

Платники податку визначають суму фіксованого сільськогосподарського податку на поточний рік і подають розрахунок в державні податкові служби до 1 березня поточного року.

Сплата податку проводиться щомісячно протягом 30 днів, наступних за останнім календарним днем звітної (податкової) періоду, у таких розмірах:

- у I кварталі – 10 відсотків;
- у II кварталі – 10 відсотків;
- у III кварталі – 50 відсотків;
- у IV кварталі – 30 відсотків.

ЗБІР НА РОЗВИТОК ВИНОГРАДАРСТВА, САДІВНИЦТВА І ХМЕЛЯРСТВА

Платниками збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства є суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності та підпорядкування, які реалізують у оптово-роздрібній мережі алкогольні напої та пиво.

Об'єктом оподаткування є виручка, одержувана від реалізації у оптово-роздрібній торговельній мережі алкогольних напоїв та пива.

Ставка збору становить один відсоток від об'єкта оподаткування.

ЄДИНИЙ ЗБІР, ЯКИЙ СПРАВЛЯЄТЬСЯ У ПУНКТАХ ПРОПУСКУ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України запроваджено Законом України від 4 листопада 1999р. №1212-XIV "Про запровадження єдиного збору, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України", що набрав чинності 1 січня 2000 р.

Цей збір складається із зборів за здійснення відповідно до законодавства України митного, санітарного, ветеринарного, фітосанітарного, радіологічного та екологічного контролю, а також плати за проїзд транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів автомобільними дорогами України.

Єдиний збір справляється одноразово при транзиті, ввезенні або вивезенні вантажу за єдиним платіжним документом.

Ставки єдиного збору затверджуються законами України і обчислюються в ЄВРО.

Єдиний збір стягується у національній валюті України за офіційним (обмінним) курсом Національного банку України на день сплати цього збору.

Розміри ставок єдиного збору, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України, встановлюються щодо:

- вантажної партії;
- вантажу в одному дорожньому транспортному засобі (автопотягу);
- вантажу в одному залізничному вагоні, якщо вантаж становить одну вантажну партію;
- вантажу у великовантажному контейнері, якщо цей вантаж становить одну вантажну партію.

ЗБІР ЗА ВИКОРИСТАННЯ РАДІОЧАСТОТНОГО РЕСУРСУ УКРАЇНИ

Справляння зборів і платежів за використання радіочастотного ресурсу в Україні регламентується Законом України від 01.06.2000 року №1770-111 "Про радіочастотний ресурс України".

Збір за використання радіочастотного ресурсу сплачують користувачі радіочастотного ресурсу в Україні. До них належать юридичні та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з використанням радіоелектронних засобів або радіовипромінювальних пристроїв у встановленому законодавством порядку.

Законом України „Про радіочастотний ресурс країни” Кабінету Міністрів України делеговано право встановлювати ставки збору за використання радіочастотного ресурсу України. Їх затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2001 року № 77. Ставки встановлено залежно від виду радіозв'язку та діапазону радіочастот, у якому здійснюється випромінювання в гривнях за 1 МГц смуги радіочастот, визначеної в ліцензії на використання радіочастотного ресурсу України, у кожному регіоні.

МІСЦЕВІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ

Декретом Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 року "Про місцеві податки і збори" визначено 16 видів місцевих податків і зборів, їхні граничні розміри, об'єкти оподаткування, джерела сплати. Органи місцевого самоврядування самостійно встановлюють і визначають порядок сплати місцевих податків і зборів відповідно до переліку і в межах установлених граничних розмірів ставок.

Органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції мають право вводити пільгові податкові ставки, повністю відмінити окремі місцеві податки і збори або звільняти від їх сплати певні категорії платників та надавати відстрочки у сплаті місцевих податків та зборів.

ПОДАТОК З РЕКЛАМИ

Об'єктом податку з реклами є вартість послуг за встановлення та розміщення реклами. Платниками податку з реклами є юридичні та фізичні особи та громадяни.

Податок сплачується з усіх видів оголошень і повідомлень, які передають інформацію з комерційною метою за допомогою засобів масової інформації, преси, телебачення, афіш, плакатів рекламних щитів, інших технічних засобів на вулицях, магістралях, майданчиках, будинках, транспорті та інших місцях. Граничний розмір податку не повинен перевищувати 0,1% вартості послуг за розміщення одноразової реклами та 0,5% - за розміщення реклами на тривалий час. Податок сплачується під час оплати послуг за встановлення та розміщення реклами.

КОМУНАЛЬНИЙ ПОДАТОК

Комунальний податок справляється з юридичних осіб, крім бюджетних установ, організацій планово-дотаційних та сільськогосподарських підприємств. Його граничний розмір не повинен перевищувати 10 відсотків річного фонду оплати праці, який обчислюється, виходячи з

неоподаткованого мінімуму доходів громадян та середньорічної чисельності працюючих.

ГОТЕЛЬНИЙ ЗБІР

Платниками є особи, які проживають у готелях. Граничний розмір готельного збору не повинен перевищувати 20 відсотків добової вартості найманого житла (без додаткових послуг).

Готельний збір справляється і перераховується до бюджету місцевого самоврядування адміністрацією готелю. З 1 січня 2004 року припиняється справляння готельного збору.

ЗБІР ЗА ПАРКОВКУ АВТОТРАНСПОРТУ

Платниками збору за парковку автотранспорту є юридичні особи та громадяни, які паркують автомобілі в спеціально обладнаних або відведених для цього місцях.

Ставка збору встановлюється за одну годину паркування, її граничний розмір не повинен перевищувати 3 відсотків неоподаткованого мінімуму доходів громадян в спеціально обладнаних місцях і 1 відсотка у відведених місцях. Збір за парковку автотранспорту сплачується водіями на місці парковки.

РИНКОВИЙ ЗБІР

Ринковий збір - це плата за торгові місця на ринках і в павільйонах на критих та відкритих столах, майданчиках для торгівлі з автомашин, візків, мотоциклів, ручних візків, що справляється з юридичних осіб та громадян, які реалізують сільськогосподарську та промислову продукцію та інші товари.

Платниками ринкового збору є юридичні особи усіх форм власності, їх філіали, відділення представництва та інші відокремлені підрозділи, а також фізичні особи.

Ринковий збір справляється за кожен день торгівлі. Ставка ринкового збору встановлюється у розмірі від 0,05 до 0,15 неоподаткованого мінімуму доходів громадян для фізичних осіб і від 0,2 до неоподаткованих мінімумів доходів громадян для юридичних осіб.

Ринковий збір сплачується до початку торгівлі через касовий апарат адміністрації ринку. На підставі касового чека про сплату ринкового збору особі надається місце для торгівлі.

До місцевого бюджету зараховується 100 відсотків ринкового збору.

Не справляється ринковий збір із підприємств торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, які розташовані у стаціонарних приміщеннях (магазинах, кіосках, палатках) на території ринку та з власних торговельно-закупівельних підрозділів ринку незалежно від займаного місця.

ЗБІР ЗА УЧАСТЬ В БІГАХ НА ІПОДРОМІ

Стягується з юридичних осіб та громадян, які виставляють своїх коней на змагання комерційного характеру.

Граничний розмір збору за участь в бігах на іподромі за кожного коня не повинен перевищувати трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (51 грн.).

Збір за участь у бігах на іподромі справляється адміністрацією іподромів до початку змагань.

ЗБІР ЗА ВИГРАШІ НА ІПОДРОМІ

Стягується адміністрацією іподромів з осіб, які виграли в грі на тоталізаторі на іподромі, під час видачі їм виграшу. Його розмір не повинен перевищувати 6 відсотків від суми виграшу.

ЗБІР З ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ГРІ НА ТОТАЛІЗАТОРІ НА ІПОДРОМІ

Стягується у вигляді відсоткової надбавки до плати, визначеної за участь у грі. Суми збору справляються адміністрацією іподромів під час продажу квитка на участь у грі.

ЗБІР ЗА ПРАВО НА ВИКОРИСТАННЯ МІСЦЕВОЇ СИМВОЛІКИ

Стягується з юридичних осіб та громадян, які використовують цю символіку з комерційною метою.

Дозвіл на використання місцевої символіки (герб міста, назви чи зображення архітектурних, історичних пам'яток) видається відповідними органами місцевого самоврядування. Граничний розмір збору не повинен перевищувати: з юридичних осіб 0,1 відсотка вартості виробленої продукції, з громадян, які займаються підприємницькою діяльністю - 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

ЗБІР НА ПРАВО ПРОВЕДЕННЯ КІНО І ТЕЛЕЗЙОМОК

Вносять комерційні кіно і телеорганізації, які проводять зйомки, включаючи організації з іноземними інвестиціями та зарубіжні організації, які проводять зйомки, що потребують від місцевих органів державної виконавчої влади додаткових заходів (виділення наряду міліції, оточення території зйомок тощо).

Граничний розмір збору не повинен перевищувати фактичних витрат на проведення зазначених заходів.

ЗБІР ЗА ПРАВО НА ПРОВЕДЕННЯ МІСЦЕВИХ АУКЦІОНІВ, КОНКУРСНОГО РОЗПРОДАЖУ І ЛОТЕРЕЙ

Платники збору на проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей є юридичні особи та громадяни, які мають дозвіл на проведення аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей.

Граничний розмір збору не повинен перевищувати 0,1 відсотка вартості заявлених до місцевих аукціонів чи конкурсного розпродажу товарів або від суми, на яку випускається лотерея.

Граничний розмір збору на проведення лотерей з кожного учасника не повинен перевищувати трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

ЗБІР ЗА ПРОЇЗД ПО ТЕРИТОРІЇ ПРИКОРДОННИХ ОБЛАСТЕЙ АВТОТРАНСПОРТУ, ЩО ПРЯМУЄ ЗА КОРДОН

Стягується з юридичних осіб та громадян України у розмірі до 0,5 відсотка неоподаткованого мінімуму доходів громадян залежно від марки і потужності автомобіля. А з юридичних осіб та громадян інших держав - у розмірі від 5 до 50 доларів США.

ЗБІР ЗА ВИДАЧУ ОРДЕРА НА КВАРТИРУ

Сплачується за послуги, пов'язані з видачею документа, що дає право на заселення квартири. Граничний розмір збору не повинен перевищувати 30 відсотків неоподаткованого мінімуму доходів громадян на час оформлення ордера на квартиру. Збір сплачується через установи банків до одержання ордера і перераховується до бюджету місцевого самоврядування.

КУРОРТНИЙ ЗБІР

Платники збору - громадяни, які прибувають у курортну місцевість. Граничний розмір збору не може перевищувати 10 відсотків неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Курортний збір справляється з платників за місцем їх тимчасового проживання.

ЗБІР ЗА ВИДАЧУ ДОЗВОЛУ НА РОЗМІЩЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ТОРГІВЛІ ТА СФЕРИ ПОСЛУГ

Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі - це плата за оформлення та видачу дозволів на торгівлю у спеціально відведених для цього місцях. Платниками збору є підприємства об'єднання, установи, організації незалежно від форми власності, а також фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності, які реалізують сільськогосподарську, промислову

продукцію та інші товари залежно від площі торгового місця, його територіального розміщення та виду продукції.

Граничний розмір збору за видачу дозволу на торгівлю не повинен перевищувати 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян для суб'єктів, що постійно здійснюють торгівлю у спеціально відведених для цього місцях, і 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян - за одноразову торгівлю.

Збір сплачується при відкритті підприємства або отриманні дозволу на торгівлю або наданню послуг у відведених для цього місцях.

ЗБІР З ВЛАСНИКІВ СОБАК

Платниками збору є громадяни - власники собак (крім службових). Ставка збору за кожну собак складає 10 відсотків неоподаткованого мінімуму доходів громадян за кожний рік. Сума збору зараховується до міського бюджету. Збір стягується ЖЕКами. Платники зобов'язані сплатити збір на рахунок ЖЕКу у місячний строк, але не пізніше останнього місяця кварталу, в якому вручено повідомлення.

3. ПРАГМАТИКА ВІТЧИЗНЯНОГО ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

В суспільстві постійно відбуваються зміни, тому постійно проявляються певні недоліки існуючої податкової системи. Все це викликає необхідність постійного корегування податкове законодавства. Ось чому податкова система повинна бути мобільною та еластичною.

Проблема оподаткування, яка є однією з найболючіших проблем економічного сьогодення України, сягає своїм корінням в глибоку давнину. Історично склалося так, що податки були і залишаються невід'ємним атрибутом держави.

У наш час податки, з одного боку, забезпечують фінансову базу держави, а з іншого, що дуже важливо, — виступають головним знаряддям реалізації її економічної політики. Звичайно, держава має у своєму розпорядженні цілий ряд інструментів для вирішення протиріч, які виникають у суспільстві. Але провідне місце серед них посідає саме політика держави в галузі оподаткування.

Податки в руках держави повинні стати основним інструмент державного регулювання економіки, формування доходів бюджетів стимулювання науково-технічного прогресу, обмеження росту цін рівня інфляції.

Податкова система повинна забезпечити гарантоване та стабільне надходження доходів бюджету, а також забезпечити державі можливість впливу на всі сторони соціально-економічного розвитку суспільства.

Ось чому держава й маневрує податками залежно від ситуацій, які складаються, впливаючи на різні сторони діяльності платників податків. Разом з тим податкова політика перебуває під постійним “тиском” платників, які здебільшого розглядають податки як засіб зменшення їхніх особистих доходів. Без налагодженої податкової системи не можливе існування держави.

Податки виступають одним із головних інструментів у руках держави в здійсненні економічної та соціальної політики. Вирішення зазначених завдань прямо залежить від обсягів надходжень податкових платежів. Вони є найбільш адекватним свободі їх платників методом встановлення взаємовідносин держави з платниками податків.

Держава, виражаючи інтереси суспільства в різних сферах життєдіяльності, виробляє та впроваджує відповідну політику: економічну, соціальну, екологічну, демографічну тощо. При цьому як засоби взаємодії об'єкта та суб'єкта державного регулювання соціально-економічних процесів використовуються фіскальні та цінові механізми.

Визначивши свою фіскальну політику, держава визначає напрямок розвитку, а також стратегію і тактику досягнення поставленої мети. Ось чому податкове регулювання має чітке спрямування на вирішення конкретних завдань і проблем.

Історія розвитку системи оподаткування свідчить про те, що податки можуть бути не лише джерелом наповнення бюджетів різних рівнів, а й інструментом регулювання тих чи інших соціально-економічних процесів — перерозподілу доходів між членами суспільства, стимулювання окремих видів господарської діяльності та обмеження розвитку інших тощо. Свідоме використання державою податків для досягнення певної мети проходить у рамках податкової політики.

Суть, структура та роль системи оподаткування визначаються фіскальною політикою, яка є виключним правом держави, яка самостійно проводить цю політику в країні, виходячи із завдань соціально-економічного розвитку. Через податки, пільги та фінансові санкції, а також обов'язки по сплаті податків і відповідальність за порушення норм податкового законодавства, які виступають невід'ємною частиною системи оподаткування, держава висуває єдині вимоги до ефективного ведення господарства в країні.

Законом України “Про Державний бюджет України на 2002 рік” затверджено доходи державного бюджету в сумі близько 42,3 млрд. грн., з них на загальний фонд приймає 33,8 млрд. грн., на спеціальний – 8,5 млрд. грн. (20,1% від сукупного обсягу доходів державного бюджету). Як частка ВВП надходження до державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів складають 17,1%. Для порівняння: у плані 2001 року цей показник було зафіксовано на рівні 13,7%. З урахуванням трансфертів з бюджетів інших рівнів доходи заплановано в сумі 45,4 млрд. грн., або 18,4% від ВВП (див. додаток 8).

Податкових надходжень у 2002 році заплановано було зібрати майже 29,6 млрд. грн., або на 12% від ВВП проти 9,5% в 2001 році. При цьому основна частка цих надходжень припадає на загальний фонд – 95,3% (проти 98% у 2001

році). Основним джерелом поповнення державного бюджету залишаються податок на додану вартість (12888 млн. грн.), податок на прибуток підприємств (10214 млн. грн.), акцизний збір (3218 млн. грн.) та ввізне мито (2049 млн. грн.). Дані стосовно податку на додану вартість наведені без врахування сум експортного відшкодування.

Обсяг неподаткових надходжень майже в рівних пропорціях розподіляється між загальним та спеціальним фондом. У загальному фонді основні частки складають відрахування від плати за транзит природного газу через територію України (2240 млн. грн.) та різного роду адміністративні платежі (800 млн. грн.). Головним джерелом поповнення спеціального фонду державного бюджету, як і раніше, залишаються власні надходження бюджетних установ, які цього року заплановані на рівні 3826 млн. грн. Крім того, постійно зростає плановий показник додаткових зборів на виплату пенсій (план 2002 року сягає 1500 млн. грн.).

У порівнянні з планом 2001 у бюджеті 2002 року сталися певні зміни у структурі надходжень державного бюджету (див. [додаток 9](#)). Насамперед, частка податкових надходжень доходів загального фонду зменшилася на 7,8 відсоткового пункту, тоді як частка спеціального фонду зросла на 10,8 відсоткового пункту в порівнянні з бюджетом 2001 року. При цьому частка податкових надходжень у сумарних доходах залишилися практично без змін (69,9% проти 69,7% у 2001 році.).

Такий перерозподіл відбувся за рахунок того, що в бюджет 2002 року з'явилися нові джерела формування доходів спеціального фонду державного бюджету в частині податкових надходжень. Згідно з статтею 8 Закону "Про Державний бюджет на 2002 рік", 50% акцизного збору з вироблених на територію України нафтопродуктів і транспортних засобів і 50% ввізного мита на цю групу товарів зараховуються до спеціального фонду державного бюджету з подальшим їх використанням на розвиток мережі і утримання автомобільних доріг загального користування (стаття 32).

У розділі неподаткових надходжень зміни структури в порівнянні з бюджетом 2001 обумовлені, в основному, переносом відрахувань від плати за транзит природного газу через територію України зі спеціального фонду до загального.

Стосовно доходів від операцій з капіталом слід відзначити, що вперше за останні три роки до джерел формування спеціального фонду державного бюджету включені надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву в сумі майже 616 млн. грн. Саме цим і пояснюється збільшення частки надходжень від операцій з капіталом на 1,4 відсоткового пункту.

У [додатку 10](#) наведені дані про номінальні та реальні зміни в обсягах основних джерел бюджету 2002 та 2001 років. У цілому, доходи державного бюджету збільшені на 8,6 млрд. грн., або 25,4%; з урахуванням інфляції це складає 12,6 %. У розрізі фондів бюджету зафіксовано збільшення реальних доходів загального фонду на 20% при скороченні надходжень спеціального фонду в реальному вимірі на 9,9%

Як свідчать дані [додатку 10](#), беручи до уваги інфляцію, ПДВ залишився майже на рівні попереднього року, а надходження від акцизного збору мають невелику але позитивну зміну в 6,7%.

Разом з тим, основними факторами, що призводять до стримування зростання реальних доходів є:

- оцінка надходжень ПДВ з урахуванням необхідності вирішення проблеми погашення платникам з бюджету сум цього податку з простроченим терміном відшкодування;
- уповільнення темпів приросту прогнозного обсягу прибутку прибуткових підприємств (порівняно із прогнозними темпами 2002 року, які були покладені у розрахунки показника податку на прибуток);
- незмінність впродовж ряду років гривневих ставок акцизного збору;
- нижчими темпами зростання доходів, залежних від обмінного курсу гривні, порівняно із номінальним зростанням ВВП;
- відсутність надходжень до державних цільових фондів, які скасовані у минулі роки, і реструктуризована заборгованість по яких списана.

Водночас, на загальну динаміку надходжень до бюджету негативно впливає існування значної недоїмки підприємств паливно-енергетичного комплексу і пільгове оподаткування на територіях пріоритетного розвитку. Оскільки агропромисловий сектор майже повністю звільнений від оподаткування, економічне зростання у ньому не відображається на зростанні доходів бюджету.

Стратегія проведення податкового регулювання в Україні повинна спиратись на ґрунтовну теоретичну базу, максимально враховувати відмінність перехідного стану економіки держави.

Якщо податки економічно не обґрунтовані, то вони пригнічують і розвиток підприємств, і стимули до праці та спричиняють несправедливий перерозподіл доходів між соціальними групами.

Податкове регулювання повинно передбачати систему заходів, які провадяться урядом України, по вирішенню певних короткострокових та довгострокових завдань, які стоять перед суспільством, за допомогою системи оподаткування країни. До довгострокових завдань належать досягнення економічного росту, максимального рівня зайнятості населення країни, росту рівня його благополуччя. Короткостроковими цілями можуть бути наповнення державного бюджету, досягнення його збалансованості, стимулювання інвестиційної діяльності тощо.

Загальна стратегія податкової регулювання повинна включати пріоритетні цілі, пов'язані з функціонуванням системи оподаткування, та методи їх досягнення сьогодні. Це дасть можливість забезпечити в майбутньому реалізацію інших заходів.

Переконання в необхідності здійснення радикальної податкової реформи панує серед представників політичної та економічної еліти. Основними

завданнями податкової реформи як однієї з найважливіших частин стратегії зростання є значне зниження і вирівнювання податкового тягаря, посилення податкового контролю за рівнем витрат виробництва, мінімізація витрат виконання й адміністрування податкового законодавства, зниження ставок податків. Система оподаткування повинна бути гранично спрощена, що дозволить розширити базу оподаткування, суттєво скоротити витрати на документообіг і утримання податкової служби і, таким чином, збільшити обсяг надходжень до бюджету без підвищення (або навіть за зниження) ставок податків. Слід істотно підвищити оподаткування непродуктивних видів діяльності: бізнесу розваг, деяких видів посередництва тощо.

Найважливішим напрямком діяльності Уряду повинно бути створення сприятливих умов для розвитку економіки, забезпечення стабілізації фінансового стану держави, недопущення дефіциту бюджету, регулювання інфляційних процесів, забезпечення збалансованості бюджету, а також поживлення ділової активності та підтримка підприємств матеріальної сфери.

Однією з головних цілей формування системи оподаткування повинно бути поліпшення фінансового стану підприємств усіх форм власності і, особливо, пріоритетних напрямів виробництва.

З одного боку, податки зобов'язані забезпечити стабільну фінансову базу держави, а з іншого — залишити достатньо коштів підприємствам та громадянам з метою збереження максимальної зацікавленості у результатах їх діяльності. Регулювання нових економічних відносин потребує гнучкої фіскальної політики, яка б дала змогу оптимально пов'язати інтереси держави з інтересами рядових платників податків.

При переході до суто ринкової економіки повинні змінюватись як система оподаткування, так і методи розрахунків та сплати податків, а відповідно, і порядок їх адміністрування. При цьому в питаннях оподаткування не повинно бути сліпого копіювання досвіду окремих країн світу. Не можна накладати податкову систему будь-якої країни на нашу дійсність. Будь-які новації в податковому законодавстві повинні знаходити відображення лише після проведення глибокого вивчення існуючої проблеми та досвіду окремих елементів системи оподаткування країн з ринковою економікою, проведення ґрунтовного аналізу доцільності зазначеної норми та можливості її застосування в українському податковому законодавстві.

Оскільки держава не може встановлювати занадто високий рівень оподаткування, тому що цьому протистоїть суспільство, вона змушена використовувати державні закупки для покриття державних видатків. Однозначно оцінювати цю ситуацію не можна. Все залежить від конкретної ситуації. Головне при цьому те, що державні закупки треба повертати, а повертати їх можна лише за рахунок додаткових надходжень тих же самих податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

Таким чином, державні закупки – це не що інше, як відстрочені на майбутнє податки, збори й обов'язкові платежі.

Проблему ідеальної фіскальної системи можна поставити таким чином: який із способів – податки чи закупки – краще відповідає найвищим цілям

розвитку суспільства, забезпечує оптимальний розподіл наявних та завжди обмежених ресурсів між державою та приватним сектором. Як і податки, збори й обов'язкові платежі за покупки окремо чи в комплексі впливають на соціально-економічний стан в країні, на суспільне багатство, особисте благополуччя громадян.

Формуючи стратегію здійснення податкової реформи слід, з нашої точки зору, зважати й на можливий негативний ефект, який така реформа може завдати на поточний стан економіки:

- одномоментна заміна існуючого податкового законодавства на цілком нове в умовах нестачі висококваліфікованих спеціалістів у галузі фінансів як на підприємствах, так і в податковій службі призведе до масового виникнення непорозумінь і збоїв в механізмі сплати і збирання податків. Це загрожує різким зростанням видатків на функціонування податкової системи, що, враховуючи тотальний дефіцит коштів у суб'єктів економіки, пригальмує економічний розвиток і поглибить і без того значну нестабільність. Отже, доцільніше говорити про поступові зміни існуючого законодавства;
- сподівання на те, що зниження ставок оподаткування одразу суттєво скоротить “тіньову” економіку, можуть не виправдатися, і база оподаткування в такому разі автоматично не зросте. Справді, структури, що звикли працювати в “тіні” і налагодили відповідні схеми розрахунків та збуту, навряд чи добровільно почнуть свою легалізацію навіть за пом'якшення податкового тиску. Отже, податкова реформа повинна відбуватися в комплексі із заходами щодо стимулювання конверсії некримінального “тіньового” капіталу, надання відповідних механізмів та гарантій збереження недоторканості легалізованого капіталу та його власника.
- сумнівним є поширене твердження про те, що, чим меншою є кількість податків, тим ефективнішою є податкова система, і тим краще виконується регулююча функція оподаткування. Реальність та досвід доводять, що прояви господарської діяльності в сучасному світі настільки численні та різноманітні, що невеликою кількістю засобів бюджетно-податкової політики регулювати їх неможливо. Досить показова, зокрема, є асиметрія в оподаткуванні доходів фізичних осіб. Відтак слід обережно ставитися до спрощення податкової системи. Для успішного управління економікою за допомогою податкової політики потрібен адекватний набір інструментів у вигляді податків, податкових пільг та спеціальних податкових програм.
- як відомо, стабільність умов ведення бізнесу – одна з необхідних складових економічного розвитку. Проте, у разі безумовного

прийняття мораторію на зміни у податковому законодавстві, державна влада залишиться без найважливішого важеля оперативного впливу на мінливу економічну систему. Перехідна економіка характеризується системними зрушеннями, які потребуватимуть гнучкої фіскальної політики. Тому податкова система не повинна бути статичною, її слід постійно удосконалювати, змінювати разом зі зміною економічних умов в країні. З нашої точки зору, слід залишити за державою право надалі вносити зміни до податкового законодавства, зробивши прозорими механізми внесення та перелік суб'єктів, які це можуть робити.

- як правило, недоцільним є перехід від надання пільг до адресного бюджетного фінансування. Адже, якщо податкові преференції сприяють тому, що додаткові кошти безпосередньо залишаються у платників податку, субсидування вимагає подвійного руху коштів через державний бюджет. Це створює додаткове навантаження як на бюджетну, так і на монетарну сферу, формує додаткове підґрунтя для “тіньових” та корупційних процесів. Хоча пряме субсидування (наприклад, сільського господарства) й поширене у багатьох розвинених країнах світу, наслідування цього досвіду потребує розвиненої адміністративної, фіскальної та грошово-кредитної систем.

Зниження податкового тиску не повинне супроводжуватися скороченням доходів бюджету. Інакше таке скорочення відбиватиметься на скороченні видатків (отже, ослабленні ефективності фіскальної політики), чи на спробах емісійного (інфляційного), або позичкового фінансування дефіциту. Відтак податкова реформа повинна неодмінно містити стимулюючі складові, які б безпосередньо сприяли пожвавленню економічного зростання та компенсації втрат податкових надходжень за рахунок зростання податкової бази вже на перших етапах реалізації цієї реформи.

Цілями податкової політики, а відтак – орієнтирами податкової реформи в Україні повинні стати:

- стимулювання динамічного розвитку економіки;
- структурна перебудова економіки, заохочення інвестиційної та інноваційної діяльності;
- стимулювання розвитку зайнятості та самозайнятості;
- підвищення добробуту населення та розвитку людського капіталу.

Питання для самоконтролю:

1. Опишіть основні відмінності існуючих податкових платежів.
2. Назвіть основні елементи податків.
3. Як слід трактувати теорію Е.Ліндаля “Ціни по Ліндалю”?
4. Які класифікаційні ознаки податків Ви можете виділити?
5. Що являється правовою базою оподаткування в Україні?

6. Охарактеризуйте основні повноваження платників податків та контролюючих органів.
7. Що Ви розумієте під розподільчо-регулюючою функцією податків?
8. Охарактеризуйте відмінність між податковою системою та системою оподаткування.
9. Назвіть органи, які являються учасниками фінансового процесу.
10. Які органи уповноважені здійснювати контроль у сфері податків?
11. Назвіть існуючі місцеві податки.
12. Які види фінансових санкцій Ви знаєте?
13. Охарактеризуйте основні види універсальних акцизів.
14. Назвіть основних платників податку на додану вартість.
15. Перерахуйте основні групи підакцизних товарів в Україні.
16. Як класифікують мито?
17. Що таке амортизація основних фондів?
18. Які групи основних фондів Ви знаєте, та що до них слід відносити?
19. Як оподатковуються доходи фізичних осіб за основним та не основним місцем роботи?
20. Назвіть існуючі пільги по податку на доходи фізичних осіб?
21. Що є об'єктом оподаткування державного мита?
22. Охарактеризуйте роль податку на промисел у системі оподаткування України.
23. Опишіть основні риси збору за використання природних ресурсів.
24. Назвіть основні нарахування на фонд оплати праці.
25. Яка основна відмінність між утриманням та нарахуванням на заробітну плату?
26. Які види підприємницької діяльності підлягають патентуванню?
27. Що є об'єктом оподаткування збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства?
28. Куди надходять кошти від сплати комунального податку?
29. Які фактори заважають зростанню доходів держави?
30. Деталізуйте основні тенденції розвитку податкової системи та проведення податкової політики.

Теми для рефератів:

1. Платники податків та їх роль у виконанні загальнодержавних функцій.
2. Органи державної влади – учасники фінансового процесу.
3. Моделі керівництва фінансовим процесом на прикладі фінансових органів зарубіжних країн.
4. Основні контролюючі органи у зарубіжних країнах: функції, обов'язки, повноваження та завдання.
5. Податки як важливий інструмент фінансового регулювання: умови застосування та результати впливу на економіку та суспільство.

Тестові завдання

Варіант 1

1. Податки – це:

- а) обов'язкові збори, які стягуються з юридичних та фізичних осіб в процесі розподілу та перерозподілу частини ВВП на умовах еквівалентного обміну;
- б) обов'язкові збори, які стягаються з юридичних та фізичних осіб в процесі розподілу та перерозподілу частини вартості ВВП, які акумулюються в централізованих фондах грошових ресурсів держави в бюджетах.
- в) збори з цільовим використанням, які сплачують юридичні і фізичні особи в процесі розподілу і перерозподілу ВВП і акумулюються в державних цільових фондах та бюджетах.

2. Податкові пільги – це:

- а) законодавчо встановлені умови та можливості пониження податкового навантаження та послаблення податкового пресу;
- б) певні території в межах яких не сплачуються податки;
- в) підвищення податкового тиску на одних податкоплатників за рахунок пониження на інших.

3. Яким нормативним актом передбачено застосування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства?

- а) Законом №2181 “Про порядок погашення податкових зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами”;
- б) Законом України “Про систему оподаткування в Україні”;
- в) Конституцією України.

4. Податок з обороту – це:

- а) універсальний акциз, який сплачують оптові або роздрібні продавці;
- б) податок при застосуванні якого під оподаткування підпадають валові обороти всіх учасників руху від виробника до кінцевого споживача;
- в) складний податок, який передбачає окреме існування податкових зобов'язань по ПДВ і окреме існування сум, що підлягають сплаті ПДВ до бюджету.

5. Податковий період, щодо розрахунку ПДВ – це:

- а) квартал;
- б) місяць;
- в) рік.

6. Датою визначення валових витрат підприємства вважається ...

- а) дата списання коштів з банківського рахунку платника податку в оплату товарів, робіт, послуг;
- б) дата отримання товарів, робіт, послуг.
- в) подія, що наступила раніше з перших двох перелічених.

7. На скільки зменшується сума прибуткового податку до сплати, якщо в сім'ї є двоє дітей віком до 16 років?

- а) на 50%;
- б) на два неоподаткованих мінімумів;
- в) на один неоподатковуваний мінімум;
- г) інше значення _____

8. Ті громадяни, які отримали доходи, як за основним так і не за основним місцем роботи зобов'язані подати до податкового органу декларацію про всі отримані доходи:

- а) протягом 20 календарних днів після закінчення звітного податкового періоду (місяця) і внести плату протягом 10 календарних днів після закінчення граничного терміну подання декларації;
- б) до 1 квітня, року наступного за звітним;
- в) протягом 40 календарних днів після закінчення звітного податкового періоду (кварталу) і внести плату протягом 10 календарних днів після закінчення граничного терміну подання декларації.

9. Податок з власників транспортних засобів використовується з бюджету на:

- а) утримання автомобільних шляхів загального користування;
- б) проведення природоохоронних заходів на водоймищах;
- в) обидві відповіді вірні;
- г) інше значення _____

10. Хто являється платником податку на промисел?

- а) фізичні особи, не зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють несистематичний, не більше 4 разів протягом календарного року, продаж виготовлених, перероблених і куплених речей, товарів, продукції;
- б) фізичні особи, зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють несистематичний, не більше 4 разів протягом календарного року, продаж виготовлених, перероблених і куплених речей, товарів, продукції.
- в) фізичні особи, зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють несистематичний, не більше 7 разів протягом календарного року, продаж виготовлених, перероблених і куплених речей, товарів, продукції.

Варіант 2

1. Податкові платежі – це:

- а) обов'язкові збори, які стягуються з платників на умовах безповоротності, може бути сплачений лише до бюджету, а не до іншого централізованого грошового фонду;
- б) обов'язкові збори, які стягуються з платників за умови конкретного еквівалентного обміну між державою і платником;
- в) обов'язкові збори, які стягуються з платників, і яким притаманні ознаки цільового призначення.

2. Податкова система – це...:

- а) сукупність встановлених в державі податків і податкових платежів;
- б) сукупність встановлених в державі податків і податкових платежів, а також механізму, способів їх розрахунку та сплати, форми розрахунку до бюджету;
- в) сукупність системи оподаткування і елементів нарахувань, сплати, зарахувань та контролю (органів держави, платників податків та власне податків і податкових платежів).

3. Штрафна санкція - це...

- а) санкція за несвоєчасне виконання фінансових зобов'язань, що застосовується в разі несвоєчасної сплати податків і неподаткових платежів. Нарахування у відсотках до суми невиконаного договірною зобов'язання за кожен день затримки;
- б) плата у фіксованій сумі або у вигляді відсотків від суми податкового зобов'язання, яка справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним правил оподаткування, визначених відповідними законами;
- в) відчуження коштів з рахунків клієнтів без попередньої їх згоди.

4. Податок з продажу – це:

- а) універсальний акциз, який сплачують оптові або роздрібні продавці;
- б). податок при застосуванні якого під оподаткування підпадають валові обороти всіх учасників руху від виробника до кінцевого споживача;
- в) складний податок, який передбачає окреме існування податкових зобов'язань по ПДВ і окреме існування сум, що підлягають сплаті ПДВ до бюджету.

5. Які з наведених нижче товарів не відносяться до підакцизних товарів?

- а) пиво солодове;
- б) тютюнові вироби;
- в) ювелірні вироби.

6. До першої групи основних фондів належать:

- а) будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої, в тому числі жилі будинки та їх частини;
- б) автомобільний транспорт та вузли до нього, меблі, побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади та інструменти, інше офісне обладнання, устаткування та приладдя до них;
- в) електронно обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, їх програмне забезпечення, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, інші інформаційні системи, телефони, мікрофони і рації, вартість яких перевищує вартість малоцінних товарів.

7. Сукупний оподатковуваний дохід інвалідам, учасникам війни, учасникам бойових дій зменшується до:

- а) 15 неоподатковуваних мінімумів;
- б) 10 неоподатковуваних мінімумів;

- в) 5 неоподатковуваних мінімумів;
- г) інше значення _____

8. Платниками податку за землю виступають:

- а) землекористувачі;
- б) власники землі;
- в) орендарі.

9. Від сплати податку з власників транспортних засобів звільняються :

- а) фізичні особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи щодо одного легкового автомобіля з об'ємом двигуна до 2500 куб см;
- б) фізичні особи, у власності яких знаходяться легкові автомобілі, вироблені у країнах СНД та поставлені на облік в Україні до 1990 року включно;
- в) сільськогосподарські підприємства – товаровиробники за трактори колісні, автобуси та спеціальні автомобілі за перевезення людей кількістю посадочних місць не менше 10.

10. Яка ставка податку на промисел для осіб, які бажають збільшити термін дії патенту до 7 днів?

- а) 10%;
- б) 20%;
- в) 30%.
- г) інше значення _____

Варіант 3

1. Внески (відрахування) – це:

- а) обов'язкові збори, які стягуються з платників за умови конкретного еквівалентного обміну між державою і платником;

б) обов'язкові збори, які стягуються з платників, яким притаманні ознаки цільового призначення;

в) обов'язкові збори, які стягуються з платників на умовах безповоротності, може бути сплачений лише до бюджету, а не до іншого централізованого грошового фонду.

2. Система податків та податкових платежів – це:

а) сукупність встановлених в державі податків і податкових платежів, а також механізму, способів їх розрахунку та сплати, форми розрахунку з бюджетом;

б) сукупність системи оподаткування і елементів нарахувань, сплати, зарахувань та контролю (органів держави, платників податків та інших суб'єктів оподаткування);

в) сукупність встановлених в державі податків і податкових платежів.

3. Пеня – це:

а) санкція за несвоєчасне виконання фінансових зобов'язань, що застосовується в разі несвоєчасної сплати податків і неподаткових платежів. Нарахування у відсотках до суми невиконаного договірною зобов'язання за кожен день затримки;

б) плата у фіксованій сумі або у вигляді відсотків від суми податкового зобов'язання, яка справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним правил оподаткування, визначених відповідними законами;

в) відчуження коштів з рахунків клієнтів без попередньої їх згоди.

4. Об'єктом оподаткування податку на додану вартість є операції платників податків з:

а) продажу товарів на митній території України, в тому числі операції з оплати вартості послуг за договорами оперативної оренди (лізингу) та операції з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору) для погашення кредиторської заборгованості заставодавця;

- б) випуску (емісії), розміщення у будь-які форми управління та продажу за кошти цінних паперів, що випущенні в обіг (емітовані) суб'єктами підприємницької діяльності;
- в) ввезення товарів на митну територію України та отримання робіт, що надаються нерезидентами для їх використання або споживання на митній території України.

5. Митні збори – це ...

- а) податок, що стягується з юридичних та фізичних осіб в разі здійснення комерційних операцій, пов'язаних із перевезенням товарів через державні кордони;
- б) своєрідна плата за виконання митницею своїх обов'язків;
- в) непрямий податок, основою якого виступає диференційований підхід до оподаткування різних товарів.

6. До другої групи основних фондів належать:

- а) будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої, в тому числі жилі будинки та їх частини;
- б) автомобільний транспорт та вузли до нього, меблі, побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади та інструменти, інше офісне обладнання, устаткування та приладдя до них;
- в) електронно обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, їх програмне забезпечення, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, інші інформаційні системи, телефони, мікрофони і рації, вартість яких перевищує вартість малоцінних товарів.

7. Сукупний оподатковуваний дохід громадянам, які постраждали від Чорнобильської катастрофи і віднесені до I і II категорій зменшується до:

- а) 15 неоподатковуваних мінімумів;
- б) 10 неоподатковуваних мінімумів;
- в) 5 неоподатковуваних мінімумів;
- г) інше значення _____

8. Об'єктом оподаткування податком на землю є:

- а) земельна ділянка;
- б) собівартість продукції, яку виростили на ділянці землі;
- в) частина земельної ділянки, яка знаходиться під зерновими культурами.

9. На 50 % від сплати податку з власників транспортних засобів звільняються:

- а) фізичні особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи щодо одного легкового автомобіля з об'ємом двигуна до 2500 куб см;
- б) фізичні особи, у власності яких знаходяться легкові автомобілі, вироблені у країнах СНД та поставлені на облік в Україні до 1990 року включно;
- в) сільськогосподарські підприємства – товаровиробники за трактори колісні, автобуси та спеціальні автомобілі за перевезення людей кількістю посадочних місць не менше 10.
- г) інше значення _____

10. Яка ставка утримань із заробітної плати працівника до фонду соціального страхування від тимчасової непрацездатності?

- а) 2,9%;
- б) 0,5%;
- в) 2%.
- г) інше значення _____

Варіант 4**1. “Ціни по Ліндаю” – це:**

- а) обмін податків на суспільні блага і трансфертні платежі, тобто сума сплачених податків і податкових платежів через бюджет

повинна перерозподілятися для всієї кількості податкоплатників і повернутися у вигляді суспільних благ;

б) еквівалентний обмін податку на суспільне благо для конкретного платника на мікрорівні;

в) ціна, яку платить особа для того щоб зареєструвати себе, як підприємця.

2. Система оподаткування – це:

а) сукупність встановлених в державі податків і податкових платежів, а також механізму, способів їх розрахунку та сплати, форми розрахунку з бюджетом;

б) сукупність системи оподаткування і елементів нарахувань, сплати, зарахувань та контролю (органів держави, платників податків та інших суб'єктів оподаткування);

в) сукупність встановлених в державі податків і податкових платежів.

3. Який штраф сплачує платник, що вчасно не подає податкової декларації?

а) 10 % від суми, яка становить його податкове зобов'язання;

б) 10 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

в) 5% від суми, яка становить його податкове зобов'язання.

4. Хто є платником податку на додану вартість?

а) особа, обсяг оподатковуваних операцій з продажу товарів (робіт, послуг) якої протягом будь-якого періоду за останніх дванадцять календарних місяців перевищував 3600 неоподатковуваних мінімумів;

б) особа, обсяг оподатковуваних операцій з продажу товарів (робіт, послуг) якої протягом будь-якого періоду за останніх дванадцять календарних місяців перевищував 3600 грн.;

в) особа, обсяг оподатковуваних операцій з продажу товарів (робіт, послуг) якої протягом будь-якого періоду за останніх дванадцять

календарних місяців не перевищував 7200 неоподатковуваних мінімумів.

5. Об'єктом оподаткування податку на прибуток підприємств є:

- а) виручка від діяльності підприємств;
- б) прибуток;
- в) сукупний оподатковуваний дохід за календарний рік.
- г) інше значення _____

6. До третьої групи основних фондів належать:

- а) будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої, в тому числі жилі будинки та їх частини;
- б) будь-які інші основні фонди;
- в) електронно обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, їх програмне забезпечення, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, інші інформаційні системи, телефони, мікрофони і рації, вартість яких перевищує вартість малоцінних товарів.

7. Сукупний оподатковуваний дохід громадянам, які постраждали від Чорнобильської катастрофи і віднесені до III і IV категорій зменшується до:

- а) 15 неоподатковуваних мінімумів;
- б) 10 неоподатковуваних мінімумів;
- в) 5 неоподатковуваних мінімумів;
- г) інше значення _____

8. Хто розпоряджається земельними ділянками:

- а) місцеві ради;
- б) державні адміністрації;

- в) комітети з питань геологорозвідки.
- г) інше значення _____

9. Сплачується податок з власників транспортних засобів перед:

- а) реєстрацією;
- б) перереєстрацією;
- в) технічним оглядом.
- г) інше значення _____

10. Яка ставка нарахувань на фонд оплати праці до фонду соціального страхування від тимчасової непрацездатності?

- а) 2,9%;
- б) 0,5%;
- в) 2,9%.
- г) інше значення _____

Варіант 5

1. Які функції виконують податки:

- а) фіскальну;
- б) регулюючу;
- в) контролюючу.

2. Платники податків – це:

- а) особи, які здійснюють добровільну безкорисливу пожертву на користь тих, хто її потребує;
- б) юридичні і фізичні особи, на яких згідно з законами України покладено обов'язок сплачувати податки і збори;

в) юридичні і фізичні особи на яких згідно з Конституцією покладено обов'язок сплачувати податки і збори до державних цільових фондів.

3. Акциз – це:

а) прямиий податок на високорентабельні та монопольні товари (продукцію), що включається до їх ціни;

б) державний грошовий збір (податок), що стягується з юридичних та фізичних осіб у разі здійснення між ними або між ними та державою певних дій;

в) непрямий податок на товари та послуги (в т.ч. на високорентабельні та монопольні), включені до ціни товарів (послуг) і сплачуються за рахунок покупців.

4. Податковий кредит – це:

а) суми податку на додану вартість, які сплачені при купівлі сировини і товарів для подальшої реалізації або виробництва;

б) загальна сума податку, одержана (нарахована) платником податку у звітному періоді;

в) сума на яку платник податку має право збільшити податкове зобов'язання у звітному періоді.

5. Валовий дохід включає:

а) суми невикористаної частини коштів, що повертаються із страхових резервів;

б) суми штрафів та/або неустойки чи пені, фактично одержаних за рішенням сторін договору або за рішенням відповідних державних органів суду;

в) суми доходів, накопичених на пенсійних рахунках у межах механізму додаткового пенсійного забезпечення.

6. Який розмір норми амортизації 4 групи основних фондів?

а) 10%;

- б) 25%;
- в) 15%.
- г) інше значення _____

7. Як зменшується сукупний оподатковуваний дохід інвалідам з дитинства?

- а) до 15 неоподатковуваних мінімумів;
- б) до 10 неоподатковуваних мінімумів;
- в) до 5 неоподатковуваних мінімумів;
- г) інше значення _____

8. Ставка земельного податку для сіножатей, ріллі та пасовищ становить:

- а) 0,03%;
- б) 0,1%;
- в) 5%.
- г) інше значення _____

9. Як проводиться сплата податку з власників транспортних засобів юридичними особами?

- а) щомісячно, до 30 числа місяця, що настав за звітнім;
- б) щоквартально, до 50 днів після закінчення звітного періоду;
- в) щоквартально, до 15 числа місяця наступного за звітнім періодом.
- г) інше значення _____

10. Яка ставка утримань із заробітної плати працівника до фонду соціального страхування на випадок безробіття?

- а) 1,9%;
- б) 0,5%;

- в) 2%;
- г) інше значення _____

Варіант 6

1. Фіскальна функція:

- а) контролює процес розподілу і перерозподілу ВВП;
- б) акумулює грошові кошти в бюджетах різних рівнів;
- в) розподіляє доходи податкоплатника між ним і державою.

2. Хто уповноважений приймати рішення, щодо встановлення податкових ставок, податкових пільг, звітних податкових періодів на податки і збори, що направляються у державний бюджет?

- а) Державна податкова адміністрація України;
- б) Державні податкові інспекції на місцях;
- в) Верховна Рада України.

3. Який з перелічених податків не входить до універсального акцизу?

- а) податок на додану вартість;
- б) акцизний збір;
- в) податок з продажу.

4. Скільки є ставок податку на додану вартість?

- а) одна;
- б) дві;
- в) три.

5. До складу валового доходу не включається:

- а) суми коштів або вартість майна, що надходять платнику податку у вигляді прямих інвестицій або реінвестицій у корпоративні права, емітовані таким платником податку, в тому числі грошові або майнові внески, згідно з договорами про спільну діяльність на території України без створення юридичної особи;
- б) кошти, що надаються платнику податку з Державного інноваційного фонду на зворотній основі при здійсненні інноваційних проектів;
- в) суми коштів страхового резерву, використаних не за призначенням.

6. За якою ставкою оподатковується нарахування дивідендів?

- а) 30%;
- б) 25%;
- в) 15%.

7. Як зменшується сукупний оподатковуваний дохід інвалідам I і II груп?

- а) до 15 неоподатковуваних мінімумів;
- б) до 10 неоподатковуваних мінімумів;
- в) до 5 неоподатковуваних мінімумів;
- г) інше значення _____

8. Ставка земельного податку для багаторічних насаджень

- а) 0,03%;
- б) 0,1%;
- в) 5%.
- г) інше значення _____

9. Якщо транспортні засоби придбано в другому півріччі, то податок сплачується:

- а) в половинному розмірі;
- б) в повному розмірі;
- в) податок взагалі не сплачується;
- г) інше значення _____

10. Що є об'єктом оподаткування збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства?

- а) обсяг отриманої продукції з виноградарства, садівництва, хмелярства;
- б) виручка, одержувана від реалізації у оптово-роздрібній торговельній мережі товарів, отриманих від здійснення виноградарства, садівництва і хмелярства;
- в) виручка, одержувана від реалізації у оптово-роздрібній торговельній мережі алкогольних напоїв та пива.

Варіант 7

1. Прогресивна процентна ставка – це:

- а) при зростанні об'єкту оподаткування, зменшується ставка податку;
- б) відсоткова ставка, яка забезпечує пропорцію нарахування податку;
- в) при збільшенні об'єкту оподаткування, збільшується ставка податку.

2. Який з податків не відноситься до загальнодержавних?

- а) податок на доходи фізичних осіб;
- б) податок на нерухоме майно;
- в) фіксований податок.

3. Специфічний акциз – це:

- а) акциз, застосування якого передбачає загальний підхід до оподаткування процесів споживання;
- б) акциз, суть якого в тому, що не всі товари попадають під акцизне оподаткування, а лише окремі види, причому до різних груп застосовуються різні підходи;
- в) жодна відповідь не вірна.

4. Що є датою виникнення права платника на податковий кредит?

- а) дата списання коштів з банківського рахунку платника податку в оплату товарів (робіт, послуг);
- б) дата зарахування коштів від покупця (замовника) на банківський рахунок платника податку як оплата товарів (робіт, послуг), що підлягають продажу;
- в) дата отримання податкової накладної, що засвідчує факт придбання платником податку товарів (робіт, послуг);
- г) дата відвантаження товарів, а для робіт (послуг) — дата оформлення документа, що засвідчує факт виконання робіт (послуг) платником податку.

5. Датою визначення валового доходу підприємства вважається:

- а) дата зарахування коштів від покупця на банківський рахунок продавця в оплату товарів (робіт, послуг);
- б) дата відвантаження товарів, чи надання послуг платником податку;
- в) подія, що наступила раніше з перших двох перелічених.

6. Доходи від страхової діяльності (крім страхування ризиків життя) страховиків-резидентів оподатковуються за ставкою:

- а) 5%;
- б) 6%;
- в) 3%.

7. За якою ставкою прибуткового податку обкладаються доходи, одержані громадянами не за основним місцем роботи?

- а) 10%
- б) 20%;
- в) 25%.
- г) інше значення _____

8. Юридичні особи сплачують земельний податок до бюджету:

- а) до 31 грудня поточного року;
- б) щоквартально, у розмірі $1/4$ річної суми;
- в) щомісячно, у розмірі $1/12$ річної суми;
- г) інше значення _____

9. При знятті транспортного засобу з обліку для його реалізації до строку проходження технічного огляду фізичні особи податок з власників транспортних засобів сплачують:

- а) в половинному розмірі;
- б) в повному розмірі;
- в) податок взагалі не сплачують;
- г) інше значення _____

10. Що є об'єктом оподаткування комунального податку?

- а) величина власного нерухомого майна;
- б) обсяг одержаних послуг із постачання природних ресурсів;
- в) фонд оплати праці працюючих.

Варіант 8

1. Регресивні ставки – це:

- а) коли, при зростанні об'єкту оподаткування, зменшується ставка податку;
- б) відсоткова ставка, яка забезпечує пропорцію нарахування податку;
- в) коли, при збільшенні об'єкту оподаткування, збільшується ставка податку.

2. Які з податків не відносяться до місцевих?

- а) єдиний податок;
- б) податок на нерухоме майно;
- в) податок з власників транспортних засобів.

3. Податок на додану вартість – це:

- а) універсальний акциз, який сплачують оптові або роздрібні продавці;
- б) податок при застосуванні якого під оподаткування підпадають валові обороти всіх учасників руху від виробника до кінцевого споживача;
- в) складний податок, який передбачає окреме існування податкових зобов'язань по ПДВ і окреме існування сум, що підлягають сплаті ПДВ до бюджету.

4. За нульовою ставкою оподатковуються товари:

- а) спеціального призначення для інвалідів;
- б) вітчизняні медичні препарати;
- в) які експортуються за межі митних кордонів України та при продажі переробним підприємствам молока та м'яса живою вагою сільськогосподарським виробникам.

5. До складу валових витрат підприємства включаються:

- а) суми коштів внесених до страхових резервів;
- б) суми безнадійної заборгованості в частині, що не була віднесена до валових витрат у разі коли відповідні заходи щодо стягнення таких боргів не привели до позитивного наслідку, а також суми заборгованості, стосовно яких закінчився строк позовної давності;
- в) суми витрат, у розмірі 20 % сукупної балансової вартості всіх груп основних фондів станом на початок такого звітного періоду, для поліпшення стану основних фондів.

6. Одному з батьків, які мають на утриманні трьох і більше дітей віком до 16 років – сума прибуткового податку з громадян до сплати зменшується на :

- а) на 50%;
- б) на 40%;
- в) три неоподатковуваних мінімумів;
- г) інше значення _____

7. Юридичні та фізичні особи, які виплачують громадянам доходи не за місцем їх основної роботи, зобов'язані:

- а) протягом 20 календарних днів подати до податкового органу за місцем проживання таких громадян довідку форми 8 ДР;
- б) протягом 20 календарних днів подати до податкового органу за місцем проживання таких громадян довідки форми 2 та 8 ДР;
- в) протягом 30 календарних днів подати до податкового органу за місцем проживання таких громадян довідку форми 8 ДР;
- г) інше значення _____

8. Громадянами сплачується земельний податок:

- а) до 15 серпня;
- б) до 15 листопада;

- в) у два строки до 15 серпня і до 15 листопада поточного року.
г) інше значення _____

9. Державне мито – це податок, що сплачується:

- а) за реєстрацію актів громадського стану;
б) за вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами і виконавчими комітетами сільських, міських рад тощо.
в) за перевезення товару через митний кордон країни.
г) інше значення _____

10. Який граничний розмір податку з реклами для багаторазового оголошення?

- а) 0,1%;
б) 0,5%;
в) 0,3%.

Тема 7. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

1. Практична проблематика формування та здійснення фінансової політики.
2. Взаємозв'язок фінансової політики з державним боргом та дефіцитом бюджетів.

1. ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

Проблеми часу.

У зв'язку з проведенням фінансової політики може виникнути декілька проблем, пов'язаних з часом.

1. Лаг розпізнавання. Лаг розпізнавання – це час між початком спаду або інфляції і тим моментом коли усвідомлюють, що це справді відбувається. Дуже складно точно передбачити майбутню динаміку ділової активності. Хоча інструменти прогнозування і дають інформацію щодо напрямку змін в економіці, економіка може 4-6 місяців перебувати у стані спаду, перш ніж цей факт виявиться у відповідних статистичних даних і буде усвідомлений.

2. Адміністративний лаг. Механізми демократичної держави працюють повільно. Зазвичай матиме місце істотний лаг між часом, коли потребу фінансових заходів буде визначено, і часом, коли відповідних заходів буде вжито. Наприклад, законодавчому органу держави нерідко потрібно так багато часу для коригування фінансової політики, що економічна ситуація вже змінилася в протилежну, отже, заходи політики уже непотрібні.

3. Лаг функціонування. Крім того існуватиме і лаг між часом, коли фінансові заходи ухвалює парламент, та часом, коли ці заходи вплинуть на обсяг виробництва, зайнятість чи рівень цін. Хоча зміни податкових ставок можна запровадити швидко, державні інвестиційні видатки (спрямовані на збільшення зайнятості та виробництва – будівництво доріг і т.д.) вимагають тривалих періодів планування і ще триваліших періодів для самого виконання інвестиційних проектів. Корисність таких видатків під час коротких – від шести до вісімнадцяти місяців – періодів рецесії є сумнівною. З огляду на це дискреційна фінансова політика все більше ґрунтується на змінах податкових ставок.

Існування зазначених лагів нашою хує на певні узагальнення стосовно вітчизняних реалій. Безумовно, різке зниження податкового тиску сприятиме збільшенню вільних коштів у розпорядженні підприємств, але, з іншого боку, значно, щонайменше у короткостроковому плані, скоротить доходи бюджету, а відтак і можливості впливу держави на хід реформування економічної системи і суспільства в цілому. На думку експертів, часовий лаг з моменту зміни

фіскальної політики до початку реального зростання доходів бюджету становитиме до 2 років. А зміни в темпах економічного зростання проявляються ще пізніше. Розрахунки, проведені по країнах ОЕСР за 35-річний період, показали, що скорочення податкового тиску на 10 процентних пунктів приводить до зростання ВВП на 0,5–1 процентний пункт на рік. Наведені дані свідчать, що саме по собі зниження рівня податкових ставок не вестиме до збільшення бази оподаткування, достатньо значного, щоб компенсувати це зниження для бюджету.

Зокрема, скорочення максимальної ставки прибуткового податку з громадян, на нашу думку, не приведе до відчутної “детінізації” доходів, адже їхню більшу частку складає заробітна плата, яка виштовхується в “тінь” не лише прибутковим податком, але й нарахуваннями на фонд оплати праці (скорочення яких не входить в найближчі плани уряду та вимагає широкомасштабних змін щодо запровадження пенсійного та медичного страхування).

Скорочення ставки податку на прибуток з 30 до 25 або й 20 відсотків було б відчутним для розвиненої ринкової економіки, чутливої до щонайменших змін, але не для українських суб’єктів господарювання, які давно використовують різноманітні методи штучного збільшення собівартості. Відтак, збільшення податкових надходжень не компенсуватиме їхнього скорочення внаслідок зниження ставок, що спричинить валове скорочення бюджетних доходів.

Безперечно, в Україні очікуваний позитивний ефект від податкової реформи може бути значно ширшим, ніж у розвинених країнах зі стабільною економікою. Зокрема, послаблення податкового тиску на ресурси підприємств, що спрямовуються на розвиток, сприятиме активізації інвестиційних чинників зростання; спрощення податкової системи сприятиме зменшенню трансакційних витрат, пов’язаних з нарахуванням податків.

Отже, зниження ставок оподаткування має відбуватися поступово та поетапно і обов’язково бути компенсованим синхронним розширенням податкової бази. Надмірне зниження ставок може втягти українську економіку до спіралі зниження ефективності фіскальної політики.

Політичні проблеми.

Фіскальна політика формується на політичній арені, що дуже ускладнює її використання для стабілізації економіки.

Фіскальна політика держави та місцевих органів влади досить часто є стимулом циклічності: вона не протистоїть спадові чи інфляції. Так само як домогосподарства та приватні фірми, уряди і місцеві органи влади можуть збільшувати видатки у періоди піднесення та зменшувати їх у періоди спаду.

Як це не парадоксально, але дефіцити мають властивість бути політично привабливими, а надлишки сприймаються у політичному плані болісно. Іншими словами, можливо, існує політична схильність на користь дефіцитів, тобто фіскальна політика може уособлювати пристрасть до стимулювання економіки та інфляції. Зниження податків є політично популярним, як і збільшення урядових видатків, особливо, якщо це дозволяє виборцям політиків,

які обстоюють таку політику, користуватися її перевагами. Навпаки, підвищення податків, не подобається виборцям, а зменшення урядових видатків є політичним ризиком.

Деякі економісти підкреслюють, що мета політиків – це не обов’язково діяльність в інтересах національної економіки, а, радше, прагнення до переобрання. Політики можуть свідомо використовувати фіскальну політику для максимізації підтримки виборців навіть тоді, коли їхні фіскальні рішення дестабілізують економіку. Згідно з цією точкою зору, фіскальна політика може використовуватися в егоїстичних політичних цілях і спричиняти економічні коливання.

Населення, як вважають, під час голосування враховує економічні умови. За допомогою процедури виборів тих, хто при владі, буде покарано, якщо економіка перебуває у депресивному стані, або винагороджено, якщо економіка процвітає. Отже, ближче до виборів, політики, що перебувають при владі (за допомогою відповідно налаштованого парламенту), знижуватимуть податки і збільшуватимуть державні видатки. Ці дії будуть популярними не лише самі собою, а й створені ними стимули сприятливо вплинуть на всі економічні показники. Обсяг виробництва і реальні доходи зростуть; безробіття зменшиться, а рівень цін залишатиметься відносно стабільним. Як наслідок, політики, що перебувають при владі, використають дуже сприятливі економічні умови для повторного обрання. Однак після виборів продовження політики стимулювання зростання економіки щораз більше веде до зростання рівня цін і щораз менше – до збільшення реальних доходів населення. Серед громадськості нарастають побоювання посилення інфляції, що штовхає політиків до стримувальної фіскальної політики. Отже, “випродукований у столиці” спад, можна сказати, ґрунтуватиметься на впорядкуванні урядових видатків і підвищенні податків для стримування інфляції. Цей спад не зашкодить обраним політикам, бо до наступних виборів залишатиметься ще кілька років, а для більшості виборців вирішальну роль відіграє стан економіки за рік до виборів чи близько цього. Справді, спад забезпечує нову точку відліку, з якої знову можна використати фіскальну політику для індукування нового піднесення у період наступних виборів. Таке можливе перекручення фіскальної політики турбує, проте його важко засвідчити документально.

Політичні аналітики повинні розуміти, що існує потенційна упередженість у політичних стимулах, яка може завадити прийняттю оптимальних рішень, щодо, наприклад, політики витрат. Назвемо наступні:

- можливість фінансування державного дефіциту за допомогою довгострокових позик сприяє відкладенню прийняття економічно обтяжливих рішень щодо скорочення видатків;
- переваги обережної та орієнтованої на продуктивність політики витрат є очевидним лише у довгостроковому періоді, який перевищує строк повноважень державної адміністрації;
- навіть у період фіскальної консолідації набагато легше підвищити податки, ніж скорочувати програми;

- те, що обрані урядовці удають видимість звернення до нагальних проблем, може зробити їх відомішими та популярнішими, ніж, якщо, вони покращуватимуть адміністрування чинних програм, запроваджених їх попередниками (це часто пояснює, чому збільшуються розміри уряду).

Перейдемо тепер від практичних проблем застосування фіскальної політики до основних критичних зауважень. Суть *ефекту витіснення* у тому, що стимулююча фіскальна політика підвищує процентні ставки і зменшує інвестиційні видатки, що послаблює або взагалі ліквідує стимули фіскальної політики.

Припустимо, що економіка перебуває у фазі спаду і уряд використовує дискреційну фіскальну політику, вдаючись до збільшення державних видатків. Уряд виходить на ринок грошей для фінансування дефіциту. Спричинене цим зростання попиту на гроші підвищує процентну ставку – ціну, що її платять за отримання грошей у позику. Так як інвестиційні видатки обернено пропорційні процентній ставці, частину інвестицій буде відкинуто або витіснено. Проте, хоча мало хто ставить під сумнів описану логічну схему, все ж серед економістів немає згоди щодо ефекту витіснення. Частина економістів вважає, що за значного безробіття витіснення буде невеликим. Обґрунтування полягає в тому, що в умовах спаду стимули, створені збільшенням державних видатків, ймовірно поліпшать сподівання прибутковості фірм, які є важливим визначником інвестицій. Отже, інвестиційні видатки, зовсім не повинні зменшуватися, а можуть навіть зростати – за вищих процентних ставок. Інше міркування стосується монетарної політики. Керівні кредитно-грошові установи можуть збільшувати пропозицію грошей саме на стільки, щоб зрівноважити спричинене дефіцитом зростання попиту на гроші. У цьому випадку рівноважна процентна ставка не зміниться і ефект витіснення буде нульовим.

Окремі економісти вважають, що дефіцитні видатки нейтралізуються адекватним зростанням приватних заощаджень. Люди усвідомлюють, що дефіцитні видатки сьогодні вимагатимуть вищих податків з них або їхніх дітей. Тому люди збільшують свої нинішні заощадження (зменшують поточне споживання), бо очікують цих вищих податків. Бюджетний дефіцит – державні від'ємні заощадження – спричиняє зростання приватних заощаджень. Цей зв'язок називають *теоремою еквівалентності Рікардо*, за іменем англійського економіста Давида Рікардо, який вперше сформулював її на початку ХІХ століття. Теорема гласить, що фінансування дефіциту через отримання позик має такий самий обмежений вплив на ВВП, як і фінансування його через підвищення податків. Зростання видатків внаслідок збільшення державних витрат або зниження податків частково або повністю нейтралізується зменшенням споживання, спричиненим збільшенням заощаджень. Тому сукупний попит і реальний ВВП не зростуть, як прогнозувалося. Фіскальна політика виявиться або зовсім неефективною, або її впливи будуть серйозно ослаблені. Цю теорію і досі піддають критиці. Основою цієї критики виступають історичні факти існування розвинутих країн. Великі бюджетні

дефіцити, що виникали під час криз, як правило, супроводжувалися зниженням, а не підвищенням норми національних заощаджень.

Проаналізуємо вплив витіснення та інфляції на фінансову політику за допомогою рисунків 7.1 - 7.3.

Припустимо, що неінфляційний рівень реального ВВП за повного використання потужностей становить 300 млрд. грн., як це показано на рис.7.1. Для простоти аналізу наша крива сукупної пропозиції не має тут проміжного відрізка, який реально існує. Аж до рівня повного використання виробничих потужностей рівень цін залишається незмінним. Після досягнення економікою повного використання виробничих потужностей настає вертикальний відрізок кривої AS, так що будь-яке подальше збільшення сукупного попиту буде чисто інфляційним.

Спочатку вважатимемо, що величина сукупного попиту AD_1 дає рівноважний реальний обсяг виробництва 220 млрд. грн. Припустимо тепер, що уряд вдався до стимулюючої фінансової політики (у розмірі 30 млрд. грн.) і це перемістило криву сукупного попиту вправо у положення AD_2 . Таким чином, економіка досягла обсягу виробництва за повного використання виробничих потужностей без інфляції за ВВП у 300 млрд. грн. З попереднього аналізу дискреційної фінансової політики нам відомо, що збільшення урядових видатків або зменшення податків на певну суму спричинить значно більший вплив на ВВП за рахунок існування мультиплікатора. За відсутності зрівноважувальних чинників, або таких, що ускладнюють ситуацію, ця стимулююча фінансова політика переміщує економіку із стану спаду до стану повного використання виробничих потужностей, що значно збільшує зайнятість.

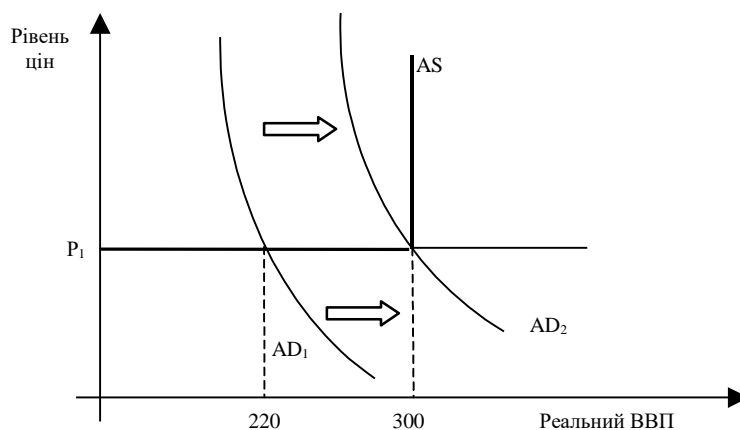

Рисунок 7.1. Вплив податків та видатків на рівень сукупного попиту.

На рисунку 7.2 ситуацію дещо ускладнено: тут ми враховуємо ефект витіснення. Хоча фінансова політика є стимулюючою і спрямована на переміщення сукупного попиту з положення AD_1 в положення AD_2 , частину інвестицій витіснено, так що сукупний попит перебуватиме у положенні AD_3 .

Рівноважний ВВП зростає лише до 260 млрд. грн. замість бажаних 300 млрд. грн. Ефект витіснення може послабити дію фінансової політики.

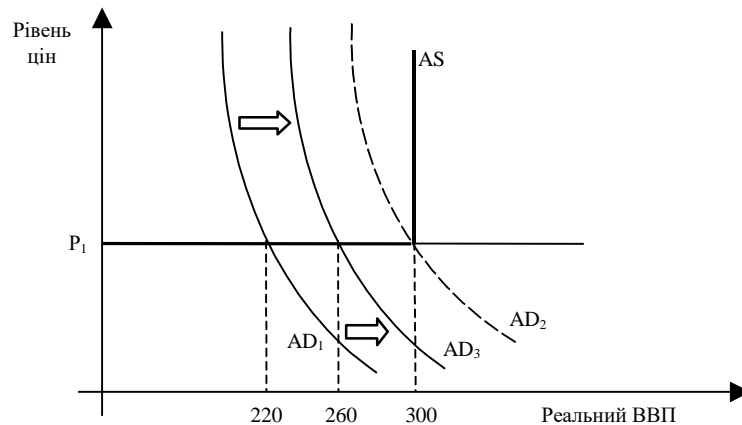

Рисунок 7.2. Вплив податків та видатків на рівень сукупного попиту з врахуванням ефекту витіснення.

На рисунку 7.3. звернемося до реалістичної кривої сукупної пропозиції, яка містить проміжний відрізок. Не враховуємо тут ефект витіснення, так що фінансова політика переміщує сукупний попит з положення AD_1 , в AD_2 . Якби крива сукупного попиту мала таку саму форму, як на рисунках 7.2 та 7.3, повна зайнятість досягалася б за ВВП у 300 млрд. грн., а рівень цін залишався б P_1 . Проте, як видно, висхідний проміжний відрізок кривої сукупної пропозиції зумовлює втрату частини приросту сукупного попиту внаслідок вищих цін. Ця реалістичніша форма кривої сукупної пропозиції нагадує нам, що коли економіка перебуває на проміжному відрізку кривої сукупної пропозиції, частина впливу стимулюючої фінансової політики виявиться не у зростанні реального обсягу виробництва та зайнятості, а в інфляції. Зростання реального ВВП зменшилося. Зокрема, рівень цін зріс від P_1 до P_2 і реальний обсяг виробництва збільшився лише до 280 млрд. грн.

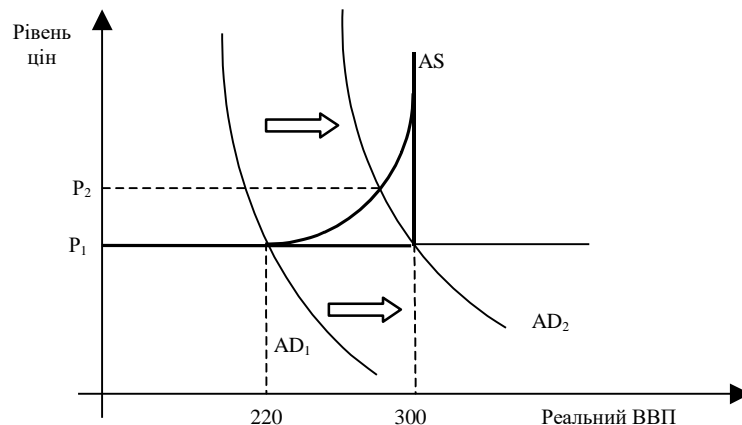

Рисунок 7.3. Вплив податків та видатків на рівень сукупного попиту за реальних умов.

Крива сукупного попиту на рисунку 7.3 перемістилася з положення AD_1 у положення AD_2 але висхідний відрізок кривої AS означає що переміщуємося вгору по кривій AD_2 з рівня цін P_1 до рівня цін P_2 . У реальному світі фінансова політика, спрямована на досягнення повної зайнятості, не може вийти за межі реальності, обумовленої висхідним відрізком сукупної пропозиції.

Додаткові ускладнення виникають при врахуванні того, що економіка України є складовою світового господарства. Події та заходи політики в інших країнах, які впливають на чистий експорт України, впливають і на її економіку. Економіка чутлива до непрогнозованих міжнародних збурень сукупного попиту, які можуть змінити вітчизняний ВВП і спричинити недоречність вітчизняних заходів фінансової політики.

Припустимо, що економіка нашої держави перебуває у стані спаду і державні видатки та податки змінено так, щоб збільшити сукупний попит і ВВП, не спричинивши інфляції (наприклад, сукупний попит змінився з AD_1 до AD_2 на рисунку 7.4). Тепер припустимо, що в економіках основних торговельних партнерів України (наприклад в Росії) несподівано і швидко почалось піднесення. Вища зайнятість і зрослі доходи у Росії ведуть до більших закупівель українських товарів (Росія найбільший торговий партнер України). Чистий експорт України зростає, сукупний попит збільшиться надто швидко і країна зазнає інфляції попиту. Якби заздалегідь було відомо, що чистий експорт України значно зростає, уряд міг би здійснювати менш стимулюючу фінансову політику. Річ у тому, що залучення України до світової економіки поряд із вигодами від спеціалізації та торгівлі спричиняє і усмішка України кладнення, пов'язані із взаємозалежністю.

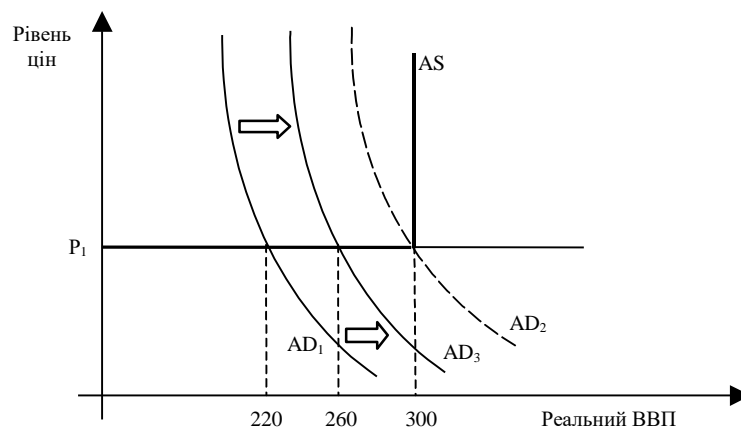

Рисунок 7.4. Зміна сукупного попиту при умові, що економіка України є складовою світового господарства.

Реалізація фінансової політики в напрямку максимальної інтеграції до світової економіки повинна враховувати **ефект чистого експорту**. Він може виявитися через міжнародну торгівлю і зменшити результативність фінансової політики.

При аналізі **ефекту витіснення** ми дійшли висновку, що стимулююча фіскальна політика може збільшувати процентні ставки, зменшувати обсяг інвестицій і послаблювати дію фіскальної політики. Тепер з'ясуємо, який вплив зростання процентних ставок чинитиме на чистий експорт.

Припустімо, що у країні проводиться стимулююча фіскальна політика, яка підвищує процентну ставку. Вища процентна ставка приваблюватиме фінансовий капітал з-за кордону, де процентні ставки не змінилися. Проте зарубіжні фінансові інвестори повинні придбати українську валюту, щоб вкласти її в цінні папери. Нам відомо, що збільшення попиту на товар — у нашому випадку на валюту — підвищить ціну товару. Отже, ціна вітчизняної валюти в іноземних зросте. Який вплив ця ревальвація матиме на чистий експорт? Оскільки для купівлі українських товарів потрібно буде більше валюти інших країн, в очах решти світу українські товари подорожчають. Тому експорт з країни знизиться. І, навпаки, українці, які тепер можуть обміняти свої гривні на більшу кількість іноземної валюти, купуватимуть більше імпортованих товарів. Як наслідок, зі зменшенням експорту і зростанням імпорту видатки на чистий експорт України знизяться і стимулюючу фіскальну політику буде частково нейтралізована.

Повернемося до нашого аналізу сукупного попиту та сукупної пропозиції на рисунку 7.4. Стимулююча фіскальна політика, спрямована на збільшення сукупного попиту від AD_1 до AD_2 може підвищити процентну ставку і врешті-решт зменшити чистий експорт країни через зазначений вище процес. Зменшення компонента чистого експорту сукупного попиту частково нейтралізує стимулюючу фіскальну політику. Крива сукупного попиту переміститься вправо з положення AD_1 у положення AD_3 , а не в AD_2 , і рівноважний ВВП зросте з 220 млрд. грн. до 260 млрд. грн., а не до 300 млрд. грн. Отже, чистий експорт впливає на фіскальну політику разом із чинниками часу, політичними проблемами, ефектом витіснення, ефектом Рікардо та інфляцією, що ускладнює "управління" сукупним попитом.

У додатку **Ошибка! Источник ссылки не найден. Ошибка! Источник ссылки не найден.** ку 11 підсумовано вплив чистого експорту, що зумовлений стимулюючою та стримувальною фіскальною політикою.

Звернемося тепер до можливості безпосереднього зв'язку між фіскальною політикою і сукупною пропозицією. Економісти визнають, що фіскальна політика — особливо зміни податків — може змінювати сукупну пропозицію і впливати на ті зміни, які фіскальна політика може викликати у співвідношенні рівень цін – реальне виробництво.

Нехай на рисунку 7.5 сукупний попит і сукупна пропозиція становлять відповідно AD_1 і AS_1 так що рівноважний рівень ВВП — Q_1 , а рівень цін — P_1 . Припустімо тепер, що рівень безробіття за Q_1 , надто високий і треба вдатися до стимулюючої фіскальної політики у формі зниження податків. Вплив на сукупний попит при цьому полягатиме у його збільшенні від AD_1 до, скажімо, AD_2 . Це переміщення збільшує реальний ВВП до Q_2 , але водночас і підвищує рівень цін до P_2 .

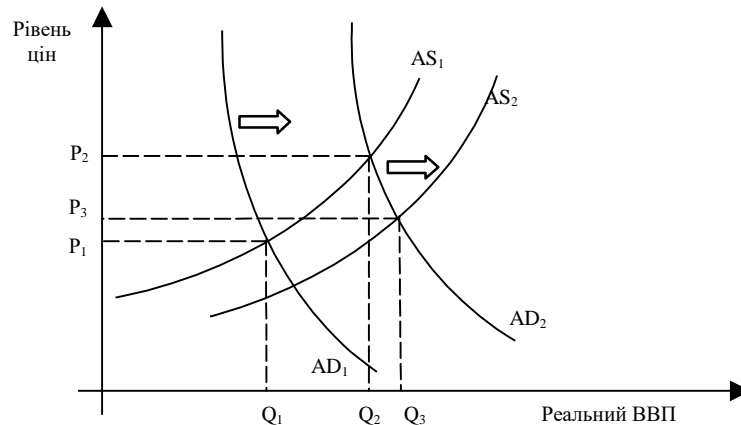

Рисунок 7.5 Вплив фіскальної політики на сукупну пропозицію.

Як може зниження податків вплинути на сукупну пропозицію? Частина економістів — їх називають прихильниками економіки пропозиції — вважає, що зменшення податків перемістить криву сукупної пропозиції вправо.

Заощадження та інвестування.

Зниження податків збільшить використовуваний дохід, що збільшує і заощадження домогосподарств. Аналогічно, зменшення податків на бізнес збільшить прибутковість інвестицій. Одне слово, зменшення податків збільшить заощадження та інвестиції і, отже, збільшить норму нагромадження капіталу. Розмір національного виробництва – виробничих потужностей країни — зростатиме швидше.

Стимули до праці.

Нижчі ставки податку з особистого доходу збільшать реальну заробітну плату (після сплати податків) – ціну праці – і поліпшать стимули до праці. Багато людей, які ще не входять до складу робочої сили, запропонують свої послуги, бо реальна заробітна плата зростає. А у тих, хто перебуває у складі робочої сили, з'являться стимули працювати більше годин і скорочувати відпустки.

Ризик.

Зниження податкових ставок заохочує до ризику. Люди та фірми більше ризикуватимуть своєю енергією та фінансовим капіталом заради впровадження нових виробничих технологій та нових товарів, коли нижчі податкові ставки обіцяють більшу потенційну винагороду після сплати податків.

Завдяки усім цим взаємозв'язкам і каналам зниження податків переміщуватиме криву сукупної пропозиції вправо, з положення AS_1 в AS_2 на рисунку 7.5, що знижуватиме інфляцію та збільшуватиме реальний ВВП.

Прихильники економіки пропозиції також вважають, що зниження податкових ставок не обов'язково зменшуватиме податкові надходження. Справді, нижчі податкові ставки, які спричинять вагоме збільшення обсягу виробництва та доходів, можуть збільшити податкові надходження. Ця розширена база оподаткування може збільшити сумарні податкові

надходження, навіть за нижчих податкових ставок. Багато економістів вважає, що зниження податкових ставок зменшить податкові надходження і збільшить бюджетний дефіцит, а прихильники економіки пропозиції стверджують: зниження податкових ставок можна організувати так, що воно збільшить податкові надходження і зменшить дефіцити.

Більшість економістів скептично ставиться до впливу зниження податків на пропозицію, зокрема, з огляду на зниження у 1980-і роки податків у США для стимулювання пропозиції. По-перше, ці фахівці відчують, що сподівані позитивні впливи зниження податків на стимули до праці, заощадження, інвестування та ризику не такі вже й вагомими, як це вважають адепти економіки пропозиції. По-друге, будь-які переміщення кривої сукупної пропозиції вправо відбуватимуться упродовж тривалого періоду часу, тоді як вплив на сукупний попит відчуватиметься в економіці значно раніше.

2. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ З ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ ТА ДЕФІЦИТОМ БЮДЖЕТІВ

Дефіцит державного бюджету визначають як різницю між державними надходженнями і державними видатками. Багато економістів вважають, що в оцінках дефіциту бюджету й державного боргу потрібно враховувати державні активи (наявна методика оцінки дефіциту не враховує державних активів і пасивів). Як приклад вони наводять оцінку активів і пасивів у приватних одиниць — домогосподарств і фірм. Якщо певна приватна одиниця взяла позику і купила певну річ, то збільшення її активів (куплена річ) нейтралізується її зобов'язанням (позиками). Тому в майновому стані цієї одиниці не відбулося жодних змін. Так само пропонується оцінювати і державні фінанси. Інакше кажучи, державні позики для закупівель капітальних благ не повинні збільшувати дефіцитів бюджету. Методику обчислення державного бюджету, яка враховує активи і пасиви, називають бюджетуванням капіталу, бо вона враховує зміни в обсязі капіталу.

Проте реалізація цієї методики пов'язана з низкою проблем. Передусім постає питання: які державні видатки слід враховувати як видатки на капітальні блага (зокрема, чи слід мати на увазі видатки на озброєння, видатки на розвиток інфраструктури і т.д.)?

Дефіцит бюджету може змінюватися як унаслідок змін у фінансовій політиці уряду, так і в результаті зміни економічної кон'юнктури. Наприклад, у фазі спаду доходи фірм і домогосподарств знижуються, тому податкові надходження держави також зменшуються. Водночас більше громадян отримує право на допомогу з безробіття. Тому в цій фазі ділового циклу дефіцит бюджету зростає без будь-яких змін у фінансовій політиці.

Фінансування дефіциту державного бюджету за допомогою запозичень веде до виникнення державного боргу.

Державний борг — це загальна сума нагромадженої заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, яка дорівнює сумі всіх дефіцитів за вирахуванням надлишків бюджету.

Абсолютний розмір державного боргу не є показовим макроекономічним показником. Тому для оцінки величини боргу найчастіше використовують відносні показники заборгованості:

- 1) державний борг як відсоток ВВП;
- 2) відношення суми обслуговування боргу до ВВП.

Обслуговування боргу пов'язане з поступовою сплатою основної суми боргу і щорічною виплатою процентів.

Одним із способів визначення рівня державного боргу країни є його порівняння з боргом, нагромадженим іншими країнами. Отож державний борг як відсоток ВВП дорівнює у Бельгії 125%, у Греції — 103, у США — 65, в Україні — 39, а в Норвегії — 34%. Як бачимо, за міжнародними мірками уряд України не є занадто марнотратним. Проценти за державний борг становлять значну статтю видатків державних бюджетів багатьох країн та інколи перевищують 3% ВВП.

Державний борг складається з двох частин:

- внутрішнього боргу;
- зовнішнього боргу.

Внутрішній борг — це заборгованість держави домогосподарствам і фірмам даної країни.

Зовнішній борг — заборгованість держави іноземним громадянам, фірмам, урядам та міжнародним фінансовим організаціям.

Упродовж повоєнного періоду державний борг у багатьох країнах світу зростає. Однією з причин цього було зниження податків у контексті стимулюючої фіскальної політики без відповідного зниження державних видатків. Ще однією причиною можна назвати відсутність політичної волі та рішучості державних мужів. Утримання великого бюджетного сектора економіки сприяє дефіцитам і зростанню державного боргу. Важливою причиною зростання дефіцитів і державного боргу у країнах з розвинутою економікою є циклічні спади, а в Україні — трансформаційний спад.

У національній економіці існує пряма залежність між розмірами державного боргу і дефіциту бюджету. З одного боку, дефіцит бюджету збільшує державний борг, а з іншого — зростання державного боргу потребує додаткових видатків бюджету на його обслуговування, що збільшує дефіцит бюджету.

Для оцінки впливу фіскальної політики на бюджет обчислюють так звані фактичний, структурний (його часто називають дефіцитом бюджету за повної зайнятості) та циклічний дефіцити бюджету

Для визначення цих дефіцитів спочатку обраховують бюджет за повної зайнятості – він показує, якими були би податкові надходження, а відтак і сальдо державного бюджету, якби національна економіка продукувала природний обсяг продукції, а державні видатки були поточними. Зміна бюджету за повної зайнятості показує напрям впливу фінансової політики на сукупний попит у національній економіці.

Фактичний дефіцит державного бюджету – це різниця між державними надходженнями і видатками. Він складається під впливом фінансової політики і циклічних коливань.

Структурний дефіцит визначають як різницю між надходженнями за повної зайнятості за наявних податкових ставок і фактичними видатками.

Циклічний дефіцит – це різниця між фактичним і структурним дефіцитами. Перевищення фактичного дефіциту над структурним становить циклічний дефіцит, а перевищення структурного дефіциту над фактичним — циклічний надлишок.

Наявність вмонтованих стабілізаторів означає, що надлишок чи дефіцит фактичного бюджету за конкретний рік не є вдалими показниками фінансової політики. Покажемо це за допомогою рисунка 7.6. Припустимо, що в році 1 національна економіка перебуває на рівні повної зайнятості, продукуючи обсяг виробництва $ВВП_1$ і фактичний дефіцит бюджету дорівнює відрізку AB . Припустимо далі, що внаслідок певних обставин обсяг національного виробництва в році 2 зменшився до рівня $ВВП_2$. При цьому уряд не застосував жодних фінансових заходів. Оскільки податкові надходження зменшилися, то за незмінних державних видатків фактичний дефіцит бюджету зріс на ED . Це зумовлене не фінансовою, а радше пасивною економічною політикою. Отже, дані про бюджетні надлишки чи дефіцити за попередні поки не дають підстави судити про ефективну фінансову політику уряду.

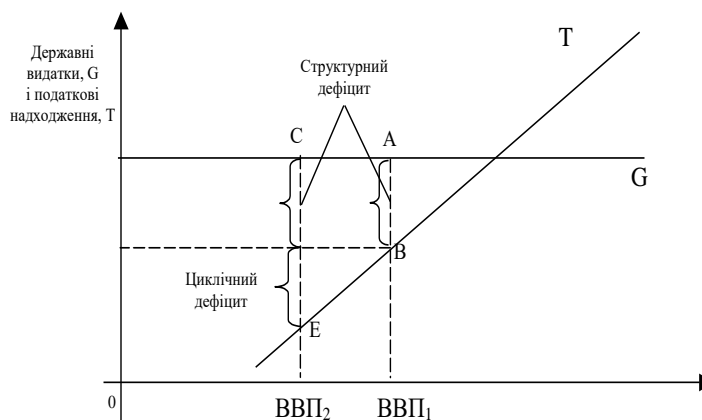

Рисунок 7.6. Дефіцити бюджетів при застосуванні різних форм фінансової політики

На рисунку 7.6 структурний дефіцит у роки 1 і 2 є однаковим ($AB = CE$). Це дефіцит бюджету, який би існував у році 2, якби в національній економіці не було спаду. Він не змінився, бо не відбулося зрушень у фінансовій політиці.

У році 2 фактичний дефіцит бюджету перевищує структурний дефіцит на ED — величину циклічного дефіциту. Щоб усунути циклічний дефіцит, уряд повинен повернути економіку до рівня повної зайнятості. Цього можна досягти за допомогою дискреційної фінансової політики — зниження податків або збільшення державних видатків. Інакше кажучи, для подолання спаду уряд має збільшити структурний дефіцит. Після відновлення економічного зростання уряд може усунути структурний дефіцит через підвищення податкових ставок або зменшення державних видатків.

У дійсності відмінність між структурним і фактичним дефіцитами тісно пов'язана з відмінністю між дискреційними та автоматичними стабілізаторами. На циклічний дефіцит впливають ті податки і видатки, що автоматично пристосовуються до стану національної економіки, а на структурний — надходження і видатки які запроваджує уряд законодавчо. Наприклад, у разі спаду циклічний дефіцит підвищується, бо податкові надходження зменшуються, а державна допомога з безробіття зростає. Якщо, скажімо, парламент ухвалив законодавство про підвищення податкових ставок і водночас скоротив державні видатки, то структурний дефіцит зменшуватиметься. І навпаки, якщо він упровадив закон, за яким пенсії підвищуються, то це збільшуватиме структурний дефіцит. Отже дискреційна фінансова політика означає цілеспрямовані зміни структурного, а не циклічного дефіциту. Оскільки фактичний дефіцит містить і циклічний, і структурний дефіцити, він є неточним показником напрямку змін у фінансовій політиці.

Статистичні дослідження показують, що певний захід уряду, який змінює структурний дефіцит бюджету, змінює фактичний дефіцит у тому самому напрямі.

Дефіцит бюджету і державний борг, безперечно, впливають на функціонування національної економіки. Наслідки цього впливу поділяють на короткострокові та довгострокові.

Короткострокові наслідки — економічні наслідки бюджетного дефіциту, відомі як проблема витіснення.

Довгострокові наслідки — це економічні наслідки державного боргу, відомі як тягар боргу.

Якщо уряд фінансує дефіцит бюджету за допомогою випуску цінних паперів, то в національній економіці зростають процентні ставки. Вони особливо підвищуються тоді, коли поєднуються стимулююча фінансова політика і стримувальна монетарна політика. Фінансування бюджетного дефіциту шляхом збільшення державного боргу розширює попит на гроші, тоді як центральний банк обмежує їхню пропозицію. Зростання процентних ставок зменшуватиме інвестиції у приватному секторі й частково споживчі видатки.

Тому за дефіцитного фінансування державного бюджету послаблюються впливи стимулюючої фіскальної політики на національну економіку.

Загалом, якщо збільшення державних видатків фінансується збільшенням бюджетних дефіцитів, то воно найімовірніше відбуватиметься за рахунок витіснення інвестицій у приватному секторі.

Довгострокові наслідки державного боргу пов'язані з його впливом на економічне зростання у тривалому періоді, а отже й на рівень життя майбутніх поколінь. Збільшення державного боргу і підвищення процентних ставок у довгостроковому періоді спричиняють витіснення державним боргом приватного капіталу. Зростання процентних ставок веде до того, що люди нагромаджують зобов'язання уряду замість приватного капіталу. Тому зростання державного боргу зменшує виробничі потужності, які використовуватимуть майбутні покоління, а отже вони матимуть нижчий рівень доходу.

Жорстка фіскальна політика, яка зберігається в українській економіці сьогодні та зберігатиметься, в разі поступового здійснення податкової реформи, тривалий час, суттєво посилює відповідальність держави за використання вилучених до бюджету ресурсів у спосіб, який максимально стимулюватиме економічний розвиток та інвестиційні процеси. Отже, податкова реформа має здійснюватися у жорсткій ув'язці з підвищенням ефективності власне фіскальної політики. Політика пристосування бюджету під об'єми виробництва і доходів, що знижуються, безперспективна. З огляду на те, що за роки ринкових перетворень в Україні відбулось значне скорочення державних витрат на фінансування закладів науки, культури, соціальної сфери, подальше зниження сукупних видатків неприпустиме, оскільки спричиняє як стратегічне відставання українського суспільства від прогресу світової цивілізації, так і наростання соціальної напруженості, зневіру в ринкових реформах та державній незалежності України. Існує певний оптимум розміру бюджету, що визначає його ефективність як макроекономічного регулятора, нижче якого фіскалізація державної політики неминуха.

Питання для самоконтролю

1. Виділіть окремі групи проблем фіскальної політики.
2. Опишіть сутність та основні відмінності лагів при функціонуванні фіскальної політики.
3. Як Ви розумієте суть ефекту витіснення?
4. Дайте оцінку теоремі еквівалентності Рікардо.
5. Наведіть конкретний приклад ефекту витіснення.
6. Які думки існують у прихильників економіки пропозиції стосовно макроекономічного впливу податків на рівень пропозиції в країні?
7. Як рівень податків може впливати на ризик, заощадження, стимули до праці?
8. Що таке дефіцит державного бюджету, та який він буває?

9. Як Ви розумієте поняття бюджетування капіталу?
10. Охарактеризуйте зміст поняття державного боргу.
11. Як оцінюють величину державного боргу?
12. Назвіть складові державного боргу?
13. Поясніть різницю між структурним та фактичним дефіцитом бюджету?
14. Що таке циклічний дефіцит?
15. Опишіть можливі короткострокові та довгострокові наслідки існування державного боргу?

Теми для рефератів:

1. Проблеми використання інструментів фінансової політики в Україні.
2. Особливості політичного впливу на фінансові рішення в Україні.
3. Проблематика реалізації фінансової політики у наукових поглядах та працях.
4. Основні позиції взаємодії державного боргу та фінансової політики.
5. Дефіцити бюджетів та наслідки їх існування.

Тестові завдання

Варіант 1

1. Що таке лаг функціонування?

- а) час між початком спаду або інфляції і тим моментом коли усвідомлюють, що це справді відбувається;
- б) момент між часом, коли потребу фінансових заходів буде визначено, і часом, коли відповідних заходів буде вжито;
- в) момент між часом, коли фінансові заходи ухвалює парламент, та часом, коли ці заходи вплинуть на обсяг виробництва, зайнятість чи рівень цін.

2. Які з наведених економічних явищ вважаються політично привабливими?

- а) дефіцити бюджетів;
- б) надлишки бюджетів;
- в) дефіцити бюджетів домашніх господарств.

3. Які політичні рішення досить часто приймаються при наближенні виборів?

- а) зниження податків і збільшення державних видатків;
- б) збільшення податків і зниження державних видатків;
- в) запровадження мораторію на зміну рівня податків та державних видатків.

4. Як стимулююча фінансова політика держави впливає на цінність грошей?

- а) призводить до зростання попиту на гроші;
- б) призводить до зменшення попиту на гроші;
- в) не впливає ніяким чином.

5. Який вплив на приватне інвестування буде мати підвищення податків?

- а) приведе до їх збільшення;
- б) приведе до їх зменшення;
- в) не впливатиме ніяк;

6. Що таке дефіцит державного бюджету?

- а) різниця між державними надходженнями і державними видатками;
- б) різниця між державними видатками і надходженнями;
- в) різниця між усіма державними доходами і витратами.

7. До чого призводить фінансування дефіциту державного бюджету за допомогою зовнішніх запозичень?

- а) зростання державного боргу;
- б) зменшення державного боргу;

в) збільшення інвестиційної привабливості країни.

8. Які відносні показники державного боргу Ви знаєте?

- а) державний борг як відсоток ВВП;
- б) державний борг як відсоток НД;
- в) відношення суми обслуговування боргу до ВВП.
- г) відношення суми обслуговування боргу до НД.

9. Яка залежність між обсягом державного боргу та дефіцитом бюджету в Україні?

- а) пряма;
- б) обернена;
- в) обернено-пропорційна;

10. Що відбувається в країні, якщо її уряд фінансує дефіцит бюджету за допомогою випуску цінних паперів?

- а) збільшуються закордонні інвестиції;
- б) спадають відсоткові ставки;
- в) зростають відсоткові ставки;

Варіант 2

1. Як називається часова проблема за якої економіка може 4-6 місяців перебувати у стані спаду, перш ніж цей факт виявиться?

- а) лаг розпізнавання;
- б) лаг функціонування;
- в) адміністративний лаг
- г) інше значення _____

2. Який період необхідний для того, щоб державні інвестиційні видатки були корисними (з врахуванням лагу функціонування)?

- а) 1 - 6 місяців;
- б) 6 – 18 місяців;
- в) більше 18 місяців.

3. Що таке ефект витіснення?

- а) явище при настанні якого податки у будь-якому випадку скорочують приватну ініціативу;
- б) стимулююча фінансова політика підвищує процентні ставки і зменшує інвестиційні видатки, що послаблює або взагалі ліквідує стимули фінансової політики;
- в) явище при настанні якого уряд вдається лише до використання когось одного інструменту фінансової політики (податки, чи державні видатки)

4. Що є наслідком ефекту чистого експорту?

- а) часткова чи повна нейтралізація дії фінансової політики;
- б) вплив вітчизняної фінансової політики на ціни на світовому ринку;
- в) значне збільшення обсягу експорту вітчизняної продукції (у будь-якому випадку);

5. Який вплив на стимули до праці буде мати зниження податків?

- а) покращить стимули до праці;
- б) погіршить стимули до праці;
- в) не впливатиме ніяк.

6. Що є аналогом доходів та видатків держави у приватних фірм та домогосподарств?

- а) активи і пасиви;
- б) переваги та недоліки;
- в) власне та чуже майно.

7. Виберіть правильну характеристику категорії державного боргу:

- а) загальна сума нагромадженої заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, яка дорівнює сумі всіх дефіцитів за вирахуванням надлишків бюджету;
- б) розмір заборгованості перед зовнішніми кредиторами;
- в) розмір заборгованості перед громадянами даної країни;
- г) інше значення _____

8. Що використовують для оцінки впливу фіскальної політики на бюджет?

- а) фактичний дефіцит бюджету;
- б) кількісний дефіцит бюджету;
- в) номінальний дефіцит бюджету;
- г) структурний дефіцит бюджету;
- д) циклічний дефіцит бюджету;
- е) інфляційний дефіцит бюджету.

9. Як поділяють наслідки впливу дефіциту бюджету та державного боргу на національну економіку?

- а) короткострокові та довгострокові;
- б) середньострокові та довгострокові;
- в) короткострокові, середньострокові та довгострокові;
- г) інше значення _____

10. Що є причиною існування дефіцитів бюджетів в Україні?

- а) циклічні спади;
- б) трансформаційний період;
- в) низький рівень норми оподаткування в країні;

Варіант 3**1. Які державні видатки вимагають тривалого періоду планування?**

- а) видатки на державне управління;
- б) інвестиційні видатки;
- в) соціальні видатки.

2. Яке економічне явище є найбільш політично-привабливим?

- а) дефіцит бюджету;
- б) профіцит бюджету;
- в) збалансований бюджет.

3. Що відбуватиметься з внутрішньою відсотковою ставкою при застосуванні стримуючої фінансової політики з врахуванням ефекту чистого експорту?

- а) зростатиме;
- б) спадатиме;
- в) залишиться незмінною.

4. Як трактується вплив стримуючої фінансової політики на вартість національної валюти (з врахуванням ефекту чистого експорту)?

- а) національна валюта девальвує;

- б) національна валюта ревальвує;
- в) національна валюта є стабільною.

5. Як рівень податків впливає на ризик?

- а) зниження податкових ставок заохочує до ризику;
- б) підвищення податкових ставок заохочує до ризику;
- в) не впливатиме ніяк.

6. Що таке бюджетування капіталу?

- а) послідовне складання бюджету;
- б) формування бюджету за якого доходи повинні бути більшими за видатки;
- в) методику обчислення державного бюджету, яка враховує активи і пасиви.

7. Скільки існує складових державного боргу:

- а) одна;
- б) дві;
- в) три;
- г) інше значення _____

8. Різниця між надходженнями за повної зайнятості за наявних податкових ставок і фактичними видатками – це:

- а) фактичний дефіцит бюджету;
- б) кількісний дефіцит бюджету;
- в) номінальний дефіцит бюджету;
- г) структурний дефіцит бюджету;
- д) циклічний дефіцит бюджету;

е) інфляційний дефіцит бюджету.

9. Як рішення уряду стосовно зміни структурного дефіциту впливають на фактичний дефіцит?

- а) не змінюють взагалі;
- б) змінюють у протилежному до структурного дефіциту напрямі;
- в) змінюють у тому ж напрямі;

10. Які ознаки притаманні довгостроковим наслідкам існування дефіциту бюджету?

- а) існування тягаря боргу;
- б) зменшення споживання;
- в) зростання відсоткових ставок;

Задачі

Задача 1

Обсяг реалізації продукції з врахуванням сум ПДВ у вересні 2003 року склав 18000 грн. За цей же період вартість придбаної для виробництва реалізованої продукції матеріалів та сировини склала 9000 грн. в т.ч. 20% ПДВ.

17.10.03 здійснена сплата ПДВ до бюджету на суму 710 грн.

13.11.03 в результаті проведення перевірки виявлено заниження податкового зобов'язання по ПДВ. Визначити розмір пені, що нараховується в даній ситуації, якщо облікова ставка НБУ на той період складала 8%. Податковий період місяць.

Задача 2

Надходження від продажу товарної продукції в звітному податковому періоді склала 19000 грн. в т.ч. ПДВ.

У звітному податковому періоді відбулися такі події:

- Затрати на придбання сировини, матеріалів, енергоносіїв 2000 грн.
- Витрати на оплату праці 1000 грн.
- Нарахування на фонд оплати праці 280,2 грн.
- Сума витрат, понесених платником в зв'язку з простроченням строків поставки продукції 700 грн.
- Амортизаційні відрахування за звітний податковий період 400 грн.

Сума сплаченого податкового зобов'язання з податку на прибуток підприємств склала 1236,94 грн.

Через 3 дні платник виявив помилку у визначенні податкового зобов'язання і сплатив недоплату та додаткові донарахування. Визначити суму недоплати та додаткові донарахування, які сплатив платник.

Задача 3

Обсяг реалізації продукції у липні 2001 року склав 23000 грн. без ПДВ. Вартість затрат пов'язаних з придбанням матеріалів у липні 2001 року склала 17000 грн., в т.ч. 20% ПДВ. Платник подав податкову звітність по ПДВ 17 серпня 2001 року. Сплата податкового зобов'язання по ПДВ відбулась 18 серпня 2001 року 650 грн. та 8 жовтня 2001 року решта суми. Податковий період – місяць. Визначити суму податкового боргу яку повинен був сплатити платник.

Задача 4

Кількість працюючих на підприємстві 630 працівників. З них четверть працюють не за основним місцем роботи. Платник нарахував та сплатив

податкове зобов'язання по комунальному податку за 3 кв. 2001 року. у сумі 320 грн. 18 жовтня 2001 року. 24.11.01 у результаті проведення документальної перевірки виявлено заниження податкового зобов'язання. Визначити розмір недоплати, штрафних санкцій та пені, яку повинен сплатити платник у результаті такого заниження. Податковий період – квартал. Облікова ставка НБУ – 22%.

Задача 5

Платник податку визначив податкове зобов'язання по ПДВ за квітень 2001 року у розмірі 13000 грн. і подав звітність 17 травня 2001р., а сплатив 5 листопада 2001р. Податковий період - місяць. Облікова ставка НБУ – 21%. Визначити суму податкового боргу.

Задача 6

Контролюючий орган самостійно визначив суму податкового зобов'язання по ПДВ платнику у розмірі 3000 грн. 21 листопада 2001 через те, що не отримав звітності по ПДВ про діяльність протягом квітня 2001 року. Податковий період місяць. Визначити суму штрафних санкцій, що застосовуються в зв'язку з виявленим порушенням.

Задача 7

Платник податку визначив суму податкового зобов'язання по ПДВ за червень в розмір 4000 грн., сплативши і подавши декларацію 19 липня 2001 року. В ході здійснення камеральної перевірки 26 серпня 2001 року податковий інспектор виявив арифметичну помилку, що привела до заниження податкового зобов'язання на суму 734 грн. Податковий період – місяць. Визначити суму пені, що нараховується в такій ситуації. Облікова ставка НБУ - 15%.

Задача 8

Підприємство у звітному податковому періоді відвантажило 40 т. масла по ціні 8,5 грн. за 1 кг., не отримавши грошової компенсації у цьому періоді. Крім того підприємство отримало 4000 грн. сум штрафів за невиконання контрагентом умов попереднього договору. Отримано також 3000 грн. у вигляді міжнародної технічної допомоги. Залишки матеріальних запасів на поч. та кц. звітного періоду 32000 та 37000 грн. Витрати на організацію виробництва масла склали:

- сировина і матеріали – 15000 грн. в т.ч. 20% ПДВ;
- фонд заробітної плати – 6000 грн.
- відрахування в державні цільові фонди ?

Балансова вартість ОФ по групах: I – 150 000, II – 120 000, III – 50 000, IV – 80 000. Визначити суму податку на прибуток. Ставка нарахувань до ФССвНВВ – 1.02%

Задача 9

Приватне підприємство виготовило та відвантажило у звітному періоді продукцію на суму 190000 грн. Її оплата передбачається в наступному. За рішенням органів влади цьому ж підприємству безоплатно надано основні фонди на суму 110000 грн. (в т.ч. I група 30000 грн.)

Витрати на здійснення основної діяльності склали 27000 грн. (в т.ч. ПДВ 20%). Залишки закуплених товарів на початок звітної періоду 80000 грн., а на кінець 82000 грн.

Балансова вартість основних фондів на початок звітної періоду:

I група – 150000 грн.; II група - 67000 грн.; IV - 30000

Балансова вартість фондів III групи на початок періоду, що передував звітному 45000 грн. у тому ж періоді вибуло фондів III групи на суму 4000 грн. та прибуло на суму 5100 грн.

Визначити належну до сплати суму податкового зобов'язання по податку на прибуток.

Задача 10

ПП у звітному податковому періоді здійснило такі операції:

реалізувало підакцизну продукцію на загальну суму 65000 грн. (в т.ч. 20% ПДВ, та в т.ч. АЗ – 7100 грн).

- отримано вексель на суму 35000 грн.
- виплачено дивіденди власникам акцій на суму 1500 грн.
- сума витрат на придбання сировини у звітному податковому періоді 20000 грн. в т.ч. ПДВ – 3000 грн. 40% сплачених сум ПДВ за придбану сировину не підтверджені документально.

Балансова вартість по групах ОФ: I – 95000, II – 93000, III – 65000, IV – 78000 грн. Визначити суму податку на прибуток, що повинна бути сплачена в бюджет.

Задача 11

Обчислити загальну суму податків та податкових платежів, що сплачуються при імпорті підакцизних товарів:

а) митна вартість товару становить 600000 грн. (100000 л. по 6 грн.);

б) нараховано митний збір за митне оформлення товарів та інших предметів;

в) ставка мита становить 12 грн. за 1л.; акцизного збору – 20 грн. за 1 л.; податку на додану вартість – 20%.

Ставка МЗ за митне оформлення товарів та інших предметів – 0,2% МВ товарів але не більше еквівалента 1000\$. ОК – 5,4 грн. за 1\$.

Задача 12

У громадянина К в календарному році за місцем основної роботи дохід становив 4200 грн. та не за основним місцем роботи 4800 грн., а загальна сума сплаченого податку 1500 грн. провести перерахунок прибуткового податку, вказати терміни та наслідки його проведення.

Задача 13

Визначити податкове зобов'язання по податку з власників транспортних засобів за таких умов:

- автобус для перевезення 24 пасажирів, об'єм циліндрів двигуна становить 4600 см³;
- трактор колісний 6500 см³;
- 2 легкових автомобілі загальним об'ємом 5200 см³, в т.ч. один з них – 1500 см³;
- 3 вантажні автомобілі з об'ємом двигуна для кожного з них 8400 см³;

Задача 14

Нарахувати суму прибуткового податку, а також нарахувань та утримань до фондів за місцем основної роботи за місяць:

- працівнику А, який брав участь в бойових діях в Афганістані (оклад – 470 грн.);
- працівнику Б, який є інвалідом війни 1 групи (оклад 300 грн.)
- працівнику В, яка утримує 3-ох дітей (в т.ч. 1 – 17, 2 – 15р.), (оклад – 1300 грн.)

Ставка нарахувань до ФССвНВВ – 1.02%

Задача 15

Визначити та провести перерахунок прибуткового податку для підприємця, якщо у перших 4-ох місяцях отримував дохід по 1000 грн., а в наступних 8 - по 1300 грн.

Задача 16

У громадянки Т розмір нарахованої заробітної плати за звітний місяць склав 490 грн. На її утриманні знаходиться дитина – інвалід з дитинства.

Визначити розмір прибуткового податку, а також утримань з її заробітної плати.

Задача 17

Розмір нарахованої заробітної плати громадянина за місцем основної роботи щомісячно склала 515 грн. Крім того по сумісництву йому щомісячно протягом року нараховувалось 370 грн. Визначити загальний розмір прибуткового податку та провести його перерахунок, вказавши терміни проведення.

Задача 18

Визначити розмір прибуткового податку, нарахувань та утримань до фондів громадянки Л за звітний місяць, якщо розмір нарахованої заробітної плати 3000 грн. Ставка нарахувань до ФССвНВВ – 1.02%

Задача 19

Загальна митна вартість становить 10 тис. грн. Строк перебування товарів під митним контролем – 53 днів. Нарахувати митний збір за перебування товарів під митним контролем. (За перші 15 днів митний збір не справляється, за кожен наступний день 0,25% МВ товарів.

Задача 20

Приватний підприємець, що перебуває на спрощеній системі оподаткування займається гуртовою торгівлею миючими засобами. З нового року частину складських приміщень, які знаходяться а його власності, буде здаватись в оренду. Яку суму єдиного податку буде сплачувати платник єдиного податку? Примітка: Ставка єдиного для оренди – 100 грн., для торгівлі – 200 грн.

Задача 21

Підприємство за відвантажену продукцію одержало за індосаментом вексель номінальною вартістю 12 тис.грн., який згідно з додатковою угодою передано в погашення вартості раніше придбаного за договором купівлі-продажу товару на суму 18 тис.грн. Визначити податкове зобов'язання по податку на прибуток підприємств за даних умов.

Задача 22

Аптечний склад продає оптом пільговані лікарські засоби і товари, що підлягають оподаткуванню.

У звітному періоді придбано медикаменти на суму 3000 грн. без ПДВ, а також інші товари на суму 9600 (в т.ч. ПДВ – 1600).

У цьому ж періоді нараховано та оплачено комунальні послуги вартістю 1080 (в т.ч. ПДВ – 180), перераховано кошти за оренду приміщення у сумі 4800 грн. (в т.ч. ПДВ – 800).

Також реалізовано медикаменти на суму 2000 грн. без ПДВ та інші товари на суму 7200 грн. (в т.ч. ПДВ – 1200). Визначити суму ПДВ до сплати за звітний період.

Задача 23

Приватний підприємець уклав договір підряду з фізичною особою. Який порядок оподаткування виплачених коштів за договором (800 грн.)?

Задача 24

Працівник фірми має трьох дітей віком до 16 років. У травні нараховано сукупний оподатковуваний дохід на суму 900 грн. Визначити прибутковий податок та утримання із заробітної плати до державних цільових фондів.

Задача 25

Приватне підприємство проводить оптову торгівлю тканинами, постійно надсилає свої зразки потенційним клієнтам. Вартість зразків тканини, які були надіслані клієнтам склала 600 грн. Величина оподаткованого прибутку за попередній рік – 20000 грн. Крім того, було проведено презентацію нових видів товару (витрати на її проведення склала 1000 грн.) Також підприємство безоплатно передало школі для виробничого навчання тканини на суму 1500 грн. Визначити валові витрати підприємства за даними операціями.

Задача 26

На підприємстві за штатним розкладом 14 посад. 2 працівники написали заяви про переведення їх на неповний робочий день (0,5 ставки). На їхні 0,5 ставки, що звільнилися, підприємство планує взяти ще двох осіб (за сумісництвом). Усього на підприємстві буде рахуватись 16 осіб, з них 4 – на 0,5 ставки. Розрахуйте суму податкового зобов'язання по комунальному податку?

Задача 27

Розрахувати суму податку на прибуток ТОВ “Прибій” за I квартал поточного року:

- 1) виручка від реалізації послуг, у т.ч. ПДВ 12000 грн.;
- 2) собівартість реалізації послуг, всього 41250 грн.
 - у т.ч. заробітна плата – 30000 грн.,
 - відрахування на соціальне страхування – 11250 грн.
- 3) адміністративні витрати, всього 11360
 - у т.ч. заробітна плата – 6000 грн.;
 - відрахування на соціальне страхування – 2250 грн.;
 - витрати на бензин на легковий автомобіль – 2750 грн.;
 - оренда офісу, у т.ч. ПДВ – 360 грн.
- 4) витрати на збут (реклама у газеті) – 9000 грн., у т.ч. ПДВ – 20%.

Задача 28

У підприємства у січні 2003 року виникли податкові зобов'язання з імпорту послуг (був підписаний договір, що підтверджує факт надання послуг нерезидентом). ПДВ сплачений підприємством достроково – в січні (15000 грн.). Що саме і коли виникає у такого платника податку стосовно ПДВ.

Задача 29

Підприємство має три автомобілі ВАЗ 2107 (робочий об'єм двигуна 1500 см³) і два автомобілі ГАЗ – 52 (робочий об'єм двигуна – 2500 см³). Розрахувати транспортний податок, вкажіть терміни подання розрахунку і порядок сплати.

Задача 30

12.05.03 ПП “Інтер” перерахувало авансовий платіж за сировину ПП “Гриф”(платнику єдиного податку за ставкою 6%) на суму 45 000 грн. (в т.ч. 20% ПДВ), та отримало від ПП “Краф”(платника єдиного податку за ставкою 10%) матеріали на суму 40 000 грн. без ПДВ.

3.06.03 ПП “Інтер” відвантажило партію настільних ламп на суму 50 000 грн. без ПДВ, в т.ч. 40 000 грн. підприємству “Гриф”. Оплата цієї партії була проведена: 28.05.03 – підприємством “Гриф” (повна сума договору); 2.06.03 – іншим постачальником решту суми.

23.05.03 на РР ПП “Інтер” надійшли авансові платежі за майбутнє відвантаження електричних ламп – 60 000 грн.

Визначити за травень: податкове зобов'язання по ПДВ для кожного учасника, терміни подання звітності та сплати, якщо податковий період – місяць.

Задача 31

ПП “ТПС” здійснило такі операції:

- 15.04.03 по договору будівництва житла отримало 4000 грн. без ПДВ від фізичних осіб;
- 30.04.03 безоплатно передано партію дверей ВУЗу на суму 60000 грн. без ПДВ, та ПП “Сток” на суму 15000 грн. без ПДВ;
- 1.05.03 продано світлотехнічне обладнання державному ВУЗу на суму 20000 грн. без ПДВ (оплата відбулась 30.04.03.);
- 8.04.03 отримано напівфабрикати для виробництва готової продукції на суму 21000 грн. (в т.ч. 3500 грн. ПДВ);
- 11.04.03 отримано податкову накладну на матеріали вартістю 15000 грн. (в т.ч. 20% ПДВ), оплата за які відбулась 27.03.03;
- 15.04.03 отримано податкову накладну по сировині вартістю 18300 грн., (в т.ч. 20% ПДВ), оплата відбулась 1.04.03
- 16.04.03 на РР поступило 115000 грн. авансових платежів за продаж офісного обладнання.

Визначити суму податкових зобов’язань ПП “ТПС”, терміни сплати за квітень 2003 року. Податковий період – місяць.

Задача 32

Визначити правильність заповнення розділів податкової декларації по ПП “Іон” за таких умов:

- вартість відвантаженої партії холодильників 153000 грн. без ПДВ;
- сума отриманих коштів на розрахунковий рахунок за продаж телевізорів 54000 грн.;
- вартість запчастин згідно отриманої податкової накладної 8 000 грн. (в т.ч. ПДВ – 1200 грн.);
- вартість напівфабрикатів для холодильників згідно отриманої податкової накладної 18 000 грн. (в т.ч. 20% ПДВ);
- ПП “Консалтинг” для ПП “Іон” надало послуги з приводу проектування економного морозильного обладнання на суму 82 000 грн. без ПДВ.

У підсумках розділів декларації по ПДВ ПП “Іон” зазначені такі суми: I – 38 000 грн.; II – 24 000 грн.; III – 14 000 грн.

Задача 33

Визначити розмір експортного відшкодування, податкового зобов’язання і термінів його сплати по реалізації в Україні для ПП “Глобус” при наявності таких подій, здійснених у травні 2003 року:

- закуплено напівфабрикати для складання швейних машинок 10 000 грн. (в т.ч. ПДВ 1 600 грн.)

- на РР надійшли платежі за утримання дітей в дитячому садочку 400 грн. без ПДВ (в т.ч. 180 в межах законодавчо встановлених норм);
- вартість відвантаженої партії взуття покупцю у Чехію 90 000 грн.;
- отримано партію шкіри для виготовлення взуття 39000 грн. (в т.ч. 6500 грн. ПДВ.)
- вартість затрат на придбання клею необхідного для виготовлення взуття склала 6 000 грн. (в т.ч. 20% ПДВ)
- відвантажено партію швейних машинок на суму 70 000 грн. без ПДВ.

Податковий період місяць.

Задача 34

ПП “Кремін” відвантажило ПП “Селект” партію солодкої води на суму 57 000 грн. без ПДВ (в т.ч. вартість зворотної тари 15 000 грн.). Крім цього ПП “Кремін” придбало партію кришечок для пляшок на суму 990 грн. (в т.ч. 20% ПДВ). Інші операції ПП “Селект” склали:

1. витрати на оплату праці 10 000 грн. без ПДВ;
2. витрати на придбання канцелярських товарів 900 грн. (в т.ч. 20% ПДВ);
3. інші матеріальні затрати 3 000 грн. (в т.ч. ПДВ 200 грн.)
4. ціна відвантаженої партії солодкої води 85 000 грн. без ПДВ та тари.

Визначити розмір ПДВ до сплати даних платників податків, та терміни їх узгодження та сплати, якщо: податковий період – місяць, всі операції здійснені у березні 2003 року, зворотна тара не була повернута підприємству “Кремін”.

Задача 35

ПП “БУМ” (платник єдиного податку за ставкою 6%) зазначило такі дані у підсумках розділів декларації по ПДВ: I - 5 000 грн.; II – 1 000 грн. III – 4 000 грн. При цьому за звітний місяць ним здійснено такі операції:

1. придбано у платника єдиного податку за ставкою 10% матеріали на суму 10 000 грн., без ПДВ; та у платника єдиного податку за ставкою 6% матеріали на суму 9300 грн. без ПДВ (отримав податкову накладну на повну вартість матеріалів);
2. відвантажено платнику єдиного податку за ставкою 6% партію обігрівального обладнання на суму 53400 грн. без ПДВ.
3. відвантажено приватному підприємцю (Ф.О. – неплатнику ПДВ) партію обігрівального обладнання на суму 21200 грн. без ПДВ.

Визначити правильність заповнення ПП “СЕМ” розділів податкової декларації, терміни узгодження та сплати податкового зобов'язання, якщо: всі операції здійснювались у квітні; податковий період – квартал.

Задача 36

Підприємство “Свіфт” продало ПП “Зевс” партію м’ясної продукції на суму 95000 грн. (в т.ч. 20% ПДВ).

Інші операції підприємства “Свіфт”:

- придбана сировина необхідна для виробництва у підприємства (платника єдиного податку за ставкою 10%) на суму 15000 грн. без ПДВ;
- придбана сировина необхідна для виробництва у підприємства (платника єдиного податку за ставкою 6%) на суму 13500 грн. без ПДВ;
- нарахована заробітна плата власним працівникам - 25000 грн.;
- розраховані відповідні нарахування на заробітну плату - ?;
- придбано канцелярські товари на суму 1500 грн. (в т.ч. 20% ПДВ).
- сума амортизаційних відрахувань – 1350 грн.

Інші операції ПП “Зевс”:

- на розрахунковий рахунок поступили кошти за продане печиво та макаронні вироби 15000 грн. 42000 грн. відповідно;
- продана м’ясна продукція на суму 88000 грн. без ПДВ.
- оплачено вартість послуг з реклами у газеті – 800 грн., (у т.ч. ПДВ – 20%);
- інші витрати пов’язані з продажем продукції 15000 грн.
- сума амортизаційних відрахувань – 3240 грн.

Визначити податкове зобов’язання по податку на прибуток, ПДВ для обох платників (“Свіфт”, “Зевс”), якщо всі операції відбувались протягом січня. Платник подає повну декларацію по ПДВ. Ставка відрахувань до фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві - 1,3%

ПРОГРАМА
семінарських занять з дисципліни
„Податки і фінансова політика”

ТЕМА 1. НАУКОВА ПАРАДИГМА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

1. Соціально-економічний зміст фінансової політики.
 - 1.1. Загальний зміст категорії “фінансова політика”.
 - 1.2. Значення фінансової політики як різновиду державної політики.
 - 1.3. Інструменти фінансової політики.
 - 1.4. Види фінансової політики.
2. Класична та неокласична доктрини фінансового адміністрування.
 - 2.1. Класична доктрина. Наукові погляди представників класицизму.
 - 2.2. Маржиналістська фінансова думка. Представники маржиналізму та їх наукові узагальнення.
3. Кейнсіанська теорія фінансового регулювання.
 - 3.1. Теорія фінансового адміністрування.
 - 3.2. Концепція ефективного попиту.
4. Сучасні тенденції фінансової науки.
 - 4.1. Неоконсерватизм, його розвиток; сучасні погляди у фінансовій науці.
 - 4.2. Монетаристська економічна школа.
 - 4.3. Особливості кругообігу фінансових ресурсів в державі.
5. Основи та особливості фінансової політики в Україні.
 - 5.1. Значення ефективною фінансової політики для вітчизняної економіки.
 - 5.2. Фінансова політика у сфері формування доходів держави.
 - 5.3. Фінансова політика розподілу фінансових ресурсів держави.

ТЕМА 2. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ.

1. Психологічні аспекти фінансової політики.
 - 1.1. Типи психологічної поведінки платників.

- 1.2. Роль фінансової соціології у взаємовідносинах громадян з державою.
2. Регіональна фінансова політика.
 - 2.1. Основні ознаки регіональної фінансової політики.
 - 2.2. Особливості прийняття фінансових рішень у вільних економічних зонах.
3. Ефективність фінансової політики.
 - 3.1. Рівні ефективності.
 - 3.2. Основні показники оцінки ефективності фінансової політики.

ТЕМА 3. НАПРЯМКИ І ФОРМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

1. Дискреційна фінансова політика.
 - 1.1. Форми фінансової політики. Види дискреційної фінансової політики.
 - 1.2. Політика уряду на різних стадіях економічного циклу. Поняття “цільової функції” при здійсненні дискреційної фінансової політики
2. Недискреційна фінансова політика та вмонтовані стабілізатори.
 - 2.1. Автоматична політика. Вмонтовані стабілізатори, їх види.
 - 2.2. Податки у ролі вмонтованих стабілізаторів. Види трансфертів, державних витрат – вмонтованих стабілізаторів.

ТЕМА 4. ДЕРЖАВНІ ВИТРАТИ ТА ТРАНСФЕРТНІ ПЛАТЕЖІ.

1. Соціально-економічний зміст державних витрат.
 - 1.1. Поняття суспільних благ. Проблема “безбілетного пасажера”.
 - 1.2. Структура витрат бюджетів України. Порівняльна характеристика витрат держави та бюджетних витрат.
2. Класифікація державних витрат.
 - 2.1. Класифікаційні ознаки державних витрат та їх характеристика.
 - 2.2. Поточні видатки і видатки розвитку.
3. Роль державних витрат у регулюванні економіки.
 - 3.1. Державні витрати на різних стадіях економічного розвитку.
 - 3.2. Зміна ринкової кон’юнктури за допомогою державних витрат.

4. Державні закупки та їх економічна ефективність.
 - 4.1. Механізм функціонування державних закупок. Поняття державних контрактів та державних замовлень.
 - 4.2. Тендери, їх сутність та порядок проведення.
5. Трансфертні платежі.
 - 5.1. Економічний зміст трансферних платежів. Види трансфертів.
 - 5.2. Дотація та субвенція, основні умови їх надання.
 - 5.3. Трансфертне регулювання бюджетів.

ТЕМА 5. ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ОСНОВА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

1. Теоретично-організаційні аспекти обґрунтування фінансового вибору.
 - 1.1. Види системних підходів стосовно обґрунтування фінансового вибору. Представники системних підходів.
 - 1.2. Фінансовий вибір в сучасній ринковій економіці.
2. Критерії проведення фінансової політики.
 - 2.1. Система критеріїв фінансової політики.
 - 2.2. Стабільність та гнучкість фінансової політики.
3. Наукові принципи побудови податкової системи.
 - 3.1. Принцип платоспроможності. Ціни по Ліндалю. Крива Лаффера та політика оптимального оподаткування.
 - 3.2. Проблеми та можливості оптимізації податкових надходжень та суспільних благ.
4. Оподаткування і фінансова політика: прагматика взаємозалежності.

ТЕМА 6. ПОДАТКИ І ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ.

1. Податки як інструмент фінансової політики.
 - 1.1. Зміст категорії податків і їх соціально-економічна роль. Характеристика видів податкових платежів.
 - 1.2. Функції податків. Основні елементи податку.
 - 1.3. Класифікаційні ознаки податків і їх обґрунтування.
 - 1.4. Вплив податків на ринкову кон'юнктуру, попит та пропозицію.
2. Податкова система України. Її структура та взаємозв'язок між ланками.

- 2.1. Платники податків, їх роль у формуванні фінансової бази держави.
- 2.2. Органи державного управління – учасники фінансового процесу. Верховна Рада України – законодавчий орган держави. Роль Кабінету Міністрів України та інституту президентства у оперативному фінансовому регулюванні. Органи уповноважені здійснювати контроль у сфері податків. Інші органи державної влади.
- 2.3. Система оподаткування України. Характеристика основних загальнодержавних податків. Місцеві податки в Україні та їх роль у наповненні місцевих бюджетів.

3. Прагматика вітчизняного податкового регулювання. Трансформація податкового регулювання задля збалансування фінансової та розподільчо-регулюючої функцій податків.

ТЕМА 7. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

1. Практична проблематика формування та здійснення фінансової політики.
 - 1.1. Характеристика основних перепон (проблем) реалізації фінансової політики. Лаги функціонування фінансової політики.
 - 1.2. Політичний вплив на напрямки реалізації фінансової політики.
 - 1.3. Ефект витіснення при використанні інструментів фінансової політики. Ефект чистого експорту.
 - 1.4. Вплив фінансового регулювання на заощадження та інвестиції, ризик та стимули до праці.
2. Взаємозв'язок фінансової політики з державним боргом та дефіцитом бюджетів.
 - 2.1. Дефіцити бюджетів та державний борг: суть та залежність від фінансової політики.
 - 2.2. Види дефіцитів та їх характеристика.
 - 2.3. Наслідки існування дефіцитів бюджетів.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ
до написання контрольних робіт
з дисципліни „Податки і фінансова політика”
для студентів заочної форми навчання

Студенти заочної форми навчання, які вивчають дисципліну „Податки і фінансова політика” виконують контрольну роботу, який є проміжною формою контролю засвоєння матеріалу. Виконання контрольної роботи здійснюється за обраною студентом темою з урахуванням варіанту початкової букви прізвища.

Початкова буква прізвища				Варіанти теми			
А,	З,	О,	Ц	(1,62)	(2,61)	(3,60)	(4,59)
Б,	І,	П,	Ч	(5,58)	(6,57)	(7,56)	(8,55)
В,	Ї,	Р,	Ш	(9,54)	(10,53)	(11,52)	(12,51)
Г,	Й,	С,	Щ	(13,50)	(14,49)	(15,48)	(16,47)
Д,	К,	Т,	Ю	(17,46)	(18,45)	(19,44)	(20,43)
Е,	Л,	У,	Я	(21,42)	(22,41)	(23,40)	(24,39)
Є,	М,	Ф		(25,38)	(26,37)	(27,36)	(28,35)
Ж,	Н,	Х		(29,34)	(30,33)	(31,32)	

Контрольна робота виконується в учнівському зошиті або на листках формату А4. Вона повинна містити належно оформлені:

- титульну сторінку;
- план;
- текст роботи з чітким виділенням зазначених у плані питань;
- список використаної літератури.

У роботі необхідно висвітлити теоретичні та практичні питання з використанням:

- наукової літератури;
- законів та інших нормативних актів;
- статистичних даних;
- практичних даних.

Контрольна робота подається на кафедру перед складанням заліку згідно з розкладом заліково-екзаменаційної сесії. Захист робіт здійснюється у встановленому порядку.

**Тематика контрольних завдань
з курсу “ПОДАТКИ ТА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА”
для студентів заочної форми навчання**

1. Сутність фінансової політики.
2. Наукові погляди економістів стосовно змісту фінансової політики.
3. Складові фінансової політики.
4. Мета та завдання фінансової політики.
5. Роль фінансової політики у регулюванні макроекономічних процесів.
6. Спільні та відмінні риси фінансової та бюджетної політики.
7. Вітчизняні реалії здійснення фінансової політики.
8. Неокласичні теорії оподаткування у фінансовій науці.
9. Концепція пропонування ресурсів та її роль у здійсненні фінансової політики.
10. Заощадження домогосподарств та податки: взаємозв'язок у ході реалізації фінансової політики.
11. Прагматизм неокласичної доктрини фінансового адміністрування.
12. Кейнсіанська концепція “ефективного попиту” та її вплив на економічні процеси в країні.
13. Психологічні аспекти здійснення фінансової політики.
14. Сутність та сучасний стан спеціальних економічних зон у контексті проведення регіональної фінансової політики.
15. Сучасні теорії здійснення фінансової політики.
16. Сутність та напрямки вдосконалення загальнодержавної фінансової політики.
17. Сутність та напрямки вдосконалення регіональної фінансової політики.
18. Методика оцінки ефективності фінансової політики.
19. Критерії проведення фінансової політики: сутність та види.
20. Роль критерію економічної ефективності у покращенні добробуту суспільства.
21. Роль критерію фінансової достатності у покращенні добробуту суспільства.
22. Роль критерію економічної ефективності у покращенні добробуту суспільства.

23. Роль критерію соціальної справедливості у покращенні добробуту суспільства.
24. Роль критерію стабільності у покращенні добробуту суспільства.
25. Роль критерію гнучкості у покращенні добробуту суспільства.
26. Тіньова економіка, можливості її оцінки та ліквідації.
27. Систематизація критеріїв фіскальної політики як чинник покращення економічного ефекту від їх реалізації.
28. Наукові принципи побудови податкової системи: їх зміст, взаємозв'язок та макроекономічне значення.
29. Оподаткування і фіскальна політика: прагматика взаємозалежності.
30. Податковий інструмент фіскальної політики.
31. Роль, види та значення органів державної влади у реалізації фіскальної політики.
32. Платники податків та їх місце у податковій системі України.
33. Державні витрати, державні закупки: поняття та специфіка реалізації.
34. Тендерні торги: сутність, механізми проведення та вітчизняні особливості.
35. Класифікаційні ознаки та види державних витрат.
36. Державні замовлення у контексті здійснення науково-обґрунтованих державних витрат.
37. Значення заохочувальних договорів при здійсненні державних замовлень.
38. Трансфертні платежі: поняття та специфіка реалізації.
39. Напрямки і форми фіскальної політики.
40. Сутність та роль дискреційної фіскальної політики.
41. Недискреційна фіскальна політика: зміст та роль у розвитку країни.
42. Вмонтовані стабілізатори як засіб регулювання соціально-економічних процесів..
43. Проблемні аспекти функціонування фіскальної політики.
44. Проблема “часу” при реалізації фіскальної політики.
45. Оцінка впливу фіскальних рішень на стимули до праці, ризик, заощадження та інвестиції
46. „Ефект витіснення” – наслідок реалізації фіскальної політики.
47. Можливості впливу фіскальної політики на обсяги експорту.
48. Політичні проблеми суспільства та їх вплив на фіскальну політику.
49. Часові лаги: характеристика та роль у реалізації фіскальних завдань.

50. Можливості зміни державних видатків при здійсненні недискреційної фінансової політики.
51. Можливості зміни ставок податків при здійсненні недискреційної фінансової політики.
52. Взаємозв'язок фінансової політики з державним боргом.
53. Взаємозв'язок фінансової політики з дефіцитом бюджетів.
54. Податкові надходження в Україні: сучасний стан, структура та перспективи зміни.
55. Податковий тиск: суть, порівняльна характеристика зарубіжного та вітчизняного досвіду.
56. Стимулююча дискреційна політика та її роль у розвитку суспільства.
57. Стримуюча дискреційна політика та її роль у стабілізації економіки країни.
58. Оцінка структурного дефіциту бюджетів з позиції фінансової політики.
59. Оцінка циклічного дефіциту бюджетів з позиції фінансової політики.
60. Оцінка фактичного дефіциту бюджетів з позиції фінансової політики.
61. Можливості поєднання стримувальної та стимулюючої фінансової політик при регулюванні економічних процесів
62. Взаємозв'язок державних видатків і інвестиції при стабілізації економіки за допомогою дискреційної фінансової політики.